

วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

Journal of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University

ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 กันยายน พุทธศักราช 2561 ISSN 1686-5596

บรรณาธิการผู้ทรงคุณวุฒิ

รองศาสตราจารย์ประยูร ทรงศิลป์

รองศาสตราจารย์ ดร.สุนันท์ อัญชลินุกูล

รองศาสตราจารย์อังกอร์ สุพันธ์วัฒน์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อินทิรา ซาฮีร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กนกวรรณ มะโนรัมย์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พรทิพย์ แซ่จั้น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัศวินธ์ เรืองรอง

ดร.สมศรี ชัยวันขยา

ดร.ปภัสนร เทียนปัญญา

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม

กองบรรณาธิการ

อาจารย์ ดร.สิริวิมล หงษ์สวรรค์

อาจารย์ ดร.ชิตหทัย ปุยะติ

อาจารย์ ดร.วรรณพรรณี เรื่องทรัพย์

อาจารย์กมลวิวัฒน์ เล็กนาวา

อาจารย์สุรศักดิ์ บุญอาจ

อาจารย์คุณมน อากานันท์

วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เป็นวารสารวิชาการราย 6 เดือน มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ เป็นเวทีสำหรับนำเสนอผลงาน แลกเปลี่ยนความรู้โดยเครือข่ายวิชาการทั้งภายในและภายนอก กองบรรณาธิการยินดีรับพิจารณาบทความจากนักวิชาการทุกท่าน บทความทุกเรื่องจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ บทความตีพิมพ์ในวารสารนี้เป็นความเห็นของผู้เขียน มิใช่ทัศนะของบรรณาธิการและคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

จัดพิมพ์โดย

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ตำบลเมืองศรีโคก อำเภอรวิชัย

จังหวัดอุบลราชธานี 34190 โทรสาร 045 - 288870 โทรศัพท์ 045-353700 www.la.ubu.ac.th

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี โทร.045 - 353115

ผู้จัดการวารสาร

คุณกชพรรณ บุญฉุย

ภาพปก

(ภาพปกหน้า) ระบำนกยูง หรือชื่อในภาษาเขมรว่า รบាំโงก เป็นการแสดงของชาวภูไทที่อาศัยอยู่ในจังหวัดโพลิน ภาพนี้ถ่ายที่มหาปราสาทนครวัด จังหวัดเสียมราฐ ขณะนี้นักแสดงทั้ง 2 คนนี้กำลังท่าร่ายได้พิเศษ ด้วยการถ่ายรูปแบบกับนักท่องเที่ยวต่างชาติเพื่อเป็นที่ระลึก

(ภาพปกหลัง) ปราสาทมม เมืองเกาะแกร์ สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 15 - 16 ในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 4 เป็นศาสนสถานที่ตั้งด้วยลัทธิไศวนิกาย ลักษณะเด่นของปราสาทหลังนี้ คือ มีรูปทรงคล้ายกับพระเจดีย์ของอียิปต์ จึงทำให้มีคนขนานนามปราสาทหลังนี้ว่า “ปราสาทพระเจดีย์” ซึ่งทั้ง 2 ภาพนี้ถ่ายโดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม

ออกแบบปก

คุณฤทธิเดช วงษ์ปัญญา

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
เฉลิมพจน์บทรณาทิการ	
ปัญหา “กัมพูชากย์” บางคำในเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ <i>ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต</i>	1
ศัพท์เรียกผู้หญิงในนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบัน <i>วนารัตน์ น้อยเล็ก</i>	25
วรรณกรรมทำนายในกัมพูชา <i>ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม</i>	47
ภาษาตระกูลมอญ – เขมร กับการศึกษาสถานนามในอีสานใต้ <i>ดาวเรือง วิทยรัฐ</i>	75
การศึกษาเปรียบเทียบ “ศาสตร์”	89
ที่พบในราชอาณาจักรกัมพูชากับจังหวัดนครศรีธรรมราชของไทย <i>สุวชัย ชาญชัย</i>	
“โฮล” และ “ปิตาน” : มรดกสิ่งทอเขมรในภูมิภาคอาเซียน <i>สิทธิชัย สมานชาติ</i>	109
พัฒนาการของหนังสือเรียนประวัติศาสตร์กัมพูชา ตั้งแต่สมัยอาณาจักรเขมรโบราณถึงปัจจุบัน <i>मितต ทรัพย์ผุด และวุฒิชัย นาคเขียว</i>	123
“ประเทศ” กัมพูชาของพระองค์จะมีสัตว์ตาและยุคคนธ <i>ธิบตี บัวคำศรี</i>	147
สวนยางพาราในกัมพูชากับปฏิบัติการแย่งชิงที่ดินจากกลุ่มชนชายขอบ <i>สมหมาย ชินนาค</i>	175

เพิ่มเติมพจนานุกรมวิชาการ

วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ฉบับกัมพูชาวิทย์มาลา เป็นวารสารที่รวบรวมบทความทางด้านเคมีศึกษาไว้อย่างครบรสทั้งด้านภาษา วรรณกรรม สังคม และวัฒนธรรมเขมร เพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประเทศกัมพูชา เพื่อนบ้านที่ “อยู่ใกล้ก็เหมือนอยู่ไกล” ทั้งๆ ที่ทั้ง 2 ประเทศต่างมีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ร่วมกันมาอย่างยาวนาน

วารสารฉบับนี้จะช่วยเติมเต็มองค์ความรู้ทางด้านเคมีศึกษาให้เพิ่มพูนขึ้น หรืออย่างน้อยที่สุด ก็ช่วยทำให้เรามองเพื่อนบ้านอย่างเข้าใจมากยิ่งขึ้น เพื่อละลายอคติที่มีอยู่ในใจ เรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ถึงแม้ว่าเราจะเกลียดชังกันมากเท่าใด เราก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า เราจะต้องอยู่กับเขมรตลอดไป นี่เป็นความจริงที่สุด เพราะเราย้ายประเทศหนีไปไหนไม่ได้อีกแล้ว ถัดจากผืนแผ่นดินนี้ไปคือท้องทะเล และการอยู่ร่วมกันนั้น สิ่งสำคัญที่สุดคือการใช้ “ภาษาใจ” คุยกัน ไม่ใช่ภาษาอังกฤษ เขมร หรือไทย แล้วเราจะพบว่า ประเทศกัมพูชากับไทยนั้น เป็นเสมือนพี่น้องที่รักกันมากกว่าประเทศใดๆ ในอุษาคเนย์แห่งนี้

วารสารศิลปศาสตร์ฉบับนี้บรรจุความรู้ไว้ทั้งทางด้านภาษาและวรรณคดีเขมร สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนประวัติศาสตร์ เพื่อให้ท่านผู้อ่านได้รื่นรมย์ทั้งปัญญาและอารมณ์อย่างเต็มเปี่ยม

คุณความดีที่จะพึงบังเกิดขึ้นจากวารสารฉบับนี้ บรรณาธิการขอมอบเป็นอาจารย์บูชา แต่ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.อุไรศรี วรสระริน ครูผู้วางรากฐานการศึกษาด้านเคมีศึกษาไว้ให้แก่ประเทศไทย จนก่อให้เกิดคุณูปการแก่แผ่นดินนี้อย่างหาประมาณมิได้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาญชัย คงเพียรธรรม
บรรณาธิการ

ปัญหา “กัมพูชพากย์” บางคำในเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์

Some Problems of Khmer Loanwords in Samutthakhot Kham Chan

ดร.ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต¹

Dr.Cholada Ruengruglikit

บทคัดย่อ

ในวรรณคดีไทยเรื่อง สมุทรโฆษคำฉันท์ มีคำภาษาเขมร หรือ “กัมพูชพากย์” ปรากฏอยู่มากจนเห็นเด่นชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเนื้อหาส่วนที่แต่งสมัยอยุธยาตอนต้น สะท้อนความรู้ความเชี่ยวชาญเรื่องคำภาษาเขมรของกวี อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนพบว่า “กัมพูชพากย์” หลายคำในสมุทรโฆษคำฉันท์นี้มีปัญหาอยู่มาก ซึ่งเกิดจากสาเหตุหลายประการ ประการแรก เกิดจากการถอดคำภาษาเขมรเป็นภาษาไทยซึ่งมีหลายระบบ คือ บ้างถอดตามรูปคำ บ้างถอดตาม การออกเสียงคำ และบ้างถอดทั้งตามรูปคำและการออกเสียงคำ ผู้อ่านต้องทราบว่า กวีใช้ระบบใดในการถอดคำนั้นๆ ทั้งพบว่าถอดรูปคำและเสียงคำได้ไม่ตรงเสียทีเดียว ประการที่สองเกิดจากกวีไทยจงใจดัดแปลงคำภาษาเขมรเป็นภาษาไทย เพื่อประโยชน์ทางวรรณศิลป์ ทำให้คำภาษาเขมรผิดไปจากคำเดิมมาก จนบางคำยากที่จะสืบค้นว่ามาจากคำเดิมคำใด นอกจากนี้การดัดแปลงดังกล่าวอาจทำให้คำภาษาเขมรบางคำมีรูปคำ คล้ายหรือเหมือนกับคำในภาษาไทย จนอาจทำให้ผู้อ่านสับสนและเข้าใจผิดว่าเป็นคำไทย อย่างไรก็ตาม การพิจารณาบริบทแวดล้อมเพื่อหาความหมายของคำนั้นๆ จะช่วยให้ทราบได้ นอกเหนือจากนี้ ยังมีคำภาษาเขมรบางคำที่เขียนผิดเพราะคัดลอกผิด เช่น เดิมพยัญชนะบางตัว หรือเปลี่ยนตำแหน่งของของสระ ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงเสนอแนะให้เพิ่มคำอธิบายคำศัพท์

¹ศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาษาเขมรในเรื่อง**สมุทรโฆษคำฉันท์** เพื่อให้ผู้อ่านทราบว่าคำภาษาเขมรนั้นๆ มาจากคำเดิมคำใด และมีความหมายใด ทั้งยังจะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจและตีความคำกับริวรรคคดีไทยได้มากขึ้น

คำสำคัญ : ปัญหาของ “กัมพูชพากย์” ปัญหาของคำภาษาเขมรในวรรณคดีไทย
สมุทรโฆษคำฉันท์

Abstract

It is noticed that a lot of Khmer vocabularies, called in Thai as *Kamputcha Phak*, are found in **Samutthakhhot Kham Chan**, one of Thai classical literary works in which the unfinished first part of the story was composed in the early Ayudhya Period. This portrays the expertise of the poet in using the Khmer Language. However, among these Khmer vocabularies, there are some problems. First, Thai poets used transliteration, transcription or both transliteration and transcription to transfer Khmer words into Thai Language. The readers had to know whether the Khmer words they read were transliterated, transcribed, or both transliterated and transcribed. Second, many Khmer words used in **Samutthakhhot Kham Chan** had been adapted on purpose for the sake of literary beauty that the original Khmer words were difficult to be traced back. Additionally, some adapted Khmer words are the same as Thai words. This confused the readers. They might misunderstand that these Khmer words are Thai words. However, the context of these words could well help the readers to make their decision. Furthermore, there are some wrong Khmer words in this literary work that possibly came from some later copiers while copying the manuscript of this work by adding some consonants change some consonants or changing the positions of some vowels. Therefore, the explanations of these Khmer words are needed to be

given in new publications of **Samutthakhot Kham Chan** in order to give better understanding of the words and also better appreciation of this literary work.

Key words : Problems of Kamputcha Phak, Problems of some Khmer vocabularies in Thai literature, Samutthakhot Kham Chan

1. ความนำ

กวีผู้แต่งเรื่อง **สมุทรโฆษคำฉันท์** มีทั้งกวีสมัยต้นอยุธยาและกวีสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งแต่งต่อเรื่องที่กวีสมัยต้นอยุธยาแต่งค้างไว้จนจบบริบูรณ์ จากการศึกษาพบว่า กวีผู้แต่งวรรณคดีเรื่องนี้ในสมัยอยุธยาตอนต้นเชี่ยวชาญภาษาเขมรและใช้คำภาษาเขมรซึ่งอาจเรียกเป็นคำศัพท์ว่า “กัมพูชพากย์” เป็นจำนวนมาก เฉกเช่นเดียวกันกับที่พบในวรรณคดีไทยเรื่องอื่นที่แต่งในสมัยเดียวกันหรือสมัยใกล้เคียงกัน เช่น **มหาชาติคำหลวง** สะท้อนให้เห็นว่าคนไทยสมัยอยุธยาตอนต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกวีในราชสำนักมีความรู้เรื่องคำภาษาเขมรอย่างกว้างขวางและรู้อย่างดีมาก ทั้งนี้จะใช้คำภาษาเขมรปนกับคำภาษาไทยในการสื่อสารกัน เนื่องจากใช้คำภาษาเขมรหลายคำแทนคำไทยที่มีใช้อยู่แล้วในเวลานั้น คำเขมรที่กวีใช้มีทั้งใช้ตรงกับคำเดิมในภาษาเขมร เช่น “กรุง” ซึ่งเป็นคำภาษาเขมรโบราณ มีความหมายว่าพระเจ้าแผ่นดินและครองราชย์ (Dictionnaire du Khmer Ancien, n.d. : 125) “ต่าง” ซึ่งมีความหมายว่าแทน ผู้แทน และเครื่องบรรทุกบนหลังสัตว์ (บรรจบ พันธุมธา, 2517 : 167) และคำว่า “บังจวง” ซึ่งมีความหมายว่าหน้าต่าง (บรรจบ พันธุมธา : 271) แต่ก็มี “กัมพูชพากย์” จำนวนมากในเรื่องนี้ที่ใช้ต่างไปจากรูปคำเดิมในภาษาเขมร ทำให้คำเขมรบางคำในวรรณคดีเรื่องนี้มีปัญหาในการสื่อสารซึ่งชวนให้ศึกษา

อย่างไรก็ดี ปัญหาเหล่านี้เป็นเรื่องปกติทั่วไปที่เกิดขึ้นได้เมื่อมีการยืมคำจากภาษาหนึ่งมาใช้ในอีกภาษาหนึ่งเมื่อมีการติดต่อสื่อสารกัน การยืมดังกล่าวมีทั้งใช้คำเหมือนในภาษาเดิมและดัดแปลงคำเดิมจนเปลี่ยนไปจากภาษาเดิม การดัดแปลงดังกล่าวมีทั้งดัดแปลงเสียง พยางค์ รูปคำ และความหมายของคำ การดัดแปลงคำเหล่านี้อาจไม่มีปัญหาในสมัยที่มีการแต่ง

วรรณคดีเพราะคนในสมัยนั้นยังรู้จักและเข้าใจความหมายของคำที่กวีใช้ แต่เมื่อตกถึงสมัยหลัง ความรู้เหล่านี้ไม่มีหรือมีน้อยในกลุ่มคนสมัยต่อมาทำให้เกิดปัญหาเรื่องการรับรู้และความเข้าใจคำต่างๆ เหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่กวีดัดแปลงคำจนผิดไปจากรูปคำเดิมและเสียงเดิมเป็นอันมาก

ในบทความเรื่องนี้ ผู้เขียนจึงศึกษาคำภาษาเขมรที่เป็นปัญหา เพื่อชี้ให้เห็นปัญหาของคำภาษาเขมรดังกล่าวรวมทั้งวิธีการแก้ไข

2. ข้อตกลงเบื้องต้น

ในบทความเรื่องนี้เมื่อกล่าวถึงเรื่องการดัดแปลงคำจากภาษาเขมรเป็นภาษาไทย ใช้คำว่า “ดัดแปลง” หรือ “แผลงคำ” จึงเห็นว่า มีความจำเป็นต้องอธิบายความหมายของคำเหล่านี้ก่อนเพื่อให้เข้าใจตรงกัน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 อธิบายความหมายของคำว่า “ดัดแปลง” ว่า “แก้ไขเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสม, เปลี่ยนจากรูปเดิมโดยแก้ไขเปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อย เช่น ดัดแปลงเรือนชั้นเดียวให้เป็น 2 ชั้น” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556 : 428)

ในกรณีของการเปลี่ยนพยัญชนะสะกดก็จะจัดเข้ารวมอยู่ในการดัดแปลงคำ เพราะดัดแปลงให้เข้ากับอักขรวิธีในการเขียนคำของภาษานั้นๆ เช่น คำภาษาเขมรอาจเขียนสะกดด้วยตัว “ร” เช่น คำว่า “ขบวร” เมื่อถ่ายถอดเป็นคำไทยอาจเขียนสะกดเหมือนคำเดิมในภาษาเขมรหรืออาจเปลี่ยนตัวสะกดเป็น “น” ก็ได้ หรือในกรณีที่เป็นการใช้เครื่องหมายซึ่งไม่มีในอักขรวิธีของอีกภาษาหนึ่ง ก็สามารถดัดแปลงการเขียนสะกดได้ เช่น สะกดคำ “กาด” ในภาษาเขมรเป็น “กัด”

นอกเหนือจากนี้ ยังมีการดัดแปลงรูปคำตามการออกเสียงคำในภาษาเขมร เช่น ออกเสียง “ซ” เป็น /จ/ ออกเสียง “ท” เป็น /ต/ และออกเสียง “พ” เป็น /ป/

ส่วนคำว่า “แผลง” **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554** อธิบายความหมายซึ่งเกี่ยวข้องกับภาษาว่า “แปลงสิ่งเดิมให้เพี้ยนแปลกไป เช่น แผลงสระ แผลงพยัญชนะ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556 : 791) เรียกว่าวิธีการแผลงคำหรือคำแผลง

อย่างไรก็ตาม โดยหลักของการแปลงคำในภาษามีเกณฑ์ในการแปลงคำอยู่ด้วย ดังที่ พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ) (2539 : 29 – 35) อธิบายว่ามีทั้งแปลงพยัญชนะ แปลงสระ และแปลงวรรณยุกต์ ที่เรียกว่าแปลงพยัญชนะนั้นมีทั้งใช้หลักการแปลงในภาษา เขมร บาลีสันสกฤต และปรากฤต เช่น แปลง “ต” เป็น “ด”, แปลง “ว” เป็น “พ”, แปลง “ช” เป็น “กระ” และแปลง “ผ” เป็น “ประ” เช่น แปลงคำ “ขจาย” เป็น “กระจาย” และ แปลง “ผจญ” เป็น “ประจญ” ที่เรียกว่าแปลงสระคือเปลี่ยนรูปสระจากรูปหนึ่งเป็นอีกรูปหนึ่ง หรือเปลี่ยนรูปสระเป็นพยัญชนะ เช่น แปลงสระอุเป็นอู ดังปรากฏในคำว่า “อาตุร” เป็น “อาตุร” หรือแปลง “สินธุ” เป็น “สินธว”

ในบทความนี้เมื่อต้องการใช้ในความหมายว่าเปลี่ยนแปลง โดยทั่วไปจะใช้คำ “ดัดแปลง” หากต้องการใช้หมายถึงการแปลงตามเกณฑ์การแปลงคำจะใช้คำว่า “แปลงคำ” “การแปลงคำ” และ “คำแปลง”

3. ปัญหา “กัมพูชพากย์” บางคำในเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์

จากการศึกษา “กัมพูชพากย์” หรือคำภาษาเขมรในเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ พบว่า หลายคำมีปัญหา ปัญหาต่างๆ มีดังต่อไปนี้

3.1 ปัญหาเรื่องรูปคำ มีหลายคำที่กวีไทยใช้คำภาษาเขมรด้วยการถอดรูปคำ ทั้งนี้ ต้องคำนึงว่าการเขียนสะกดคำในภาษาไทยและภาษาเขมรแตกต่างกัน เมื่อกวีนำคำภาษาเขมร มาใช้ก็นำมาปรับให้เขียนสะกดแบบคำในภาษาไทย² ทำให้มีรูปคำต่างไปจากคำในภาษาเดิม³ หรือเมื่อนำรูปคำในภาษาเดิมมาใช้ก็ดัดแปลงคำไปจากคำเดิมด้วย นอกจากนี้ มีหลายคำ

²เช่น คำว่า “กาด” ในภาษาเขมร ถอดรูปเป็นภาษาไทยว่า “กั๊ด” พยัญชนะ “ช” และ “ธ” ใน ภาษาเขมรตรงกับเสียง /จ/ และ /ท/ ในภาษาไทย เมื่อถอดเสียงคำทำให้เขียนพยัญชนะต่างกันไปด้วย

³คำว่า “รณัง” “ละเหย” “เสบย” และ “อัญเชิญ” ที่กวีไทยใช้ ตรงกับคำในภาษาเขมรว่า “รณัง” “เลหีย” “เสปีย” และ “อญเชิญ” ซึ่งแปล ว่าม่านหรือเครื่องกันแดด เบิกบานใจ ทูเลา เชิญ ตามลำดับ

ที่กวีไทยถอดคำภาษาเขมรตามการออกเสียงคำ ซึ่งโดยมากถอดได้ไม่ตรงเสียทีเดียว แม้ว่าพยายามให้ใกล้เคียงมากที่สุด จึงทำให้ยากที่จะค้นหาคำเดิมในภาษาเขมร ปัญหาเรื่องรูปคำมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1.1 ในต้นเรื่อง

คำว่า “ตระอร” ในสังเขปเรื่องสมุทโฆษ กวีบรรยายว่า เมื่อพระสมุทโฆษได้พระขรรค์จากพิทยาทรรักทรงพามเสีพิณฑุมตีไปเที่ยวป่าหิมพานต์อย่างมีความสุข ราชานแห่งกสินรได้อัญเชิญทั้ง 2 พระองค์ไปยังเมืองกสินร ตอนนีวกวีใช้คำว่า “ตระอรอัญเชิญเมื่อเมือง” (กรมศิลปากร, 2530 : 115) ผู้เขียนมีความเห็นว่ากวีไทยน่าจะดัดแปลงคำว่า “ตระอร” นี้มาจากคำภาษาเขมรซึ่งสันนิษฐานได้เป็น 2 แนวทาง

แนวทางแรก กวีไทยดัดแปลงคำว่า “ตระอร” มาจากคำภาษาเขมรว่า “อร” (อ่านออกเสียงว่า /อ/) มีความหมายว่าดีใจ ปลาบปลื้ม (บรรจบ พันธุมธา, 2528 : 1113) แล้วกวีไทยเติมคำ “ตระ” เข้าข้างหน้า ทำให้รูปคำต่างไปจากคำเดิม

แนวทางที่ 2 กวีดัดแปลงมาจากคำภาษาเขมรว่า “เตรกอร” ซึ่งแปลว่ามีความยินดี (บรรจบ พันธุมธา, 2517 : 191) โดยเปลี่ยนเสียง /เตรก/ เป็น “ตระ”

คำว่า “สามหา” ในเรื่องเบิกโรง 2 กวีบรรยายการเล่นลาวพันทบโดยบรรยายลาว ทั้ง 2 คนว่า “ทั้งสองสามหา” (กรมศิลปากร, 2530 : 122) **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน** ให้ความหมายของคำ “สามหา” ว่า “หยาบคาย, โห่หังก้าวร้าว ผู้หลักผู้ใหญ่” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556 : 1217) ซึ่งผู้เขียนคิดว่าไม่ใช่ความหมายที่ต้องการ ในบริบทนี้ คำ “สามหา” ในที่นี้มาจากคำภาษาเขมร “สาหา” มีความหมายว่าร้าย เขี้ยว เขี้ยวโหด (บรรจบ พันธุมธา, 2528 : 891) เรื่องนี้เกิดจากผู้คัดลอกในภายหลังที่เติมตัว “ม” เข้าข้างหน้าคำ เนื่องจากคิดว่าเป็นคำภาษาไทย ทั้งยังอาจคิดว่าคำ “สาหา” ไม่มีใช้ในภาษาไทย มีแต่ “สามหา” จึงแก้ไข ดังปรากฏในความต่อไปนี้

ทั้งสองสามหา	จะเล่นเอ็งลึงลาว
ผู้ใดคือจริง	ชวนกันพันแหง
ใครคือคำแหง	จักรู้จักแรงแง
	จะเห็นผีมีมือ (หน้า 122)

คำว่า “อั้งลั้ง” ในคำบรรยายของกวีเรื่องการเล่นเบ็กรอง 1 เล่นหัวล้านชนกัน กวีบรรยาย ดังนี้

ฉาดฉาดเสียงหัวสองแหง	เลือดไหลลามแดง
ทั้งหน้าทั้งตาดูยัง	
หัวล้านชาวลุ่มอั้งลั้ง	เมาเลือดแล่นซรั้ง
ทุกแห่งทุกพายพายสนาม	(หน้า 125)

คำว่า “อั้งลั้ง” นี้ ไม่มีในพจนานุกรมไทยและพจนานุกรมภาษาเขมร ผู้เขียนคิดว่าคำนี้น่าจะมาจากคำภาษาเขมร “อรงรง” มีความหมายว่ากระดก (หัว) เร็วๆ หรือถี่ๆ (บรรจบ พันธุมธา, 2528 : 1076) ซึ่งสอดคล้องกับบริบทในตอนนี้ คือ หัวล้านชาวลุ่มมีเลือดไหลอาบหัว จึงกระดกหัวเพื่อมิให้เลือดไหลเข้าตา เมื่อกวีนำมาใช้ ได้ถอดตามรูปคำแล้วเติมไม้หันอากาศตรงพยัญชนะ “ร” จึงเป็น “อั้งลั้ง” ที่กวีเปลี่ยนเสียง /ร/ เป็น /ล/ อาจเพราะต้องการให้มีเสียงสัมผัสในกับคำว่า “ลุ่ม” ที่อยู่ข้างหน้า ทำให้รูปคำผิดไปจากคำเดิมในภาษาเขมร

3.1.2 ในเนื้อหาของเรื่อง ในที่นี้จะนำเสนอคำต่างๆ โดยเรียงตามลำดับเหตุการณ์ในเรื่อง ดังนี้

คำว่า “จรรจวน” อยู่ในตอนหมอเฒ่าให้พรานกราบทูลเชิญพระสมุทโรดมเสด็จวังช้างโดยพรานกราบทูลบรรยายลักษณะของช้างต่างๆ ที่ต้อนมาวังไว้ในที่ซึ่ง เช่น

กลางตัวเมามันจรรจวน	นางช้างรวงช้าง
ก็ชายจรรจวนไปมา	(หน้า 143)

คำว่า “จรรจวน” ในที่นี้มาจากการถอดเสียงคำภาษาเขมร “ชฌชานัน” มีความหมายว่าซ้ำๆ (บรรจบ พันธุมธา, 2517 : 114) ใช้ในบริบทว่าช่างเหล่านี้เดินชายไปชาย มา ซึ่งเป็นกริยาเดินไปเดินมาอย่างซ้ำๆ ที่กวีเขียนไม่ตรงตามรูปคำ น่าจะเกิดจากกวีเขียนคำ ภาษาเขมรตามการออกเสียงคำเพื่อให้ใกล้เคียงกับคำเดิมมากที่สุด เพราะเสียงพยัญชนะ “ช” ในภาษาเขมรตรงกับเสียง /จ/ ในภาษาไทย

คำว่า “พริต” ตอนพระสมุทโรโฆษทรงคล้องช้าง กวีบรรยายภาพพระสมุทโรโฆษ ทรงไล่ช้างไปจนทันช้างเอกทันต์ แล้วทรงโยนบาศซึ่งเป็นเชือกหนังไปคล้องช้างไว้ได้ในครั้งเดียว ดังนี้

ท้าวไทไล่ทันกฤษร	หนึ่งงามวางอน	
พันกฤษนิแรงราวี่		
ท้าวทวยบาศพริตซัดที	เดียวต้องหัตถ์	
แลตรูตระเนตรบมึคลา		(หน้า 145)

คำว่า “พริต” ถอดตามรูปคำ “พริตร” ในภาษาเขมรโดยเขียนตามอักษรวิธีไทย จึงเปลี่ยนตัว “ตร” สะกดเป็นตัว “ด” แปลว่าเชือกหนัง (บรรจบ พันธุมธา, 2523 : 455) “บาศพริต” มีความหมายว่าบ่วงบาศที่ทำด้วยเชือกหนัง บางคนอาจเข้าใจผิดว่าคำ “พริต” ในที่นี้มาจากคำภาษาเขมรว่า “พฺราต” ซึ่งมีความหมายว่าพรากหรือแยกจากบุคคลผู้เป็นที่รัก (บรรจบ พันธุมธา, 2523 : 460) เพราะเมื่อถอดคำว่า “พริตร” และ “พฺราต” ในคำภาษาเขมร เป็นคำไทย อาจมีรูปตรงกันว่า “พริต” ได้ หากเข้าใจผิดจะทำให้ความหมายผิดไปด้วย จึงต้องคำนึงถึงบริบทเป็นสำคัญ

คำว่า “ข้างผต” พบในตอนพระสมุทโรโฆษและหมอช้างคล้องช้าง ปรากฏในความว่า

นายข้างขับข้างผตชาย	พันคลุกแหงนหาง	
ตระบัดคี่ตั้งกลางสนาม		(หน้า 145)

คำว่า “ผชต” ในที่นี้ไม่ใช่คำไทย แต่มาจากคำภาษาเขมรว่า “โผจต” (ออกเสียงว่า /โพจต/) มีความหมายว่าจ่อ ไกล (บรรจบ พันธุมธา, 2521 : 393) แต่กวีใช้เป็นคำเสียงสั้น ที่กวีถอดตามรูปคำในภาษาเขมรเพื่อให้มีเสียงสัมผัสใน /ช/ กับคำว่า “ข้าง” และ “ชาย” คำว่า “ข้างผชต” คือ ข้างต่อหรือข้างล่อ ไขล่อข้างป่าเพื่อให้เข้ามาใกล้คณะคล้องช้าง ทำให้คล้องช้างป่าได้ง่ายขึ้น

คำว่า “รำคาญ” พบตอนพระสมุทโฆษประทับแรมไพร ทรงชมพรรณไม้ในป่า แล้วทรงไม่สบายพระทัยที่มีได้พระราชทานพระราชานุญาตให้มเหสีสุรสุดาตามเสด็จพระองค์ มาด้วย ทำให้ทั้งพระองค์และมเหสีต้องทรงทนทุกข์ด้วยความคิดถึงกัน ปรากฏในความเป็น

อย่าคิดว่าพักพล

มาจะชวนจนถึงเมือง

จงสรรรำคาญเคือง

ทุกข์แท้ที่สองทน (หน้า 152)

คำว่า “รำคาญ” นี้มาจากคำเดิมในภาษาเขมรว่า “ร็ชาน” เดิมน่าจะเขียนว่า “รำคาน” ตามการถอดเสียงคำ มีความหมายว่าไม่สบายใจ ไม่เป็นสุข (บรรจบ พันธุมธา, 2525 : 687) แต่เนื่องจากคำ “รำคาน” ไม่มีใช้ในภาษาไทย ผู้คัดลอกจึงเปลี่ยนการเขียนสะกดเป็น “รำคาญ” ซึ่งตรงกับคำไทยที่มีความหมายว่าระคายเคือง เบื่อ หรือถูกรบกวนจุกจิกจนเบื่อหน่าย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556 : 1002) ทำให้ผู้อ่านที่ไม่รู้คำภาษาเขมรอาจเข้าใจผิดว่าเป็นคำไทยซึ่งเป็นความหมายไม่เข้ากับบริบท

คำว่า “ประดิ่ง” พบในตอนพระสมุทโฆษทรงชมปลาหลากหลายพรรณในป่า คำนี้มาจากคำภาษาเขมร “ผุตั้ง” มีความหมายว่าทำให้หกละเมนตีสั่งกา (บรรจบ พันธุมธา, 2525 : 397) กวีบรรยายว่าปลาหลายชนิดได้ยินเสียงดัง อันเนื่องมาจากการเดินทางของขบวนไพร่พลจำนวนมากของพระสมุทโฆษที่ทำให้ป่านั้นปั่นป่วน จึงเกิดอาการ “ประดิ่ง” ที่กวีไทยใช้ว่า “ประดิ่ง” นี้เพราะออกเสียงคำ “ผุตั้ง” ว่า /พฺตั้ง/ ตามการถอดเสียงคำ เพราะตัวพยัญชนะ “ท” ในภาษาเขมรออกเสียงเป็น /ต/ แล้วกวีไทยแผลงเสียง /ต/ เป็น /ด/ อีกทอดหนึ่ง จึงเป็น “ผุตั้ง” ต่อมาแผลงตัว “ผ” เป็น “ประ” จึงเป็นคำ “ประดิ่ง” และ “ประดิ่ง”

ในที่สุด ทั้งนี้ เพื่อให้คำนี้ส่งสัมผัสสนอกไปยังคำว่า “คลิ่ง” ในบทต่อไป และเพื่อให้เสียงคำ “ประ (ดิ่ง)” โกลักับเสียง /ป/ ในคำว่า “แปลง” ที่อยู่ข้างหน้าด้วยรูปคำ “ประดิ่ง” ผิดจากรูปคำ “ผึ่ง” ในภาษาเขมรเป็นอันมาก คำนี้ปรากฏในข้อความว่า

<i>กริมกรายว้ายเวียนสวายไหว</i>	<i>หวั่นป่นป่วนไพร</i>
<i>ยะยับในแปลงและประดิ่ง</i>	
<i>คางเปือนเปือนเคียดค้าวคลิ่ง</i>	<i>สลิติโพพานลิ่ง</i>
<i>และพรวนสะพรั่งดวงตาม</i>	(หน้า 156)

คำว่า “พานลิ่ง” พบตอนพระสมุทรโฆษทรงชมปลาหลากหลายพันธุ์เช่นกัน คำนี้มาจากคำเดิมในภาษาเขมรว่า “ปานเหิง” มีความหมายว่าหันไปหันมา (บรรจบ พันธุ์เมธา, 2521 : 334) กวีไทยแผลงพยัญชนะต้น “ป” เป็น “พ” เพื่อให้มีเสียงสัมผัสพยัญชนะ /พ/ กับคำว่า “โพ” ที่อยู่ข้างหน้า ส่วนคำว่า “ลิ่ง” นั้นถอดตามการออกเสียงคำ คนไทยออกเสียงตัว “พ” ในภาษาไทยเป็น /ล/ จึงเปลี่ยนจากตัว “พ” เป็น “ล” ดังปรากฏในข้อความว่า

<i>คางเปือนเปือนเคียดค้าวคลิ่ง</i>	<i>สลิติโพ<u>พานลิ่ง</u></i>
<i>และพรวนสพรั่งดวงตาม</i>	(หน้า 156)

คำว่า “พิศเพี้ยน” หรือ “พิศเพี้ยน” พบหลายตอนในสมุทรโฆษคำฉันท์ เช่น ตอนพระโพธิ์เทพารักษ์จะอุ้มพระสมุทรโฆษไปสมนางพันทุมตี ทรงสงสัยว่าชาย (พระสมุทรโฆษ) ที่กำลังบรรทมในเวลานั้นคือผู้ใดกันแน่ มีบทบรรยายของกวีว่า พระโพธิ์เทพารักษ์ได้พินิจพิศดูชายผู้นี้ตลอดทั้งร่างว่า

<i>พิศเพี้ยนแต่เกล้ากษัตริย์</i>	<i>เท่าบาทาศรี</i>
<i>แลโฉมบมีอุปมา</i>	
<i>คิดควรสรรลสุดสงกา</i>	<i>อ้าพระราชา</i>
<i>สมุทรโฆษบวร</i>	(หน้า 160)

นอกจากนี้ ยังพบคำนี้ตอนบรรดานางก้านลเห็นพระนางพินทุมดีเสรำโคก จึงรีบไปปลุกพี่เลี้ยงธารีและเรียกพี่เลี้ยงธารีให้รีบมาดูนางพินทุมดี กวีบรรยายเหตุการณ์ตอนนี้ว่า

พิศเพี้ยนพระพินดาทุกขานลก้านล

ด้ร้ด้นธารี

มาดู

(หน้า 172)

นอกเหนือจากนี้ ยังพบคำนี้ตอนที่พี่เลี้ยงธารีอาสาพระนางพินทุมดีไปนำพระสมุทรโฆษมาให้นาง เมื่อพี่เลี้ยงธารีไปถึงเมืองพรหมนครก็เข้าไปในพระมณฑียรของพระสมุทรโฆษมองเห็นแสงแก้วเรืองงามและสว่างไสว กวีบรรยายว่า

นิทราท้งพลเจียบเหงา

ลงโดยลำเนา

พิมานร้ด้นจำเนียร

เข้าในมณฑรีพิศเพี้ยน

แสงแก้วไกรเทียร

แลเรื่องจำรัสศรีศรี

(หน้า 177)

หากพิจารณาว่า “พิศเพี้ยน” หรือ “พิศเพี้ยน” เป็นคำภาษาไทย คือ “พิศ” แปลว่า เพ่งดู (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556 : 838) ส่วนคำ “เพี้ยน” และ “เพี้ยน” มีความหมายเหมือนกัน แปลว่าผิดแปลกไป คลาดเคลื่อน (ราชบัณฑิตยสถาน : 848) ความหมายก็จะไม่เข้ากับบริบทในตอนนี้

คำว่า “พิศเพี้ยน” ในที่นี้แท้จริงแล้วมาจากคำภาษาเขมรว่า “พิตพิล” หรือ “เพจพิล” แปลว่า มองดูหรือเมียงมอง (บรรจบ พันธุเมธา, 2523 : 431) เป็นไปได้ว่าเดิมกวีผู้แต่ง **สมุทรโฆษคำฉันท์** ถอดเสียงคำภาษาเขมร “พิตพิล” เป็น “พิตพิล” หรือ “พิตพิน” แต่ต่อมาผู้คัดลอกต้นฉบับเขียนเป็น “พิตเพี้ยน” และ “พิศเพี้ยน” โดยลำดับ เนื่องจากลากเข้าความให้เป็นคำในภาษาไทยมีข้อสังเกตว่าคำ “พิศเพี้ยน” นี้มีอิทธิพลต่อผู้แต่งเพลง “ไทรโยคแปลง” ซึ่งน่าจะได้รับอิทธิพลการใช้คำนี้จากเพลงเขมรไทรโยคซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และจากคำในวรรณคดีโบราณ เพลงนี้มีเนื้อความตอนหนึ่งชมความงามของน้ำตกไทรโยคว่า “เสียงกังวาน เห็นตระการ ไหลดั่งฉาดฉานฉาดฉาน ไหลดั่งฉาดฉานสาดซ่า

เนืองนอง”(http://เพลง.meemodel.com/%E0%B9%80%E0%B8%99%E0%B8%B7%E0%B9%89...เข้าถึงเมื่อ 21 กันยายน 2556) นอกจากนี้ ยังมีบทชมความงามของธรรมชาติบริเวณน้ำตก ไทรโยคว่า “แก่งโขดเขาไพร แลไคลสลับแหล่อมล้ำ จ้ำชะงอกโกรกสอง ร่องรับกันเป็นชั้นซ้อ มองยี่งล่อล่อตา พิศเพียงเพ่งมอง ยิ่งจ้องยิ่งมองยิ่งซึ้ง” (บรรจบ พันธุมธา) ผู้เขียนคิดว่า คำ “พิศเพียง” ในเพลงนี้น่าจะมาจากคำ “พิศเพียน” ในเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ เพราะมีคำ แปลว่า “เพ่งมอง” ของคำ “พิศเพียน” ต่อท้ายด้วย

คำว่า “แฉะเวณ” พบตอนพระนางพินทุมดีขอร้องพี่เลี้ยงธารีให้เป็นที่พึ่งและช่วย นางให้พ้นจากความทุกข์โศกที่พราจากพระสมุทรโฆษ คำนี้มาจากคำภาษาเขมรว่า “เวะเวียน” (ออกเสียงว่า /เวียะเวียน/) หรือ “เวะห์เวียน” (ออกเสียงว่า /เวียะห์เวียน/) มีความหมายว่าหลบเสียง (บรรจบ พันธุมธา, 2525 : 790 และ 794) ที่กวีไทยใช้ว่า “แฉะเวณ” เพราะถอดตามเสียงคำ แล้วเปลี่ยนคำท้ายเพื่อให้ส่งสัมผัสไปยังคำว่า “เปน” ในวรรคถัดไป ปรากฏในข้อความว่า

พี่ผู้ชำนาญการ
กู่จะวานอย่าแฉะเวณ
ปางเดียวพี่มาเปน
พำนักนี้น้องอันเจ็บจง
(หน้า 174)

คำว่า “ควรร” ตอนพระนางพินทุมดีขอร้องให้พี่เลี้ยงธารีวาดรูปชายต่างๆ ให้พระนาง ทอดพระเนตรเพื่อให้ทรงทราบว่าชายคนใดลอบมาสมนางกันแน่ พี่เลี้ยงได้ฟังก็เห็นว่าเหมาะสม จึงวาดรูปชายหนุ่มต่างๆ ขึ้น ปรากฏในข้อความว่า

นางน้องยินเขียนขอขบวร
ธารีคิดควรร
ก็ควรรูปท้าวทุกทิศ
(หน้า 175)

คำว่า “ควรร” ในข้อความ “ควรรูป” ดังปรากฏในข้อความข้างต้นมีความหมาย ต่างไปจากคำว่า “ควรร” ในข้อความว่า “คิดควรร”

“คิดควร” มีความหมายว่า คิดว่าเหมาะสม คำว่า “ควร” ในที่นี้เป็นคำไทย แต่ “ควร” ในข้อความว่า “ควรรูป” แปลว่าวาดรูป มาจากคำภาษาเขมรว่า “ครู” (ออกเสียงว่า /กูร์/) แปลว่าวาด รูป (บรรจบ พันธุมธธา, 2517 : 55) กวีไทยถอดรูปคำ “ครู” ในภาษาเขมรเป็น “ครุ” แล้วแผลงสระอุเป็นพยัญชนะ “ว” ตามหลักการแผลงสระเป็นพยัญชนะ ทั้งนี้ เพื่อเล่นคำอย่างแยบคายระหว่างคำ “ควร” คำแรกซึ่งเป็นคำไทยและคำ “ควร” คำหลังซึ่งแผลงมาจากคำภาษาเขมร หากผู้อ่านไม่รู้จักคำภาษาเขมรก็อาจเข้าใจผิดว่าคำ “ควร” ทั้ง 2 คำเป็นคำในภาษาไทย ก็จะไม่ถูกต้อง

คำว่า “กระเบ็ญ” ตอนพระสมุทรโฆษมีรับสั่งถามอำมาตย์สุสังข์กลับว่ากษัตริย์ทั้ง 10 พระองค์ที่จะรบกับพระสมุทรโฆษมีใครบ้าง ตอนหนึ่งทรงถามว่าผู้ใดเป็นแม่ทัพผู้อาจหาญทรงมงกุฏและทรงถือกระบองสั้น เสด็จขึ้นประทับในรถศึกที่เทียมด้วยจามรี ดังนี้

ขุนไคอันทรงมงกุฎกร
เห็จขึ้นในเหมรถทยาน

กุมกระบองกระเบ็ญหาญ
จมรีอันเทียมสรรพ (หน้า 194)

คำว่า “กระเบ็ญ” ดัดแปลงมาจากคำภาษาเขมร “กัเป็ญ” (ออกเสียงว่า /ก้อมเปิน/) มีความหมายว่าสั้น (บรรจบ พันธุมธธา, 2517 : 17) กวีไทยดัดแปลงพยางค์ “กั” เป็น “กระ” และแผลงเสียง /ป/ เป็น /บ/ เพื่อให้เป็นคำ “กระเบ็ญ” ทำให้มีทั้งรูปคำและเสียงคำสอดคล้องกับคำว่า “กระบอง” เกิดเป็นเสียงคำคู่⁴ 2 คำที่เล่นล้อเสียงคำกันอย่างไร้เพราะว่า “กระบองกระเบ็ญ” แปลว่ากระบองสั้น

⁴พระยาอุปกิตศิลปสาร (2539 : 284) อธิบายความหมายของคำคู่ว่า ได้แก่คำ 2 พยางค์ที่มีพยางค์หน้าเป็นคำลหุ เช่น “กระหะ” “ประการ” หรือคำอักษรนำ เช่น “สละ” “สมาน” สามารถใช้เป็นคำเดียวได้ ในที่นี้คำว่า “กระเบ็ญ” และ “กระบอง” ต่างก็เป็นคำคู่ กวีนำคำคู่ทั้ง 2 คำมาเล่นล้อกัน

คำว่า “สันทับ” พบตอนพระสมุทโรโฆษทรงสั่งให้พิเรนทรนำทหารออกรบกับชุมภาสุร ฝ่ายชุมภาสุรซึ่งตัวสูงใหญ่ราวกับภูเขาและมีแขนจำนวนมากก็ร้องคุกคามใส่พิเรนทร กวีบรรยายว่า

อสุรกรหลายเหลือไตร
ก็สร้างสันทับคุกคาม

ใหญ่สูงเสมอไศล
(หน้า 203)

“สันทับ” เป็นคำที่กวีไทยถอดรูปคำจาก “สนธาบ” ในภาษาเขมร มีความหมายว่า ตะคอก ตวาด ร้องตวาด (บรรจบ พันธเมธา, 2525 : 828) เดิมน่าจะเขียนเป็น “สันธับ” แล้วต่อมาผู้คัดลอกแก้เป็น “สันทับ” โดยเข้าใจผิดว่าเป็นคำเดียวกันกับคำ “สำทับ” ในภาษาไทย มีความหมายว่ายำหรือกำซับ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556 : 1227) ซึ่งเป็นความหมายที่ไม่เข้ากับบริบท

จากที่กล่าวมาพบว่าการเขียนคำภาษาเขมรในวรรณคดีเรื่องสมุทโรโฆษคำฉันท์ มีทั้งมาจากการถอดรูปคำและถอดเสียงคำในภาษาเขมร ซึ่งมักถอดได้ไม่ตรงกับคำในภาษาเดิม จึงทำให้เกิดปัญหาไม่น้อยในเรื่องการสืบค้นคำเดิมในภาษาเขมร

3.2 ปัญหาเรื่องความหมายของคำ คำภาษาเขมรบางคำที่มีรูปพ้องกับคำไทยหรือมีรูปใกล้เคียงกับคำไทยมาก จนอาจทำให้ผู้อ่านชาวไทยเข้าใจความหมายของคำผิดไปได้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.2.1 ในต้นเรื่อง

คำว่า “ราวางขนาง” ในเบิกโรง 1 เล่นหัวล้านชนกัน หัวล้านชาวกลุ่ม พุดอวดตนเองเพื่อข่มคู่ต่อสู้ว่าตนชนคนหัวล้านอื่นๆ จนหัวแตกมามากแล้ว หัวล้านอื่นๆ จึงพากันเกรงกลัวตนมากโดยใช้คำว่า “ราวางขนาง” (กรมศิลปากร, 2530 : 124) ดังปรากฏในคำประพันธ์ต่อไปนี้

ภูชนโพล่พะเนียง
 ชาวลุ่มหิ้งหลาย
 มิ่งต่อกุปาง

อย่าเห็นหัวเกลี้ยง
 ก็แตกโงมผาง
ระอาอางขนาง
 นี้จักเกียงตาย⁵

ผู้อ่านบางคนอาจเข้าใจผิดว่าทั้งคำ “ระอา” และ “อางขนาง” เป็นคำไทยเพราะมีใน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ซึ่งเขียนว่า “ระอา” และ “อางขนาง” ตามลำดับ คำ “ระอา” มีความหมายว่า “เบื่อหน่ายหรือหมอดก่าลังใจเพราะถูกรบกวน, ทำให้เกิดรำคาญหรือมีเหตุติดขัดบ่อยๆ, ระอิตระอาที่ว่า” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556 : 983) ส่วนคำ “อางขนาง” มีความหมายว่า “อาย ขวยเขิน” (ราชบัณฑิตยสถาน : 1402) ซึ่งความหมายของทั้ง 2 คำนี้ไม่เข้ากับความเป็นบริบท

คำว่า “ระอาอางขนาง” น่าจะถอดจากคำภาษาเขมร คำว่า “ระอา” มีความหมายว่า เข็ด เบื่อ (บรรจบ พันธุมธา, 2523 : 645) ส่วนคำ “อางขนาง” มาจากคำภาษาเขมรว่า “อางขนาง” มีความหมายว่าเอาแต่ลึงเลจนแทบจะทำอะไรไม่ได้ (บรรจบ พันธุมธา, 2528 : 1127 - 1128) คือลึงเลเพราะเกรงกลัวจนไม่กล้าเข้าสู่ด้วยนั่นเอง

3.2.2 ในเนื้อหาของเรื่อง

คำว่า “ตระอาล” พบตอนพระนางพินทุมดีสิ้นบรรทมแล้วไม่พบพระสมุทโรโฆษเพราะพระโพธิ์เทพารักษ์อุ้มพระสมุทโรโฆษไปจากพระนางแล้ว พระนางก็ทรงโศกเศร้า ดังนี้

---

⁵ผู้เขียนจัดรูปแบบคำประพันธ์ในต้นฉบับเสียใหม่ เพื่อให้เห็นรูปแบบฉันทลักษณ์และการรับส่งสัมผัสชัดเจนขึ้น

เทพีพินทุมตีอันมีมุขคือจันทร์

จาบัลย์ครันต์

ตระอาล

หาญบาลพบพระหลบทุกขมาพาล

พิศวงในสถาน

บรรทม (หน้า 172)

คำว่า “ตระอาล” มีรูปคำตรงกับคำภาษาเขมรว่า “ตฺรอาล” มีความหมายว่าตื่นเร็ง เบิกบานใจ แต่ความหมายนี้ไม่เข้ากับบริบทในตอนนี้ เพราะพระนางพินทุมตีกำลังโศกเศร้า เพราะไม่พบพระสมุทฺโรษะ

เมื่อตรวจสอบในวรรณคดีสมัยเดียวกัน คือ วรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น พบว่ามีคำนี้ ใช้ในมหานาคาคำหลวงกัณฑ์กุมาร ตอนพระเวสสันดรขอให้กุมารทั้งสอง คือ ชาลีและกัณหา เป็นสำเภาทองเพื่อให้พระองค์นำพาสรรพสัตว์ข้ามสังสารวัฏ พบในข้อความว่า “ยานนาวา เม โทล สองเจ้าแพงเกตรา แก่พ่อผู้จะปรารธนาเปนพระพุทธรันน อจลา ภวสาครา พยงแผ่นดิน บตรอาล ข้ามสงสารเสมอ อรรณพนันน” (กรมศิลปกร, 2529 : 169) หากพิจารณาข้อความ ก่อนหน้าประกอบ พบว่ากวีผู้แต่งมหานาคาคำหลวงแปลข้อความ “อจลา ภวสาครา” ว่า “อนนบมิรู้โคลงรู้คล่อง” (กรมศิลปกร : 168) เมื่อแปลคำ “อจลา” ว่า “บมิรู้โคลง” คำว่า “บตรอาล” ก็น่าจะมีความหมายอย่างเดียวกัน คำว่า “ตฺรอาล” จึงควรมีความหมายว่า “โคลงเคลง เอียงไปเอียงมา” แต่สังเกตว่าความหมายนี้ไม่ตรงกับคำ “ตฺรอาล” ในพจนานุกรมคำศัพท์ภาษาเขมร

เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้เขียนขอเสนอว่าเป็นไปได้หรือไม่ที่คำว่า “ตฺรอาล” ในมหานาคาคำหลวง ซึ่งเป็นคำเดียวกันกับคำว่า “ตระอาล” ในสมุทฺโรษะคำฉันท์ไม่ได้มาจากคำ “ตฺรอาล” ในภาษาเขมร แต่มาจากคำอื่น คือ คำว่า “ทฺราล” เพราะเมื่อออกเสียงตัวพยัญชนะ “ท” ในภาษาเขมร ก็จะเป็นเสียง /ต/ โดยกวีไทยยึดเสียงคำ “ทฺราล” เป็น “ตระอาล” คำว่า “ทฺราล” มีความหมายว่า คว่า ล้มคว่ำ กลิ้งเกลือก ตีแปลง (บรรจบ พันธุเมธา, 2521 : 238) ข้อความว่า “ตื่นตระอาล” ในสมุทฺโรษะคำฉันท์ จึงตีความได้ว่าพระนางพินทุมตีตื่นบรรทม และทรงกลิ้งเกลือกด้วยความโศกาดูร

3.3 ปัญหาทั้งเรื่องรูปคำและความหมายของคำ คำภาษาเขมรบางคำที่ปรากฏรูปคำผิดไปจากคำเดิม ทำให้มีปัญหากับเรื่องรูปคำและความหมายของคำ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

คำว่า “ผูกแจรง” พบตอนพระสมุทโรโฆษเสด็จออกประพาสไพร มีขบวนไพร่พลจำนวนมากตามเสด็จ เมื่อเคลื่อนขบวนไปจึงมีเสียงดังกึกก้องราวกับเสียงฟ้าพาดต้องภูเขาเพชรหรือประดุกเสียงดังของคลื่นในมหาสมุทรซึ่งกระลอกจนน้ำแตกกระจายเป็นฟองขาวราวกับสีดอกเลา กวีบรรยายโดยใช้คำว่า “*รลอกกระฉอกผูกแจรง*” (กรมศิลปากร, 2530 : 136) คำว่า “แจรง” นี้ในพจนานุกรมภาษาเขมรมีความหมายว่าตะแกรง (บรรจบ พันธุมธา, 2517 : 102) ซึ่งความหมายนี้ไม่เข้ากับคำ “ผูก” ซึ่งแปลว่าดอกไม้ หรือออกดอก (บรรจบ พันธุมธา, 2521 : 389) ผู้เขียนคิดว่าคำ “ผูกแจรง” นี้ตรงกับรูปคำในภาษาเขมรว่า “ผูกแตรง” มีความหมายว่าระลอกน้ำที่แตกขาวเป็นเงาแวบจวนดูเหมือนดอกเลา (บรรจบ พันธุมธา : 390) คำนี้น่าจะเกิดจากการคัดลอกผิดและใช้สับสนต่อกันมาอย่างผิดๆ จนกระทั่งผิดไปจากรูปคำเดิมในภาษาเขมร จนแปลความหมายตามรูปคำไม่ได้ จึงมีปัญหากับเรื่องรูปคำและความหมายของคำ

คำว่า “ปรวด” พบตอนพระสมุทโรโฆษทรงคล้องช้าง และหมอช้างอื่นๆ ช่วยกันคล้องช้างด้วย กวีบรรยายว่า

*หมอปรวดปรวดบาดตริงตรา
แลสารกระลับผันผาย*

*พลชวักซ้ายขวา
(หน้า 145)*

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2556 : 698) อธิบายคำ “ปรวด” ว่ามีหลายความหมาย ความหมายแรกคือเนื้อที่เป็นโรค มีลักษณะเป็นก้อนแข็งอยู่ใต้ผิวหนัง ความหมายที่สองเป็นชื่อหมอช้าง และความหมายที่สามคือโปรด

เมื่อพิจารณาจากบริบทข้างต้นพบว่าคำ “ปรวด” คำแรกหมายถึงหมอช้างตรงตามคำอธิบายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เรียกว่าหมอปรวด แต่ก็ไม่ทราบว่ามีหมอปรวดทำหน้าที่อย่างไรในการคล้องช้าง

หากพิจารณาว่า คำ “ปรวด” มาจากภาษาเขมรว่า “พฺรฺตฺร” แปลว่าเชือกหนัง (บรรจบ พันธุมธา, 2523 : 455) ก็เข้ากับบริบท หมอปรวดหมายถึงหมอช่างที่มีเชือกหนัง เพื่อใช้คล้องช้างนั่นเอง

ส่วน “ปรวด” คำที่สองก็เป็นคำภาษาเขมรเช่นกัน คำว่า “ปรวดบาศ” มีความหมายว่า บ่วงบาศที่ทำด้วยเชือกหนัง

“ปรวด” เป็นคำที่กวีพยายามถอดตามเสียงคำในภาษาเขมรและออกเสียงพยัญชนะ “พ” เป็น /ป/

คำว่า “ทรสมุทรสาย” พบตอนพระสมุทโฆษประทับแรมไพรและทรงชมนกชมไม้ ตอนหนึ่งกวีบรรยายพรรณไม้ต่างๆ ว่า

<i>ไม้ไผ่หล้าหลากหลายพรรณ</i>	<i>คนในพนาไผ่</i>
<i>เกสรกำจรไซ</i>	<i>รสคนธควรรช</i>
<i>ดวงดอกพันลอกสร้อย</i>	<i>และ<u>ทรสมุทรสาย</u>สม</i>
<i>สาขาสรรหลมกลม</i>	<i>มกรคือกรกราย (หน้า 151)</i>

คำ “ทรสมุทรสาย” นี้มาจากคำภาษาเขมรว่า “ตฺรสมฺตฺรฺสย” (อ่านว่า /ตฺรอ-ชฺม-ตฺรอ-ชย/) มีความหมายว่าแฝงกิ่งก้านสาขาออกเป็นพุ่ม (บรรจบ พันธุมธา, 2517 : 186) ซึ่งความหมายนี้สอดคล้องกับคำอื่นๆ ในบริบท ผู้คัดลอกสมัยต่อมาอาจไม่รู้จักคำนี้ จึงเลื่อนสระจากใต้ตัว “ส” มาวางไว้ใต้ตัว “ม” คำ “ทรสมุทรสาย” (อ่านว่า ทะ-ระ-สุม-ทะ-ระ-สย) จึงกลายเป็น “ทรสมุทรสาย” ทำให้ทั้งรูปคำและความหมายของคำผิดไปจากคำเดิมในภาษาเขมรจนแปลความไม่ได้ นอกจากเดาตามความในบริบท

คำว่า “อัสสุร” พบตอนพระสมุทโฆษประทับอยู่ในป่า ทรงชมไม้และทรงนึกถึง มเหสีสุรัสวตา และรำพึงด้วยความเศร้าหมองพระทัยที่ไม่ได้พระราชทานพระราชานุญาต ให้มเหสีสุรัสวตาตามเสด็จมาด้วย กวีใช้คำว่า “อัสสุร” ดังนี้

อัสสุร แก่ใจเจ้า   ผู้พร่ำพร้องจะวอนมา
อัสสุรอัจใจสา-   หัสห้ามบโดยใจ   (หน้า 152)

คำว่า “อัสสุร” ในที่นี้ไม่ได้มาจากคำว่า “อาสุร” ในภาษาเขมรซึ่งมีความหมายว่า เอ็นดู สงสาร (บรรจบ พันธุมธา, 2528 : 1150) แต่มาจากคำว่า “อาสุรฺว” ซึ่งมีความหมายว่า เศร้าหมอง (บรรจบ พันธุมธา, 2528 : 1151) เรื่องนี้อาจเกิดจากผู้คัดลอกเขียนสระอู ซึ่งเดิมอยู่ที่ตัวพยัญชนะ “ร” ไปไว้ที่ตัวพยัญชนะ “ส” แล้วตัดตัว “ว” ท้ายคำ หรือเข้าใจผิดว่า กวีเขียนผิดเพราะในวรรณคดีไทยมีคำ “อาสุร” และ “อัสสุร”

คำว่า “ทันซิง” พบตอนพระนางพินทุมตีตื่นบรรทมแล้วไม่พบพระสมุทโรโฆษกั้ทรง โศกาครุร และทรงสงสัยว่าที่พระนางได้พบพระสมุทโรฆนั้นเป็นความฝันหรือความจริงกันแน่ กวีบรรยายว่า

ฝันฤจรงและทันซิง ร้าพึงบรู้ก็ปาง
รวงขวางคางตื่น   ตระบัด   (หน้า 172)

คำว่า “ทันซิง” ในที่นี้ไม่ใช่คำไทยแม้ว่าในภาษาไทยมีทั้งคำ “ทัน” และ “ซิง” ก็ตาม เพราะความหมายของคำไทยดังกล่าวไม่สอดคล้องกับคำอื่นๆ ในบริบทนี้ คำว่า “ทันซิง” มาจากรูปคำเดิมในภาษาเขมรว่า “ซัญซิง” มีความหมายว่า ตริตรอง พิจารณา ใคร่ครวญ (บรรจบ พันธุมธา, 2517 : 115) เดิมกวีไทยน่าจะเขียนเป็น “ซัญซิง” หรือ “ซัญซิง” แต่ผู้คัดลอกไม่รู้จักคำนี้ จึงเขียนเป็น “ทันซิง” ทำให้รูปคำผิดไปจากคำในภาษาเขมร

คำว่า “บำบวงสันสรวง” ตอนพระนางพินทุมตีเล่าให้พี่เลี้ยงธารีฟังว่า พระนางได้พบ ชายคนรักในคืนที่ผ่านมา ครั้นตื่นบรรทมขึ้นในเวลาเช้า ชายผู้นั้นก็กลับหายไปแล้ว พี่เลี้ยงธารี ก็กล่าวปลอบพระนาง กวีบรรยายเหตุการณ์ตอนนี้ว่า

ธารีโลมลาเพนาง   นุษโอบอเวอบาง
บำบวงสันสรรวงบพมาลย์
ญาเจ้าเศรัวโคกรำคาญ   อย่างน้องนงพาล
พิลาปเลยไซ่กล   (หน้า 173)

คำว่า “บำบวงสันสรรวง” ไม่มีทั้งในพจนานุกรมภาษาไทยและพจนานุกรมภาษาเขมร แต่อย่างไร ผู้เขียนคิดว่าคำ “บำบวงสันสรรวง” ตรงกับคำภาษาเขมรว่า “สับงสงรุง” แปลว่า ระลึกนึกถึงหรือบนบาน (บรรจบ พันธูเมธา, 2528 : 943) ในเหตุการณ์ตอนนี้ที่เลี้ยงธารี ระลึกนึกถึงบุญคุณของพระนางพินทุมดีซึ่งอุปการะตนมา จึงปลอบพระนางพินทุมดีเพื่อให้ ทรงคลายทุกข์โศก แต่เดิมกวีน่าจะเขียนว่า “สำบวงสังรวง” ต่อมาผู้คัดลอกไม่รู้จกคำนี้จึง เขียนเป็น “บำบวงสันสรรวง” เพราะคำว่า “บำบวง” และ “สรรวง” มีใช้ในภาษาไทย คำว่า “บำบวง” แปลว่าบนบาน เช่นสรรวง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556 : 672) คำ “สรรวง” ซึ่งมีความหมายเกี่ยวข้องกันมีความหมายว่าบูชา บนบาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556 : 1176) บางครั้งใช้ว่า “เช่นสรรวง” ก็มี ส่วนคำว่า “สันสรรวง” ก็ใกล้กับคำว่า “เช่นสรรวง” รูปคำที่ใช้ ในวรรณคดีเรื่องนี้จึงผิดไปจากคำภาษาเขมรเป็นอันมาก

4. ที่มาของปัญหา “กัมพูชพากย์” บางคำในเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์

ปัญหาของ “กัมพูชพากย์” ที่กล่าวมาข้างต้น ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเรื่องรูปคำ ความหมายของคำ หรือปัญหาทั้งเรื่องรูปคำและความหมายของคำนั้น พบว่าเกิดจากสาเหตุต่างๆ ดังต่อไปนี้ คือ

4.1 การถ่ายทอดคำภาษาเขมรเป็นภาษาไทยซึ่งใช้หลายระบบในเรื่องเดียวกัน

4.1.1 การถ่ายทอดตามรูปคำ เช่น ถ่ายทอดคำภาษาเขมร “รอาอางขนาง” เป็นคำ “รอาอางขนาง” ซึ่งคล้ายกับคำ “ระอา” และ “อางขนาง” ที่มีใช้ในภาษาไทย ความเหมือนคล้ายของคำนี้ในภาษาเขมรกับในภาษาไทยทำให้ผู้อ่านบางคนอาจแปล ความหมายตามคำไทย แต่แท้จริงแล้วต้องแปลความหมายตามคำในภาษาเขมร

4.1.2 การถ่ายทอดตามการออกเสียงคำ ซึ่งมีทั้งการออกเสียงคำใกล้เคียงกับคำเดิมในภาษาเขมร ออกเสียงได้ไม่ตรงเสียทีเดียว หรือออกเสียงผิดไป ทำให้เมื่อถอดเป็นภาษาไทยแล้วนึกถึงคำเดิมในภาษาเขมรได้ยาก เช่น ถ่ายทอดเสียงคำ “พริตร” เป็น “ปรวด” ถ่ายทอดเสียงคำ “ชยชาน” เป็น “จรรจวน” ถ่ายทอดเสียงคำภาษาเขมร “ริชาน” เป็น “รำคาญ” และ “เวะเวียน” เป็น “แวะเวน” ซึ่ง 2 คำหลังนี้อาจทำให้ผู้อ่านหลายคนเข้าใจผิดคิดว่าเป็นคำไทยได้

4.1.3 การถ่ายทอดทั้งตามรูปคำและตามการออกเสียงคำ เช่น ถ่ายทอดคำว่า “ปานเฟิง” เป็นคำ “พานสิง” คือ ถ่ายทอดพยางค์แรกตามรูปคำ และถ่ายทอดพยางค์หลังตามการออกเสียงคำ ในเบื้องต้นถ่ายทอดคำ “ปานเฟิง” เป็น “พานสิง” แล้วแผลง “ป” เป็น “พ” จึงเป็น “พานสิง” เพื่อให้มีสัมผัสพยัญชนะ /พ/ กับคำว่า “โพ” ดังที่พบในข้อความว่า “สลิตโพพานสิง”

4.2 การดัดแปลงคำภาษาเขมรเป็นภาษาไทย ทำให้รูปคำต่างไปจากคำเดิม
วิธีการดัดแปลงมีหลายวิธี เช่น

4.2.1 การดัดแปลงคำภาษาเขมรเป็นภาษาไทยด้วยการเปลี่ยนสระเสียงยาวให้เป็นสระเสียงสั้น คือ ดัดแปลงคำว่า “โผชต” ซึ่งเป็นสระโอเป็นภาษาไทยที่ใช้คำสระโอะว่า “ผชต” เพื่อให้เสียงคำสั้นกระชับ

4.2.2 การดัดแปลงคำภาษาเขมรเป็นภาษาไทยด้วยการเปลี่ยนเสียงพยางค์หน้า เช่น เปลี่ยนจาก “เตรอร” เป็น “ตระอร”

4.2.3 การดัดแปลงคำภาษาเขมรเป็นภาษาไทยด้วยการแผลงรูปสระเป็นพยัญชนะ เช่น แผลงคำ “คูร” เป็น “ควร” คือเปลี่ยนสระอุเป็นพยัญชนะ “ว” ทำให้รูปคำตรงกับคำไทย “ควร” ซึ่งมีความหมายว่าเหมาะสม ต่างจากคำเขมรที่มีความหมายว่าวาดรูปเพื่อเล่นคำว่า “ควร” ที่เป็นคำไทยกับคำว่า “ควร” ที่เป็นคำภาษาเขมร

4.2.4 การดัดแปลงคำภาษาเขมรเป็นภาษาไทยด้วยการเปลี่ยนเสียงพยัญชนะ “ร” เป็น “ล” เช่น จากคำว่า “องรง” เป็น “อ้งล้ง” เพื่อประโยชน์ให้มีเสียงสัมผัสในกับคำอื่น

4.2.5 การดัดแปลงคำภาษาเขมรเป็นภาษาไทยด้วยการแผลงพยัญชนะตัวหนึ่งไปเป็นพยัญชนะอีกตัวหนึ่ง เช่น แผลง “จ” เป็น “ค” คือจากคำว่า “ริขาน” เป็น “รำคาญ” เพื่อให้มีสัมผัสพยัญชนะของเสียง /ค/ กับคำว่า “เคื่อง” ที่อยู่ถัดมา

4.2.6 การดัดแปลงคำภาษาเขมรเป็นภาษาไทยด้วยการเปลี่ยนสระในพยางค์หน้าเพื่อให้เหมือนกับสระในพยางค์หน้าของคำที่อยู่ติดกัน เช่น เปลี่ยนคำว่า “กัเป็ญ” เป็น “กระเบ็ญ” เพื่อให้เข้ากับคำ “กระบอง” เป็น “กระบองกระเบ็ญ” เพื่อประโยชน์ในการเล่นเสียงเล่นคำที่เรียกว่าคำคู่

4.2.7 การดัดแปลงคำภาษาเขมรเป็นภาษาไทยด้วยการเพิ่มพยางค์หรือเพิ่มเสียงสระ เช่น เพิ่มพยางค์ “ตระ” หน้าคำ “อร” ในภาษาเขมร เกิดคำใหม่ว่า “ตระอร” หรือเพิ่มเสียงสระอะตรงกลางคำ “ทฺราล” ทำให้เกิดคำใหม่ว่า “ตระอาล” เป็นการยึดคำพยางค์เดียวให้มี 2 พยางค์ ทำให้ได้จำนวนคำครบถ้วนตามฉันทลักษณ์ หรือและเอื้อประโยชน์เรื่องเสียงสัมผัสในด้วย

4.2.8 การคัดลอกคำผิดไปจากคำในต้นฉบับหรือจงใจเขียนผิด ตามความเข้าใจของผู้คัดลอก เช่น คัดลอกคำภาษาเขมร “สับุงสูงรุง” ผิดไปเป็น “บับวงสันสรวง” คัดลอกคำภาษาเขมร “อาสูรว” ผิดไปเป็น “อ้าสูร” คัดลอกคำภาษาเขมร “ชฌซิง” ผิดไปเป็นคำ “ทันซิง” คัดลอกคำภาษาเขมร “ผกาแตรง” ผิดไปเป็น “ผกาแจรง” คัดลอกคำภาษาเขมร “พิตพิล” “พิตพิน” หรือ “เพจพิล” ผิดไปเป็นคำ “พิศเพียน” และ “พิศเพี้ยน” คัดลอกคำภาษาเขมร “ตรสัทรสาย” ผิดไปเป็น “ทรสมุทรสาย” และคัดลอกคำภาษาเขมร “สาหา” ผิดไปเป็น “สามหา”

จะเห็นได้ว่าการดัดแปลงคำภาษาเขมรจนมีรูปคำผิดไปจากเดิม ทำให้การสืบค้นคำเดิมในภาษาเขมรทำได้ยาก และสร้างปัญหาให้แก่ผู้อ่านที่ไม่รู้คำภาษาเขมรหรือมีความรู้เรื่องนี้น้อย

5. ความสรุป

การใช้คำภาษาเขมรเป็นจำนวนมากในวรรณคดีไทยเรื่อง**สมุทรโฆษคำฉันท์** สะท้อนให้เห็นว่ากวีมีความรู้เรื่องคำภาษาเขมรอย่างกว้างขวางและลึกซึ้งยิ่ง อย่างไรก็ตาม กวีไม่ได้ใช้คำภาษาเขมรทุกคำตามการถ่ายทอดเสียงคำหรือถ่ายทอดรูปคำอย่างตรงไปตรงมาและอย่างถูกต้อง แต่มีการดัดแปลงรูปคำบ้างหรือดัดแปลงเสียงคำบ้างเพื่อประโยชน์ทางวรรณศิลป์ เช่น เพื่อให้เสียงคำกระชับขึ้น เพื่อให้มีเสียงสัมผัสในที่ไพเราะเสนาะโสต หรือเพื่อให้มีคำรับส่งสัมผัสนอกในที่นั้นๆ นอกจากนี้ ยังดัดแปลงด้วยวิธีการต่างๆ อีกหลากหลาย เช่น แผลงคำและยึดเสียงคำในภาษาเขมรจนทำให้รูปคำผิดแปลกไปด้วย

การดัดแปลงคำภาษาเขมรของกวีไทยทำให้เกิดปัญหา ข้อสำคัญคือทำให้สันนิษฐานคำศัพท์ดั้งเดิมของคำบางคำได้ยาก เช่น เมื่อถ่ายทอดเสียงคำภาษาเขมรเป็นภาษาไทยก็อาจสันนิษฐานว่าที่มาของคำดังกล่าวอาจมีได้มากกว่า 1 คำ การวินิจฉัยว่าคำดังกล่าวว่าจะเป็นคำใดจึงต้องคำนึงถึงความหมายในบริบทแวดล้อมนั้นๆ นอกเหนือจากนี้ การดัดแปลงคำภาษาเขมรยังอาจทำให้คำที่ดัดแปลงนั้นมีรูปคำคล้าย หรือเหมือนกับคำที่มีอยู่ในภาษาไทยจนทำให้ผู้อ่านอาจเข้าใจผิดว่าคำเขมรนั้นๆ เป็นคำในภาษาไทยได้ง่าย

อนึ่ง การที่มีคำภาษาเขมรบางคำในเรื่อง**สมุทรโฆษคำฉันท์**ที่เขียนผิดไปจากรูปคำที่ถูกต้อง ผู้เขียนคิดว่าไม่น่าจะเกิดจากกวีขาดความรู้เรื่องคำภาษาเขมรหรือใช้คำภาษาเขมรผิด เพราะจากการศึกษาครั้งนี้เห็นชัดเจนว่ากวีเชี่ยวชาญการใช้คำภาษาเขมรเป็นอย่างยิ่ง ที่มีรูปคำผิดไปบ้างนั้นน่าจะเกิดจากความตั้งใจของกวี ซึ่งต้องการดัดแปลงคำภาษาเขมรเพื่อประโยชน์ด้านวรรณศิลป์ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไปแล้ว ส่วนที่มีรูปคำภาษาเขมรผิดไปจนแปลความไม่ได้ นั้นอาจเกิดจากการคัดลอกต้นฉบับผิดของผู้คัดลอกในสมัยหลัง ซึ่งไม่มีความรู้เรื่องคำภาษาเขมร

การใช้คำภาษาเขมรดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้อ่านที่ไม่เชี่ยวชาญภาษาเขมรอาจเข้าใจความหมายของคำที่ใช้ผิดไปหรือไม่ถูกต้องได้ ทำให้รับสารและรสได้ไม่เต็มที่จากวรรณคดีที่กำลังอ่าน กรณีการอ่านเรื่อง**สมุทรโฆษคำฉันท์**ก็เช่นกัน ผู้อ่านควรอ่านด้วยความพิถีพิถันพิจารณา หากเป็นไปได้เมื่อพิมพ์ใหม่ ผู้จัดพิมพ์ควรอธิบายคำภาษาเขมรต่างๆ ที่เป็นปัญหาเหล่านี้ในเชิงอรรถ เพื่อช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจความหมายของคำภาษาเขมรในวรรณคดีเรื่องนี้ได้อย่างถูกต้อง ซึ่งจะเป็ประโยชน์อย่างยิ่งทั้งแก่ผู้อ่านและแก่ผู้สนใจศึกษาภาษาเขมรในวรรณคดีไทยต่อไป

บรรณานุกรม

บรรจบ พันธเมธา. พจนานุกรมเขมร - ไทย ฉบับทุนพระยาอนุমানราชชน เล่ม 1.

กรุงเทพฯ : จงเจริญการพิมพ์, 2517.

_____. พจนานุกรมเขมร - ไทย ฉบับทุนพระยาอนุमानราชชน เล่ม 2.

กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2521.

_____. พจนานุกรมเขมร - ไทย ฉบับทุนพระยาอนุमानราชชน เล่ม 3. มปท., 2523.

_____. พจนานุกรมเขมร - ไทย ฉบับทุนพระยาอนุमानราชชน เล่ม 4. มปท., 2525.

_____. พจนานุกรมเขมร - ไทย ฉบับทุนพระยาอนุमानราชชน เล่ม 5.

กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2528.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระ

ชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556.

ศิลปากร, กรม. วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1. กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและ

ประวัติศาสตร์, 2529.

_____. วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2. กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและ

ประวัติศาสตร์, 2530.

อุปกิตศิลปสาร, พระยา. หลักภาษาไทย กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2539.

Long Seam. Dictionnaire du Khmer Ancien. Phnom Penh : Phnom Penh Printing House, n.d..

ออนไลน์

“เพลงไทรโยคแปลง”. เข้าถึงจาก [http : //เพลง.meemodel.](http://เพลง.meemodel.com/%EO%B9%80%EO%B8%99%EO%B8%B7%EO%B9%889...)

com/%EO%B9%80%EO%B8%99%EO%B8%B7%EO%B9%889...เข้าถึงเมื่อ 21 กันยายน 2556.

ศัพท์เรียกผู้หญิงในนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบัน⁶

Terms for Women in Modern Khmer Novels.

วนารัตน์ น้อยเล็ก

Wanarat Noilek⁷

บทคัดย่อ

นวนิยายเขมรสมัยปัจจุบันมีการใช้ศัพท์เรียกผู้หญิงที่หลากหลาย จากการศึกษา นวนิยายเขมรสมัยปัจจุบันจำนวน 20 เรื่อง ที่ตีพิมพ์ระหว่างปี ค.ศ. 2004 - 2013 พบว่า ศัพท์เรียกผู้หญิงในนวนิยายเขมรมีลักษณะเป็นคำแทนนาม คือ เป็น “คำนามที่นำมาใช้เรียกแทนตัวบุคคล” นักประพันธ์เขมรจะเลือกใช้คำศัพท์ที่พ้องความหมายเพื่อสื่อความถึงผู้หญิง โดยแสดงความหมายในแง่การชื่นชมภาพลักษณ์ในด้านต่างๆ ของตัวละครเอกฝ่ายหญิงให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพตาม ความหมายของศัพท์เรียกผู้หญิงนี้ จึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึง ค่านิยมของผู้ประพันธ์และชาวกัมพูชาที่มีต่อลักษณะความงามของสตรีที่รูปลักษณ์ และคุณสมบัติได้

คำสำคัญ: ศัพท์เรียกผู้หญิง นวนิยายเขมร

---

⁶บทความนี้เรียบเรียงขึ้นจากส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต เรื่อง “การศึกษาศัพท์เรียกผู้หญิงในนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบัน” สาขาวิชาเขมรศึกษา ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2556

⁷นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาเขมรศึกษา ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

Abstract

Terms for women are variously used in Modern Khmer Novel. According to the study about modern Khmer novels of 20 stories which were published during 2004 - 2013, it has been found that the Terms for women are generally the words which used as a pro-form; in other word, it is a noun that used in place of person. The Khmer authors will choose the synonyms to show the meaning toward women which represent the admiration about the various images of female protagonist to help the readers have imagination accordingly.

Therefore, the meaning of Terms for women can reflect Khmer author's and Khmer people's value towards women's beauty and qualifications.

Key words: Terms for Women, Modern Khmer Novels.

บทนำ

นวนิยายเขมร หรือ **บุรุษเอก** /*pralaom look*/ ตามพจนานุกรมฉบับพุทธศาสนบัณฑิตยให้ความหมายว่า “น. เรื่องประโลมใจมนุษย์โลก เป็นเรื่องที่ถูกแต่งประดิษฐ์ขึ้นโดยไม่ได้เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงตามประวัติศาสตร์...” (ฤๅสสภณิก, 1967 : 326) เป็นงานวรรณกรรมที่มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงมาจากวรรณกรรมประเภทร้อยกรองโดยแต่เดิมนิยมสร้างสรรค์งานเพื่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และสถาบันทางศาสนา จนกระทั่งฝรั่งเศส เข้ามาปกครองกัมพูชาในช่วง ค.ศ. 1863 - 1953 จึงเริ่มปรากฏการสร้างสรรคงานเขียนประเภทร้อยแก้ว (มีตบทุกซี, 2007 : 20 - 21) ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา นวนิยายเขมรได้รับความนิยมแพร่หลายสู่ประชาชนชาวกัมพูชาอย่างต่อเนื่อง แม้จะมีบางช่วงที่เหตุการณ์ทางการเมือง สภาพสังคมทั้งภายนอกและภายในเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้วงการวรรณกรรมเขมรหยุดชะงักลง นักประพันธ์ไม่สามารถสร้างสรรค์ผลงานได้ แต่เมื่อเหตุการณ์ต่างๆ

คลี่คลายลง ผู้ที่เกี่ยวข้องหลายฝ่ายต่างร่วมมือกันฟื้นฟูและพัฒนางานวรรณกรรมให้กลับมารุ่งเรืองจนได้รับความนิยมอีกครั้ง

ในการแตงนวนิยายรัก (Love Novel) ของเขมร ผู้ประพันธ์จะให้ความสำคัญกับกรกล่าวถึงตัวละครเอกฝ่ายชาย และตัวละครเอกฝ่ายหญิงในสถานะที่เป็นตัวดำเนินเรื่องราวไปจนถึงจุดสิ้นสุดของเรื่อง จากการศึกษานวนิยายแนวรักของเขมรที่ได้รับการตีพิมพ์ระหว่างปี ค.ศ. 2004 - 2013 จำนวน 20 เรื่อง ผู้วิจัยพบว่า มีศัพท์เรียกผู้หญิงอย่างหลากหลายจำนวน 139 คำ โดยมีการเลือกใช้คำศัพท์ที่ *พ้องความหมาย (Synonyms)* กัน คือ *คำที่มีรูปต่างกัน แต่มีความหมายคล้ายคลึงกัน* (เพียรศิริ วงศ์วิภาณนท์, 2542 : 291) และมีการนำคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับรูปลักษณะและคุณสมบัติที่ดีของผู้หญิงมาเป็นศัพท์เรียกผู้หญิง รวมไปถึงนำส่วนขยายมาประกอบเพื่อบอกลักษณะตัวละครเอกฝ่ายหญิง

ในบทความนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาเกี่ยวกับความหมาย คำนิยม และภาพสะท้อนเรื่องรูปสมบัติ และคุณสมบัติที่ดีของสตรีชาวกัมพูชา จากศัพท์เรียกผู้หญิงในนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบัน

ลักษณะของศัพท์เรียกผู้หญิงในนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบัน

“ศัพท์เรียกผู้หญิง” ในที่นี้ หมายถึง คำศัพท์ที่ใช้เรียกแทนชื่อผู้หญิง ซึ่งอยู่ในตำแหน่งเดียวกับคำนามในประโยคหรือข้อความของนวนิยาย ปรากฏในบทบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึง ตัวละครเอกฝ่ายหญิง (Female Protagonist) ศัพท์เรียกผู้หญิงในนวนิยายเขมรเป็นคำศัพท์ที่ปรากฏแทนคำนามที่เป็นชื่อเฉพาะ ผู้ศึกษาจึงเห็นควรจัดให้อยู่ในหมวดคำที่ใช้เป็นคำแทนนาม กล่าวคือ เป็น *คำนามที่นำมาใช้เรียกแทนตัวบุคคล* (นาวรณ พันธุ์เมธา, 2551 : 22 - 24) ดังตัวอย่าง

ติงกูญสุททาณิก *บุตรี* ทรกัถาย *กนกาน* งาม์บุณกเภา *สุรณ* :

พิทุรยัสสาร *หญิงสาว* (หญิง) เขาวิ้งตาม *หญิงสาว* (กัลยาณ) ไป พร้อมร้องเรียก *หญิงสาว* (นวลนาง) ...

(ถาญ์ธิตุตธเสฐย์, 2005 : 165)

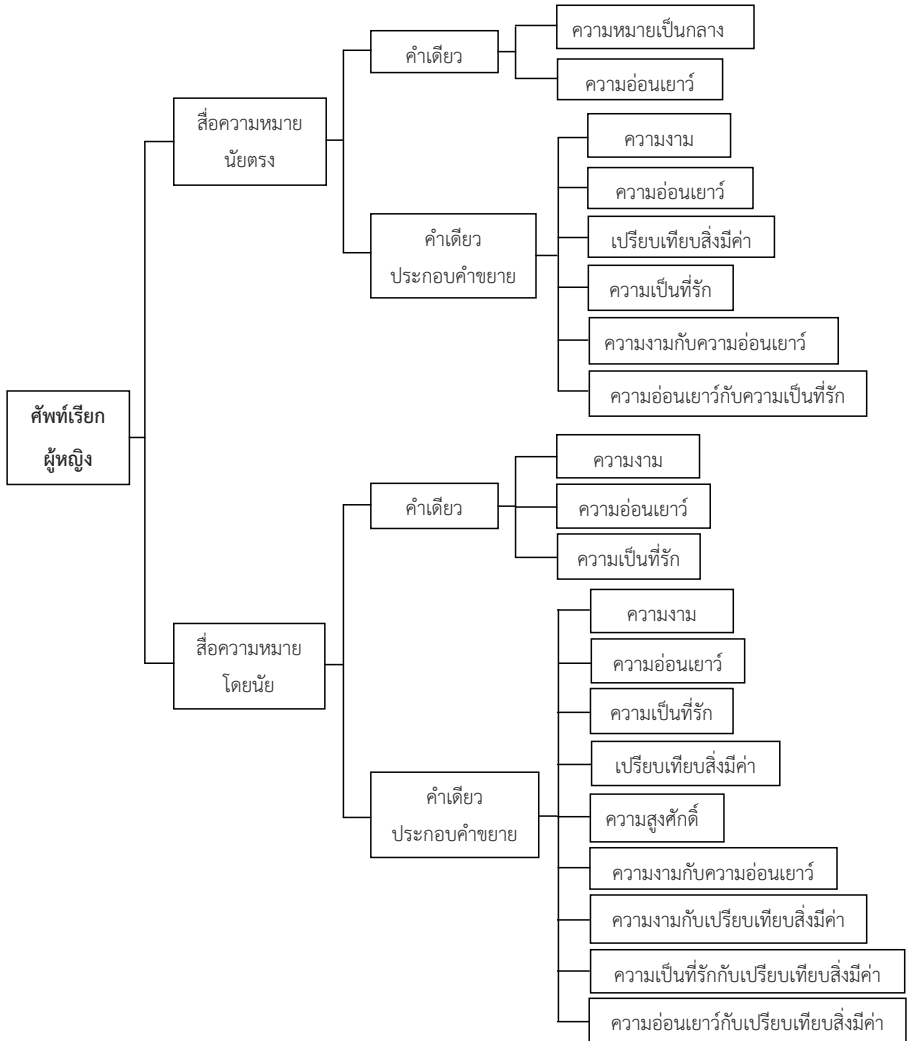
จากตัวอย่างข้างต้น จะสังเกตเห็นว่าในหนึ่งประโยคปรากฏศัพท์เรียกผู้หญิงต่างๆ กัน คือ คำว่า *สฺรึ* /srøy/ ‘สรี’, คำว่า *กญฺญณ* /kal-lə -yaan/ ‘กัลยาน’ และคำว่า *นฺฐณ* /nuən niəŋ/ ‘นวลนาง’ คำศัพท์ทั้งหมดมิใช่ชื่อของตัวละคร แต่เป็นคำศัพท์ที่สื่อความหมายถึงตัวละครหญิงในเรื่องคนเดียวกัน เมื่อจะกล่าวถึงตัวละครหญิงนั้นอีกครั้ง ผู้ประพันธ์จะเลือกใช้คำศัพท์ที่สื่อความหมายที่สื่อถึงผู้หญิงศัพท์อื่นแทน แม้ศัพท์เรียกผู้หญิงในนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบันจะมีความหมายโดยภาพรวมที่สื่อถึง “ผู้หญิง” แต่คำศัพท์บางคำยังมีความหมายแฝงเพื่อบอกรูปลักษณ์ และคุณสมบัติอื่นๆ ที่แสดงให้เห็นถึงค่านิยมในเรื่องความงามของสตรีเขมร ดังจะกล่าวถึงเรื่องความหมายและภาพสะท้อนจากศัพท์เรียกผู้หญิงในนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบันต่อไปนี้

ความหมายของศัพท์เรียกผู้หญิงในนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบัน

เพียรศิริ วงศ์วิภานนท์ (2542 : 291) ได้ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับความหมายของคำโดยทั่วไปไว้ว่า *ความหมาย คือ คุณสมบัติประจำรูปต่างๆ ที่มีอยู่ในภาษา เป็นสารที่ผู้พูดเจตนาสื่อไปสู่ผู้ฟัง และเป็นสารที่ผู้ฟังตีความได้จากการฟังหรืออ่านสิ่งที่ผู้พูดสื่อมา* ศัพท์เรียกผู้หญิงที่ผู้ประพันธ์ใช้ในนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบันก็เช่นเดียวกัน ผู้ประพันธ์พยายามสื่อความหมายเกี่ยวกับตัวละครหญิงไปยังผู้อ่าน โดยใช้คำศัพท์ที่มีความหมายตรงตัว คำศัพท์ที่มีความหมายโดยนัย หรือนำศัพท์เรียกผู้หญิงมาประกอบกับส่วนขยายที่แสดงลักษณะหรือสถานะของตัวละครหญิงนั้นให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

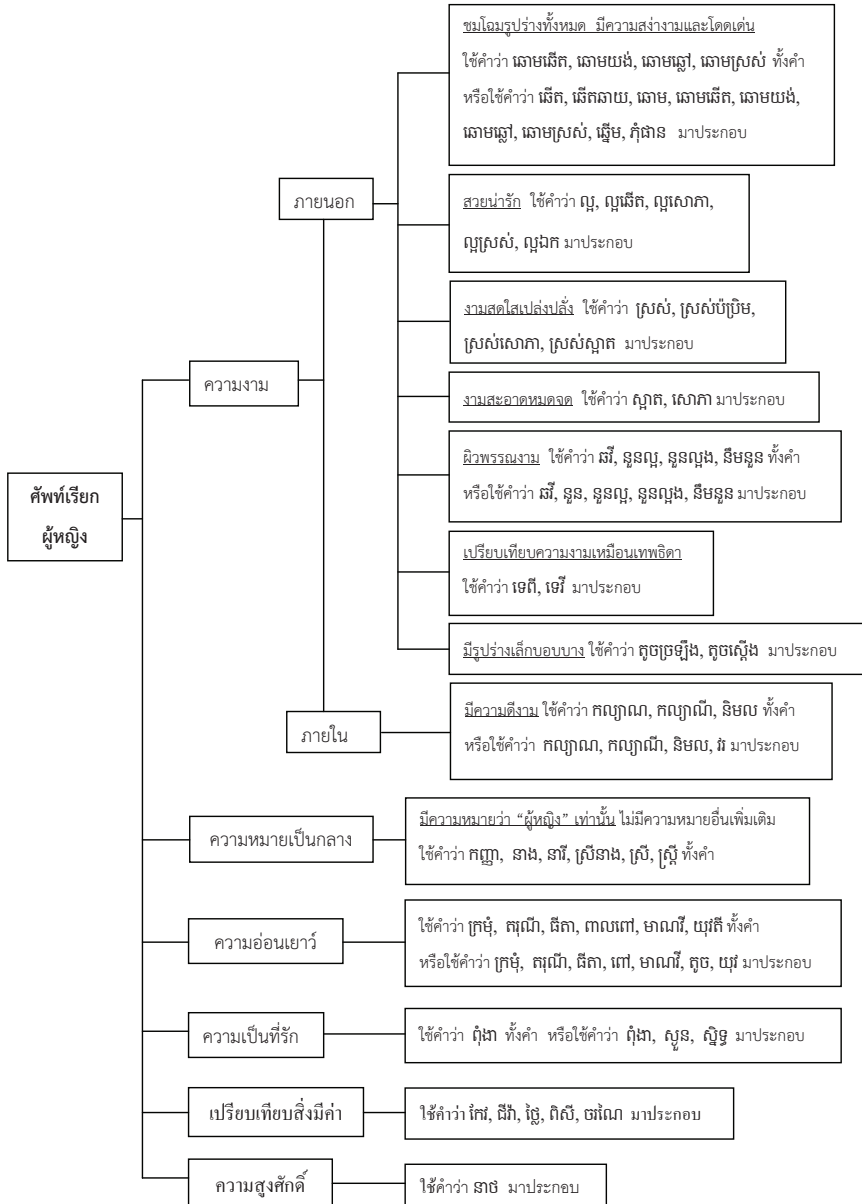
ในการศึกษาศัพท์เรียกผู้หญิงจากนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบัน ผู้วิจัยพบศัพท์เรียกผู้หญิงจำนวน 139 คำ สามารถแบ่งคำศัพท์ตามการสื่อความหมายออกเป็น 2 ประเภทใหญ่คือ ศัพท์เรียกผู้หญิงที่สื่อความหมายนัยตรง และศัพท์เรียกผู้หญิงที่สื่อความหมายโดยนัย ซึ่งศัพท์เรียกผู้หญิงทั้งการสื่อความหมายนัยตรงและการสื่อความหมายโดยนัยนี้ ยังสามารถแบ่งกลุ่มได้เป็นศัพท์เรียกผู้หญิงคำเดียวและศัพท์เรียกผู้หญิงคำเดียวที่ประกอบคำขยาย โดยทั้งสองกลุ่มยังมีเรื่องของความหมายที่กำหนดลักษณะหรือสถานะเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ดังแผนผังต่อไปนี้

แผนผังโครงสร้างทางความหมายของศัพท์เรียกผู้หญิง

จากแผนผังโครงสร้างทางความหมายของศัพท์เรียกผู้หญิงข้างต้น จะเห็นได้ว่า ทั้งศัพท์เรียกผู้หญิงที่สื่อความหมายนัยตรง และศัพท์เรียกผู้หญิงที่สื่อความหมายโดยนัยนั้น ผู้ประพันธ์นวนิยายเขมรนิยมใช้ศัพท์เรียกผู้หญิงที่เป็นคำเดียวประกอบคำขยาย มากกว่าใช้ศัพท์เรียกผู้หญิงที่เป็นเพียงคำเดียว นอกจากนี้ ศัพท์เรียกผู้หญิงที่เป็นคำเดียวและคำเดียว ประกอบคำขยาย ยังสามารถแบ่งกลุ่มตามความหมายของศัพท์เรียกผู้หญิงเพื่อกำหนด ลักษณะและสถานะ โดยพิจารณาจากศัพท์เรียกผู้หญิงและพิจารณาจากคำที่มาประกอบด้วย ดังแผนผังต่อไปนี้

แผนผังความหมายของศัพท์เรียกผู้หญิงที่กำหนดลักษณะและสถานะ

จากแผนผังความหมายของศัพท์เรียกผู้หญิงที่กำหนดลักษณะและสถานะ ผู้วิจัยพบว่า ในการจัดกลุ่มตามความหมายของศัพท์เรียกผู้หญิงในนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบัน⁸ สามารถสะท้อนค่านิยมที่มีต่อผู้หญิงเขมรได้อย่างชัดเจน เห็นได้จากตารางค่านิยมจากศัพท์เรียกผู้หญิงได้ดังนี้

ตารางแสดงค่านิยมจากศัพท์เรียกผู้หญิง

ศัพท์เรียกผู้หญิง	แสดงค่านิยมเกี่ยวกับ	จำนวน (คำ)
	ความงาม	70
	ความอ่อนเยาว์	20
	ความงามกับความอ่อนเยาว์	17
	เปรียบเทียบสิ่งมีค่า	8
	ความเป็นที่รัก	6
	ความหมายเป็นกลาง	5
	ความงามกับเปรียบเทียบสิ่งมีค่า	5
	ความสูงศักดิ์	2
	ความอ่อนเยาว์กับความเป็นที่รัก	2
	ความอ่อนเยาว์กับเปรียบเทียบสิ่งมีค่า	2
	ความเป็นที่รักกับเปรียบเทียบสิ่งมีค่า	2
รวม	139	

⁸ สามารถดูรายละเอียดการจัดกลุ่มคำศัพท์ทางความหมายของศัพท์เรียกผู้หญิงเพิ่มเติมได้ในบทที่ 4 ความหมายและภาพสะท้อนจากนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบัน ใน “การศึกษาศัพท์เรียกผู้หญิงในนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบัน”

จากตารางแสดงค่านิยมจากศัพท์เรียกผู้หญิง ผู้วิจัยพบว่า ศัพท์เรียกผู้หญิง ในนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบันทั้งหมด 139 คำ ผู้ประพันธ์นวนิยายเขมรสมัยปัจจุบันนิยมใช้ ศัพท์เรียกผู้หญิงที่แสดงความงามมีมากที่สุดถึง 70 คำ รองลงมาคือศัพท์เรียกผู้หญิงที่แสดงความอ่อนเยาว์จำนวน 20 คำ ศัพท์เรียกผู้หญิงที่แสดงความงามกับความอ่อนเยาว์จำนวน 17 คำ ศัพท์เรียกผู้หญิงที่เปรียบเทียบสิ่งมีค่าจำนวน 8 คำ ศัพท์เรียกผู้หญิงที่แสดงความเป็นที่รักจำนวน 6 คำ ศัพท์เรียกผู้หญิงที่มีความหมายเป็นกลาง เท่ากับศัพท์เรียกผู้หญิงที่แสดงความงามกับเปรียบเทียบสิ่งมีค่า มีจำนวนกลุ่มละ 5 คำ สุดท้ายคือ ศัพท์เรียกผู้หญิงที่แสดงความสูงศักดิ์ ศัพท์เรียกผู้หญิงที่แสดงความอ่อนเยาว์กับความเป็นที่รัก ศัพท์เรียกผู้หญิงที่แสดงความอ่อนเยาว์กับเปรียบเทียบสิ่งมีค่า และศัพท์เรียกผู้หญิงที่แสดงความเป็นที่รักกับเปรียบเทียบสิ่งมีค่า มีจำนวนกลุ่มละ 2 คำ ตามลำดับ

จากผลลัพธ์ในเรื่องความหมายของศัพท์เรียกผู้หญิงนี้ สามารถสะท้อนในเรื่องของค่านิยมและความเชื่อเกี่ยวกับผู้หญิงของชาวเขมรได้ดังนี้

ภาพสะท้อนและค่านิยมจากศัพท์เรียกผู้หญิงในนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบัน

ผู้ประพันธ์นวนิยายเขมรสมัยปัจจุบันเลือกใช้ศัพท์เรียกผู้หญิงหลากหลายคำศัพท์ ในการสื่อความหมายถึงสตรี และคำศัพท์นั้นยังมีความหมายโดยนัยที่เกี่ยวกับรูปสมบัติ และคุณสมบัติของสตรี ทำให้สื่อความคิดและจินตภาพให้ผู้อ่านได้รับรู้ได้โดยที่ผู้ประพันธ์ไม่จำเป็นต้องกล่าวออกมาโดยตรงไปตรงมา ศัพท์เรียกผู้หญิงในนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบัน ได้สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมด้านความงามของสตรีเขมรที่สังคมใช้เป็นกรอบกำหนดไว้เป็นมาตรฐาน และเชื่อมโยงมาถึงการใช้ค่านิยมนั้นในการกำหนดลักษณะของสตรีที่ปรากฏในงานวรรณกรรมด้วย

จากการพิจารณาข้อมูลความหมายศัพท์เรียกผู้หญิงที่ปรากฏในนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบันจำนวน 139 คำ ผู้วิจัยพบว่า ศัพท์เรียกผู้หญิงในนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบันสามารถสะท้อนให้เห็นค่านิยมและความเชื่อของชาวเขมรเกี่ยวกับความงามทั้งรูปสมบัติและคุณสมบัติของสตรีเขมร ในที่นี้ ผู้วิจัยสามารถแบ่งกลุ่มศัพท์เรียกผู้หญิงตามค่านิยมได้ 6 กลุ่ม และยกตัวอย่างคำศัพท์ที่น่าสนใจซึ่งเป็นประเด็นที่จะสะท้อนให้เห็นค่านิยมของสตรีเขมรได้ชัดเจน ดังนี้

1. ศัพท์เรียกผู้หญิงที่แสดงลักษณะความงาม

หฺนฺส ฎฺญฺน (2548 : 127) ได้แสดงความคิดเห็นว่า *สังคมเขมรถือว่าสตรีที่เกิดมาล้วนแล้วแต่มีมงคลติดมาด้วยกันทุกคน หากจะทำให้เจริญมากขึ้นก็ต้องอาศัยความพยายามของตนเอง และการอบรมขัดเกลาจากบุคคลใกล้เคียงที่มีความเหมาะสม* ความงามจึงเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งที่สตรีต้องมีพร้อม ความงามในที่นี้ประกอบด้วย ลักษณะความงามจากภายนอกและความงามจากภายใน ความงามภายนอกคือ รูปร่าง หน้าตา ผิวพรรณ ฯลฯ ส่วนความงามภายใน คือ ความงามที่เป็นคุณสมบัติที่ดีของสตรีเขมรพึงมีคือ ลักษณะนิสัยดี มีกิริยามารยาทที่เรียบร้อย ปฏิบัติตนตามแบบแผนประเพณี และเป็นกุลสตรีที่ดั่งงาม จากการเก็บข้อมูลพบศัพท์เรียกผู้หญิงที่แสดงลักษณะความงามมีจำนวนมากถึง 70 คำ ซึ่งเป็นการสื่อความหมายที่ผู้ประพันธ์นิยมใช้มากที่สุด ดังนี้

1.1 ศัพท์เรียกผู้หญิงที่สื่อถึงความงามภายนอก

ความงามภายนอกเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของสตรี ที่บุรุษใช้พิจารณาเป็นลำดับต้นๆ สตรีที่บุรุษพึงปรารถนาและต้องการเลือกมาเป็นคู่ครองส่วนหนึ่งคือต้องมีรูปลักษณะภายนอกงดงามตามตำราที่สืบทอดมาแต่โบราณ คือ *ความงามของสตรีจะต้องประกอบด้วย ผงงาม พันงาม ริมฝีปากงาม ผิวงาม และวัยงาม รวมเรียกว่า บทฤติศกญญณฺนิ /pañcapithakallāyaanay/ ‘เบญจกัลยาณี’ (ภังรี, 2011 : 8) ซึ่งได้รับความเชื่อนี้มาจากอินเดีย*

การสร้างตัวละครเอกฝ่ายหญิงในนวนิยายของผู้ประพันธ์ก็เช่นเดียวกัน คุณสมบัติที่สำคัญของนางเอกคือต้องเป็นผู้หญิงที่มีความงามเป็นอันดับแรก หรืออาจจะมีความโดดเด่นเป็นพิเศษกว่า ตัวละครหญิงอื่นๆ ในเรื่อง จากการศึกษาศัพท์เรียกผู้หญิงในนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบัน ผู้วิจัยพบว่า ผู้ประพันธ์นวนิยายใช้ศัพท์เรียกผู้หญิงที่สื่อถึงความงามภายนอกหลายแบบด้วยกัน ตัวอย่างเช่น

บุรุษผู้ ฐึมิชฺชบุรฺเตสฺสํหาคฺคํฐึมิชฺชทฺรฺยฺยไฉะ

หญิงสาว (หญิงงาม) ทำหน้าห่อเหี่ยว สมอาตก็ทำหน้าที่กังวลใจเช่นกัน

(ภูาล์เผาศศต, 2005 : 21)

កម្លោះសម្លឹងមុខសង្សារ ហាក់អង្វរសុំអ្វីម្យ៉ាងពីនាង... ធ្វើអោយ **ເຄາຍເສັດណຸດກ**
 អៀនណាស់...

ชายหนุ่มมองหน้าแฟนเหมือนกับจะอ้อนวอนขออะไรอย่างหนึ่งจากเธอ... ทำให้
หญิงสาว (โฉมเฉิดลระออเอก) อายมาก...

(សុបិនគ្មានថ្ងៃបញ្ចប់, 2006 : 37)

คำว่า **ស្រស់ស្រី/srah srøy/** ‘ผู้หญิงสวย’ หมายถึง ผู้หญิงที่มีความงาม
 สดใส คำว่า **ស្រស់ /srah/** แปลว่า ‘สด’ เมื่อนำมาใช้ในที่นี้จึงมีความหมายว่า “สวยสด
 งดงาม” คือมีทั้งความงามและความอ่อนเยาว์ที่มีความอímเอิบสดใส คำว่า **ເຄາຍເສັດណຸດກ**
/chaom chaet lqaa qaek/ ‘โฉมเฉิดลระออเอก’ หมายถึง ผู้หญิงที่มีรูปโฉมโดดเด่น
 งดงามเป็นที่หนึ่ง นอกจากนี้ยังมีคำว่า **ເຄາຍເລា /chaom claw/** ‘โฉมเลา’ หมายถึง ผู้หญิง
 ที่มีรูปร่างราวกับช่างบรรจงสลักเสลา คำว่า **ក្រមុំកុំផាន /kra-mum phum-phaan/** ‘สาวงาม’
 หมายถึง หญิงสาวที่มีความงามสง่า เป็นต้น

គ្រាន់តែពស់អៀនហៅនាងចំណេះដូច្នោះ **អី**ហាក់ក្តៅចិត្តមួយរំពេច...

เพียงแคได้ยินสมเอือนเรียกหญิงสาวด้วยชื่อเช่นนั้น **หญิงสาว** (ฉวี) โกรธขึ้นมาทันที...

(កញ្ញាម្តេសខ្មាំង, 2007 : 21)

នួនណុងតែទៅមុខជានិច្ច...តែទៅរកបន្ទប់ស្រី។

หญิงสาว (นวลระออง) วิ่งไม่หยุด... วิ่งไปที่ห้องของเธอ

(ចាញ់ចិត្តចងស្នេហ៍, 2005 : 165)

นอกจากนี้ยังมีการเน้นค่านิยมทางความงามของร่างกายเฉพาะส่วน เช่น
 ผู้หญิงต้องมีผิวพรรณนวลงาม คำว่า **អី /chaawii/** ‘ฉวี’ มีความหมายตรงว่า ผิวพรรณ
 แต่ได้มีการพัฒนาความหมายนำมาใช้สำหรับเรียกผู้หญิงและสื่อความหมายโดยนัยที่หมายถึง
 “ผู้หญิงที่มีผิวงาม” คำว่า **នួនណុង /nuon lqaaŋ/** ‘นวลระออง’ หมายถึง หญิงสาวที่มี
 ผิวพรรณงามนวลละเอียดเหมือนนระอองแป้ง คำว่า **នួនណ /nuon lqaa/** ‘นวลระออ’
 หมายถึง หญิงที่มีผิวพรรณนวลงาม เป็นต้น

ตีททูตทุเอ็ง องค์กรกีฬาชายชกมวยสากลสมัครเล่น
หญิงสาว (ธิดาตัวเล็ก) กระซอกเสื้อคลุมมาปิดตัวเขม่นมองฉัยริน

(บุญเฉยงษ์, 2008: 66)

ความนิยมของชาวกัมพูชาอีกประการหนึ่งคือมองว่าผู้หญิงที่สวยงามต้องรูปร่างเล็กบอบบาง เช่น คำว่า **ตีททูตทุเอ็ง** /*thiitaa touc sdaəŋ*/ ‘ธิดาตัวเล็ก’ คำว่า **ตูต** /*touc*/ แปลว่า ‘เล็ก’ มาซ้อนคำกับ **เอ็ง** /*sdaəŋ*/ แปลว่า ‘บาง’ จึงหมายถึง ผู้หญิงที่มีรูปร่างเล็กบาง คำว่า **นารีตทุเอ็ง** /*niarii touc craləŋ*/ ‘นารีเล็กกะทัดรัด’ คำว่า **ตทุเอ็ง** /*craləŋ*/ แปลว่า ‘กะทัดรัด’ หมายถึง ผู้หญิงที่รูปร่างเล็กกะทัดรัด เป็นต้น

1.2 คำศัพท์เรียกผู้หญิงที่สื่อถึงความงามภายใน

“สำเนียงส่อภาษา กิริยาส่อสกุล” เป็นคำกล่าวที่บ่งบอกถึงการกระทำหรือกริยามารยาทของบุคคลที่จะแสดงถึงชาติตระกูล และลักษณะการอบรมเลี้ยงดู คุณสมบัตินี้ดีของกุลสตรีเขมร คือ **ควรจะมี** *ความประพฤติที่เรียบร้อย* ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า **ผู้หญิงคนนี้มีครอบครัวที่ดีและได้รับการเอาใจใส่อบรมสั่งสอนจากครอบครัว** (หุส ฤๅณ, 2548: 42) โดยผู้หญิงที่มีลักษณะดังกล่าวจะเป็นที่เอ็นดูและชื่นชมของผู้ที่พบเห็นโดยทั่วไป ความงามจากภายในจึงเป็นความงามทางลักษณะนิสัย กิริยามารยาท และความประพฤติที่ สตรีพึงมีและพึงปฏิบัติ นักประพันธ์เขมรจึงได้เลือกคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับความดีงาม มาเป็นคำศัพท์เรียกผู้หญิง ดังตัวอย่าง

สิยสุส ยินยาสภทาสสุบ่ตบฐเวยเฮนิงลัมเณ็กรบស់บุรุษเข็งเฮ็ญเยา
หญิงสาว (นิมนวล) ไม่พูดอะไรตอบรับข้อเสนอของชายหนุ่ม

(กัญญาบุษย์, 2007 : 105)

สรีทกญญาณ ก็เบ็ญญณ์ล่กคุฎฐ์สเรตบ์สเรตเระนៃบุรล่ญ์...

หญิงสาว (หญิงกัลยาณ) คิดถึงใบหน้าทีเคร้าหมองของชายคนรัก...

(คฤทฎฐ์ญ์ญ์, 2007 : 99)

คำว่า สีสณฺฐ /nim nuən / ‘นึมนวล’ หมายถึง ผู้หญิงทีม่กิริยา นึมนวล
อ่อนหวาน คำว่า สรีทกญญาณ /srəy kal-lə-yaan/ ‘หญิงกัลยาณ’ หมายถึง ผู้หญิงทีม่
ความดีงาม คำว่า สเรทล่ญ์ญ์ญ์ /srah wə-rə-ləəq/ ‘งามวรลักษณ’ หมายถึง ผู้หญิงสาว
ทีม่ลักษณะทีดี คำว่า วรรณี /wə-rəəq- nīə-rii/ ‘วรรณารี’ หมายถึง ผู้หญิงทีม่ประเสริฐ
ทีม่ความดีงาม เป็นต้น

จากศัพท์เรียกผู้หญิงทีม่สื่อถึงความงามทั้งภายนอกและภายในนั้น สามารถ
เชื่อมโยงกับขนบธรรมเนียมประเพณีเกี่ยวกับการอบรมขัดเกลาให้สตรีเชมรมีความงาม
เพียบพร้อมทั้งรูปสมบัติและคุณสมบัติ นั่นคือ ติฐิฏฐ์ญ์ญ์ /pithii coulmlup/ ‘พิธีเข้ารีต’
(ภัสร์, 2011 : 8) ซึ่งเป็นธรรมเนียมทีม่ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน อันมีวัตถุประสงค์
เพื่อเสริมคุณลักษณะให้บุตรสาวมีความสมบูรณ์ ทั้งความงามภายนอกและความงามภายใน
เพื่อเตรียมความพร้อมในการแต่งงานมีครอบครัวต่อไป บิดามารดาจะต้องจัดเตรียมพิธีนี้
เมื่อบุตรสาวของตนย่างเข้าสู่วัยสาว คือเริ่มตั้งแต่ตอนที่บุตรสาวมีประจำเดือนครั้งแรก และมี
พิธีกรรม ข้อปฏิบัติ-ข้อห้ามต่างๆ อันเป็นกุศโลบายทีม่จะทำให้บุตรสาวเป็น สรีทล่ญ์ญ์ญ์
/srəy krup ləəq/ ‘สตรีศรีภักษณ’ (ภัสร์, 2011 : 6) อาทิ การกักบริเวณให้บุตรสาว
อยู่เฉพาะในบ้าน ห้ามมิให้ออกไปข้างนอกในเวลากลางวัน ใส่เสื้อแขนยาวและนุ่งผ้ายาวกรอม
เท้า ผัดแป้งทาขมิ้นทั่วทั้งตัวเป็นประจำ และไม่อนุญาตให้รับประทานอาหารประเภทเนื้อสัตว์
หรือปลา ต้องรับประทานเฉพาะอาหารทีม่เป็นมังสวิริตเท่านั้น ข้อห้ามข้อปฏิบัตินี้
มีวัตถุประสงค์ให้ผิวพรรณของสตรีงามเปล่งปลั่งนวลเนียน และรักษารูปร่างให้เล็กงดงาม
(ญ์ญ์ญ์, 2548 : 33 - 37) ซึ่งตรงกับศัพท์เรียกผู้หญิงทีม่สะท้อนให้เห็นในเรื่องความงาม
ภายนอก ทั้งความงามทุกส่วนของร่างกาย ผิวพรรณนวลงาม และมีรูปร่างเล็กบอบบาง

แสดงให้เห็นว่าลักษณะความงามของสตรีดังที่กล่าวมานั้น เป็นทัศนคติและมุมมองที่ชาวเขมรยึดถือมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ในขณะที่เข้าร่วม บุตรสาวจะได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้จากมารดา ในเรื่องงานบ้านงานเรือน ศีลธรรม จริยธรรม และคุณธรรมให้เป็นผู้ที่พร้อมด้วยคุณสมบัติอันน่ายกย่อง เป็นที่รักของผู้พบเห็น เพื่อให้ดำเนินชีวิตในครอบครัวและสังคมได้อย่างเป็นสุข (หุส ฤฎิณ, 2548 : 33 - 37) ซึ่งตรงกับศัพท์เรียกผู้หญิงที่แสดงถึงความงามภายนอก ที่สตรีจะต้องประกอบไปด้วยความดีงาม ประพฤติตนอยู่ในกรอบของศีลธรรมธรรมจรรยาตนเอง

อย่างไรก็ตาม ประเพณีการเข้าร่วมของสตรีเขมรในปัจจุบันค่อยๆ เสื่อมคลายไปตามกาลเวลาและการเปลี่ยนแปลงของโลก เนื่องจากสตรีเขมรมีโอกาสทางการศึกษามากกว่าในอดีต และออกมาทำงานนอกบ้านมากขึ้น (Yeang Virakbot, สัมภาษณ์, 2013)

ผู้วิจัยพบว่า ศัพท์เรียกผู้หญิงที่แสดงลักษณะความงามภายนอก มีจำนวนคำศัพท์มากกว่าศัพท์เรียกผู้หญิงที่แสดงลักษณะความงามจากภายใน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ทัศนคติของชาวเขมรในปัจจุบันยึดถือเรื่องความงามภายนอกเป็นหลัก เห็นได้จากการใช้คำศัพท์ที่สื่อความหมายถึงการชื่นชมความงามของผู้หญิงมีจำนวนมากที่สุด ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า ปัจจุบันเป็นยุคสมัยของวัตถุนิยม ผู้คนยึดถือต่อปัจจัยภายนอกมากกว่าคุณค่าภายในจิตใจ ศัพท์เรียกผู้หญิงที่ปรากฏในนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบัน จึงเป็นสื่อที่สะท้อนให้เห็นมุมมองของคนในสังคมเขมรที่มีต่อสตรี สตรีที่มีคุณค่าและน่ายกย่องคือสตรีที่มีรูปร่างหน้าตาสวยงาม แตกต่างจากทัศนคติชาวเขมรในอดีต ดังที่ หุส ฤฎิณ (2548 : 42) ได้กล่าวไว้ว่า *หญิงสาวที่มีจริยงดงามเป็นที่เลื่องลือนั้น ได้รับการยกย่องจากสังคมมากกว่าหญิงสาวที่มีรูปร่างแต่ขาดจริยา*

2. ศัพท์เรียกผู้หญิงที่แสดงลักษณะความอ่อนเยาว์

เรื่องที่เกิดขึ้นในนวนิยายรักส่วนใหญ่ จะเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นกับตัวละคร วัยหนุ่มสาว ผู้ประพันธ์จึงได้นำเรื่องความอ่อนเยาว์มาใช้เป็นศัพท์เรียกผู้หญิง ซึ่งความอ่อนเยาว์ หรือเยาว์วัยในที่นี้ คือ ความเป็นเด็ก ความสาว หรือมีอายุน้อย โดยมีทั้งคำศัพท์ที่สื่อความหมาย โดยตรง และสื่อความหมายโดยนัยที่ต้องตีความเพิ่มขึ้น จากการเก็บข้อมูลพบศัพท์เรียกผู้หญิงที่แสดงลักษณะความอ่อนเยาว์มีจำนวน 20 คำ ดังตัวอย่างต่อไปนี้ เช่น คำว่า *ក្រមុំ* /kra-mum/ ‘สาว’ หมายถึง หญิงสาว คำว่า *នាងតូច* /niəŋ touc/ ‘นางน้อย’ หมายถึง สาวน้อย หรือเด็กผู้หญิง คำว่า *ពុទ្ធី* /da-ru-nii/ ‘ดรุณี’ หมายถึง เด็กสาววัยรุ่น คำว่า *ធីតា* /thii-taa/ ‘ธิดา’ แปลว่า ธิดา หรือลูกสาว *មាណវី* /mion-nə-wii/ ‘มานวี’ แปลว่า สาววัยรุ่น เป็นต้น

ផឹក เบิกโถงกาเบญจตุรเภาทศกศุภา

หญิงสาว (ธิดา) ยกแก้วกาแพئينให้คุณสุภา...

(เย็บโทรกาสท, 2004 : 114)

ดังตัวอย่างข้างต้น คำว่า *ធីតា* /thii-taa/ ‘ธิดา’ นี้ ผู้ประพันธ์นำมาใช้เป็นศัพท์เรียกผู้หญิง ไม่ได้หมายถึงชื่อของตัวละคร และไม่ใช่อัตลักษณ์ของตัวละคร ในที่นี้จะหมายถึง “หญิงในวัยสาว” ซึ่งเป็นกรกลายความหมายของคำให้แคบเข้า (narrowing of meaning) จากความหมายเดิม “ลูกสาว” ให้เหลือเพียงความหมายว่า “หญิงสาว เด็กสาว” เท่านั้น ในกรณีของคำนี้ต้องพิจารณาจากบริบทเป็นสำคัญ เพราะส่วนใหญ่ยังคงใช้เพื่อสื่อความหมายว่า “ลูกสาว” ตามศัพท์เดิม มีเพียงในงานนวนิยายเท่านั้นที่สามารถสื่อความหมายได้อีกทางหนึ่ง

ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า การที่ผู้ประพันธ์ใช้คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความสาว ความอ่อนวัย หรือเปรียบเทียบว่ามีอายุน้อยเหมือนกับน้องสาวคนเล็ก น่าจะเป็นการแสดง ความเอ็นดูต่อหญิงอันเป็นที่รัก มากกว่าจะหมายถึงการเรียกตามลำดับญาติ และจากการ สัมภาษณ์ผู้บอกภาษา (Yeang Virakbot, สัมภาษณ์, 2013) เกี่ยวกับค่านิยมเรื่องคู่ครอง ของชาวเขมรมีข้อที่น่าสนใจว่า ชาวเขมรมีค่านิยมให้บุตรสาวแต่งงานตั้งแต่อายุยังน้อย คือ

อายุประมาณ 15 - 22 ปี และไม่ควรมากกว่า 25 ปี เพราะเชื่อว่าเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสม สำหรับการมีครอบครัวของผู้หญิง อีกทั้งสามีชาวเขมรนิยมยังใช้คำสรรพนามเรียกตนเองว่า บง /baŋ/ ‘พี่’ และเรียกภรรยาว่า ฌูร /pɔʊn/ ‘น้อง’ หรือ หูร /qʊn/ ‘น้อง’ แม้ว่า ภรรยาจะมีอายุมากกว่าก็ตาม โดยจะถือว่าเมื่อแต่งงานอยู่กินกันแล้วสามีเป็นผู้ปกป้องดูแล เสมือนพี่ชายดูแลน้องสาว อีกประการหนึ่งคือเป็นเครื่องหมายว่า ผู้ที่เป็นภรรยาได้ยกย่อง ให้เกียรติสามีในการเป็นผู้นำครอบครัว คำอธิบายนี้จึงเชื่อมโยงได้กับความหมายของศัพท์ เรียกผู้หญิงที่แสดงลักษณะความอ่อนเยาว์ว่าเป็นคุณสมบัติที่ดีอีกประการหนึ่งของสตรีเขมร

3. ศัพท์เรียกผู้หญิงที่แสดงความเป็นที่รัก

ผู้ประพันธ์นวนิยายเขมรสมัยปัจจุบัน ได้นำลักษณะที่แสดงถึงความเป็นที่รัก มาใช้เป็น ศัพท์เรียกผู้หญิง ความเป็นที่รักหมายถึงรวมทั้งการเป็นคนรัก และคนที่หมายปองว่า จะเป็นคู่ครองในอนาคต ศัพท์เรียกผู้หญิงที่แสดงความเป็นที่รักจะใช้คำศัพท์ที่สื่อความหมายตรง และคำที่แสดงความเปรียบเทียบ ดังตัวอย่างเช่น สร้อยตูล /srəy touc tan/ ‘หญิงน้อย ที่รัก’ หมายถึง สวณน้อยอันเป็นที่รัก คำว่า ตูล /tan/ แปลว่า ‘ที่รัก’ คำว่า ฌูร /pum-ɲiə/ ‘หญิงที่รัก’ คำว่า สวณ /sɔʊn srəy/ ‘สวณศรี’ หมายถึง หญิงที่ควรค่าแก่การดูแล รักษา

ស្រស់ត្រកាលត្រីយេ របស់ឆ្លងឆ្លើយរួចដាក់ទៅកកក្តីទាំងវាចា៖

หญิงสาว (งามที่รัก) หยดตอบโต้แล้วหันไปหาก็คี...

(ศกฏาเมธูสอุ้ง, 2007 : 60)

คำว่า *ស្រស់ត្រកាលត្រីយេ* /srəh traan-traəy/ ‘งามที่พึงพา’ หมายถึง เป็นผู้หญิงที่เป็นที่พึงพิง มีความหมายโดยนัยว่า หญิงคนรักที่หมายปองไว้เป็นคู่ชีวิตเปรียบเสมือนเรือต้องจอดเทียบฝั่งเทียบท่าหน้า เมื่อจะกล่าวถึงหญิงอันเป็นที่รักก็เปรียบเสมือนกับ “ฝั่งน้ำ” ที่เป็นที่พึงพิงและปลอดภัย ถือเป็นความสำเร็จของชีวิตคู่ เป็นต้น

4. ศัพท์เรียกผู้หญิงที่มีความหมายเป็นกลาง

คำหลักของศัพท์เรียกผู้หญิงโดยส่วนใหญ่ จะเป็นคำที่สามารถสื่อสารให้ผู้อ่านทราบว่ากำลังกล่าวถึงเพศหญิง และไม่ได้บ่งบอกลักษณะอื่นๆ เพิ่มเติม โดยผู้ประพันธ์นวนิยายเขมรสมัยปัจจุบันได้เลือกสรรคำมาใช้ทั้งที่เป็นภาษาเขมร และเป็นคำยืมจากภาษาบาลี - สันสกฤต และมีความหมายนัยตรง ตามความหมายที่ระบุไว้ในพจนานุกรมโดยไม่ต้องตีความหมายเพิ่ม คือ คำว่า *នាង* /niəŋ/ ‘นาง’ คำว่า *នារី* /niə - rii/ ‘นารี’ คำว่า *ស្រីនាង* /srəy niəŋ/ ‘หญิง’ คำว่า *ស្រី* /srəy/ ‘หญิง’ คำว่า *ស្ត្រី* /strəy/ ‘สตรี’ เป็นต้น ทุกคำล้วนมีความหมายว่า “ผู้หญิง” เท่านั้น เป็นคำกลางๆ ไม่ได้มีการแสดงลักษณะเพิ่มเติมใดๆ ดังตัวอย่างจากนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบัน ดังนี้

នាង ก็ดบ่งประณีตเยี่ยงเทพธิดา

หญิงสาว (นาง) ก็หยุดพูด (ไม่ตอบ) แล้วยิ้มตอบบุรุษ

(เขมรแปลกาสัต, 2004 : 73)

เทพธิดายวบๆ *ស្រី* ยิ้มตาสดแสง...

คืนนั้นทั้งคืน *หญิงสาว* (หญิง) ไม่ได้นอนเลย...

(ตระกูลวิชิตชงเลอ, 2005 : 174)

5. ศัพท์เรียกผู้หญิงที่แสดงถึงสิ่งมีค่า

ศัพท์เรียกผู้หญิงในนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบันที่แสดงถึงสิ่งที่มีค่า เป็นการเปรียบเทียบกับผู้หญิงคนนี้มีคุณค่า และควรค่าแก่การรักทูลนอม เสมือนเป็นของมีค่ามีราคา เป็นแรร์ตันชาติ คือ แก้ว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อุตุยเมธีธูมยภก *แก้ว* *ស្រី*

อุตมเดินมาหา *หญิงสาว* (แก้วศรี)...

(กัญญาเชษฐา, 2007 : 102)

คำว่า ไท่ว์ /kaew srøy/ ‘แก้วศรี’ หมายถึง หญิงสาวที่รัก นำทนต์นอม คำว่า ไท่ว์ /kaew lqaa qaek/ ‘แก้วละอออก’ หมายถึง หญิงที่มีค่าเลิศที่สุด คำว่า ไท่ว์ /kaew pi-søy/ ‘แก้วพิส’ หมายถึง หญิงที่มีค่าพิเศษ คำว่า ไท่ว์ /kaew/ ‘แก้ว’ เป็น อัญมณีที่มีความงาม มีความประาะบาง และมีราคาสูง ในที่นี้จึงเปรียบเทียบแสดงให้เห็นคุณค่าของผู้หญิงเปรียบประดุจเป็นนางแก้วมณีที่ล้ำค่า ซึ่งแสดงความยกย่องต่อนางอันเป็นที่รัก

สรุปย่อ

บทวิเคราะห์เรื่องทศวรรษอุกฤษฏ์ภาณุสัจจะเสด็จมหัศจรรย์: ๑๐๐ ปีแห่งสยาม

หญิงสาว (งามที่รัก) เอามือตบอกเบาๆ พร้อมพุดตลกต่อคำพุดของชายหนุ่มก่อนหน้านี้

(กัญญาอุบลรัตน์, 2007 : 40)

สามีฉัน **ไท่ว์** ค่างอิชิตบับบับอิชิตอิชิต...

นาที่แรก หญิงสาว (หญิงที่รัก) ตั้งใจว่าจะไม่ให้ น้ำตาไหล

(กัญญาอุบลรัตน์, 2011 : 119)

คำว่า ไท่ว์ /srah caarəny/ ‘หญิงที่มีค่า’ หมายถึง หญิงที่เปรียบเสมือนแก้วที่ได้เจียรระโนแล้วจึงมีค่ามีราคาเป็นพิเศษ และคำว่า ไท่ว์ /srøy tlay/ ‘หญิงแพง’ หมายถึง หญิงที่มีคุณค่ามีราคา เป็นต้น คำทั้งหมดจึงสื่อความหมายว่าเป็นผู้หญิงอันเป็นที่รัก ควรถนอมรักษาไว้ด้วยชีวิต

6. ศัพท์เรียกผู้หญิงที่แสดงความสูงศักดิ์

ผู้ประพันธ์นวนิยายเขมรสมัยปัจจุบัน นำคำศัพท์ที่แสดงความสูงศักดิ์ของสตรีมาใช้เป็นศัพท์เรียกผู้หญิง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสถานภาพของผู้หญิงว่ามีฐานะชาติตระกูลหรือตำแหน่งที่สูงกว่า และยังแสดงถึงความรักยกย่อง ศัพท์เรียกผู้หญิงที่แสดงความสูงศักดิ์พบน้อยมากในนวนิยาย เพราะนวนิยายสมัยใหม่มักจะมีเนื้อหาเกี่ยวกับคนธรรมดาสามัญ

ทั่วไป สถานภาพของตัวละครจึงไม่ต่างกันนัก ได้แก่ คำว่า *นางสาว* /*niəŋ niət*/ ‘นางสาว’
“นางผู้เป็นใหญ่ นางผู้เป็นที่พึ่ง”

นางสาว ตาสผู้บ่เคาะ: ติงกูยใฝ่ผาสหภาพ: ผู้ชฒผานพ่งต่าสาง...

หญิงสาว (นางสาว) พบชายหนุ่มพิชुरยี่ ซึ่งมีอากักปกริยาเหมือนว่ายี่นรอรออ

(ชฏฏ่อธิถุชฆสฎบฏ, 2005 : 18 - 19)

คำว่า *นางสาว* /*niəŋ niət*/ ‘นางสาว หมายถึง เจ้านายผู้หญิงที่อยู่ในวรรณะ
กษัตริย์ หรือเป็นราชวงศ์ชั้นสูง นิยมใช้ในงานวรรณคดี แต่เมื่อผู้ประพันธ์นำมาใช้ในงาน
นวนิยาย ซึ่งมีใช้เรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลฐานะสูงถึงระดับเจ้านาย จึงสื่อความหมายเพียงหญิง
สามัญชนที่มีความเพียบพร้อมทั้งรูปสมบัติและคุณสมบัติ อาจจะเป็นคุณหนูที่อยู่ในตระกูลสูง
หรือเป็นหญิงสาวที่มีฐานะร่ำรวย

จากการศึกษาศัพท์เรียกผู้หญิงในนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบัน ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา
จำนวน 139 คำ ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า นักประพันธ์นวนิยายเขมรสมัยปัจจุบันนิยมใช้
ศัพท์เรียกผู้หญิงตามขนบที่มีมาในอดีต และสร้างสรรค์ด้วยการใช้ส่วนขยายความเพิ่มเติม
เพื่อบอกลักษณะหรือสถานะของตัวละคร และยังพบว่าผู้ประพันธ์นวนิยายเขมรนิยมใช้ศัพท์
เรียกผู้หญิงที่แสดงความหมายเกี่ยวกับความงามของผู้หญิงมากที่สุด รองลงมาคือศัพท์เรียกผู้หญิง
ที่แสดงลักษณะความอ่อนเยาว์ ซึ่งทั้งสองประการนี้ เป็นการสื่อความหมายถึงรูปสมบัติ
ของสตรี ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพถึงตัวละครได้ชัดเจนเป็นรูปธรรม

ดังนั้น ศัพท์เรียกผู้หญิงในนวนิยายเขมรสมัยปัจจุบัน จึงสามารถแสดงให้เห็นค่านิยม
และความเชื่อของชาวเขมรที่มีต่อผู้หญิงว่า รูปสมบัติของสตรีเขมรที่ได้รับการยกย่อง
จากสังคมจะต้องประกอบไปด้วยความงาม และมีความอ่อนเยาว์หรือความสาว ซึ่งเป็นลักษณะ
ทางกายภาพที่สตรีและสังคมเขมรปรารถนาในช่วงทศวรรษนี้ และแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจ
ของผู้ประพันธ์ที่ต้องการใช้คำที่สื่อสารให้ผู้อ่านเกิดสุนทรียภาพและสุนทรียรสในงาน
วรรณกรรม รวมทั้งแฝงเรื่องค่านิยมและความเชื่อเกี่ยวกับสตรีเขมร ทำให้ตัวละครเอกฝ่ายหญิง

ที่ผู้ประพันธ์นวนิยายสร้างขึ้นนั้นไม่มีติและสอดคล้องกับคุณสมบัติที่สตรีเขมรควรมีตามขนบจารีตที่ถูกกำหนดจากสังคมเขมรนั่นเอง

บรรณานุกรม

หนังสือ

นาววรรณ พันธุมธา. **ไวยากรณ์ไทย**. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

เพียรศิริ วงศ์วิภาานนท์. "หน่วยที่ 13 ความหมาย." ใน **เอกสารการสอนชุดวิชา ภาษาไทย 3**.

(287 - 368). พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, 2542.

สุนันท์ อัญชลีอนุกุล. **ระบบคำภาษาไทย**. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่วิชาการ

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

เบ็ង ហុក ឌី. **អក្សរសិល្ប៍ខ្មែរសតវត្សទី 20 កវីនិពន្ធនិងកម្រងអត្ថបថ**. ភ្នំពេញ : អង្គរ, 2007.

ងួន ញិល. **ព្រលឹងមាតាធិបតេយ្យក្នុងសង្គមខ្មែរ**. (ភូមិជិត រឿងគេ, ផ្លូវប្រេង) បុរីរ៉ម័យ : វិញ, 2548.

ពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យ. **វចនានុក្រមខ្មែរ**. បោះពុម្ពគ្រាទី 5. ភ្នំពេញ : ពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យ,

1967.

វ៉ាន់រី. **លក្ខណ៍ស្រី**. ភ្នំពេញ : នគរវត្ត, 2011.

นวนิยาย

ម៉ៅ សំណាង. **ដងស្ទឹងស្នេហា**. ភ្នំពេញ: បន្ទាយស្រី, 2009.

_____. **ដួងនេត្រា**. ភ្នំពេញ: បន្ទាយស្រី, 2010.

_____. **ថ្ងៃជួបថ្ងៃប្រាថ្នា**. ភ្នំពេញ: បន្ទាយស្រី, 2013.

_____. **បុណ្យលៀងម៉ែ**. ភ្នំពេញ: បន្ទាយស្រី, 2008.

_____ . **សុបិនគ្មានថ្ងៃបញ្ចប់** ភ្នំពេញ: បន្ទាយស្រី, 2006.

នួន ពេជ្រស៊ូដេននី. **ដីកាកំណើតស្នេហ៍** ភ្នំពេញ : បន្ទាយស្រី, 2008.

_____ . **ផ្កាយរះពេលថ្ងៃ** ភ្នំពេញ : បន្ទាយស្រី, 2006.

ប៉ាល វណ្ណារីក្ស. **ចាញ់ចិត្តចងស្នេហ៍** ភ្នំពេញ : អង្គរ, 2005.

_____ . **មេឃស្រកានាគ** ភ្នំពេញ : អង្គរ, 2004.

ទឹម ម៉ានី. **ចម្រៀងជីវិត** ភ្នំពេញ : បន្ទាយស្រី, 2007.

_____ . **ថើបផ្កាចាំស្នេហ៍** ភ្នំពេញ : បន្ទាយស្រី, 2011.

_____ . **ផ្កាក្រវាស់** ភ្នំពេញ : បន្ទាយស្រី, 2013.

_____ . **ភ្លើងទឹកឃ្មុំ** ភ្នំពេញ : បន្ទាយស្រី, 2009.

_____ . **វិបត្តិកេរមរតក** ភ្នំពេញ : បន្ទាយស្រី, 2012.

អ៊ិន សុខហ៊ាន. **ម្ចាស់ជោគជតា** ភ្នំពេញ : អង្គរ, 2005.

អុំ សំអាង. **កូនអកតញ្ជូ** ភ្នំពេញ : អង្គរ, 2004.

យូ សុភា. **កញ្ញាម្ទេសខ្មាំង** ភ្នំពេញ : បឹងទន្លេសាប, 2007.

_____ . **កុំផ្តាច់និស្ស័យកុំប្រល័យស្នេហ៍បង** ភ្នំពេញ: ពេជ្រ ណែត, 2011.

_____ . **ជាក់ណាប់ស្នេហ៍អូនថែជូនបង** ភ្នំពេញ : ពេជ្រ ណែត, 2010.

_____ . **ស្តាប់អូនចុះ! បើបងដឹង** ភ្នំពេញ : បឹងទន្លេសាប, 2012.

บทความในวารสาร

วิฑูกร ทองหล่อ. คำเรียกหญิงในเพลงสมัยนิยมเขมร. **มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์**, 27, (2), 2548, 57 - 67.

สัมภาษณ์

Yeang Virakbot. (8 พฤษภาคม 2556) **สัมภาษณ์**. Lecturer. Faculty of Social Sciences and Humanities, Royal University of Phnom Penh, CAMBODIA.

You Sophea. (6 สิงหาคม 2556) **สัมภาษณ์**. Lecturer. Faculty of Social Sciences and Humanities, Royal University of Phnom Penh, CAMBODIA.

วรรณกรรมทำนายในกัมพูชา⁹

Damnāy Literature in Cambodia

ดร.ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม¹⁰

Dr.Chanchai Khongphianthum

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษา “วรรณกรรมทำนาย” ที่แพร่หลายอยู่ในประเทศกัมพูชาในช่วงที่ประเทศเกิดความระส่ำระสาย ประชาชนถูกกดขี่ข่มเหงอย่างหนักจากชนชั้นปกครอง ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมทำนายมีส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้เกิดกบฏผู้มีบุญขึ้นในกัมพูชา เช่น กบฏอาจารย์สวา กบฏโปกัมโบ เป็นต้น เนื่องจากเหตุผลดังต่อไปนี้ คือ 1) วรรณกรรมดังกล่าวถูกทำให้กลายเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา ด้วยการอ้างว่าเป็นคำพยากรณ์ของพระพุทธเจ้า พระอินทร์ และพระฤๅษี 2) เนื้อหาของคัมภีร์ที่กล่าวถึงความวิปริตแปรปรวนของธรรมชาติ และความเสื่อมทรามของศีลธรรม อันนำไปสู่กลียุคที่ผู้คนลุกขึ้นมาชนฆ่ากัน สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ที่ประชาชนเต็มไปด้วยความอึดอัดคับข้องใจจากการถูกกดขี่ข่มเหง และ 3) เนื้อหาของคัมภีร์ที่กล่าวถึง “ผู้มีบุญ” หรือ “พระบาทธรรมิก” ผู้เป็นความหวังของคนในสังคม ผู้ที่จะมาเป็นผู้นำคนใหม่และเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น วรรณกรรมทำนายจึงถูกนำมาเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่กบฏผู้มีบุญใช้ เพื่อปลุกระดมพลังมวลชนขึ้นต่อสู้กับชนชั้นปกครอง วรรณกรรมทำนายเหล่านี้ประกอบสร้างขึ้นมาจากแนวคิดทางพระพุทธศาสนา คือ เรื่องกลียุค เรื่องพระยาจักรพรรดิราชา และเรื่องโลกยุคพระศรีอารีย์

---

⁹บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานการวิจัยเรื่อง คติความเชื่อเรื่อง “พระศรีอารีย์” ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและประเทศกัมพูชา นับตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-14 จนถึงปัจจุบัน : การศึกษาจากหลักฐานประเภทจารึกและคัมภีร์ใบลาน ซึ่งได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากสภาวิจัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2555

¹⁰ผู้ช่วยศาสตราจารย์ (สาขาภาษาเขมร) ประจำสาขาภาษาและวรรณคดีตะวันออก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ที่ปรากฏอยู่ในจังกวัตตีสสูตร และเรื่องราวทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ก็มีพหุชาปนารวมกัน

คำสำคัญ: วรรณกรรมทำนาย พระบาทธรรมิก กบฏผู้มีบุญ พระศรีอารีย เมตไตย

Abstract

The study aims at exploring Cambodian prophetic literature which has been widespread during turmoils in Cambodia that caused Cambodians to suffer years of suppression from the ruling class According to the study, it is found that the literature has played a pivotal role in *qanak mān puny* (millennial rebels) such as the rebellion of *Ācār Svā* and *Pou Gombo* rebellion due to 1) the literature is turned into sacred texts and is claimed as prophecies of the Buddha, Indra and hermits 2) the content of the literature, which is mainly about natural disasters and moral decline leading to the killing of the people, is relevant to the society at that time and 3) the content is involved with a virtuous one who will become the new leader and will change the society to the betterone. From the reasons above, the propertic literat ure has then become a tool used to mobilize Cambodian people to fight against their ruling class. The literature of prophecy is premised on various Buddhism beliefs: Doomsday, *Dhammikaṛājā* and *Maitreya* in *Cakkavattisūtra* as well as the combination of the history of Buddhism and Cambodia.

Key words: Damnāy Prophetic Literature, Dhammikaṛājā, qanak mān puny millennial rebels, Maitreya

1. อารัมภกถา

วรรณกรรม “ท่านาย” (Dammāy) นั้น เป็นชื่อที่นักวิชาการชาวตะวันตกอย่าง Hansen (2008 : 58) ใช้เรียกงานที่มีเนื้อหากล่าวถึงกสิยุค สภาพสังคมที่ไร้ระเบียบ ธรรมชาติที่วิปริต แปรปรวน และการปรากฏกายขึ้นของ “ผู้มีบุญ” หรือ “พระบาทธรรมิก” ผู้ที่จะมาช่วย บำบัดทุกข์ บำรุงสุขและสร้างสังคมใหม่ในอุดมคติขึ้น วรรณกรรมในกลุ่มนี้ เช่น คัมภีร์ พระพุทธท่านาย (สรวุฏฺฐวณฺณฉฺฉวณฺณ) คัมภีร์เกี่ยวกับพระบาทธรรมิก (สรวุฏฺฐวณฺณฉฺฉวณฺณฉฺฉวณฺณ) คัมภีร์อินทท่านาย (สรวุฏฺฐวณฺณฉฺฉวณฺณ) คัมภีร์ปุถุชน (สรวุฏฺฐวณฺณฉฺฉวณฺณ) คัมภีร์พารศุर् (สรวุฏฺฐวณฺณฉฺฉวณฺณ) และคัมภีร์มกุฏแก้ว (สรวุฏฺฐวณฺณฉฺฉวณฺณ) เป็นต้น

ลักษณะเด่นประการหนึ่งของวรรณกรรมท่านาย คือ การอ้างว่าเป็นคำพยากรณ์ ของพระพุทธเจ้า (เรียกคำภีร์ที่อ้างถึงพระพุทธเจ้าว่า คัมภีร์พุทธท่านาย) คำพยากรณ์ ของพระอินทร์ (เรียกคัมภีร์ที่อ้างถึงพระอินทร์ว่า คัมภีร์อินทท่านาย) หรือคำพยากรณ์ ของพระฤๅษี (เรียกคัมภีร์ที่อ้างถึงพระฤๅษีว่า คัมภีร์ฤๅษีท่านาย) การอ้างเช่นนี้ทำให้วรรณกรรม ท่านายเกิดความศักดิ์สิทธิ์น่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

วรรณกรรมท่านายมีทั้งที่เขียนขึ้นเป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง ที่แต่งเป็นร้อยแก้ว เช่น *คัมภีร์พุทธท่านาย* เป็นต้น ส่วนที่แต่งเป็นร้อยกรอง เช่น *คัมภีร์มกุฏแก้ว* แต่งโดยใช้ฉันทลักษณ์ บทกาคคติ (ตรงกับกาพย์สุรางคนางของไทย) *คัมภีร์พารศุर्* และ *คัมภีร์พารเสาร์* แต่งโดยใช้ ฉันทลักษณ์บทพากย์เจ็ด (ตรงกับกลอนเจ็ดของไทย) นอกจากนี้ยังพบร้อยกรองที่ไม่สามารถ ระบุชื่อฉันทลักษณ์ได้ เนื่องจากไม่ปรากฏในตำราประพันธ์ศาสตร์ของเขมร เช่น *คัมภีร์ปุถุชน* เป็นต้น

วรรณกรรมท่านายนั้นไม่ระบุนามผู้แต่งและเวลาแต่ง ยกเว้นคัมภีร์พารศุर्และ คัมภีร์พารเสาร์ที่มีการระบุศักราชที่แต่งไว้ในตอนต้นเรื่อง คัมภีร์พารศุर्แต่งขึ้นเมื่อวันศุกร ขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบ ปิณฺณ ตรีศก ส่วนคัมภีร์พารเสาร์แต่งเมื่อวันเสาร์ ขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบสอง ปีชาล เอกศก สันนิษฐานว่าคัมภีร์พารเสาร์นี้น่าที่จะได้รับอิทธิพลแนวความคิดมาจากคัมภีร์ พารศุर् เนื่องจากมีเนื้อความตรงกันอยู่หลายแห่ง

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาเนื้อหาของวรรณกรรมทำนาย ที่มาของเนื้อหาที่นำมาใช้ ประกอบสร้างวรรณกรรมทำนายนั้น รวมทั้งหน้าที่ของวรรณกรรมทำนายในฐานะที่เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดกบฏผู้มีบุญ (อุทธะจลฺลภูฏ) ขึ้นในกัมพูชา

2. เนื้อหาที่ปรากฏในวรรณกรรมทำนาย

เนื้อหาของวรรณกรรมทำนายจะประกอบไปด้วยอนุภาคสำคัญ 4 ส่วนดังนี้ 1) การอ้างถึงพระพุทธเจ้า พระอินทร์ หรือพระฤๅษีในฐานะผู้พยากรณ์ 2) ความวิปริตแปรปรวนของธรรมชาติ และความสับสนวุ่นวายไร้ระเบียบในสังคม 3) การบังเกิดขึ้นของผู้มีบุญ หรือพระบาทธรรมิก หรือพระศรีอารีย์ ซึ่งพระองค์ทรงเป็นพระราชอาชฎาผู้ทรงธรรม มาช่วยขจัดทุกข์และนำสันติสุขกลับคืนมา และ 4) การชักจูงให้ประชาชนปฏิบัติตามข้อวัตรต่างๆ เพื่อให้ได้พบกับพระบาทธรรมิก หรือพระศรีอารีย์ พระโพธิสัตว์ผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์สุดท้ายในภัทรกัปนี้ ดังมีรายละเอียดดังนี้

2.1 การอ้างถึงพระพุทธเจ้า พระอินทร์ หรือพระฤๅษี เป็นผู้พยากรณ์

วรรณกรรมทำนายที่อ้างถึงพระพุทธเจ้า ได้แก่ คัมภีร์พุทธทำนาย และคัมภีร์มกุฏแก้ว ในส่วนของคัมภีร์พุทธทำนายนั้นมีอยู่ด้วยกัน 2 ฉบับ คือ 1) คัมภีร์พุทธทำนาย ฉบับที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับกำเนิดของประเทศกัมพูชา กล่าวถึง พระพุทธเจ้าทรงทอดพระเนตรเห็นตะกวด และทรงประทานอาหารให้แก่ตะกวดนั้น ทรงตรัสกับพระอานนท์เถระว่า ต่อไปภายภาคหน้าบริเวณนี้จะกลายเป็นมหานครนามว่า “โคกโกลก” (อีกชื่อหนึ่งของประเทศกัมพูชา) มหานครแห่งนี้จะบริบูรณ์ไปด้วยทรัพย์สมบัติ มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากเช่นเดียวกับพวกสอพโล ไม่รักษาสัตย์ 2) คัมภีร์พุทธทำนาย ฉบับที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์เหตุการณ์ต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นภายหลังพุทธปรินิพพานไว้แก่พระอานนท์ ซึ่งเหตุการณ์ส่วนใหญ่ล้วนเกี่ยวข้องกับประเทศกัมพูชา ซึ่งคัมภีร์พุทธทำนายที่นำมาศึกษาในบทความนี้ คือคัมภีร์พุทธทำนายในข้อที่ 2

ส่วนคัมภีร์มกฺกฏแก้วนั้น เนื้อความกล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงตรัสพยากรณ์พระสุบินนิมิตของพระเจ้าปเสนทิโกศล เนื้อความนั้นแตกต่างจากพระสุบินนิมิตทั้ง 16 ประการที่ปรากฏในมหาสุบินชาดกอย่างสิ้นเชิง เหตุที่คัมภีร์นี้ชื่อมกฺกฏแก้ว เนื่องจากเปรียบเทียบว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นเสมือนมกฺกฏแก้ว คือศิราภรณ์ที่มีค่าสูงที่สุดที่ประดับอยู่เหนือศีรษะของชาวโลก

วรรณกรรมทำนายที่อ้างถึงพระอินทร์ได้แก่ *คัมภีร์อินททำนาย* และ*ปริศนาพระอินทร์* ลักษณะเด่นของคัมภีร์ทั้ง 2 เล่มนี้ คือ การกล่าวเป็นปริศนาให้ผู้อ่านได้ขบคิดพิจารณาสารสำคัญที่ซ่อนอยู่นั้น ใน*คัมภีร์อินททำนาย* กล่าวไว้ในตอนต้นว่า พระอินทร์ทรงพยากรณ์ไว้เมื่อปี พ.ศ. 1300 เพื่อมอบไว้ให้แก่มหาชนทั้งหลาย ส่วนเรื่อง*ปริศนาพระอินทร์*นั้น มีแต่ชื่อเรื่องเท่านั้นที่กล่าวถึงพระอินทร์ ส่วนในเนื้อความไม่ได้กล่าวถึงพระอินทร์แต่อย่างใด แต่การใส่ชื่อเรื่องว่า ปริศนาพระอินทร์ ก็เพื่อแสดงว่าพระอินทร์เป็นเทพผู้พยากรณ์ ทำให้คัมภีร์ดังกล่าวศักดิ์สิทธิ์น่าเชื่อถือ

วรรณกรรมทำนายที่อ้างถึงพระฤๅษีมียู่เพียงเรื่องเดียวเท่านั้น คือ คัมภีร์ฤๅษีทำนาย ซึ่งผู้แต่งระบุไว้ในตอนต้นเรื่องว่า เป็นคำทำนายของพระฤๅษี

จะเห็นได้ว่าการอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 3 นี้มีนัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสังคมเขมร กล่าวคือ การอ้างถึงพระพุทธเจ้านั้น เพราะพระพุทธเจ้าเป็นพระศาสดาของศาสนาพุทธ ศาสนาประจำชาติของกัมพูชา และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและระบบความคิดของคนเขมร ขณะที่พระอินทร์นั้นเป็นเทพผู้ปกครองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ที่มีหน้าที่คอยปกป้องรักษาคุ้มครองพระพุทธศาสนาและประเทศเขมรให้ดำรงอยู่ด้วยความสุขสวัสดิ์ ส่วนพระฤๅษีนั้นเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่คนเขมรให้ความเคารพนับถือมาเนิ่นนานแล้ว เห็นได้จากประติกรรมภาพสลักตกแต่งปราสาทหินในสมัยเมืองพระนคร ที่มีรูปฤๅษีโยคีด้วย เพราะมหาฤๅษีถือเป็นปางหนึ่งของพระคิวะมหาเทพแห่งการทำลายล้าง (อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, 2551 : 182) ปัจจุบันมีการเคารพนับถือฤๅษีในฐานะของเนียะตา (ดวงวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ที่รักษาชุมชน หรือบ้านเมืองให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข) เช่น เนียะตาฤๅษี ที่วัดคำเรยขอ (วัดช้างเผือก) จังหวัดพระตะบอง เป็นต้น

2.2 ความวิปริตแปรปรวนของธรรมชาติ และความสับสนวุ่นวายไร้ระเบียบในสังคม

วรรณกรรมทำนายของเชมร มักพูดถึงสภาพธรรมชาติที่วิปริตแปรปรวน ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล คนเชมรให้ความสำคัญกับดินฟ้าอากาศมาก เนื่องจากสังคมเชมรเป็นสังคมเกษตรกรรม นอกจากนี้พฤติกรรมของสัตว์ต่างๆ ที่ผิดไปจากปกติ เป็นเสมือนสัญญาณที่บ่งบอกว่า อาเพทเหตุร้ายกำลังจะบังเกิดขึ้น เช่น

กบไม่เกรงกลัวงูเห่า
กัทลีพร้อมชนกับกาสร

กาเผ่าหมายชนกับกุกุช
มัจฉาอยากต่อกรกับบรรพต

(คัมภีร์พารศุกร์)

การที่กบซึ่งเป็นเหยื่ออันโอชะของอีกา กลับไม่เกรงกลัวอีกา การที่อีกาซึ่งเป็นนกตัวเล็กๆ เมื่อเทียบกับช้างซึ่งเป็นสัตว์บกที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก กลับหาญสู้กับช้าง การที่ต้นกล้วยซึ่งโดยปกติมักถูกควายชนเพื่อประลองกำลังเขา กลับหาญสู้ไม่กลัวควาย หรือการที่ปลาซึ่งเป็นสัตว์น้ำคิดจะไปสู้กับภูเขาซึ่งอยู่บนบกและสูงเยี่ยงเมฆพม่า ย่อมเป็นสัญญาณของอาเพทเหตุร้ายที่กำลังจะเกิดขึ้นในไม่ช้า

นอกจากธรรมชาติจะวิปริตแปรปรวนแล้ว มนุษย์ยังประพฤติดีไปจากจารีตประเพณี ศีลธรรมจรรยาที่เคยยึดถือปฏิบัติมา ทำให้สังคมเกิดความวุ่นวายสับสน เนื่องจากผีร้ายเข้ามาสิงใจคน เช่น

ตามพระศาสนา

อย่าให้คิดงน

เพียรคิดให้ยล

ตามโดยทำนาย

ว่ากุนเอกศก

รอดผู้มีพราย

เหาะเหินเข้าสิงใจมนุษย์

ร้อนฝนแปรปรวน

ขุนนางขาดยศ

จิตเปลี่ยนเป็นโจร

บันดาลโลกะ โทสะ โมหะ

พระสงฆ์สวมกางเกง

โพกหัวหาปลา

(คัมภีร์อินททำนาย)

เหตุที่ผีเข้ามาสิงใจคนนี้ทำให้ระบบจารีตประเพณี ศีลธรรมจรรยาที่ผู้คนในสังคมถือปฏิบัติเกิดความวิปริตผิดเพี้ยนไป ผู้มีอำนาจในการปกครองแผ่นดินกลับไม่ตั้งอยู่ในธรรม ทำให้สังคมระส่ำระสาย เมื่อขุนนางซึ่งควรปฏิบัติหน้าที่ต่างพระเนตรพระกรรณของพระมหากษัตริย์กลับทำตัวเป็นโจรร้าย ย่อมเป็นเหตุทำให้ประชาชนเดือดร้อน ขาดที่พึ่งทางกาย ส่วนพระสงฆ์ที่ควรนุ่งห่มให้ถูกต้องตามหลักพระวินัย ประกอบไปด้วยผ้า 3 ผืน คือ สบง จีวร และอังสะ กลับไปสวมกางเกงอย่างฆราวาส ซ้ำยังผิดศีลข้อปาณาติบาต คือ จับปลาหาเลี้ยงชีพอีกด้วย ทำให้สังคมเดือดร้อน เพราะผู้นำทางจิตวิญญาณไม่ประพฤติตนให้สมกับที่เป็นแบบอย่างที่ดี ทำให้ประชาชนขาดที่พึ่งทางใจ

กระทั่งศาสนาของพระตถาคตล่วงไปได้ 2085 ปี พระอินทราธิราชได้ไปเรียกพรายทั้ง 1000 มาจากป่าหิมพานต์ นำเอามาไว้ที่นครโคกโศลกนั้น พรายมันไปเข้าสิงใจทั้งกษัตริย์ทั้งเสนามาตย์ ทั้งราษฎร ทั้งเด็ก ทั้งเฒ่า ให้มันเมาในโลภะ โทสะ โมหะ เอาผิดเป็นชอบ เอาชอบเป็นผิด กลับตาลปัตรจนหมดสิ้น ศิษย์ไม่เกรงครู ลูกไม่เกรงพ่อแม่ ภรรยาไม่เกรงสามี ราษฎรไม่เกรงเสนามาตย์ เสนามาตย์ไม่เกรงกษัตริย์ กษัตริย์ไปเป็นไพร่ ไพร่กลายเป็นกษัตริย์ กลับตาลปัตร เสียสิ้นทั้งพระนครหน้าผู้ आवุโสเอ๋ย

(คัมภีร์พุทธทำนาย)

ในคัมภีร์พุทธทำนายก็กล่าวในทำนองเดียวกันว่า เหตุที่ผีเข้าสิงใจคน ทำให้ศีลธรรมคือธรรมะของการอยู่ร่วมกันในสังคมถูกทำลาย ผู้มีอำนาจไม่เคารพยำเกรงผู้ใหญ่ หรือการไม่รู้จักหน้าที่ของตน เช่น กษัตริย์ไม่รู้จักหน้าที่ของกษัตริย์ กระทำตนเยี่ยงไพร่ เหล่านี้ย่อมสะท้อนให้เห็นความเสื่อมทรามของสังคม และความสับสนวุ่นวายที่กำลังจะตามมา

...แต่ถ้าคนใดเป็นผู้ที่มีกมลสันดานทุจริต ในจิตเต็มไปด้วยความทุจริตชั่วร้าย ยโส ร้ายกาจ ไม่รู้จักผิดชอบ เอาชั่วเป็นดี เอาขวายเป็นดี เอาเขลาเป็นปราชญ์ อวดอ้างอำนาจ ไม่เคารพกฎหมาย พรายแปดเคียวจะเข้าสิงใจคนเหล่านั้นได้โดยง่าย จะคลใจคนเหล่านั้นให้โหดร้ายเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ดังนั้นแล้วประชากรราษฎรไม่เป็นสุขหรอก จะเกิดมีโจรกรรม ลักปล้น ฟันแทง ฆ่ากัน ไม่มีหยุดเลย ลูกไม่เคารพยำเกรงพ่อแม่ ศิษย์ไม่เคารพยำเกรงครูอาจารย์

พระสงฆ์ไม่เคารพพระวินัย ข้าราชการไม่เคารพกฎหมายเตียรบาล ราษฎรไม่เคารพขุนนาง ขุนนางไม่เคารพกษัตริย์ จะเกิดทุกภิกขภัยและความลำบากยากแค้นอย่างหนัก จนกระทั่ง บันดาลให้พ่อแม่ชายลูกตัวเอง ลูกจะลักปล้นพ่อแม่ สาวๆ จะพากันออกเดินหาชายชู้ ทั้งในตรอกซอกซอยและที่โล่งแจ้ง ละทิ้งไม่ใส่ใจกิจการงานของแม่บ้าน เกิดมีความอิจฉา ริษยากัน ตบตีกันไม่มีหยุดหย่อนเลย

(คัมภีร์สะพานโจรยจวงวา)

ในคัมภีร์สะพานโจรยจวงกล่าวต่างออกไป คือ การที่คนไม่ปฏิบัติตามหลักเนติธรรม และสธรรมจะทำให้ผีพรายเข้าสิงใจคนได้ง่าย และเมื่อผีเข้าสิงใจคนแล้วก็จะเกิดการฉกชิง วิ่งราวและปล้นฆ่า (ข้อความตอนนี้ตรงกับที่ปรากฏในจกัถวิสูตรที่กล่าวว่า เมื่อพระราชา ไม่ทรงธรรม ไม่บำเพ็ญทาน บ้านเมืองก็จะระส่ำระสาย และวิบัติแรกที่บังเกิดขึ้น คือ การฉกชิง วิ่งราว ปล้นจี้ ตามด้วยการฆ่าฟันประหัตประหารกัน) ในท้ายที่สุด ศิลที่เป็นการควบคุมทาง ภาย คือ ห้ามฆ่าสัตว์ ห้ามลักทรัพย์ และห้ามประพฤตินิโคตในกามก็ถูกทำลายลง สังคมก็มีแต่ ความสับสนวุ่นวาย

เนื้อหาในส่วนนี้มีความยาวมากที่สุดเมื่อเทียบกับเนื้อหาในส่วนอื่นๆ เพราะเป็นส่วนสำคัญ ที่ทำให้ผู้อ่านเชื่อว่า กลียุคได้มาถึงแล้ว ถึงแม้ว่าสภาพความวิปริตทางธรรมชาติบางอย่าง อาจจะไม่ได้อยู่จริงหรือเป็นไปได้ เช่น กบไม่เกรงกลัวงูเห่า อีกาไม่เกรงกลัวช้างสาร เป็นต้น หากแต่เมื่อมองในแง่ของวรรณศิลป์แล้ว จะเห็นได้ว่าเป็นความหมายในเชิงเปรียบเทียบ ที่ส่งผลทางด้านอารมณ์ความรู้สึกให้แก่ผู้อ่านอย่างลึกซึ้ง แสดงถึงสภาพแห่งความสับสนวุ่นวาย ไร้ระบบระเบียบในสังคม

2.3 การบังเกิดขึ้นของผู้มีบุญ พระบาทธรรมิก หรือพระศรีอารีย์

ประเทศกัมพูชาประสบภัยสงคราม ถูกย่ำยีจากต่างชาติอยู่บ่อยครั้ง ทำให้ชาวเขมร มีความหวังว่า สักวันหนึ่งจะมีผู้มีบุญมาช่วยปลดปล่อยประเทศเขมรให้รอดพ้นจากภัยคุกคาม ดังกล่าว แล้วนำพาประเทศไปสู่ยุครุ่งเรืองอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งความเชื่อดังกล่าวปรากฏอยู่ในคัมภีร์ไบลานที่ชื่อ “พุทธทำนาย” และคัมภีร์นั้นได้เรียกผู้มีบุญนั้นว่า “พระบาทธรรมิก”

(เจ๑ ษลลธิธิฎฎ, 1995 : 39) ซึ่งคัมภีร์ดังกล่าวแพร่หลายในช่วงที่เขมรตกอยู่ภายใต้การ
คุกคามของต่างชาติ นั่นคือ เวียดนาม ไทย และฝรั่งเศส

ผู้มีบุญ พระบาทธรรมิก และพระศรีอารียเมตไตรยนั้น เป็นบุคคลในอุดมคติ
เป็นความหวังของคนในสังคมเขมร ซึ่งคนเขมรเชื่อว่าบุคคลทั้ง 3 ที่ว่านั้น คือบุคคล
คนเดียวกัน ทั้งๆ ที่ในจักรกัณฑ์สูตรกล่าวไว้ชัดเจนว่า พระศรีอารียเมตไตรยกับพระยาจักรพรรดิ
ราช นั้นเป็นบุคคลคนละคนกัน ตัวอย่างเช่น

...จินนั้นจึงถามไปว่า ท่านสมณะ ท่านนั้นแลคือพระบาทธรรมิก พระภิกษุจึงเฉลย
กลับไปว่า อาตมาเจริญเมตตาภาวนาเพื่อปรารถนาจะได้พบพระบาทธรรมิกด้วยเช่นกัน เหตุใด
จึงมาถือเอาอาตมานี้เล่า จินนั้นจึงออกไปได้สั๊กพัก เปิดคัมภีร์ดู แล้วก็กลับคืนมาพูดว่า **ท่านเอ๋ย
ท่านนี้แหละคือพระบาทธรรมิก เป็นพระศรีอารียเมตไตรยพระโพธิสัตว์นั้น** จินนั้นจึงว่า
ถ้าท่านไม่เชื่อข้าพเจ้า สมณะจงลุกขึ้นจากก้อนหินทางด้านทิศใต้มาประทับยังก้อนหิน
ทางด้านทิศเหนือเถิด พระภิกษุนั้นจึงลุกขึ้นจากก้อนหินทางทิศใต้มาประทับอยู่ทางทิศเหนือแทน
ด้านล่างนั้นล้วนแต่อาภรณ์โกไสยพัสดร์ (ผ้าที่ทอด้วยไหม-ผู้เขียน) มหามงกุฎ สุพรรณบาท
ครบทุกประการ ภิกษุจึงว่า ไฉนจึงไม่เห็นพระอินทร์ พระพรหม อาตมาจึงจะเชื่อ พระอินทร์
พระพรหมจึงตอบว่า ข้าพระพุทธเจ้าอยู่ที่นี้แล้ว แล้วพระพรหมจึงกั้นเศวตฉัตรขึ้นบังในทันใด
พระภิกษุจึงกล่าวว่า ไฉนจึงไม่เห็นช้างปัจจัยนาเคนทร์คชสารทีสุทธิ งามเขียวเป็นเงางาม จินจึง
กล่าวว่า สมณะท่านจงลุกจากหินทางด้านทิศเหนือกลับคืนมายังด้านทิศใต้เถิด จินจึงเห็นช้าง
นั้นในทันใด พระภิกษุจึงกล่าวว่า ไฉนจึงไม่เห็นท้าวจตุโลกบาล มาเป็นจตุรงคบาท (ทหาร
ผู้รักษาเท้าของช้างศึกของกษัตริย์ 4 นาย) ท้าวจตุโลกบาลจึงตอบว่า ข้าพระพุทธเจ้าอยู่ที่นี้
แล้ว พระภิกษุจึงกล่าวว่า ไฉนจึงไม่เห็นพระบรมสารีริกธาตุพระผู้มีบุญทั้งไตรภพมาสถิตอยู่
บนฝ่ามือ จินจึงอธิษฐานแล้ว พระบรมสารีริกธาตุจึงลอยมาจากจักรวาลมาสถิตบนฝ่ามือ
ของผู้มีบุญในทันที...

(คัมภีร์พุทธทำนาย)

คัมภีร์พุทธทำนายกล่าวว่า “พระบาทธรรมิก” ก็คือ “พระศรีอารียเมตไตย” นั่นเอง ซึ่งทั้งพระบาทธรรมิกและพระศรีอารียเมตไตยนั้นต่างก็คือ “ผู้มีบุญ” และความเป็นผู้มีบุญ บารมีนี้เอง ที่ทำให้บังเกิดเครื่องทรงอันเป็นทิพย์ และช่างแก้วขึ้น ซึ่งทั้ง 2 สิ่งนี้เป็นเครื่อง แสดงถึงฐานานุศักดิ์ของพระมหากษัตริย์ การที่เหล่าเทพ พรหมในแต่ละภพภูมิเสด็จมาเข้า เฝ้าประหนึ่งเข้ารับใช้ แสดงถึงอำนาจเทวราชา (Devine Right of King) ที่สมบูรณ์ ส่วนพระ บรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เสด็จลงมาสถิตอยู่บนฝ่ามือนั้น แสดงถึง ความเป็นธรรมิกราชผู้ทรงคุณธรรมสูงส่ง เป็นอัครศาสนูปถัมภกผู้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา จากที่กล่าวมาทั้งหมด พระภิกษุนี้จึงสมควรที่จะขึ้นปกครองบ้านเมืองให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุขต่อไป

ศาสนาสองพัน

สี่ร้อยห้าสิบ

ถ้วนชนทั้งหลาย

ล้วนแต่ย์ลครบ

เห็นดาราปรากฏ

เหนือมณฑลปราสาท

นั่นเองอินทรา

หาองค์เทวดา

องค์ไหนกล้าหาญ

ทั้งแปดทิศา

ลงจากสรวงสถาน

มาถึงวิมาน

จับปฏิสนธิ์

เกิดกับมนุษย์ผู้

ตระกูลสูงส่ง

รุ่งเรืองบารมี

ฤทธิ์เจษฎา

อ้างเป็นธรรมิก

พันลี้กมทิมา

ต่อตั้งอยู่ใน

แม่น้ำจตุमुख

กษณะนั้นอินทรา

เหาะจากสวรรณคา

ไปดุสิตา

อัญเชิญโพธิ์

คือองค์พระศรีอารีย์

ธ ลาดถุงการ

มาเพียงห้าทิวา

จตุลึงมา

เกิดในโคกโกลก

เมืองนามลงจันทร์

รูปร่างดุจสตรี

ดำเนินเยื้องยาดร

ไม่มีเขินขัด

ดุจมนุษย์ทั้งผอง

กายเล็กร่างเตี้ย

จิตงามสุภาพ

ชื่อตรงครรลอง

เป็นบุตรเสด็จไร่

โตดเดี่ยวเอกองค์

ไร่ไชษฐ์ อนุชา

ไร่พระญาตวงศ์

(คัมภีร์มกุฏแก้ว)

คัมภีร์มงกุฎแก้วกล่าวในทำนองเดียวกันกับคัมภีร์พุทธทำนาย คือ พระบาทธรรมิก ก็คือพระศรีอาริยมตไถยโพธิสัตว์เท่านั้น เพราะเหตุทั้ง 8 ตนผู้มีฤทธิ์มากที่ลงมาจุติบนโลกมนุษย์ แม้จะอ้างตนว่าเป็นพระบาทธรรมิก หากแต่ความจริงแล้วไม่ใช่พระบาทธรรมิกแต่อย่างใด

คัมภีร์มงกุฎแก้วกล่าวไว้ชัดเจนว่า พระบาทธรรมิกจะมาเกิดยังนครโคกโศลก ซึ่งก็คือ ประเทศเขมรนั่นเอง ในช่วงปี พ.ศ. 2450

ศาสนาสองพันสี่ร้อยปลาย

ตามโดยทำนายพระศพ

ผู้มีบุญถือกำเนิดในมณฑล

เกิดไกลาหลแสนวุ่นวาย

(คัมภีร์พารศุกรี)

คัมภีร์พารศุกรีกล่าวไว้เช่นกันว่า พระบาทธรรมิกจะลงมาจุติในประเทศกัมพูชา ช่วงใกล้ถึงพุทธกาล คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2400 กว่าเกือบใกล้ถึงปี พ.ศ. 2500 (ชาวพุทธเชื่อกันว่า พระพุทธศาสนาจะมีอายุทั้งสิ้น 5,000 ปี ต่อจากนั้นจะเป็นช่วงว่างพระศาสนา จนกระทั่งพระศรีอาริยมตไถยได้ตรัสรู้และประกาศธรรม) ซึ่งถ้าพิจารณาจากสถานการณ์ทางการเมืองของ กัมพูชาในขณะนั้นจะเห็นได้ว่า ช่วงเวลาดังกล่าว ประเทศกัมพูชาเกิดปัญหาวุ่นวายมากมาย อันเป็นผลจากการแทรกแซงการเมืองภายในจากฝรั่งเศส ไทย และเวียดนาม

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า พระศรีอาริยมตไถยบรมโพธิสัตว์จะลงมาจุติ เป็นพระบาทธรรมิกราช และทำให้สภาพวิปริตแปรปรวนที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดในหัวข้อ 2.3 ข้างต้นกลับคืนสู่สภาพปกติ ที่สำคัญคือพระองค์จะลงมาจุติ ณ ประเทศกัมพูชาในช่วง ปลายพุทธศตวรรษที่ 25 อย่างแน่นอน

2.4 การชักจูงให้ปฏิบัติตามข้อวัตรต่างๆ เพื่อให้ได้พบกับพระบาทธรรมิก หรือพระศรีอารีย์

เนื้อหาส่วนนี้ปรากฏไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นคำสอนพื้นฐานของพระพุทธศาสนา คือ ทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำใจให้ใสพิสุทธ์ เพื่อที่จะได้ไปเกิดในยุคพระศรีอารีย์เมตไตย ตัวอย่างเช่น

ข้ากราบบังคม	พระบาทบรม	
ยกกรประณม	บังคมภควา	พระบาทธรรมิกราชา
จอมเจ้าศิรสา	องค์พระสัมมา	ศรีอารีย์เมตไตย
	พระองค์มาสร้าง	
ศาสนาใหม่	โปรดสัตว์ทุกไถง	ไม่มีเว้นขาด
มีแต่คนมีสังัจ	ขันติเกราะบัง	แห่ห้อมทุกกาล
	มหาชนคนไหน	ครอบครองรักษา
ตลอดทุกถิ่นที่	มีจิตสังัจ	ขันตือดกลั่น
กตัญญูทเวที	ผู้นั้นจะได้	ทันพระศาสนา
		(คัมภีร์ปุถุชน)

ในคัมภีร์ปุถุชนกล่าวว่า ผู้มีศีลสัตย์ความจริงใจ มีขันติความอดทน มีความกตัญญู รู้คุณคนอยู่เป็นนิตย์ ย่อมจะได้ไปเกิดในศาสนายุคพระศรีอารีย์

แหนะ ท่านทั้งหลายจงชำระจิต	ชำระกายสุจริตเกิดท่านเอ๋ย
เพราะพระศาสนามาใกล้ถึงเอ๋ย	อย่าทำเมินเฉยควรเร่งเพียร
	(คัมภีร์พารศุกร์)

ในคัมภีร์พารศุกร์กล่าวถึงเหตุที่เราควรชำระกายวาจาใจของเราให้บริสุทธิ์ เนื่องจาก “ศาสนาใกล้มาถึงเอ๋ย” ศาสนาที่ว่านี้ คือ ศาสนาพระศรีอารีย์เมตไตย ถ้าเราหมั่นทำความดี อยู่เสมอ เราก็จะได้ไปเกิดในศาสนาของพระองค์อย่างแน่นอน

ส่วนตรงนี้นับเป็นกุศโลบายอันชาญฉลาด เพราะเมื่อทุกคนในสังคมหันมาทำความดีมากขึ้น สังคมในปัจจุบันก็จะสุขสงบ เป็นการสร้างโลกพระศรีอารีย์ขึ้นในโลกปัจจุบัน โดยไม่ต้องรอกุศโลบาย ชาติหน้าแต่อย่างใด

3. ที่มาของเนื้อหาที่ปรากฏในวรรณกรรมทำนายนาย

วรรณกรรมทำนายนั้นเป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นในยุคหลัง คือ ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 และน่าจะเป็นช่วงที่กัมพูชาตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสแล้ว คือ ในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เห็นได้จากคัมภีร์พุทธทำนายที่มีการกล่าวถึงฝรั่งเศสว่ามีอำนาจแต่งตั้งกษัตริย์ขึ้นปกครองบ้านเมือง แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของฝรั่งเศสในยุคนั้นได้เป็นอย่างดี

ที่มาของเนื้อหาที่นำมาประกอบสร้างเป็นวรรณกรรมทำนายนั้น มีที่มาจากหลายแหล่งด้วยกัน สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ 1) มาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และ 2) มาจากประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์เขมรที่หลอมรวมเข้าไว้ด้วยกัน

3.1 เนื้อหาที่มาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

เนื้อหาของวรรณกรรมทำนายน ที่มาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา มาจาก 2 แหล่งสำคัญคือจาก “จกัถวัตตีสสูตร” และจาก “มหาสุบินชาดก” ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

3.1.1 จกัถวัตตีสสูตร

“จกัถวัตตีสสูตร” เป็นพระสูตรที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ซึ่งถือเป็นพระสูตรที่เกี่ยวข้องกับพระศรีอารีย์เมตไตยที่เก่าแก่ที่สุด (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2544 : 15) เนื้อเรื่องกล่าวถึงพระยาจักรพรรดิราชทรงพระนามว่า ทัฬหเนมิ พระองค์ทรงมีรัตนะ 7 ประการคู้บุญบารมี ได้แก่ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว มณีแก้ว นางแก้ว ขุนคลังแก้ว และขุนพลแก้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “จักรแก้ว” นั้นได้ทำให้พระบรมเดชาภาพของพระองค์แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างใหญ่ไพศาล ต่อมาจักรแก้วได้เคลื่อนไป พระเจ้าทัฬหเนมิจึงได้เสด็จออกผนวช และเมื่อพระราชโอรสองค์โตเสด็จขึ้นเสวยราชย์เป็นพระราชของคี่ใหม่แทนพระราชบิดา พระฤษีทัฬหเนมิจึงได้สั่งสอนข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ ให้แก่กษัตริย์พระองค์นั้นถือปฏิบัติ ไม่นานจักรแก้วก็กลับคืนมา ยังผลให้กษัตริย์นั้นเข้าถึงฐานะความเป็นพระยาจักรพรรดิราช เป็นเช่นนี้มาจนถึงพระมหากษัตริย์ลำดับที่ 7

พระองค์ทรงหาไปด้วยมัจฉริยะ ทำให้นอกจากจักรแก้วจะอันตรายหายไปแล้ว ยังส่งผลให้บ้านเมืองเกิดความปั่นป่วนวุ่นวาย ประชาชนไม่ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรมอันดีเริ่มต้นก่อบาปด้วยการลักทรัพย์ นำไปสู่อกุศลกรรมอื่นๆ คือ การฆ่าฟันประหัตประหารกัน การประพฤติกาเมสุมิฉฉาจาร และบาปอกุศลกรรมต่างๆ ทำให้อายุขัยของมนุษย์ลดลงจาก 80,000 ปีตามลำดับจนเหลือเพียงแค่ 10 ปี ในยุคนั้นชายหญิงจะสมรสกันเมื่อมีอายุได้เพียงแค่ 5 ปี จนในที่สุดก็ถึงช่วงเวลาที่เราเรียกว่า “มิกสัญญ์” เมื่อมนุษย์ต่างหยาบอวดเข้าประหัตประหารกันนานถึง 7 วัน 7 คืน

มนุษย์ผู้มีคุณธรรมจะพากันหลบหนีเข้าไปซ่อนตัวอยู่ตามป่าเขา รอคจนกระทั่งเหตุการณ์กลับสู่ภาวะปรกติจึงกลับคืนสู่หมู่บ้าน แล้วพวกเขาทั้งหลายเหล่านั้นจะชักชวนกันรักษาศีล เป็นเหตุให้อายุขัยของมนุษย์เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนมนุษย์มีอายุขัยได้ 80,000 ปีเช่นเดิม

ถึงตอนนั้นนครพาราณสีจะเปลี่ยนชื่อเป็นนครเกตุมบตี มีพระยาจักรพรรดิราชทรงพระนามว่า สังขะ เป็นผู้ปกครอง ในยุคนั้นประชาชนมีแต่ความสุขกายสบายใจ เป็นโลกในอุดมคติ จนกระทั่งพระศรีอาริยมตได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า พระยาจักรพรรดิราชสังขะจึงทรงเสด็จออกผนวชพร้อมด้วยมหาชนเป็นอันมาก ณ สำนักของพระบรมศาสดา และได้บรรลุอมฤตธรรมในที่สุด (พระสูตรและอรรถกถาแปล ที่หมินกาย ปาฎีกาวรรค เล่มที่ 3 ภาคที่ 1, 2536 : 99 - 123)

ความเชื่อเรื่องกลียุค พระยาจักรพรรดิราช และพระศรีอาริย์ในจักรกวัตติสูตร ได้รับการต่อยอดจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่แต่งขึ้นโดยนักปราชญ์ในยุคหลัง คือ *คัมภีร์อนาคตตทวงศ์* (คัมภีร์นี้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าในอนาคตจำนวนทั้งสิ้น 10 พระองค์ เริ่มจากพระศรีอาริยมตเป็นองค์แรก) คัมภีร์ดังกล่าวช่วยขยายความความเชื่อเรื่องอนาคตพระพุทธเจ้าและโลกยุคพระศรีอาริย์ ซึ่งคล้ายกับ The Utopia ของตะวันตกให้ชัดเจนขึ้นว่า พระศรีอาริยมตได้โพธิสัตว์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์สุดท้ายแห่งภพทุกภพนี้ และที่สำคัญคือในยุคของพระองค์นั้นผู้คนจะมีแต่ความสุข ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่จน ผู้คนในยุคนั้นปรารถนาสิ่งใดก็ตาม สิ่งนั้นก็จะปรากฏขึ้นเองด้วยอำนาจของบุญ นอกจากนี้คนในยุคนั้นยังบรรลุธรรมได้โดยง่ายอีกด้วย เรียกได้ว่า สมบูรณ์พร้อมด้วยความสุขทั้งทางโลกและทางธรรมสำหรับมนุษย์ที่ยังลุ่มหลงในโลกียสุข และมนุษย์ที่ปรารถนาวิมุติสุขหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

เนื้อหาที่ปรากฏในอนาคตทศวงศ์ ยังปรากฏใน *คัมภีร์พระมาลัย* ที่กล่าวถึงการสนทนาธรรมกันระหว่างพระมาลัยเถระกับพระศรีอาริยมตฺตโย ฌ พระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เริ่มเรื่องที่พระศรีอาริยมตฺตโยได้ทรงตรัสถามพระมาลัยถึงความเป็นไปในโลกมนุษย์ แล้วจึงทรงพรรณนาถึงโลกในสมัยของพระองค์ที่เต็มไปด้วยความสุขสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังทรงตรัสถึงเหตุที่จะทำให้เกิดในศาสนาของพระองค์ คือ ต้องให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา งดเว้นจากการกระทำอนัตริยกรรม 5 ประการ คือ ฆ่าบิดา ฆ่ามารดา ฆ่าพระอรหันต์ ยุยงให้สงฆ์แตกกัน และทำให้พระพุทธรูปเจ้าทรงหื้อพระโลหิต และพึงเทศน์มหาเวสสันดรชาดกให้จบภายในวันเดียว

ในประเทศกัมพูชานั้น นิยมสวดพระมาลัยก่อนถึงวันเทศน์มหาชาติหนึ่งวัน ไม่นิยมสวดในงานศพเหมือนในประเทศไทย ส่วนในวันเทศน์มหาชาตินั้นก็จะมีกรกล่าวถึงอานิสงส์ของการฟังเทศน์มหาชาติ เรียกว่า *กัมภ์ฉลองมหาชาติ* ซึ่งอานิสงส์สำคัญของการฟังเทศน์มหาชาตินั้นคือ ได้เกิดทันศาสนาของพระศรีอาริยมตฺตโยนั่นเอง

แม้ที่มาของแนวคิดดังกล่าวจะมีรากเหง้ามาจากจักรกวัตตีสสูตร ทว่าอิทธิพลที่ส่งผลต่อระบบคิดของคนเขมร และมีผลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมทำนายนับอย่างแท้จริง น่าจะมาจาก “คัมภีร์พระมาลัย” และ “คัมภีร์ฉลองมหาชาติ” ซึ่งเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่แต่งขึ้นในยุคหลัง แต่มีความสำคัญมาก เพราะผูกโยงเข้ากับประเพณีสำคัญทางพระพุทธศาสนา นั่นคือ ประเพณีเทศน์มหาชาติ ที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี

วรรณกรรมทำนายนทุกเรื่องจะต้องกล่าวถึงกลีดยุค และการปรากฏกายขึ้นของผู้มีบุญหรือพระศรีอาริยมตฺตโย ซึ่งถือได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของเรื่อง สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ การกล่าวถึงความวิปริตแปรปรวนของธรรมชาติต่างๆ นั้น บางข้อไปตรงกับพระสุบินนิมิต 16 ประการของพระเจ้าปเสนทิโกศล ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงพยากรณ์ไว้ในมหาสุบินชาดก

3.1.2 มหาสุบินชาตก

เรื่องพระสุบินนิมิตทั้ง 16 ประการของพระเจ้าปเสนทิโกศลที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ไว้ซึ่งมีที่มาจาก “มหาสุบินชาตก” ในนิบาตชาตก ส่วนที่ตรงกันมีดังนี้

กบไม่เกรงกลัวงูเห่า

กาเฝ้าหมายชนกับกุญชร

(คัมภีร์พารศุกร์)

ข้อนี้ตรงกับพระสุบินนิมิตข้อที่ 14 ว่า “นางเขียดน้อยจะไล่ตามงูเห่าแล้วกัดกินเสีย” ทรงพยากรณ์ว่า ต่อไปภายหน้าภรรยาจะไม่เกรงกลัวสามี เนื่องจากสามีหลงใหลในกามคุณและปรนเปรอภรรยาด้วยทรัพย์เป็นอันมาก (พระสูตรและอรรถกถาแปล ชุททกนิกาย เอกนิบาตชาตก เล่มที่ 3 ภาคที่ 2, 2536 : 233)

ราชหงส์บินเห็นทิ้งรังนอน   *ไปเสพลโมสรกับนกกระยาง*

(คัมภีร์พารศุกร์)

ข้อนี้คล้ายกับพระสุบินนิมิตข้อที่ 15 ว่า “หงส์สีทองซึ่งเป็นพระราชอาบินติดตามอีกาเข้าไปทุกหนแห่ง” ทรงพยากรณ์ว่า ต่อไปภายหน้า เหล่าพระบรมวงศานุวงศ์จะไปติดตามรับใช้ขุนนางระดับสูงผู้มาจากสกุลต่ำ เนื่องจากพระราชาทรงหวาดระแวงและไม่ทรงอุปถัมภ์ ทำให้พระราชวงศ์ได้รับความทุกข์ยาก (พระสูตรและอรรถกถาแปล ชุททกนิกาย เอกนิบาตชาตก เล่มที่ 3 ภาคที่ 2, 2536 : 234)

น้ำเต้าแห้งจมน้ำในท้องนา   *กระเบื้องแตกแปรมาเป็นล่องลอย*

(คัมภีร์พารเสาร์)

ข้อนี้ตรงกับพระสุบินนิมิตข้อที่ 12 และ 13 ที่ว่า “น้ำเต้าแห้งที่ลอยน้ำได้กลับจมดิ่งลงไปใต้น้ำ” ส่วน “หินก้อนใหญ่ขนาดเท่าเรือที่ควรจมน้ำ กลับลอยน้ำได้ประหนึ่งสำเภาใหญ่

ที่ไม่ได้บรรทุกสินค้า" ทรงพยากรณ์ว่า ต่อไปภายหน้า ถ้อยคำของผู้ทูลจะเป็นที่น่าเชื่อถือ ส่วนถ้อยคำของผู้ทรงศีลจะถูกปฏิเสธ และผู้ที่เกิดในตระกูลต่ำจะได้รับการยกย่องนับถือ ในมหาสมุทตม และจะกระทำการจ้วงจาบผู้ที่อยู่ในตระกูลสูง (พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย เอกนิบาตชาดก เล่มที่ 3 ภาคที่ 2, 2536 : 231 - 232)

คัมภีร์เรื่อง “มกุฏแก้ว” กล่าวอ้างถึงพระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงพยากรณ์พระสุบินนิมิตทั้ง 16 ประการ หากแต่เนื้อความนั้น ต่างจากมหาสุบินชาดกอย่างสิ้นเชิง

เนื้อหาที่กล่าวถึงความวิปริตแปรปรวนของสภาพธรรมชาติในวรรณกรรมทำนายนี้น่าจะได้อิทธิพลมาจากมหาสุบินชาดกนี้ คือ มีลักษณะของคำกล่าวที่เป็นปริศนา เช่น

วานรจับลูกส่งให้พยัคฆ์

กินเล่นสบายนักเป็นภิกษา

ไม่มีสังสารลูกอนิจจา

เหตุเพราะโมหาลสิมวิญญาณ

(คัมภีร์พารเสาร์)

หรือ

หิ่งห้อย

เกาะกิ่งพฤกษา

อวดอ้างอาตมา

ว่าภูมิแสง

ไม่ไฟไร่ปล้อง

ระซังไร่เสียง

ข้างแรมจันทร์กระจ่าง

ข้างขึ้นมีตมิต

(คัมภีร์ปริศนาพระอินทร์)

3.2 เนื้อความที่มาจากประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ชาติรวมกัน

เนื้อหาของคัมภีร์ที่มีที่มาจากประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ชาตินั้นพบในคัมภีร์ที่มีการอ้างศักราชและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเท่านั้น เช่น คัมภีร์พุทธทำนาย ซึ่งข้อความทางประวัติศาสตร์ที่อ้างถึงนั้นมักไม่ตรงกับข้อมูลจริง ตัวอย่างเช่น

...ตถาคตปรินิพพานไปแล้ว 220 วัสสา เกิดมีกษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระบาทธรรมโคกราช แห่งนครอินทปัตถ์บุรี พระองค์ได้บูชาพระบรมสารีริกธาตุของตถาคต แล้วจึงได้จัดทุติยสังคายนา ส่วนพระมหาเถระที่เป็นประธานมีพระอนุรุทธเถระ เป็นต้น เถกิง รุ่งเรือง จนกระทั่งศาสนาของตถาคตได้ 240 วัสสา เกิดมีกษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า มิลินทราชา เกิดในนครสาทลบุรี กษัตริย์พระองค์นั้นได้มาย้ายพระศาสนาของตถาคตให้สิ้นสูญ อันตรธานไป เสนทวบุตรจึงลงมาเกิดเป็นพระนาคเสนเถระ ได้ไปแก้ปริศนาและทำลาย มิถนาทริฐิชาชั้วราย ได้เกรงกลัววินยยอมพระนาคเสน ได้อบรมสั่งสอน ก็ได้ลุสขบายต่อไป

ตราบศาสนาพระตถาคตได้ 1000 วัสสา จึงเกิดกษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระเกตุมาลา ประทับอยู่ในนครโคกโกลกนั้น มนุษย์ทั้งหลายลุสขบายรุ่งเรือง...

(คัมภีร์พุทธทำนาย)

ตัวอย่างข้างต้นกล่าวถึงประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา คือ เรื่องการสังคายนา พระไตรปิฎกและเรื่องของพระยามิลินท์ และประวัติศาสตร์ชาติคือเรื่องพระเกตุมาลา วีรบุรุษ ในตำนานรวมกัน

ข้อเท็จจริงคือ การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 2 นั้น เกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว 100 ปี โดยมีพระเจ้ากาฬาโคกราชแห่งแคว้นวัชชีเป็นองค์อุปถัมภ์ ไม่ใช่ 220 ปีตามที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธทำนายแต่ประการใด

พระยามิลินท์ หรือพระเจ้าเมณินเดอร์ เป็นกษัตริย์เชื้อสายกรีกที่ขยายอิทธิพลไปทั่วชมพูทวีป พระองค์ทรงเป็นปราชญ์ผู้รอบรู้ในพระเวทและศาสนาต่างๆ ทรงโด้ว่าทชชนะบรรดาครูทั้งหลาย หากทำยที่สุดทรงพ่ายแพ้ให้แก่พระนาคเสน และทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนา พระเจ้ามิลินท์นั้นเกิดเมื่อประมาณ พ.ศ. 500 หรือหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว 500 ปี ไม่ใช่ 240 ปีดังที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธทำนายแต่ประการใด

ส่วนพระเกตุมาลานั้นเป็นวิรูปบุรุษในตำนาน นครโคกโศลกที่พระองค์ทรงปกครองนั้น คือ ประเทศเขมร ชาวเขมรเชื่อกันว่าพระองค์ทรงเป็นพระโอรสของพระอินทร์ และพระอินทร์ ได้ทรงมีเทวโองการให้พระวิษณุกรรมลงมาสร้างปราสาทนครวัดถวายพระเกตุมาลา โดยจำลองมาจากคอกวัวบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (อภินิหาร, 1998 : 44 - 45)

4. วรรณกรรมทำนายกับการเกิดกบฏผู้มีบุญในสังคมเขมร

ในประวัติศาสตร์กัมพูชากล่าวถึงกบฏผู้มีบุญอยู่หลายครั้ง ส่วนใหญ่กบฏผู้มีบุญนี้จะเกิดขึ้นบริเวณชายแดนประเทศกัมพูชาและประเทศเวียดนามทางตอนใต้ที่เรียกว่า “โคสังสิน” (kUsaMgsulin) ซึ่งบริเวณดังกล่าวเคยเป็นดินแดนของเขมรมาก่อน ก่อนจะยกให้เป็นสินสอดแก่กษัตริย์เวียดนามในรัชกาลพระบาทชัยเชษฐาที่ 2 (สรอ อังค์สรอ, 1973 : 33) นำแปลกใจที่ในเวียดนามเองก็เกิดกบฏผู้มีบุญขึ้นบริเวณเดียวกันนี้เช่นกัน

กบฏผู้มีบุญเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากในช่วงที่บ้านเมืองเกิดความระส่ำระสาย โดยเฉพาะในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนโรดม (ค.ศ. 1861 - 1904) ที่เกิดกบฏผู้มีบุญหลายครั้ง เช่น กบฏผู้มีบุญสองโงว ที่ตั้งตนเป็น “มหาฤทธิรงค์ชาญชัย” และมโนแก้ว ที่ตั้งตนเป็น “กำแหงโยธา” ชักชวนชาวบ้านให้ลุกขึ้นจับอาวุธขึ้นต่อสู้กับการ แต่ในที่สุดก็ถูกปราบปรามลงได้ (ประยูร อภิธรรม, 1952 : 106 - 107)

เมื่อพิจารณาบริบทของสถานการณ์บ้านเมืองในยุคนั้น เริ่มจากที่ฝรั่งเศสปรารถนาจะได้ประเทศกัมพูชามาไว้ในครอบครอง จึงส่งราชทูตเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับพระบาทนโรดม กษัตริย์กัมพูชาถึง 2 ครั้ง ในที่สุดพระองค์ทรงตัดสินใจลงพระปรมาภิไธยในสนธิสัญญาปี ค.ศ. 1863 ส่งผลให้ประเทศกัมพูชากลายเป็นรัฐอารักขาของฝรั่งเศส (ประยูร อภิธรรม, 1952 : 116 - 118) สาเหตุที่ทรงตัดสินใจเช่นนี้ เนื่องจากมีพระประสงค์ปัญหาเรื่องญวน และสยามเข้ามาแทรกแซงการเมืองภายในประเทศกัมพูชา (Milton E. Osborne, 1969 : 176) พระองค์มีทรงคาดคิดมาก่อนว่า วิธีแก้ปัญหาดังกล่าวเป็นการกระทำที่ตรงกับสำนวนเขมรที่ว่า “ลงน้ำเจจจะเข้า ขึ้นบกเจจจะเสีย” (จุฑาทิกรเพ็ เฝิงเสีลา-อูระสิทธินิธิ เจริญธรรม) เพราะแทนที่ฝรั่งเศสจะเข้ามาแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้ผ่อนคลายลง กลับสร้างความยุ่งยากพระทัยให้แก่พระบาทนโรดมไม่น้อย เพราะฝรั่งเศสได้บังคับให้พระองค์

ลงพระปรมาภิไธยในสนธิสัญญาปี ค.ศ. 1884 และอีกฉบับหนึ่งในปี ค.ศ. 1897 เพื่อลดทอนพระราชอำนาจซึ่งเหลืออยู่เพียงเล็กน้อยให้หมดไป ทำให้พระบาทนโรดมทรงเสียพระทัย และเสด็จสวรรคตลงในที่สุด

ค.ศ. 1904 พระบาทสีสุวตต์เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติแทนพระบาทนโรดมผู้เป็นพระเชษฐา ความสัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศสกับกษัตริย์เขมรพระองค์ใหม่สนิทแนบแน่นเป็นไปด้วยดี การบริหารราชการแผ่นดินในประเทศกัมพูชาของฝรั่งเศสหนักไปในทางเอารัดเอาเปรียบ กดขี่ข่มเหงชาวพื้นเมือง ตัวอย่างเช่น การเรียกเก็บภาษีอย่างหนักจนประชาชนส่วนใหญ่ไม่สามารถเสียภาษีได้ ทำให้ต้องถูกเกณฑ์แรงงานไปช่วยก่อสร้างโครงการสาธารณะปีละ 90 วัน ทำให้ประชาชนไม่พอใจฝรั่งเศสเป็นอย่างมาก (ธีระ นุชเปียม, 2542 : 27)

กบฏผู้มีบุญที่เกิดขึ้นในกัมพูชานั้น ครั้งที่สำคัญและมีคนกล่าวถึงมากที่สุดคือ “กบฏอาจารย์สวา” และ “กบฏโปกำโบ” ซึ่งตำราประวัติศาสตร์นิพนธ์ในยุคหลังกล่าววาทัง 2 ท่านนี้เป็นวีรบุรุษผู้รักชาติ ไม่ใช่กบฏ ซึ่งหมายถึงผู้คัดค้านแผ่นดินแต่ประการใด

งานเขียนที่ให้ภาพความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมทำนากับการเกิดกบฏผู้มีบุญชัดเจน คือ 1) นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ชื่อ “อาจารย์สวา ประวัติการต่อสู้ของวีรบุรุษเขมรในศตวรรษที่ 19” (អ្នកស្រាវ ប្រវត្តិស្រីស្រីនិះម្លូងខ្មែរ គូសកងក្សត្រីខ្មែរ) เขียนขึ้นในปี ค.ศ. 1968 และ 2) นวนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่อง “โปกำโบ ประวัติศาสตร์การต่อสู้ของวีรบุรุษเขมรในศตวรรษที่ 19” (ពេរនិម្ពន្ធ ប្រវត្តិស្រីស្រីនិះម្លូងខ្មែរ គូសកងក្សត្រីខ្មែរ) เขียนขึ้นในปี ค.ศ. 2006 ซึ่งงานเขียนทั้ง 2 เล่มนี้เรียบเรียงขึ้นโดยชู จอมเริน (ស្រី ចំរិត) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

4.1 อาจารย์สวา

อาจารย์สวา เดิมเป็นคนรับใช้ในบ้านของออกญาวิไชยสุข ท่านเป็นคนขยันขันแข็งเอาการเอางาน เป็นผู้ที่มีนิสัยซื่อสัตย์ รักความยุติธรรม ทำให้ท่านได้รับความไว้วางใจอย่างมากจากผู้เป็นนาย ต่อมาท่านได้มีโอกาสนพบปะพูดคุยกับบุคคลต่างถิ่นที่มาจากบริเวณที่ถูกเวียดนามเข้ามาข่มเหงคุกคาม ทำให้ท่านโกรธแค้น ต่อมาท่านได้หายตัวออกจากบ้าน โดยมุ่งหน้าไปยังเมืองเตรียง (ត្រឿង) ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของกัมพูชาใกล้กับชายแดนเวียดนาม ท่านได้รวบรวมผู้คนในจังหวัดบาตี เปียม (ท่าเตียง) ได้สมัครพรรคพวกเป็นอันมาก

ข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับงานของ Hansen (2007 : 56 - 57) ที่กล่าวว่า เหตุการณ์กบฏผีบุญที่เกิดขึ้นในกัมพูชาส่วนใหญ่มักเกิดบริเวณชายแดนของประเทศกัมพูชา และทางตอนใต้ของเวียดนาม เนื่องจากทางตอนใต้ของเวียดนามก็มีความเชื่อเรื่องพระศรีอารีย (หมีเล่อ) ตามแบบพระพุทธศาสนานิกายมหายานแพร่หลายอยู่เช่นกัน

อาจารย์สวาแอบอ้างว่าตนเป็นพระราชบุตรของพระองค์อิม ทรงพระนามว่า พระองค์กิม เสด็จหนีวัดจากกรุงบังกอก (กรุงเทพฯ) มายังประเทศเขมรเพื่อมาช่วยกู้ชาติ ทำให้ชาวบ้านหลงเชื่อและเข้ามาสวามิภักดิ์เป็นจำนวนมาก

การอ้างการสืบเชื้อสายกษัตริย์ของอาจารย์สวานั้นนับว่าน่าสนใจมาก อาจารย์สวา อ้างสิทธิธรรมว่าตนเป็นราชบุตรของพระองค์อิมทรงพระนามว่า “พระองค์กิม” (พระองค์อิมนี้ สยามได้แต่งตั้งให้เป็นพระศรีชัยเชษฐา มหาอุปโยราช ทรงเป็นพระเชษฐาของพระหริรักษ รามาธิบดี หรือพระองค์ด้วง กษัตริย์กัมพูชาซึ่งเป็นพระราชบิดาของพระบาทนโรดม พระบาท ศรีสวัสดิ์ และพระบาทศรีวิตถากษัตริย์กัมพูชาตามลำดับ) ถ้าจะกล่าวถึงราชประเพณีในการ สืบสายสันตติวงศ์แล้ว พระองค์อิมควรจะมีสิทธิธรรมในราชสมบัติของพระองค์จันท์ที่ 2 ซึ่งเป็นพระราชบิดามากกว่าพระองค์ด้วงเพราะเป็นพระเชษฐา (การสืบราชสมบัตินั้นจากพ่อ ไปสู่ลูก จากพี่ไปสู่น้องตามลำดับ) หากแต่พระองค์อิมเสด็จสวรรคตที่เวียดนามไปเสียก่อน การกลับมาของพระองค์กิม จึงเป็นการมาอย่างชอบธรรม ที่จะมาช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุข ให้แก่อาณาประชาราษฎร์ เนื่องจากพระบาทนโรดมขาดความชอบธรรมในการเป็นพระราช าแล้ว เพราะปล่อยให้ฝรั่งเศสเข้ามาย่ำยีกดขี่คนเขมร

อาจารย์สวามีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่ว ไม่เพียงแต่ข่าวที่ว่า ท่านคือพระบรมวงศานุวงศ์ ชั้นสูง ที่นิวัติกลับมาช่วยปลดเปลื้องทุกข์ของชาวเขมรเท่านั้น หากแต่ชื่อเสียงของท่านยังเป็นที่เลื่องลือในฐานะที่ท่านเป็นผู้มีฤทธิ์อำนาจวิเศษเหนือมนุษย์ เชี่ยวชาญในมนต์อาคมอีกด้วย ครั้งหนึ่งท่านได้ไปพบพระอธิการปิว (พระธรรณีธรรม) แห่งวัดโคกกระเมียด (๕๓๓๕๖๖๖๖๖๖) ซึ่งท่านได้พยากรณ์ดวงชะตาของอาจารย์สวาไว้ว่า

กบคางคกว่าเอ็งเฝ้ารอ

ฟ้าลั่นเดือนบุษย์ผิดจากตำรา

สามีเก่าตายกลายเป็นผี

พระศาสนามาแล้วหนอไม่รู้เท่าเส้นเกศา

แม้มาย่ปรารถนาสามีใหม่

อยากได้สามีใหม่มาควรเลี้ยงลูกสามีเดิม

(สุ ธีโร, 2006 : 41)

คำทำนายของพระอธิการปิว เป็นปริศนาล้ายกับข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธทำนาย สิ่งที่อาจารย์สวาสนใจในคำทำนายนี้คือถ้อยคำที่ว่า “พระศาสนามาแล้วหนอ” ซึ่งศาสนาในที่นี้ คือ ศาสนาพุทธพระศรีอาริยมุตไทย ที่ผู้มีบุญจะปรากฏขึ้น ท่านเชื่อว่าท่านนี่เองคือผู้มีบุญ (สุ ธีโร, 2006 : 42)

กองกำลังของอาจารย์สวาเข้มแข็งขึ้นเรื่อยๆ ในที่สุดทางราชการได้ส่งกองกำลังมาปราบปราม อาจารย์สวาได้สั่งทหารออกญาจักรีแกลบลง ทำให้ทางการยิ่งโกรธแค้นอาจารย์สวามากขึ้น ออกญาทราโหมปางจึงทำอุบายให้สตรีที่อยู่ใกล้ชิดอาจารย์สวา นำเครื่องรางของขลัง และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อาจารย์สวาเคารพบูชาไปทิ้งเสียทั้งหมด เพื่อตัดขวัญและกำลังใจของอาจารย์สวา กษัตริย์นโรดมทรงตั้งค่าหัวอาจารย์สวาว่า ผู้ใดที่สามารถจับตัวอาจารย์สวาได้ จะได้รับรางวัลเป็นตำแหน่งเจ้าเมือง ต่อมาไม่นานอาจารย์สวาได้ถูกยิงตายที่เมืองโงก ส่วนลูกน้องต่างพากันหลบหนีแตกฉานซ่านเซ็นไปกันคนละทิศละทาง เป็นการปิดฉากชีวิตของกบฏผู้มีบุญท่านนี้

อาจารย์สวาได้รับการยกย่องเชิดชูจากอนุชนรุ่นหลังในฐานะวีรบุรุษผู้รักชาติ เห็นได้จากชื่อถนนสายหนึ่งในกรุงเสียมเรียบ บริเวณใกล้กับวัดพระพรหมรัตนที่ที่ตั้งชื่อว่า “ถนนอาจารย์สวา” ปรากฏอยู่จนถึงทุกวันนี้

4.2 โปกำโบ

หลังจากอาจารย์สวาได้ลุกขึ้นต่อสู้กับฝรั่งเศส และจบชีวิตลงในเดือนสิงหาคม ปี ค.ศ. 1865 แล้ว ในปีต่อมา โปกำโบจึงได้รวบรวมสมัครพรรคพวกขึ้นต่อต้านฝรั่งเศสเช่นกัน หากแต่อยู่ได้ไม่ถึงปีก็ถูกกำจัดลง

นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ดังกล่าวได้ให้ภาพของโปกำโบว่า เป็นผู้รู้ศิลปวิทยา มีเวทมนต์คาถา เป็นครูหมอที่มีความสามารถในการรักษาโรค เป็นที่เคารพนับถือของชาวเมืองกำปงสวาย (ត្រង់ខ្មែរ) มีชื่อเสียงเป็นที่เลื่องลือไปทั่วทุกสารทิศ เดิมท่านมีชื่อว่าบิว (ប៊ែវ) ในภาษาเขมร แปลว่า ลูกคนเล็ก) แต่เมื่อมีใครถามชื่อท่าน ท่านมักจะลงว่า ท่านชื่อเลียง (ស្រែង) ที่แปลว่า ปิดบัง ซ่อนเร้น เพราะท่านไม่ยอมให้ใครทราบชื่อเสียงเรียงนามของท่าน หากผู้เฒ่าผู้แก่กลับเข้าใจว่า ท่านมีชื่อว่า เลียง ที่มาจากภาษาบาลีว่า ลักขณ (សតฺถุណ) (คำว่า ស្រែង กับคำว่า សតฺถุណ ในภาษาเขมร เป็นคำพ้องเสียงกัน) แปลว่า คุณลักษณะที่ตี้นเป็นสิริมงคล ท่านอ้างตนว่าเป็นพระราชโอรสอีกพระองค์หนึ่งในพระบาทองค์จันท์

ชื่อ “โปกำโบ” เป็นชื่อใหม่ ที่ท่านใช้ในคราวรวบรวมสมัคพรคพวกเข้าต่อสู้กับเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส และกษัตริย์นโรดม ซึ่งท่านมองว่า ราชสำนักเขมรในยุคนั้นเต็มไปด้วยความเสื่อมทราม กษัตริย์นโรดมเสปสุขอยู่ในพระราชวังโดยไม่คำนึงถึงทุกข์โศกของราษฎรปล่อยให้ฝรั่งเศสเข้ามาคดขี่ข่มเหงประชาชนเขมร

แรงขับดันที่ทำให้โปกำโบชักชวนประชาชนให้ลุกขึ้นจับอาวุธสู้กับกษัตริย์และฝรั่งเศส คือ ความภาคภูมิใจในเผ่าพันธุ์อันยิ่งใหญ่ ดังข้อความ

ชโย กองกำลังโปกำโบ

ผืนแผ่นดินมรดกของบรรพชนเขมร ต้องเป็นของบรรพชนเขมรดั้งเดิม
ประเทศที่เข้ามารุกรานย่ำยีและบริวารของมันทั้งหมดจงปราศ
ถ้อยคำที่พร้อออกมาจากปากของมิตรทั้งหลาย ล้วนแล้วแต่เป็นถ้อยคำ
ที่ทำให้เราประจักษ์ถึงอุปนิสัยรักชาติ มาตุภูมิอย่างสูงสุด แม้จะต้องสูญเสีย
ชีวิตก็ตาม ขอเพียงให้ชาติได้คงอยู่ มีชื่อเสียงเลื่องลือไปไม่มีที่สิ้นสุดว่า
เป็นเอกอัครประเทศ มีประชากรราษฎรประกอบด้วยวีรภาพอันสูงสุด
เหมาะสมกับที่ได้สืบเชื้อสายจากเผ่าพันธุ์ที่สร้างมหาสถาปัตยกรรม
นครวัด ไว้เป็นพยานแห่งความรุ่งโรจน์โชตินาการ ประดุจดั่ง
พระจันทร์กระจ่างในวันปฎนมี

กองกำลังประชาชนของโปกำโบ ลุกขึ้นต่อสู้กับกองทหารของราชสำนักเขมร และสามารถกุ่มชัยชนะได้หลายครั้ง เช่น สามารถเอาชนะออกญาอรุณ (ออกญาสุวรรณ) ออกญา กลาโหมปาน (ออกญาสุรจวงนเรนทร) เป็นต้น หากสุดท้ายโปกำโบต้องพ่ายแพ้ให้แก่ฝรั่งเศส ซึ่งมีอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ทันสมัยกว่า กอปรกับพระบาทนโรดม กษัตริย์กัมพูชา และพระบาทศรีสวัสดี พระอนุชาธิราช ได้ยกทัพมาจับโปกำโบด้วยพระองค์เอง ในเดือนธันวาคม ปี ค.ศ. 1867 ทำให้โปกำโบถูกจับกุมตัวได้ในที่สุด และถูกจับตัดหัวเสียบประจาน เพื่อไม่ให้เป็นเยี่ยงอย่าง

แม้ผู้เขียนนวนิยายอิงประวัติศาสตร์เล่มนี้ จะไม่ได้ใช้คำว่า “ผู้มีบุญ” กับโปกำโบ เหมือนกับที่ใช้กับอาจารย์สวา แต่คำว่า “เนียะเชิล” (នួនសិល) หรือ “เนียะเจ๊ะเชิล” (នួនចះសិល) ที่แปลว่า ผู้มีศิลปะ หรือผู้รู้ศิลปวิทยาาคมเวทมนตร์คาถาที่ใช้เรียกขานโปกำโบนั้น เป็นเสมือนเครื่องช่วยยืนยันยืนยันความเป็นผู้มีบุญของท่านได้เป็นอย่างดี

ความเป็นผู้รู้เวทมนตร์คาถานี้เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มมอญ - เขมร โดยเฉพาะ พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา จะต้องมีความรู้ในอาคมวิเศษ การแพทย์แผนโบราณ หรือ การสีกักขรเลขยันต์ ซึ่งลักษณะดังกล่าวยังคงปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน คำว่า “เนียะเชิล” (នួនសិល) ที่ใช้เรียกพระภิกษุกลุ่มนี้ในอดีต ปัจจุบันใช้คำว่า “ครู” (គ្រូ) แทน (Ian Harris, 2006 : 133)

5. ปัจฉิมกถา

วรรณกรรมทำนายเป็นวรรณกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ขณะที ประเทศกัมพูชากำลังถูกคุกคามอย่างหนักจากประเทศฝรั่งเศส ไทย และเวียดนาม โดยเฉพาะ ในช่วงรัชกาลพระบาทนโรดม

ลักษณะสำคัญของคัมภีร์ประเภททำนาย คือ การอ้างว่าคัมภีร์ดังกล่าวเป็นคำทำนาย ของพระพุทธเจ้าบ้าง ของพระอินทร์จอมเทพบ้าง หรือเป็นคำทำนายของพระฤๅษีผู้ทรงฌาน บ้าง เพื่อให้คัมภีร์ดังกล่าวกลายเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์น่าเชื่อถือ มีการกล่าวถึงกลียุค ที่ธรรมชาติและสังคมเกิดความวิปริตแปรปรวน การปรากฏกายขึ้นของ “ผู้มีบุญ” “พระบาท ธรรมิก” หรือ “พระศรีอาริยมตไถย” ที่จะมาช่วยสร้างสังคมใหม่ แก้ไขวิกฤตแห่งความวิปริต

แปรปรวนต่างๆ ให้กลับคืนสู่สภาพปกติ และท้ายที่สุด คือ หนทางในการปฏิบัติตน เพื่อให้ได้พบพระบาทธรรมิกหรือพระศรีอาริยมตฺไตย

แนวคิดเรื่องกลียุค พระบาทธรรมิกราช พระศรีอาริยมตฺไตยนั้น ปรากฏอยู่ใน “จักกวัตติสูตร” ในพระไตรปิฎก แต่ทว่าแนวคิดดังกล่าวจะไม่สามารถส่งอิทธิพลต่อสังคมเขมรได้เลยถ้าไม่ได้รับการเสริมแรงจากคัมภีร์สำคัญ 2 เล่ม คือ “คัมภีร์พระมาลัย” และ “คัมภีร์กัณฑ์ฉลองมหาชาติ” ที่ช่วยตอกย้ำแนวคิดเรื่องโลกในอุดมคติยุคพระศรีอาริย์ไว้ เพราะเหตุที่คัมภีร์ทั้ง 2 เล่มผูกโยงเข้ากับประเพณีเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นประเพณีสำคัญที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี

นอกจากแนวคิดสำคัญทางพระพุทธศาสนาแล้ว เนื้อหาที่เป็นประวัติศาสตร์ศาสนา เช่น เรื่องการสังคายนาพระไตรปิฎก เรื่องพระนาคเสนกับพระยามิลินทร์ เป็นต้น ประวัติศาสตร์กัมพูชา รวมทั้งตำนาน และนิทานพื้นบ้านต่างๆ เช่น เรื่องพระเกตุมาลา พระโค พระแก้ว ได้ถูกหยิบยกมาเป็นวัตถุดิบในการประกอบสร้างวรรณกรรมทำนายขึ้น เพื่อใช้อ้างถึงบุคคลที่มีมาแล้ว เช่น พระเกตุมาลา พระโค พระแก้ว เป็นต้น และบุคคลที่กำลังจะมีมาถึงในอนาคต เช่น พระบาทธรรมิก หรือพระศรีอาริยมตฺไตย เป็นต้น

วรรณกรรมทำนาย เป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นเสมือนแรงขับที่ทำให้เกิดกบฏผู้มีบุญขึ้นในกัมพูชา (ปัจจัยอื่นๆ เช่น สภาพความบีบคั้นของสังคมที่เต็มไปด้วยการกดขี่ข่มเหงที่ชนชั้นผู้ปกครองกระทำต่อผู้ถูกปกครอง ความรู้สึกชาตินิยม เป็นต้น) เพราะวรรณกรรมทำนายเป็นส่วนสำคัญในการอ้างถึงอำนาจเทวสิทธิ์ ที่จะใช้ปลุกกระดมพลังมวลชนขึ้นต่อต้านอำนาจรัฐที่ไร้ซึ่งธรรมภิบาล

แม้ปัจจุบันวรรณกรรมทำนายจะไม่ได้ปรากฏแพร่หลายเหมือนดังเช่นแต่ก่อน หากแต่ร่องรอยแนวคิดเรื่องพระบาทธรรมิกและโลกยุคพระศรีอาริย์ยังคงปรากฏอยู่มาจนถึงปัจจุบัน เห็นได้จากในยุคกัมพูชาประชาธิปไตยนั้น (ค.ศ. 1975 – 1979) กองกำลังเขมรแดงได้โฆษณาชวนเชื่อไปทั่วทั้งจังหวัดตาแก้วว่า “ยุคพระศรีอาริย์ได้มาถึงแล้ว บ้านเมืองจะเต็มไปด้วยความสุขสมบูรณ์ มีปลา มีไข่ปลา และมีลูกปลา” (พระสิริสุทธิ ๒๕๓๑, 2004 : 18 - 19)

หรือการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในประเทศกัมพูชาในปัจจุบันที่มีการอ้างว่า พระเยซูคือพระศรีอาริยมตฺไตยตามคติทางพระพุทธศาสนา จนทำให้หน่วยงานที่รับผิดชอบดูแล

พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาต้องออกมาวดขันดูแล (Venerable Vy Sovichea, President of Foundation Year Buddhist University Wat Damrey Sar Battambang, สัมภาษณ์)

แม้แต่พระโฆษะนันทะ ซึ่งเป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ผู้นำการจาริกธรรมยาตรา ในกัมพูชา หรือพระบาทนโรดมสีหนุ อดีตรมมหาราชธิบดี ผู้เป็นพระบิดาแห่งเอกราชของชาติ ก็มีผู้กล่าวว่า ท่านทรงเป็น “พระบาทธรรมิก” อยู่เนืองๆ เช่นกัน (Venerable Vy Sovichea, President of Foundation Year Buddhist University Wat Damrey Sar Battambang, สัมภาษณ์)

ข้อเสนอแนะ

เพื่อให้การศึกษาในแนววรรณกรรมทำนายสมบุรณ์ยิ่งขึ้นควรศึกษาวรรณกรรมทำนาย ที่พบในกลุ่มชาติพันธุ์อื่นซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดภพภูมิผู้มีบุญด้วย เช่น วรรณกรรมทำนายที่พบในบริเวณภาคอีสานของประเทศไทย อาทิ ตำนานเทวดาสอนโลก บันเพยภรณ์ ในลือปสุญ กาละนบมือส้วย ตำนานพระกิตพระพาน ตำนานโลกธาตุ ตำนานลายแทงกรวดแร่ ตำนานเมืองทรายฟอง ตำนานทรายฟองหนองคำแสน ตำนานพระธาตุเชิงชุม ตำนานพระธาตุพนม เป็นต้น ในเชิงเปรียบเทียบกับวรรณกรรมทำนายของกัมพูชา ที่มีอิทธิพลของพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกัน

សំខ. ម៉ាត់សាខ. **គូសំខស្តីលាវែនសិរសំខ្មែរ...ក្រុមប្រគល់ឱ្យខ្មែរចិញ្ច**. ម.ប.ក., 1973.

សោច មណីវិញ្ញា. **ព្រះបាទប្រមិត្ត. បោះពុម្ពលើភក្តី 2**. Taipei: The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation, 1995.

សំរាយបញ្ជី

Venerable Vy Sovichea. President of Foundation Year Buddhist University Wat Damrey Sar Battambang. សំរាយបញ្ជី 11 មីនាគម 2556.

ภาษาตระกูลมอญ - เขมรกับการศึกษาสถานนามในอีสานใต้¹¹

Mon - Khmer languages family and the toponymy study in South - Northeastern region of Thailand.

ดร.ดาวเรือง วิทยารัฐ¹²

Dr.Daoruang Wittayarat

บทคัดย่อ

การศึกษาชื่อสถานที่หรือสถานนามวิทยา (Toponymy) จัดเป็นแขนงหนึ่งของวิชาภาษาศาสตร์ แต่มีความเป็นพหุสาขา เนื่องจากในการสืบค้นความหมายของสถานนามนั้น จำเป็นต้องอาศัยความรู้ทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดีมาประกอบด้วย ในบางกรณีสถานนามเป็นเสมือน “ฟอสซิล” ภาษาของกลุ่มคนหรือชาติพันธุ์ที่อาจสูญหายหรือถูกกลืนวัฒนธรรมภาษาไปแล้ว

อีสานใต้เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายเชิงภาษาชาติพันธุ์ กล่าวคือมีทั้งกลุ่มที่พูดภาษาตระกูลไทและภาษาตระกูลมอญ - เขมร กลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไทคงเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้หลังกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลมอญ - เขมร โดยเฉพาะบริเวณลุ่มน้ำมูล ปรากฏหลักฐานการใช้ภาษาเขมรในจารึกมาตั้งแต่สมัยพระนคร ในปัจจุบัน บริเวณลุ่มน้ำมูลมีกลุ่มคนที่พูดภาษาเขมรถิ่นเหนือซึ่งน่าจะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมมาตั้งแต่สมัยกัมพูชามีศูนย์กลางบริเวณเมืองพระนคร และกลุ่มคนที่พูดภาษามอญ - เขมรภาษาอื่นๆ อาจสันนิษฐานได้ว่าในอดีต กลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลมอญ - เขมรกระจายตัวในอาณาบริเวณกว้างขวางกว่าในปัจจุบัน

---

¹¹บทความเรื่องนี้ปรับปรุงมาจากเอกสารซึ่งเรียบเรียงเพื่อประกอบการนำเสนอปากเปล่าในงานประชุมวิชาการระดับนานาชาติ “ภาษาและวัฒนธรรมตะวันออก” ครั้งที่ 1 “พหุภาษา พหุวัฒนธรรม” เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม 2555 ณ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

¹²อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทความเรื่องนี้มุ่งนำเสนอความสำคัญของภาษาตระกูลมอญ - เขมร ในการศึกษาสถานนามในอีสานใต้ และยกตัวอย่างสถานนามบางชื่อมาวิเคราะห์เพื่อชี้ให้เห็นว่า การศึกษาที่มาเชิงศัพทมูลวิทยา (Etymology) ของสถานนามในดินแดนแถบนี้ควรให้ความสำคัญแก่ภาษาตระกูลมอญ - เขมร

คำสำคัญ : ภาษาตระกูลมอญ - เขมร สถานนามวิทยา อีสานใต้

Abstract

Toponymy, the study of place names, is a branch of Linguistics. However, its methodology requires another disciplines such as History and Archaeology to determine the etymology of a toponym. In many cases, traces of language of a group that had disappeared or had been assimilated by another group have been “ fossilized” in toponyms.

The southern part of Northeastern Thailand testifies great diversity of languages. Two important linguistic groups are attested : Tai Kadai and Mon-Khmer. It is probable that Tai speaking groups settled down in the area after those speaking Mon - Khmer. In the Mun River basin, in particular, Khmer language is attested at least since Angkorean period (9th-14th century). At the present time, the probable descendants of Old Khmer speakers speak Northern Khmer, a dialect of Khmer language. Other Mon- Khmer languages are also attested in this region. In the past, Mon- Khmer languages must have been distributed in larger areas than nowadays.

This article will show the importance of Mon- Khmer languages in the approach to toponymy of Southern Isan as will demonstrate etymological analyses of some toponyms.

Keywords : Mon - Khmer Languages, Toponymy, Southern Isan

ในประเทศไทย ยังไม่ค่อยมีงานศึกษาชื่อสถานที่อย่างเป็นทางการเป็นระบบมากนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการศึกษาชื่อสถานที่หรือ “สถานนามวิทยา (Toponymy)” ต้องใช้ระเบียบวิธีที่ควรเรียกได้ว่าเป็น “พหุสาขา” กล่าวคือ ผู้ศึกษาควรจะต้องมีความรู้ทั้งด้านภาษาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์และโบราณคดีประกอบเข้าด้วยกัน

ด้วยเหตุที่อาณาบริเวณอีสานใต้เป็นดินแดนที่มีกลุ่มคนพูดภาษาหลากหลายและมีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานอันยาวนานมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จึงนับเป็น “สนาม” ของสถานนามวิทยาที่น่าสนใจยิ่ง ในปัจจุบันนอกจากภาษาตระกูลไทแล้ว ภาษาตระกูลมอญ - เขมรก็นับว่ามีความสำคัญมาก เพราะมีหลักฐานจารึกยืนยันว่าเป็นภาษาที่มีผู้พูดในอาณาบริเวณนี้มาอย่างน้อยหนึ่งพันปีแล้ว แม้ว่าปัจจุบันผู้พูดภาษาเหล่านี้จะมีจำนวนลดน้อยลงไปเรื่อยๆ เมื่อเทียบกับจำนวนผู้พูดภาษาลาวอีสานและภาษาไทยกลาง แต่จากการสำรวจสถานนามในเบื้องต้นพบร่องรอยภาษาตระกูลมอญ - เขมรของกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานในดินแดนแถบนี้มาก่อนกลุ่มคนพูดภาษาตระกูลไท

บทความเรื่องนี้จะกล่าวถึง 3 ประเด็นด้วยกันคือ 1) สถานนามวิทยาในฐานะศาสตร์แขนงหนึ่งและความสัมพันธ์ของศาสตร์แขนงนี้กับศาสตร์แขนงอื่น 2) ความน่าสนใจของดินแดนอีสานใต้ในฐานะ “สนาม” ของการศึกษาสถานนาม และ 3) ตัวอย่างแนวทางการวิเคราะห์สถานนามในอีสานใต้

1. สถานนามวิทยา : ศาสตร์ว่าด้วยการศึกษาชื่อสถานที่

การตั้งชื่อสถานที่ที่เป็นผลจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพื้นที่ทางธรรมชาติ ในแง่นี้สถานนามจึงมีกระบวนลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่นั้นๆ ภาษาเป็นระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์ใช้ เพื่อสื่อสารกันในกลุ่มของตน การตั้งชื่อสถานที่ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ หรือเป็นสถานที่ที่มนุษย์ดัดแปลงหรือสร้างขึ้นจึงเป็นไปเพื่อเป็น “จุดสังเกตในพื้นที่” (landmark) ให้รับรู้ร่วมกัน

โดยทั่วไป สถานานามมักระบุสภาพความเป็นจริง ไม่ว่าจะจะเป็นความเป็นจริงทางธรรมชาติ หรือความเป็นจริงทางสังคมและวัฒนธรรม ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ เช่น ต้นไม้ สัตว์ แร่ธาตุ หรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ชำนาญในแหล่งนั้น เช่น ชื่อบ้านหม้อ บ้านบาตร ตรอกพานถม ในกรุงเทพฯ ประเด็นนี้เป็นเรื่องที่เราต้องคิดเสมอเมื่อพบความหมายของชื่อ หรือการอธิบายความหมายที่ฟังดูเป็นการ “ลากเข้าความ” (Folk Etymology/Popular Etymology/False Etymology) อันจะกล่าวถึงต่อไปในตัวอย่างการวิเคราะห์สถานานาม

1.1 ประเภทของสถานานาม

สถานานามมีหลายประเภท อาจจำแนกได้ดังนี้

- ชื่อพื้นที่สูง ภูเขา เนินเขา ที่ราบสูง ที่บก (เขา ภู พนม เนิน โคนก โนน มอ)
  - ชื่อแหล่งน้ำ แม่น้ำ ลำคลอง ทะเล หนอง บึง สระ
  - ชื่อเมือง หมู่บ้าน
  - ชื่อถนน
- ฯลฯ

จากประเภทสถานานามที่กล่าวมา เราอาจแบ่งได้เป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ คือสถานานามที่ใช้เรียกสิ่งที่มีตามธรรมชาติ (ภูเขา สายน้ำ ฯลฯ) และสถานานามที่ใช้เรียกสิ่งที่มีมนุษย์สร้างหรือก่อตั้งขึ้น (หมู่บ้าน เมือง ฯลฯ)

Charles Rostaing (1980 : 5 - 6) นักสถานานามวิทยาชาวฝรั่งเศสกล่าวไว้ว่า สถานานามกลุ่มที่มีมักจะรักษาร่องรอยของภาษาของกลุ่มคนที่อยู่มาก่อนไว้คือ ชื่อพื้นที่สูงและชื่อแหล่งน้ำ สถานานามประเภทนี้เปรียบเสมือน “ฟอสซิล” ภาษาของกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อน อาจเป็นเพราะภูเขาและแหล่งน้ำหรือสายน้ำ เป็นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่โดดเด่น มนุษย์จึงให้ความสำคัญในการเรียกชื่อเพื่อเป็นจุดสังเกตในพื้นที่ การตั้งชื่อจึงมักจะระบุธรรมชาติของสถานที่อย่างชัดเจนเพื่อช่วยในการแยกแยะและจดจำ ทั้งนี้ชื่อภูเขาและแหล่งน้ำมักถูกถ่ายทอดแก่กลุ่มคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในภายหลังด้วย ในบทความนี้จะยึดตามแนวความคิด

ดังกล่าว ในกรณีการวิเคราะห์สถานนามในอีสานใต้ที่จะกล่าวถึงต่อไปจะสะท้อนสมมติฐานการถ่ายทอดสถานนามจากกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลมอญ - เขมรไปสู่กลุ่มคนที่พูดภาษาไทย - ลาว สำหรับกรณีชื่อชุมชน เช่น ชื่อเมืองหรือชื่อหมู่บ้านนั้น ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่ามักตั้งชื่อตามบุคคลสำคัญของชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่ผู้ก่อตั้งหรือผู้นำชุมชนนั่นเอง ธรรมเนียมดังกล่าวมีมานานดังจะเห็นได้จากหลักฐานในกัมพูชาโบราณ ชื่อเมืองสำคัญหรือเมืองหลวงมักตั้งตามชื่อกษัตริย์ผู้ก่อตั้ง หรืออาจกล่าวได้ว่ามักเรียกชื่อเมืองตามชื่อผู้ครองเมือง ซึ่งธรรมเนียมนี้มีมาตั้งแต่สมัยก่อนพระนคร (ราวพุทธศตวรรษที่ 12 - 13) เช่น เมืองทวารวดี ตั้งตามพระนามพระเจ้าทวารวดี ส่วนเมืองอีสานปุระนั้นก็ตั้งตามพระนามพระเจ้าอีสานทวารวดี ต่อมาในสมัยพระนคร (ราวพุทธศตวรรษที่ 14 - 18) ชื่อเมืองยโสธรปุระก็กำหนดตามพระนามพระเจ้ายโสธรทวารวดี (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ.1452 ถึง ประมาณพ.ศ. 1473) ซึ่งชื่อยโสธรปุระนี้จะกลายเป็นชื่อเรียกเมืองพระนครต่อมาอีกหลายร้อยปี

1.2 สถานนามวิทยากับภาษาศาสตร์

การศึกษาชื่อสถานที่หรือ “สถานนามวิทยา” (Toponymy) เป็นการสืบค้นความหมายและประวัติของชื่อสถานที่หรือ “สถานนาม” (Toponym) ศาสตร์แขนงนี้จัดเป็นสาขาหนึ่งของภาษาศาสตร์ที่ว่าด้วยการศึกษาคำในภาษา (Lexicology) ชื่อสถานที่นับเป็น “ชื่อเฉพาะ” ที่นักไวยากรณ์อาจจัดให้เป็นคำนามประเภทหนึ่ง (ไวยากรณ์ดั้งเดิมเรียกว่า *วิสามานยนาม*) ดังนั้นชื่อสถานที่นับเป็นส่วนหนึ่งของวงศัพท์ของภาษานั้นๆ

การศึกษาชื่อสถานที่เชิงภาษาศาสตร์เป็นการศึกษาในด้าน ศัพทมูลวิทยา (Etymology) และภาษาศาสตร์เชิงประวัติและเปรียบเทียบ (Historical and Comparative Linguistics) เนื่องจากชื่อสถานที่ที่มีที่มาจากคำที่ใช้อยู่ในภาษา จึงเปลี่ยนแปลงทางเสียงและความหมายไปในทิศทางเดียวกันกับคำศัพท์ประเภทอื่นๆ แม้กระทั่งเมื่อชื่อๆ นั้นถูกส่งผ่านไปยังภาษาใหม่ที่ไม่ใช่ภาษาดั้งเดิมแต่แรก ดังนั้นการศึกษาชื่อสถานที่ในมิติภาษาศาสตร์เชิงประวัติจะต้องอิงกฎการเปลี่ยนแปลงทางเสียงในระบบเสียงของภาษาผู้ให้และภาษาผู้รับ (Rostaing, 1980 : 22 - 23) แต่ในหลายกรณีเราจะเห็นว่าภาษาดั้งเดิมอันเป็นที่มาของชื่อสถานที่อาจไม่มีผู้รู้จักอีกต่อไปเมื่อคนในชุมชนเปลี่ยนไปพูดภาษาอื่น ทำให้คำศัพท์นั้นๆ

สูญหายไปจากวงศัพท์ที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน แต่ถ้าไม่มีการเปลี่ยนหรือแปลชื่อสถานที่ในภาษาใหม่ คำๆ นั้นก็ยังคง “แข็ง” ในสถานนาม

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมภาษา มักมากับการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มคน อาจมีหลายกรณี กล่าวคือในพื้นที่หนึ่งกลุ่มคน/กลุ่มชาติพันธุ์ที่เคยตั้งถิ่นฐานมาก่อนอาจอพยพเคลื่อนย้ายออกไป แล้วมีคนกลุ่มใหม่เข้ามาอยู่ในพื้นที่แทน หรือมีฉะนั้นกลุ่มเดิมอาจมิได้โยกย้ายไปที่ใด หากแต่เปลี่ยนมาพูดภาษาของกลุ่มที่เข้ามาอยู่ใหม่ ถ้ากลุ่มใหม่มีวัฒนธรรมสูงกว่า ดังนั้นชื่อสถานที่ในภาษาเดิมก็มักจะถูกถ่ายทอด โดยมีการปรับให้เข้ากับระบบเสียงและให้ความหมายใหม่ที่สอดคล้องสัมพันธ์กับภาษาของผู้มาใหม่ด้วย ดังที่นักภาษาศาสตร์เรียกว่า “การลากเข้าความ” (พระยาอนุমানราชชน, 2515 : 243 - 251)

การศึกษาสถานนามในอีสานใต้จะพบตัวอย่างการให้ความหมายหรืออธิบายชื่อสถานที่แบบลากเข้าความอยู่บ่อยครั้ง บางครั้งอาจมีการสร้างเรื่องเล่าหรือโยงให้เข้ากับเรื่องเล่าตำนานท้องถิ่นด้วย นับเป็นปรากฏการณ์ปกติ ดังจะยกตัวอย่างต่อไป

1.3 สถานนามวิทยากับประวัติศาสตร์และโบราณคดี

เราอาจนับได้ว่าสถานนามเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ประเภทหนึ่ง ในประเทศฝรั่งเศส สถานนามวิทยานับเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์ หากเราศึกษาสถานนามอย่างเป็นระบบน่าจะทำให้ได้ข้อมูลว่าในท้องถิ่นหนึ่งๆ มีการตั้งถิ่นฐานของคนกลุ่มที่ใช้ภาษาใดบ้าง นับมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงยุคปัจจุบัน นอกจากนี้ ในบางกรณีสถานนามอาจเก็บความทรงจำของความเป็นมาของเมือง ชุมชน หมู่บ้านที่อาจไม่มีหลักฐานลายลักษณ์ไต่บันทึกลงไว้

โดยปกตินักสถานนามวิทยา ควรจะเริ่มต้นจากสืบค้นสถานนามจากเอกสารต่างๆ เพื่อดูว่าแต่ละยุคสมัยสถานนามมีการเปลี่ยนแปลงรูปคำไปอย่างไรบ้าง เอกสารเหล่านี้เป็นเอกสารกลุ่มเดียวกับเอกสารที่นักประวัติศาสตร์ใช้นั่นเองจึงต้องผ่านการวิพากษ์หลักฐานตามระเบียบวิธีของประวัติศาสตร์เสียก่อน (Rostaing, 1980 : 22 - 23)

2. พื้นที่อีสานใต้ : ความน่าสนใจในฐานะ “สนาม” ของสถานนามวิทยา

เนื่องจากอีสานใต้มีความเก่าแก่ทางประวัติศาสตร์และมีความหลากหลายทางภาษามาแต่โบราณทำให้พื้นที่อีสานใต้น่าสนใจศึกษาเชิงสถานนามวิทยาอย่างยิ่ง กล่าวคือมีหลักฐานโบราณคดีชี้ชัดว่ามีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนอย่างมีนัยสำคัญมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ จากการศึกษาศรีศักร วัลลิโกดม (2538 : 203 - 220) พบว่าแถบนี้มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจสำคัญมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ คือการผลิตเกลือและการถลุงโลหะ กล่าวคือบริเวณที่ราบลุ่มมูล - ชี ตอนล่าง มีการผลิตเกลือสินเธาว์กันอย่างหนาแน่นโดยเฉพาะลุ่มน้ำเสียวมีร่องรอยเนินดินจำนวนมาก ที่อาจสันนิษฐานได้ว่าเกิดจากการทำเกลือมาแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ บริเวณที่เรียกว่า “บ่อพันขัน” และนครโบราณจัมปาขันธิ์ในจังหวัดร้อยเอ็ดมีเนินดินใหญ่ๆ และสูงที่ทับถมจากการทำเกลือหลายแห่ง นอกจากนี้ยังสัมพันธ์กับเศษเครื่องปั้นดินเผาหลายยุคสมัย เกลือเป็นทรัพยากรสำคัญทำให้เห็นการตั้งชุมชนหนาแน่นและคงใช้เป็นสินค้าแลกเปลี่ยนกับนอกชุมชนด้วย ที่สำคัญก็คือชุมชนในแถบที่ราบลุ่มมูล - ชีตอนล่าง มีความสัมพันธ์กับอาณาจักรเจนละและเมืองพระนครของกัมพูชาโบราณ ดังจะเห็นจากการสร้างศาสนสถานในลัทธิฮินดูอย่างแพร่หลายอันน่าจะเป็นอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากกัมพูชาโบราณ

ผู้เขียนคิดว่าการสำรวจสถานนาม เพื่อหาหลักฐานทางภาษาที่สะท้อนการทำเกลือและถลุงโลหะ อาจเป็นกุญแจสำคัญในการศึกษาชุมชนโบราณที่สัมพันธ์กับกิจกรรมดังกล่าว ในกรณีนี้ผู้เขียนคิดถึงชื่อ “ทุ่งสำริด” สถานที่ที่เกิดวีรกรรมของท้าวสุรนารีในอำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ผู้เขียนสันนิษฐานว่าชื่อนี้อาจสะท้อนกิจกรรมการผลิตสำริดที่ย้อนไปถึงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของกลุ่มคนในดินแดนแถบนี้ก็เป็นได้ และชื่อทุ่งสำริดนี้อาจสัมพันธ์กับชื่อเมือง *สมฤทธิปุระ* ที่ปรากฏในจารึกปราสาทเมืองแขก¹³ จากอำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมาก็เป็นได้

¹³ อาจสันนิษฐานได้ว่ารูปคำ “สมฤทธิปุระ” ในจารึก เป็นการปรับคำภาษาท้องถิ่นให้เป็นภาษาสันสกฤต (Sanskritization)

ตัวอย่าง “สนาม” ที่นำศึกษาค้นคว้าแห่งหนึ่งของสถานนามวิทยาคือเมืองพิมาย และชุมชนในรัศมีโดยรอบ เนื่องจากตามข้อมูลของศรีศักร วัลลิโภดม (2538 : 457 - 466) ระบุว่า ในเชิงภูมิศาสตร์ พิมายเป็นศูนย์กลางบนที่ราบลุ่มน้ำมูลที่อุดมสมบูรณ์ อยู่บนเส้นทางคมนาคมระหว่างภูมิภาค ที่สำคัญเมืองพิมายและบริเวณโดยรอบเป็นแหล่งชุมชนเก่าแก่และมีความเจริญมาก่อนอารยธรรมจากกัมพูชาเข้ามาเผยแพร่ในพุทธศตวรรษที่ 16 ทั้งหลักฐานทางโบราณคดียืนยันว่าชุมชนแถบนี้มีมาตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์

ในกรณีเมืองพิมายและชุมชนโดยรอบนี้ก็เช่นกัน การศึกษาสถานนามในเชิงลึกอาจทำให้เห็นร่องรอยภาษากลุ่มคนที่อยู่มาก่อนการเข้ามาของกลุ่มคนที่ใช้ภาษาเขมร

ความน่าสนใจอีกประการหนึ่งของอีสานใต้ในฐานะ “สนาม” ของสถานนามวิทยา คือความหลากหลายทางภาษา และความเก่าแก่ของปรากฏการณ์ “สัมผัสภาษา” ที่อาจย้อนไปได้นับพันปี

ปัจจุบันตระกูลภาษาหลักๆ ในอีสานใต้ คือ ภาษาตระกูลไทและภาษาตระกูลมอญ - เขมร ถึงแม้ว่าปัจจุบันผู้พูดภาษาตระกูลไทจะมีอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ บ่งชี้ว่าผู้พูดภาษาตระกูลไทอพยพเข้ามาในพื้นที่อีสานใต้เมื่อประมาณสองร้อยกว่าปีเท่านั้น ส่วนผู้พูดภาษาตระกูลมอญ - เขมรภาษาอื่น ๆ นั้น นอกจากภาษาเขมรแล้ว ก็ดูจะไม่มีหลักฐานลายลักษณ์ไถ่กล่าวถึงก่อนสมัยอยุธยาเลย

ดังนั้น หากเราพิจารณาหลักฐานประเภทลายลักษณ์จะพบว่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ 14-15 ไม่ปรากฏหลักฐานภาษาพื้นเมือง (Vernacular Language) ทางตอนเหนือของเทือกเขาพนมดงรักซึ่งก็คือแถบลุ่มน้ำมูลในอีสานใต้ หลักฐานจารึกที่เก่าแก่ไปถึงราวพุทธศตวรรษที่ 12 ดังกลุ่มจารึกจิตรเสน - มเหศวรวัฒน์ ก็ใช้ภาษาสันสกฤต เราจึงไม่อาจทราบได้ว่าในเวลานั้นกลุ่มคนพื้นเมืองแถบนี้พูดภาษาใด หลักฐานภาษาเขมรโบราณที่พบนั้น ก็ล้วนแต่มีอายุไม่เก่ากว่าสมัยเมืองพระนคร คือราวพุทธศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมา เราสามารถสันนิษฐานได้เพียงว่าในยุคนั้นกลุ่มคนที่พูดภาษาเขมรมีอำนาจมั่นคงในดินแดนแถบนี้ คนกลุ่มนี้อาจมาจากทางใต้เทือกเขาพนมดงรักคือประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน หรืออาจเป็นคนเขมรที่อยู่แถบนี้มาแต่เดิม หรืออาจเป็นคนพูดภาษามอญ - เขมรกลุ่มอื่นที่ยอมรับในอำนาจและวัฒนธรรมของคนเขมรจากเมืองพระนครก็เป็นได้

2.1 ภาษาตระกูลมอญ - เขมรในอีสานใต้

ภาษาตระกูลมอญ - เขมรเป็นตระกูลภาษาสำคัญตระกูลหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปโดยเฉพาะในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง นักภาษาศาสตร์จำแนกภาษาตระกูลนี้โดยใช้เกณฑ์ทางภูมิศาสตร์และภาษาศาสตร์ออกเป็น 3 สายใหญ่ๆ (ธีระพันธ์ ล.ทองคำ, 2544 : 113 - 114) คือ

1. สายมอญ - เขมรเหนือ ประกอบด้วยสาขา เวียดิก มาง ปะลอลิก กาเซียน
2. สายมอญ - เขมรตะวันออก ประกอบด้วยสาขา เปียริก เขมร บัสนาริก กะตูดิก
3. สายมอญ - เขมรใต้ ประกอบด้วยสาขา มอนิก แอสเลียน นิโคปารีส

ปัจจุบันภาษาตระกูลมอญ - เขมรสาขาสำคัญในเขตอีสานใต้ คือ สายมอญ - เขมรตะวันออก ในสายนี้สาขาเขมร อันมีภาษาเขมรเหนือหรือที่อาจเรียกว่าภาษาเขมรสุรินทร์ เป็นตัวแทนสำคัญเนื่องจากเป็นภาษามอญ - เขมรภาษาเดียวที่มีตัวอักษรใช้มายาวนาน ภาษาในสายมอญ - เขมรตะวันออกที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าสาขาเขมรคือสาขากะตูดิก ที่รวมเอาภาษากูย/กวย ภาษาเยอ และภาษาบรูอันเป็นภาษาที่มีผู้พูดในแถบอีสานใต้เอาไว้ด้วย

ในพื้นที่อีสานใต้ มีหลักฐานบันทึกไว้ว่าเมื่อประมาณศตวรรษที่แล้ว จำนวนผู้ใช้ภาษามอญ - เขมร กลุ่มที่เรียกว่ากูย/กวย (หรือที่คนภายนอกกลุ่มเรียกว่า “ส่วย”) มีจำนวนมากกว่าปัจจุบันมาก แม้แต่ในจังหวัดที่มีกลุ่มคนในวัฒนธรรมเขมรอยู่อย่างหนาแน่นในปัจจุบันเช่นจังหวัดสุรินทร์ ก็มีหลักฐานปรากฏว่า ตอนที่ตั้งเมืองสุรินทร์นั้น มีคนกวายอาศัยอยู่เป็นส่วนใหญ่ คนเขมร (สูง) มีจำนวนน้อยกว่า แต่เนื่องจากภาษาเขมรเป็นภาษาของกลุ่มคนที่มิวัณธรรมซับซ้อน มีระบบการเขียนที่สืบทอดมาช้านาน คงทำให้กลุ่มคนกวมองว่าคนเขมรมิวัณธรรม “สูง” กว่าและค่อยๆ รับวัณธรรมภาษา ตลอดจนวัณธรรมด้านอื่นจากคนเขมร ต่อมาเมื่อมีคนกลุ่มพูดภาษาลาวและภาษาไทยเข้ามามีอำนาจ ก็ทำให้กลุ่มคนที่อยู่เดิมเปลี่ยนไปรับวัณธรรมภาษาของผู้มาใหม่อีกครั้ง ในการเปลี่ยนภาษา (Language Shift) แต่ละครั้งย่อมส่งผลให้สถานนามเกิดการเปลี่ยนแปลงไปด้วย เช่น อาจทำให้คนรุ่นหลังลืมความหมายเดิมของสถานนามไป จนนำไปสู่การสร้างควมหมายหรือตีความใหม่ให้สอดคล้องกับภาษาและวัณธรรมของตน ที่นักภาษาศาสตร์เรียกว่า “การลากเข้าความ”

ภาษามอญ - เขมรอีกสาขาหนึ่งที่ควรรู้จักไว้ในการศึกษาสถานนามในอีสานใต้คือ ภาษามอญิก อันประกอบด้วยภาษามอญและภาษาญัฮกูร (เนียะกวลหรือชาวบน) คนพูดภาษามอญ ปัจจุบันมีอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา เป็นคนมอญที่ถ่ายคร้ามมาสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี และมีอีกส่วนหนึ่งเข้ามาสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กลุ่มคนพูดภาษามอญที่อยู่ในอีสานใต้ปัจจุบันจึงคนมอญที่อพยพมาจากประเทศพม่าอีกทอดหนึ่ง

ส่วนภาษาญัฮกูรหรือ “ชาวบน” นั้น เป็นภาษาร่วมเชื้อสายใกล้เคียงกับภาษามอญ นักภาษาศาสตร์สันนิษฐานว่า ภาษานี้ อาจสืบทอดมาจากภาษามอญโบราณสมัยทวารวดี เพราะยังเก็บลักษณะทางภาษาบางประการของภาษามอญโบราณในจารึกไว้ (Diffloth, 1984) ปัจจุบัน “ชาวบน” ตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายอยู่ตามไหล่เขาและเนินเขา ในแนวเทือกเขาเพชรบูรณ์ในจังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ และเพชรบูรณ์ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานเช่นนี้จึงเป็นที่มาของชื่อกลุ่มชาติพันธุ์และภาษาที่พวกเขาใช้เรียกตนเองว่า “ญัฮกูร” ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยว่า “ชาวบน”

ถึงแม้ว่าไม่ปรากฏหลักฐานจารึกภาษามอญโบราณโดยตรง ในอีสานใต้บริเวณลุ่มน้ำมูล แต่เราก็พบคำมอญหรือคำที่อาจสันนิษฐานได้ว่า เป็นภาษามอญในจารึกภาษาเขมรโบราณ บางชิ้นจากจังหวัดนครราชสีมา เช่น ในจารึกหินซอน (K.388) ปรากฏการสัมผัสผัสสา ดังกล่าวน่าสนใจยิ่งในการศึกษาสถานนามวิทยา เพราะชี้ให้เห็นว่าในอดีตน่าจะมีผู้พูดภาษาเขมร และภาษามอญในแถบนี้ ซึ่งจะสอดคล้องกับการมีตัวตนของภาษาญัฮกูรหรือภาษาชาวบน ที่น่าจะเป็นหลักฐานที่เหลืออยู่ของกลุ่มคนที่พูดภาษามอญโบราณในอดีต

2.2 ภาษาเขมร ภาษาสำคัญในสถานนามวิทยาเชิงประวัติในท้องถิ่นอีสานใต้

ถึงแม้ปัจจุบันยังไม่มีหลักฐานปรากฏชัดว่า ผู้พูดภาษาตระกูลนี้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในอีสานใต้ตั้งแต่เมื่อใด แต่จากเอกสารจารึกภาษาเขมรโบราณที่พบในถิ่นนี้ ทำให้เราทราบว่าในราวพุทธศตวรรษที่ 15 ลงมาอันเป็นช่วงที่บ้านเมืองกัมพูชาโบราณมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองพระนคร (แถบเมืองเสียมเรียบในปัจจุบัน) นั้น ภาษาเขมรน่าจะเป็นภาษาพื้นเมืองที่ชนชั้นปกครองในดินแดนลุ่มน้ำมูลเลือกใช้ในการสื่อสารระหว่างกัน หากไม่นับภาษาสันสกฤตเพราะเป็นภาษาที่มาจากภายนอก คำถามที่อาจเกิดขึ้นเช่น ภาษาเขมรในสมัยนั้นเป็นภาษา

ของผู้ปกครองที่มาจากทางใต้เทือกเขาพนมดงรักหรือเป็นภาษาของผู้คนแถบนี้อยู่แล้ว ก่อนสมัยตั้งเมืองพระนครมีคนพูดภาษาเขมรในอีสานใต้หรือไม่ หรือเป็นคนใช้ภาษามอญ - เขมรสาขาอื่น เนื่องจากในอีสานใต้เรายังไม่พบหลักฐานจารึกที่เป็นภาษาเขมรโบราณที่เก่าไปกว่าสมัยตั้งเมืองพระนครเลย เหล่านี้เป็นตัวอย่างคำถามที่เราคาดหวังว่าจะได้คำตอบจากการศึกษานาม

เนื่องจากในอีสานใต้มีเอกสารประเภทจารึกเป็นภาษาเขมรอยู่ไม่น้อย ทำให้สามารถศึกษานามเชิงประวัติได้สะดวก ในจารึกภาษาเขมรมักกล่าวถึงการอุทิศที่ดินและข้าพระแก่ศาสนสถาน ในข้อความจึงมักมีชื่อหมู่บ้าน ชื่อเมือง หรือชื่อศาสนสถานปรากฏอยู่ด้วย ชื่อเหล่านี้เป็นข้อมูลสถานที่ที่สามารถนำมาศึกษาได้ ในบางกรณี หลักฐานจารึกทำให้เราเห็นความต่อเนื่องของสถานนาม ตัวอย่างที่ชัดเจนคือชื่อ “พนมรุ้ง” ซึ่งปรากฏในจารึกที่มาจากแหล่งเดียวกัน *พนม รุง (K) 136 : K. 254* ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 - 17 แสดงว่าพื้นที่มาแล้วสถานนามนี้ก็ไม่ได้สูญหายจากความทรงจำของผู้คนในถิ่นนั้น ถึงแม้จะเปลี่ยนรูปไปบ้างตามความเปลี่ยนแปลงทั้งของภาษาเขมรและภาษาไทย และอาจสันนิษฐานได้ว่าชื่อนี้มาจะมีมาก่อนการสร้างปราสาทพนมรุ้งเพราะเป็นชื่อของภูเขาที่ตั้งศาสนสถาน จารึกภาษาสันสกฤตที่พบในแหล่งเดียวกันจะเรียกว่าเขา “พนมรุ้ง” ว่า *ปฤฎุไคล* หรือ *ปฤฎุทริ* แปลว่า “ภูเขาอันกว้าง” ซึ่งดูจะเป็นการเปลี่ยนชื่อจากภาษาเขมรมาเป็นภาษาสันสกฤตนั่นเอง

อีกชื่อหนึ่งคือ “พิมาย” ในจารึกเขียน *วิมาย* เรายังไม่ทราบชัดว่าคำนี้มีมาจากภาษาอะไร และมีความหมายว่าอย่างไร จากจารึกเราอาจพอสันนิษฐานได้ว่าชื่อนี้มาจากชื่อเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ ณ ปราสาทพิมายมาตั้งแต่แรก

ทั้งภาษาเขมรและภาษามอญต่างเป็นภาษาที่มีระบบการเขียนใช้มานาน เราจึงสามารถสืบค้นข้อมูลสถานนามจากเอกสารโบราณ เพื่อจะได้ทราบการเปลี่ยนแปลงของชื่อสถานที่ทั้งในเชิงเสียง ความหมาย และอักขรวิธี นับเป็นการศึกษานามเชิงประวัติ แต่สำหรับภาษากวย/กวย หรือภาษามอญ - เขมรอื่นๆ ที่ไม่มีตัวอักษรของตนเองใช้ เราคงต้องอาศัยการเก็บข้อมูลภาคสนามตามระเบียบวิธีของวิชาภาษาศาสตร์ชาติพันธุ์เป็นหลัก ปัญหาของพื้นที่อีสานใต้คือจำนวนผู้พูดภาษาเหล่านี้วันก็จะลดน้อยลง เพราะคนรุ่นหลังจะเปลี่ยนไปพูดภาษาที่มีอำนาจทางวัฒนธรรมสูงกว่าคือภาษาไทยกลางและภาษาลาวอีสาน

เหมือนในอดีตที่คนมอญ - เขมรส่วนหนึ่งอาจเคยเปลี่ยนไปพูดภาษาเขมร ดังนั้น การใช้ข้อมูลภาษาจากประเทศเพื่อนบ้านน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาสถาณนามในอีสานใต้ได้อย่างเช่นงานของ ชีร์พันธ์ ล. ทองคำ (2544) ศึกษาภาษาตระกูลมอญ - เขมรที่พูดในแขวงเซกองทางตอนใต้ของประเทศลาว ได้แก่ ภาษามอญ - เขมรสาขาเกาะตุ๊กและบ้านนาริกที่ยังมีจำนวนผู้พูดอยู่ไม่น้อยและมีจำนวนภาษาที่หลากหลายมาก เราสามารถใช้ข้อมูลเหล่านี้มาเทียบสับเพื่อค้นหาความหมายหรือรูปคำดั้งเดิมของสถาณนามในอีสานใต้

เนื่องจากปรากฏการณ์สัมผัสภาษาระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ในอีสานใต้มีประวัติอันยาวนานอาจจะทำให้การศึกษาสถาณนามมีความซับซ้อน เพราะผู้ศึกษาต้องใช้ความรู้ด้านภาษาศาสตร์เชิงประวัติของทั้งภาษาตระกูลไทโดยเฉพาะภาษาลาวที่ใช้อยู่ในแถบนี้ และของภาษาเขมร ภาษามอญ ตลอดภาษากวย เยอ และอื่นๆ

ภาษาศาสตร์เปรียบเทียบและภาษาศาสตร์เชิงประวัติของภาษาไทย - ลาว และภาษามอญ - เขมรจะให้ข้อมูลที่จะใช้สืบค้นภาษาดั้งเดิมของสถาณนาม อธิบายการเปลี่ยนแปลงของสถาณนามทั้งในเรื่องเสียงและความหมายบางกรณีกำหนดช่วงอายุของสถาณนามได้ ข้อมูลประการหลังน่าจะเป็นประโยชน์แก่นักประวัติศาสตร์อีกด้วย

3. ตัวอย่างแนวทางการวิเคราะห์สถาณนามในอีสานใต้

3.1 พนมรุ้ง

พนม เป็นภาษาเขมรโบราณ “ภูเขา” ที่ภาษาไทยรับมาเขียน “พนม” และตรงกับภาษาเขมรปัจจุบัน *พน* รุง ในภาษาเขมรแปลว่า “กว้าง ขนาดใหญ่” ภาษาไทยเปลี่ยนแปลงรูปคำภาษาเขมรโดยเติมวรรณยุกต์เข้าไปกลายเป็น รุ่ง¹⁴

ในจารึกภาษาเขมรสมัยพระนครและก่อนหน้านั้น จะใช้อักษร *ว* แทน *พ* ก่อนข้างสม่าเสมอ เพื่อบันทึกเสียงพยัญชนะระเบิดที่เส้นเสียง ฐานริมฝีปาก เสียงก้อง /b/

¹⁴ คำว่า รุ่ง ในภาษาไทยมีหลายความหมาย แต่ความหมายของคำเขมร รุง ก็ยังคงอยู่ในศัพท์ภูมิศาสตร์ เส้นรุ้ง (latitude)

3.2 ปะอาว

ชื่อหมู่บ้านโด่งตั้งด้านทิศธรรมของเหลือง มีอายุเก่าแก่กว่าสองร้อยปีของจังหวัดอุบลราชธานี จากการสอบถามความหมายของชื่อนี้จากชาวจังหวัดอุบลราชธานีท่านหนึ่ง¹⁵ ได้ให้คำอธิบายว่า ปะอาว มาจาก ปะ “พบ” + อาว “น้องสาวของพ่อ” รวมกันแปลความได้ว่า พบกับน้องสาวของพ่อ

ในฐานะนักศึกษานามวิทยา เราควรตั้งข้อสงสัยต่อความหมายลักษณะนี้ ดังที่กล่าวมาข้างต้นว่าสถานนามมักบ่งลักษณะทางธรรมชาติ ความหมายลักษณะนี้ ถึงแม้มีตำนานหรือเรื่องเล่ารองรับ แต่ก็เป็นไปได้ว่าอาจไม่ใช่ความหมายดั้งเดิมของสถานนาม

ในกรณีบ้านปะอาว ผู้เขียนสันนิษฐานว่าน่าจะตรงกับภาษาเขมรปัจจุบัน *พฺอาว* /p?aav/ ซึ่งเป็นชื่อพืชประเภทกกชนิดหนึ่ง ในภาษาเขมรมาตรฐาน ใช้อักษร *พ* ซึ่งเป็นพยัญชนะชนิด (มีเสียงลมหายใจ) เพราะในการออกเสียงพยัญชนะควบกล้ำลักษณะนี้ จะมีเสียงลมหายใจ [h] เชื่อมระหว่างเสียงพยัญชนะระเบิดที่ริมฝีปาก [p] และเสียงพยัญชนะระเบิดที่เส้นเสียง [ʔ] แต่การเชื่อมเสียงลักษณะนี้จะไม่ปรากฏในภาษาเขมรถิ่นเหนือ ทั้งนี้มีอักษรวิธิตำในจารึกภาษาเขมรสมัยพระนครที่สะท้อนลักษณะดังกล่าวเช่นกัน เช่นคำว่า “สุนัษ” ในจารึกจะเขียน *เจก ญก* ภาษาเขมรปัจจุบันเขียน *แฉก* (Saveros Pou, 1992 : 168)

การที่ภาษาลาวอุบลปัจจุบันออกเสียงชื่อบ้าน ปะอาว เป็นสองพยางค์โดยยังเก็บเสียงพยัญชนะระเบิด ไม่มีลมหายใจ [p] จึงสอดคล้องกับระบบเสียงภาษาเขมรถิ่นเหนือหรือที่เราเรียกว่าภาษาเขมรสุรินทร์

3.3 หนองอีเจม

หนองอีเจมเป็นชื่อหนองน้ำใหญ่ภายในบริเวณมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ผู้เขียนเคยสอบถามความหมายของชื่อ “อีเจม” จากคนในพื้นที่แต่ก็ได้รับความไม่ชัดเจนนัก แต่การอธิบายโดยมากจะอธิบายว่าเป็นชื่อเฉพะ เช่นเป็นชื่อกระบือหรือเป็นชื่อชาวตะวันตกซึ่งเป็นการอธิบายแบบ “ลากเข้าความ”

¹⁵ อ.คำลำ มุลิกา อาจารย์สาขามนุษยศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เป็นผู้ให้ข้อมูล ผู้เขียนคิดว่าคำอธิบายนี้น่าจะมีเรื่องเล่าหรือตำนานท้องถิ่นประกอบด้วย แต่ผู้เขียนไม่มีข้อมูลดังกล่าว

หากเราลองสืบค้นความหมายของ “อ็เจม” ในภาษาตระกูลมอญ - เขมรจะพบว่ารูปคำใกล้เคียงกับคำว่า * ? (๑) cem ในภาษากะตูกิดั้งเดิม (Proto Katuic) ซึ่งหมายถึง “นก” (ธีระพันธ์ ล.ทองคำ, 2544 : 201) ความหมายนี้จะเข้ากับธรรมชาติของความเป็นหนองน้ำใหญ่กลางทุ่งราบมากกว่าจะลากให้ เป็นชื่อกระบือหรือคนผิวขาว

4. บทสรุป

ผู้เขียนเชื่อว่าการศึกษาศานนามในเชิงลึกอย่างเป็นระบบ น่าจะทำให้เห็นประวัติการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนที่พูดภาษาต่างๆ จากตัวอย่างซานนามที่ยกมาข้างต้น เราอาจตั้งสมมติฐานได้ว่าผู้พูดภาษาตระกูลมอญ - เขมรตั้งถิ่นฐานในแถบอีสานได้มาก่อนผู้พูดภาษาตระกูลไท - ลาว ต่อมาคงค่อยๆ เปลี่ยนมารับวัฒนธรรมภาษาของกลุ่มคนที่มาทีหลัง ดังนั้นอาจสันนิษฐานได้ว่าในอดีตผู้พูดภาษามอญ - เขมรในอีสานใต้น่าจะมีจำนวนมากและกระจายตัวในพื้นที่บริเวณกว้างกว่าปัจจุบัน

บรรณานุกรม

ธีระพันธ์ ล.ทองคำ. **ภาษานานาชนเผ่าในแขวงเซกอง ลาวใต้ : ความรู้พื้นฐานเพื่อการวิจัย**

และพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

ศรีศักร วัลลิโภดม. **แอ่งอารยธรรมอีสาน.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มติชน, 2538.

อนุমানราชชน, พระยา. **นิรุกติศาสตร์.** พระนคร : คลังวิทยา, 2515.

Diffloth, Gérard. **The Dvaravati Old Mon Language and Nyah Kur.** Monic Language Studies, vol.1. Bangkok : Chulalongkorn University Printing House, 1984.

Pou, Saveros. **Dictionnaire vieux khmer-français-anglais.** Paris : Cedoreck, 1992.

Rostaing, Charles. **Les noms de lieux.** Coll. “Que sais-je” 9ème edition. Paris : PUF., 1980.

เวปไซด์

ศูนย์ข้อมูลมานุษยวิทยาสรีนธร. ฐานข้อมูลจารึก. www.sac.or.th (เข้าถึงเมื่อ 3 ตุลาคม 2556)

การศึกษาเปรียบเทียบ “ศาสตร์” ที่พบในราชอาณาจักรกัมพูชา กับจังหวัดนครศรีธรรมราชของไทย¹⁶

A Comparative Study of “Sastras” Found in the Kingdom of Cambodia
and Nakhon Srithammarat Province of Thailand

สุวชัย ชาญเขียว¹⁷

Suwachan Chanchiew

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบ “ศาสตร์” ที่พบในราชอาณาจักรกัมพูชาและในจังหวัดนครศรีธรรมราชของไทย ศาสตร์เป็นวรรณกรรมทำนายโชคชะตาที่มีส่วนที่คล้ายคลึงและแตกต่างกันคั้งนี้ ส่วนที่คล้ายคลึงกัน คือ ศาสตร์เป็นคัมภีร์ที่ทำจากใบลาน หรือหนังสือบุดขาว มีรูปเล่มขนาดเล็ก สามารถพกพาไปในสถานที่ต่างๆ ได้สะดวก และมีการแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วน กล่าวคือ ส่วนที่ 1 เป็นการอ้างอิงตัวละครหรือเหตุการณ์สำคัญจากนิทานชาดก นิทานธรรมบท หรือนิทานพื้นบ้าน มักขึ้นต้นด้วยคำว่า “นี้กาล” “กาล” “ถูกตรง” “รูปนี้” “ใบที่” เป็นต้น และส่วนที่ 2 เป็นการทำนายโชคชะตา มักขึ้นต้นด้วยคำว่า “ทำนายทายว่า” หรือ “ทายว่า” แล้วตามด้วยการทำนายโชคชะตาว่าดีหรือไม่ดีอย่างไร โดยใช้ตัวละครหรือเหตุการณ์สำคัญที่อ้างอิงในส่วนแรกมาเป็นแนวทางในการทำนาย

---

¹⁶บทความทางวิชาการเพื่อประกอบการจบหลักสูตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ สาขาสังคมศาสตร์และการพัฒนา สาขาย่อยภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงศึกษา มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาญชัย คงเพียรธรรม อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เป็นอย่างสูง ที่ให้คำแนะนำปรึกษาในการจัดทำบทความชิ้นนี้

¹⁷นักศึกษาลัทธิสุตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ สาขาสังคมศาสตร์และการพัฒนา สาขาย่อยภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงศึกษา มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ส่วนที่แตกต่างกันระหว่าง “ศาสตรา” ที่พบในราชอาณาจักรกัมพูชาและจังหวัดนครศรีธรรมราช คือ ศาสตราที่พบในราชอาณาจักรกัมพูชาแต่งเป็นร้อยแก้ว และไม่มีภาพประกอบ ส่วนศาสตราที่พบในจังหวัดนครศรีธรรมราชนั้น แต่งเป็นร้อยกรองและมีภาพประกอบสวยงาม นอกจากนี้แล้วยังมีความแตกต่างกันในเรื่องของวิธีการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ในการเสียดาย คือ การแทงศาสตราในราชอาณาจักรกัมพูชานั้นจะให้ความสำคัญกับสถานที่ที่ใช้เสียดายมากที่สุด ส่วนการแทงศาสตราในจังหวัดนครศรีธรรมราชนั้น จะให้ความสำคัญกับตัวบทของศาสตราและหมอดศาตราแทน

คำสำคัญ : ศาสตรา วรรณกรรมพยากรณ์ชีวิต มรดกร่วมทางวัฒนธรรม

Abstract

The purpose of this article is to conduct a comparative study of “Sastras” found in the Kingdom of Cambodia and Nakhon Srithammarat Province of Thailand. Sastras are prophetic literature with similarities and differences as follows. For similarities, they are small-sized scriptures made of palm leaves or white-leaved books that can be carried anywhere conveniently. The contents are divided into 2 parts. The first part is an allusion to a major character or event from a Jataka, Dhammapada tale, or folktale. It usually begins with, “This is in accordance with the situation”, “Here is the right page”, “This page” and so on. The second part is the prophecy. It usually begins with “Here is a prophecy,” or “Here is a prediction,” followed by a prophecy that tells whether the fortune is good or bad and how with the major character or event in the allusion in the first part serving as a base for the prophecy.

As for the differences between “Sastras” found in the Kingdom of Cambodia and those found in Nakhon Srithammarat, the former are written in prose and have no illustrations whereas the latter are written in poetry and have beautiful illustrations. Moreover, there is a difference in method of inducing sacredness in divination. That is, for Sastra divination in the Kingdom of Cambodia, the site where divination takes place is given the greatest importance whereas in Nakhon Srithammarat, the Sastra and the diviner are given the greatest importance.

Keywords : Sastra, Prophetic Literature, Common Cultural Heritage

1. บทนำ : วรรณกรรมศาสตร์ มารดกร่วมทางวัฒนธรรมระหว่างไทย - กัมพูชา

ราชอาณาจักรกัมพูชาและภาคใต้ของประเทศไทย มีมรดกร่วมทางวัฒนธรรมอยู่หลายประการ เนื่องจากว่าบริเวณภาคใต้ของประเทศไทยส่วนหนึ่ง เคยเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของคนทีพูดภาษามอญ - เขมร ซึ่งเป็นตระกูลสาขาของออสโตรเอเชียติกส์มาก่อน ซึ่งได้ตั้งหลักแหล่งเคลื่อนย้ายไปตามลุ่มแม่น้ำต่างๆ ที่อยู่ใกล้ทะเล เมื่อประมาณ 1,500 - 3,000 ปีล่วงมาแล้ว (วิลเล็คก์ กิ่งคำ, 2544 : 8) ดังนั้นอารยธรรมของกลุ่มชนดั้งเดิมนี้อาจได้แผ่ขยายและมีอิทธิพลผสมกลมกลืนกันในวัฒนธรรมของภาคใต้ ดังจะเห็นได้จากการมีมรดกร่วมทางภาษา กล่าวคือ ในภาษาไทยถิ่นภาคใต้นั้น มีคำยืมที่มาจากภาษาเขมรหลายคำ เช่น คำว่า “กรวมเชิง” ที่แปลว่า “นุ่งผ้ายาวระพื่น” คำว่า “กรอง” ที่แปลว่า “กระซอน” หรือ คำว่า “ซีไทรย” ที่แปลว่า “หญ้าเจ้าชู้” เป็นต้น และนอกจากนี้ยังมีร่องรอยของชื่อสถานที่ที่มีรากศัพท์มาจากภาษาเขมรอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น “ควนขนุน” “จะทิ้งพระ” เป็นต้น อีกด้วย

นอกจากการมีมรดกร่วมทางภาษาดังได้กล่าวมาแล้วนั้น ทั้งสองดินแดนก็ยังมรดกร่วมทางด้าน ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อ ที่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ราชอาณาจักรกัมพูชา มีประเพณีที่สำคัญ คือ **บุญประชมบิณฑ** (บุญอุทิศ) ส่วนภาคใต้ของประเทศไทยก็มีประเพณี **สารทเดือนสิบ** ซึ่งประเพณีดังกล่าวนี้ จัดขึ้นในวันแรม 1 ค่ำ

ถึงแรม 15 ค่ำ เดือนสิบ แต่ที่นิยมทำบุญมากที่สุด คือ วันแรม 13 - 15 ค่ำ เป็นประเพณีสำคัญที่ลูกหลานได้แสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ โดยการนำอาหารไปทำบุญที่วัด เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว นอกจากนี้แล้วราชอาณาจักรกัมพูชาและภาคใต้ของไทยยังมีรูปแบบและวิธีการคล้ายความคับข้องใจ และสั่งสอนศีลธรรมของคนในสังคมที่คล้ายคลึงกัน คือ มีการเสี่ยงทายโชคชะตา โดยใช้คัมภีร์ที่ เรียกว่า “ศาสตร์”

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบ “ศาสตร์” ที่พบในราชอาณาจักรกัมพูชาและในจังหวัดนครศรีธรรมราชของไทยในด้านลักษณะของศาสตร์ สถานที่แห่งศาสตร์ หมอศาสตร์ ผู้เสี่ยงทายศาสตร์ รูปแบบการขึ้นต้นเรื่องและเนื้อหาของศาสตร์ ซึ่งเอกสารที่ใช้ในการศึกษาเป็น “ศาสตร์” จากราชอาณาจักรกัมพูชา จำนวน 7 ตัวบท และ “ศาสตร์” วรรณกรรมพยากรณ์ชีวิต จากจังหวัดนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นปริญญานิพนธ์มหาบัณฑิตของจรรยา ดันสูงเนิน เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เมื่อปี พ.ศ. 2527 เหตุผลที่ผู้เขียนเลือกปริญญานิพนธ์ฉบับนี้มาใช้ในการเปรียบเทียบก็เพราะว่า งานชิ้นนี้ของจรรยา ดันสูงเนิน เป็นผลงานวิจัยชิ้นแรกของประเทศไทยที่ได้ศึกษาเรื่อง “ศาสตร์” นับเป็นผลงานทางวิชาการที่ศึกษาเรื่องวรรณกรรมศาสตร์ ได้สมบูรณ์ที่สุด ทำให้ผู้สนใจในรุ่นหลัง เช่น วัชรภรณ์ ดิษฐปาน ได้นำมาใช้อ้างอิงในบทความวิชาการที่พิมพ์เผยแพร่ในวารสาร “วรรณวิทัศน์” ปีที่ 7 เรื่อง “วรรณกรรมเสี่ยงทายศาสตร์ : ภูมิปัญญาของชาวใต้” (วัชรภรณ์ ดิษฐปาน, 2550 : 39 - 86) ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงได้นำปริญญานิพนธ์ดังกล่าวมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ เพื่อเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างกันในด้าน ลักษณะของศาสตร์ สถานที่แห่งศาสตร์ หมอศาสตร์ ผู้เสี่ยงทายศาสตร์ วิธีการเสี่ยงทายศาสตร์ รูปแบบการขึ้นต้นเรื่องของศาสตร์และเนื้อหาของศาสตร์

2. ข้อเปรียบเทียบวรรณกรรมศาสตร์ที่พบในราชอาณาจักรกัมพูชาและภาคใต้ของประเทศไทย

ในบทความนี้ ผู้เขียนมุ่งศึกษาเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของวรรณกรรมศาสตร์ที่พบในราชอาณาจักรกัมพูชาและภาคใต้ของไทยในด้านต่างๆ คือ ลักษณะของศาสตร์ สถานที่แห่งศาสตร์ หอมศาสตร์ ผู้เสียหายศาสตร์ วิธีการเสียหายศาสตร์ รูปแบบการขึ้นต้นเรื่องของศาสตร์และเนื้อหาของศาสตร์ ดังนี้

2.1 ลักษณะของศาสตร์

ลักษณะของ “ศาสตร์” จากราชอาณาจักรกัมพูชา และภาคใต้ของไทยนั้นมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันดังนี้ คือ ศาสตร์จากราชอาณาจักรกัมพูชา เป็นวรรณกรรมเสี่ยงโชคเสี่ยงวาสนาของเขมร มีลักษณะเป็นคัมภีร์ที่มีขนาดสั้น มีความกว้างประมาณ 13 เซนติเมตร ยาวประมาณ 18 - 20 เซนติเมตร ทำมาจากใบลานหรือกระดาษแข็งเคลือบพลาสติก จารด้วยตัวอักษรมูล ร้อยด้วยด้ายที่เรียกว่า “สายสนอง” ทั้งสองด้าน ที่ปลายด้านหนึ่งมีเชือกผูกเศษไม้แบนเล็กใช้สำหรับเสียหาย (ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม, 2551 : 104 - 105)

ส่วนศาสตร์จากภาคใต้ของไทยก็เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ที่ใช้พยากรณ์ชีวิตเช่นกัน บันทึกไว้ในหนังสือปุด หรือบันทึกไว้ในใบลาน ศาสตร์แบ่งออกเป็นเรื่องๆ แต่ละเรื่องเริ่มด้วยการกล่าวถึงตัวละครในวรรณคดีต่างๆ เพื่อให้ผู้เสียหายนึกถึงบทบาทของตัวละครในวรรณคดีหรือนิทานต่างๆ ต่อจากนั้นจึงเป็นคำทำนายต่างๆ โดยเรื่องจะจบในหน้าเดียว โดยผู้ที่จะทำนายชะตาชีวิตจะต้องใช้ไม้หรือเขาสัตว์แบนแหลม แทงเข้าตามช่องว่างระหว่างหน้าหนังสือศาสตร์ เมื่อแทงถูกหน้าใดก็จะรู้ชะตาของตนจากข้อความพยากรณ์ในหน้านั้นๆ (จรรยา ตันสูงเนิน, 2527 : 6)

ส่วนลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างศาสตร์ที่พบในราชอาณาจักรกัมพูชาและจังหวัดนครศรีธรรมราชของไทยนั้นมี 2 ประการ คือ 1) ลักษณะการแต่ง และ 2) ความสำคัญของศาสตร์ กล่าวคือ ศาสตร์จากราชอาณาจักรกัมพูชา ที่ผู้เขียนนำมาศึกษานั้นมีลักษณะการแต่งเป็นร้อยแก้วและไม่มีการประกอบ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

**กาลรสทุกขจตุรตถ์ก็กำสรวนเกล้ากษัตริย์ครุฑเฝ้าประโศกโศก
 สกฐนญนวิกรมเมธีสธชาต สกฐนเกล้ากษัตริย์
 สกฐนญนภษสกฐนเกล้ากษัตริย์นริยวิญญูเยชเยช บัณฑิตเกล้ากษัตริย์
 ฤๅษีภษสกฐนเกล้ากษัตริย์เยชเยช ฤๅษีภษสกฐนเกล้ากษัตริย์
 ฉันทชาตวิญญูเยช เยชเยชบัณฑิตกษัตริย์ ฤๅษีภษสกฐนเกล้ากษัตริย์เยชเยช**

กาลหงส์ทั้งสองตัวคาบเต่าผู้เป็นมิตรไปเที่ยวที่ป่าหิมพานต์ หงส์คาบปลายไม้
 ทั้งสองข้าง เต่าคาบตรงกลาง หงส์ห้ามเต่าผู้เป็นมิตรไม่ให้พูด แต่เต่าลืมหูลิ้น ได้ยินเขากลมก็อำปาก
 ตบเขาไป ปากที่คาบอยู่ก็เปิดอ้า ทำให้ตกลงมากระดองแตกตายๆ ทำนายว่าไม่ดีหรอก
 ถ้าคบมิตร มิตรนั้นไม่ฟังคำตักเตือนเราหรอก

(ศาสตราจารย์ภาณุประภทสภกษัตริย์บัณฑิตยสถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร)

ส่วนศาสตราจากจังหวัดนครศรีธรรมราชของไทยนั้น มีลักษณะการแต่งเป็นร้อยกรอง
 และมีภาพประกอบที่สวยงาม ซึ่งภาพประกอบเป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของศาสตรา
 ที่สำคัญมาก โดยศาสตราในแต่ละเรื่อง จะต้องมีการประกอบในอีกหน้าหนึ่งคู่กันเสมอ
 หากขาดภาพประกอบ ศาสตรา ก็จะขาดความสมบูรณ์ไป เพราะวรรณกรรมที่ศาสตรานำมา
 อ้างอิงนั้น นำมาอ้างอิงเพื่อการพยากรณ์ ดังนั้นภาพประกอบที่สอดคล้องกับเนื้อหา
 ของวรรณกรรมที่นำมาอ้างอิง จะช่วยให้คำพยากรณ์สมบูรณ์ขึ้น (จรูญ ดันสูงเนิน, 2526 : 49)
 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

รูปปั้นพระ/ภริยัตถ์	หน่อพระ/โพธิสัตว์	จำศีล/ภาวนา
พระไทยท่านตั้ง	ห้วงพระโศดา	มีจิตเมตตา
แก่คนทั้งหลาย		
พระไทยอารี	ในพรหม/วิหารสี่	ไม่มีระคาย
ถูกต้องที่นี้	เอามีไม่ได้	หาความสุขกาย
พอเปน/มัจฉิมมา		

(จรรยา ตันสูงเนิน, 2526 : 61)

ส่วนความสำคัญของศาสนานั้น ศาสดาจากจังหวัดนครศรีธรรมราชของไทย จะให้ความสำคัญกับตัวศาสดามาก กล่าวคือ ศาสดาเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่ทำหน้าที่พยากรณ์ชีวิตของบุคคล ความศักดิ์สิทธิ์และหน้าที่ของศาสดาจึงเหมาะกับหมอดูศาสนา ผู้อาวุโส (จรรยา ตันสูงเนิน, 2526 : 145) ต่างจากศาสดาจากราชอาณาจักรกัมพูชา ที่ให้ความสำคัญกับศาสดาในอันดับรองลงมา และให้ความสำคัญกับสถานที่แห่งศาสดามากที่สุด

2.2 สถานที่แห่งศาสดา

สถานที่แห่งศาสดา หมายถึง สถานที่สำหรับผู้เสี่ยงทายศาสดา มาเสี่ยงทายโชคชะตาของตนเอง การเสี่ยงทาย “ศาสดา” ในราชอาณาจักรกัมพูชานั้นจะให้ความสำคัญกับสถานที่ที่ใช้เสี่ยงทายมากที่สุด ซึ่งสถานที่ที่ใช้แห่งศาสดา ส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณศาสนสถานศักดิ์สิทธิ์ ที่เป็นที่เคารพสักการะของคนเขมร เช่น ศาลายายเพ็ญ ในวัดพนม บริเวณวัดพระแก้ว ในพระราชวังเขมรินทร์ เป็นต้น (ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม, 2551 : 105)

คนเขมรถือว่า วัดพนมโฆนเปัญ เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนเขมร ในฐานะที่ยายเพ็ญเป็นผู้ที่มีความสำคัญในตำนานการก่อตั้งกรุงพนมเปัญ เมืองหลวงของราชอาณาจักรกัมพูชา ศาลพระองค์กูองกีว ซึ่งเป็นศาลเนี่ยะตาศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของคนเขมร ปราสาทพระโค ซึ่งคนเขมรถือว่า พระโคเป็นพาหนะของพระอิศวร ผู้เป็นเทพเจ้าสูงสุดที่คนเขมรเคารพสักการะตามความเชื่อของลัทธิไศวนิกาย ในศาสนาพราหมณ์ และปราสาทเขาไกรลาส ในพระราชวังเขมรินทร์ กรุงพนมเปัญ ซึ่งคนเขมรถือว่า ปราสาทเขาไกรลาสนี้เป็นสถานที่ที่คนเขมร

เชื่อว่าเคยเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่มืองของคนเขมร เป็นต้น การทางศาสตราภะบวนทนายของเขมรจะเน้นความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ เพราะความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ที่มีผลทางด้านจิตใจเป็นอย่างยิ่งของผู้ขอรับคำทำนาย จึงอาจกล่าวได้ว่า คนเขมรให้ความสำคัญต่อสถานที่ที่ใช้เสี่ยงทายศาสตราเป็นอย่างมาก

ความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ถือเป็นเรื่องสำคัญในการเสี่ยงทายด้วยศาสตรา เห็นได้ว่าสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่เป็นที่เคารพสักการะของคนเขมรทุกแห่งในราชอาณาจักรกัมพูชานั้น จะต้องมีการเสี่ยงทายด้วยศาสตราทั้งสิ้น (เหมือนตามวัดวาอารามต่างๆ ที่มีการเสี่ยงเซียมซี) เช่น ที่จังหวัดเสียมเรียบ ซึ่งเป็นที่ตั้งของอาณาจักรพระนครในอดีต ได้มีการเสี่ยงทายศาสตราเช่นกัน คือ บริเวณศาลพระองค์เจกพระองค์จอม หรือที่ศาลพระองค์โคโคโธล ที่อยู่ใกล้กับบริเวณปราสาทบายน ซึ่งสถานที่ดังกล่าวข้างต้นถือเป็นศาลเนี่ยะตาศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่มืองเสียมเรียบมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล

ส่วนการทางศาสตรา ในจังหวัดนครศรีธรรมราชของไทยนั้น ไม่ได้เน้นถึงความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่แต่อย่างใด ดังที่จรรยา ดันสูงเนิน (2526 : 146) ได้กล่าวว่า ในด้านแหล่งพยากรณ์ หมอศาสตราในปัจจุบันมีทั้งหมอที่รับพยากรณ์โดยนั่งอยู่ประจำในบ้านของตน ซึ่งมักเป็นหมอที่ชื่อเสียง นอกจากนี้ยังมีหมอที่พกศาสตราเดินตามบ้าน และหมอที่นั่งประจำที่ซึ่งมีผู้คนเดินผ่านไปมามากๆ เช่น ศาลาวัด ร้านขายเครื่องตี๋ม ร้านตัดผม เป็นต้น

2.3 หมอศาสตรา

แม้ว่าคนเขมรจะให้ความสำคัญแก่หมอศาสตราในระดับที่รองลงมาจากสถานที่ทางศาสตรา แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า หมอศาสตราจะไม่มีมีความสำคัญแต่อย่างใด ซึ่งหมอศาสตราจากราชาอาณาจักรกัมพูชา หมายถึง ผู้รู้ ผู้ชำนาญในการใช้วรรณกรรมศาสตราเป็นคู่มือในการพยากรณ์ โดยมากมักเป็นอุบาสกหรืออาจารย์ เป็นชายสูงอายุที่ผ่านการบวชเรียน และมีครอบครัวมาแล้ว มีหน้าที่ดูแลกิจการในวัดและประกอบพิธีกรรมทางศาสนา อาจารย์ทั้งหมดจะไม่โกนศีรษะ มักสวมเสื้อสีขาว และมีผ้าขาวม้าพาดไหล่อยู่ตลอดเวลา ภายลักษณะนี้ได้ช่วยสร้างความมั่นใจให้แก่ผู้ที่มารับคำทำนาย เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ และครองตนอยู่ในศีลธรรมอันดี (ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม, 2551 : 106)

ส่วนหมอศาสตราในจังหวัดนครศรีธรรมราชของไทยนั้น ถือเป็นบุคคลที่มีความสำคัญพอๆ กับตัววรรณกรรมศาสตร์ เห็นได้จากการที่ผู้ขอรับคำทำนายมาหาหมอศาสตราถึงที่บ้าน (เหมือนลักษณะของการที่คนเดินทางไปหาหมอดูหรือร่างทรงที่บ้าน) หมอศาสตรา หมายถึงผู้รู้ ผู้ชำนาญ ในการใช้ศาสตร์ซึ่งเป็นคู่มือพยากรณ์ชีวิตให้ผู้อื่น แต่ในปัจจุบันหมอศาสตราส่วนมาก คือคนธรรมดาที่ใช้ศาสตร์เป็นคู่มือเลี้ยงชีพด้วยการพยากรณ์บอกโชคดีหรือโชคร้ายให้แก่บุคคลอื่น โดยมากเป็นผู้ชายวัยกลางคนขึ้นไป และมักจะผ่านการบวชเรียนทางพระพุทธศาสนามาแล้ว ยิ่งอายุมาก ผ่านการบวชมาแล้วก็ยิ่งได้รับความเชื่อถือเพราะสังคมไทยนับถือผู้อาวุโส หรือผู้สูงอายุว่ามีประสบการณ์มาก ผ่านการเรียนรู้และกลมกลืนจิตใจมามาก โดยเฉพาะการเรียนรู้จากการบวช อีกประการหนึ่งศาสตร์เป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ ที่ทำหน้าที่พยากรณ์ชีวิตของบุคคล ความศักดิ์สิทธิ์และหน้าที่ของการใช้ศาสตร์จึงเหมาะสำหรับหมอศาสตราที่มีอาวุโส นอกจากนี้หมอศาสตราจะต้องเป็นผู้ที่มีศีลธรรม ต้องถือศีลจะ ซื่อสัตย์สุจริต ไม่โลภ รักษาความลับของผู้ที่มาให้พยากรณ์อีกด้วย (จรรยา ต้นสูงเนิน, 2526 : 146)

2.4 ผู้เสี่ยงทายศาสตร์

ผู้เสี่ยงทายศาสตร์ในราชอาณาจักรกัมพูชานั้น หมายถึง คนทั่วไปที่มีความประสงค์จะขอรับคำทำนายโชคชะตาของตนเอง ส่วนใหญ่มักเป็นหญิง - ชายที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปี ขึ้นไป ซึ่งไม่มีข้อยกเว้น แม้แต่คนพิการก็สามารถเสี่ยงทายได้เช่นกัน ในประเด็นนี้มีความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับผู้เสี่ยงทายศาสตร์ในจังหวัดนครศรีธรรมราชของไทย กล่าวคือ หมอศาสตราจะทำหน้าที่ควบคุมการใช้ศาสตร์โดยตลอด นับตั้งแต่การพิจารณาอนุญาตให้บุคคลนั้นๆ แหงศาสตร์ได้หรือไม่ โดยปกติแล้ว คนพิการ หูหนวก ตาบอด หมอจะไม่อนุญาตให้แหงศาสตร์ เพราะผู้ที่แหงศาสตร์ได้ จะต้องไม่เป็นคนผิดปกติทั้งทางร่างกายและจิตใจ (จรรยา ต้นสูงเนิน, 2526 : 145)

โดยทั่วไปแล้ว ผู้ที่มาเสี่ยงทายศาสตร์ในราชอาณาจักรกัมพูชานั้น มีทั้งผู้หญิงและผู้ชาย โดยผู้เสี่ยงทายส่วนใหญ่มักจะมาเสี่ยงทายในเรื่องต่างๆ เช่น ขอให้เงินทองใช้จ่ายให้หลุดพ้นจากความลำบากยากจน ตลอดจนให้ธุรกิจเจริญรุ่งเรือง ไม่ว่าจะเป็นการซื้อขายที่ดิน หรือรถยนต์ เป็นต้น

ปริมาณของผู้ที่มาเสี่ยงทายนั้นไม่แน่นอน ถ้าเป็นวันพระก็จะมีผู้มาเสี่ยงทายเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในวันพระสิ้นเดือน คือ ในวันแรม 15 ค่ำ เพราะคนเขมรเชื่อว่า การมาเสี่ยงทายด้วยศาสตร์ในวันพระจะลอยทุกข์ลอยโศก รวมทั้งโรคร้ายไปกับวันพระ เช่นเดียวกับผู้เสี่ยงทายจากจังหวัดนครศรีธรรมราชของไทยที่นิยมการทางศาสนามาก เนื่องจากศาสตร์เป็นวรรณกรรมเสี่ยงทายเพื่อพยากรณ์ชีวิต บทบาทของศาสตร์จึงนับว่าสนองความต้องการทางจิตใจของคน เพราะการดำเนินชีวิตของคนเราส่วนใหญ่แล้วมีความปรารถนา ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ไม่ต้องการความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา และทุกข์ บางครั้งขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ต้องการหากำลังใจ ต้องการที่พึ่งทางใจ ความจำเป็นเรื่องการหาหมอดู การเสี่ยงเซียมซี การทรงเจ้าเข้าผี หรือการทางศาสตร์ จึงเป็นสิ่งจำเป็น (จรรยา ต้นสูงเนิน, 2556 : 43)

2.5 วิธีการเสี่ยงทาย

วิธีการเสี่ยงทายศาสตร์ในราชอาณาจักรกัมพูชานั้น จะกระทำภายหลังจากสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่อยู่ภายในสถานที่นั้นๆ แล้ว เมื่อจะขอรับคำพยากรณ์มักอธิษฐานแล้วจึงนำเงินมาใส่ในพานครูเบื้องหน้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นำไม้เสี่ยงทายแทงเข้าไปในศาสตร์ กระบวนทนายเรียกว่า “แทงศาสตร์” แล้วยื่นศาสตร์ส่งคืนให้หมอดูศาสตร์อ่าน ถ้าคำทำนายออกมาไม่ดี ผู้ขอรับคำทำนายสามารถแทงศาสตร์ได้ใหม่อีก 2 ครั้ง จึงเป็นอันยุติ ถ้าคำทำนายออกมาดี ผู้รับคำทำนายไม่จำเป็นต้องแทงศาสตร์ซ้ำ (ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม, 2551 : 106) วิธีดังกล่าวเป็นวิธีการเสี่ยงทายศาสตร์เช่นเดียวกันกับการทางศาสตร์ในจังหวัดนครศรีธรรมราชของไทย คือ ก่อนที่จะมีการเสี่ยงทายให้ศาสตร์บอกเคราะห์ดี เศรษฐีร้ายนั้น ผู้ที่จะเสี่ยงทายจะต้องมีการอธิษฐาน การอธิษฐาน คือ การตั้งจิตมั่น ขอให้ศาสตร์ช่วยชี้ โชคดี โชคร้ายให้ประจักษ์ การทางศาสตร์ทุกครั้งจะต้องมีการอธิษฐานเสียก่อน ไม่ว่าจะเป็นการทางครั้งที่หนึ่ง สอง หรือสาม เนื้อหาของคำอธิษฐานทุกครั้งนั้นจะเหมือนกัน เมื่ออธิษฐานเสร็จแล้ว ผู้เสี่ยงทายจะใช้วัสดุที่มีลักษณะแหลมๆ แบนๆ ซึ่งหมอดูศาสตร์มักจะมีติดไว้

กับศาสตร์ สอดเข้าไปในหนังสือ เรียกว่าแท่งศาสตร์ จากนั้นจึงเป็นการอ่านคำพยากรณ์ ซึ่งจะกระทำเมื่อผู้เสี่ยงทายแท่งศาสตร์ได้หน้าหนึ่งหน้าใดแล้ว โดยปกติ หมอศาสตร์จะเป็นผู้อ่านเนื้อหาคำพยากรณ์ที่ปรากฏในหน้าเนื้อหาต่างๆ ของศาสตร์ หมอศาสตร์บางคนอ่านใช้ทำนอง หรือบางคนอ่านเป็นร้อยแก้วธรรมดา แต่ในปัจจุบัน บางที่ผู้เสี่ยงศาสตร์จะเป็นผู้อ่านคำพยากรณ์เอง (จรรยา ต้นสูงเนิน, 2526 : 146 - 148)

จากข้อความข้างต้นสามารถสรุปลำดับขั้นตอนในการเสี่ยงทาย ศาสตร์ที่มีความสอดคล้องกันทั้ง 2 แหล่งข้อมูลดังนี้คือ 1) การอธิษฐาน 2) การวางปัจจัยบูชาครู 3) การแท่งศาสตร์ และ 4) การขอรับคำทำนายจากหมอศาสตร์ หากคำทำนายออกมาดีก็ไม่ต้องเสี่ยงทายใหม่ ในทางตรงกันข้ามก็สามารถเสี่ยงทายได้อีกถึง 2 ครั้งในกรณีที่คำทำนายออกมาไม่ดี

2.6 รูปแบบการขึ้นต้นเรื่องของศาสตร์

รูปแบบการขึ้นต้นเรื่องของศาสตร์หมายถึง รูปแบบการขึ้นต้นเรื่องและลักษณะการแบ่งเนื้อหา โดยรูปแบบการขึ้นต้นเรื่องของศาสตร์ที่พบในราชอาณาจักรกัมพูชาและจากจังหวัดนครศรีธรรมราชของไทยนั้นมีรูปแบบการขึ้นต้นเรื่องที่คล้ายคลึงกัน โดยมีการแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วน กล่าวคือ ส่วนที่ 1 เป็นการอ้างอิงตัวละครหรือเหตุการณ์สำคัญจากนิทานชาดก นิทานธรรมบท หรือนิทานพื้นบ้านอื่นๆ โดยศาสตร์ที่พบในราชอาณาจักรกัมพูชา มักขึ้นต้นด้วย “นี่กาล” “กาล” และ “ถูกตรง” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

**- កលនាយបុណ្ណកៈទេវក្ខត្រៃ ប្រពន្ធក្រមាធិប្រមុខប្រាណដូជ
ព្រះបរមេកកុដ្ឋ នាទនោះច្រានដាក់ច្រានដូជព្រះអំណោយកុសលនោះ
ឯម្នីក្នុងក្រុម រកម្លប់លះមកឡើយមាសទាំងដុំពាក្យពេញតែត្រៃ
ទំនាយថា បើប្រាថ្នារកស៊ីមុខមេរ្យៗច្រានដូជបំណង**

- กาลนายปุณณะไปไลนา ภรรยาฆ่าเข้าไปให้สาม ได้พบพระปัจเจกโพธิ นางนั้นได้ดักจิ้งห็นถวายพระ ด้วยบุญกุศลนั้น ทำให้สามที่กำลังไลนา รอยไถ่ดูขึ้นมาเป็นทองก้อนๆ เต็มทั่วทั้งท้องนา ทำนายว่าดี ถ้าปรารถนาหากินอาชีพอะไร ได้ตั้งใจหวัง

(ศาสตร์าระบวนทายจากปราสาทพระโค ในพระราชวังเขมรินทร์ กรุงเทพมหานคร)

จากราชอาณาจักรกัมพูชา ที่ในส่วนที่ 2 ขึ้นต้นด้วย คำว่า “ทายว่า” และไม่มีคำขึ้นต้นดังตัวอย่างต่อไปนี้

**- คลนเคฉิธกฉินภษคฉอคุธประหฺนุเสร์เบรลลชฎนภษคฉนภษลล
ณยธภษกรคฉายนญเบรลลยเบรลล**

- กาลอาชีวกะกินอุจจาระหนอน พระองค์ไปโปรดได้สำเร็จจอร์หันตผล ทายว่า
เลวร้ายตอนต้น ดีภายหลังแล

(ศาสตรากระบวนทายจากวัดพนมโฆนเปยุ กรุงพนมเปยุ)

- คุธประฉเบรณญฉกัษฏัษฐีษฏกัษฏษฏกัษฏษฏ ฐีษฏษฏีฎ ษณลลลลลล

- ถูกตรงแพทย์ใส่ยาทำให้สตรีคนหนึ่งตาบอด ทำการอะไรๆ มีคนเขานินทา

(ศาสตรากระบวนทายจากปราสาทเขาไกรลาส ในพระราชนิพนธ์ในพระราชนิพนธ์ ขอมรินท์ กรุงพนมเปยุ)

ส่วนศาสตราที่พบในจังหวัดนครศรีธรรมราชของไทย จะไม่มีคำขึ้นต้นในส่วนของคำทำนาย มีเพียงการเว้นวรรคเพื่อให้รู้ว่าเป็นส่วนของคำทำนายเท่านั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้ “ใบที่ยี่สิบเก้าหน้าโคกเสร์้าเป็นหนักหนา จินตะมารวิกาพระสุธาสูบลงไปด้วยเพราะกรรมทำชั่วใส่ตัวนัก กรรมประจักษ์ตามส่งคยงัไขว่ ลงไปสู่อเวจันนาเสียใจ...”

(จรูญ ต้นสูงเนิน, 2526 : 85)

“...ใครแทงถูกบา ทาพระมุนี ชะตาดีเลิศ บุญญาประเสริฐ
ลามเกิดมากมี จะมีปัญญา ศัททาพาที่ ส่งเสริมบารมี จะมีลามกา
ทั้งความเจ็บไข้ ไม่ต้องกายา จะเอาสิ่งใด สมใจปราดถนา
บุตรีบุตรา ภรรยาคู่เขย ตำรากล่าวชี้ แทงแต่เท่านี้ ออย่าแทงอีกเลย...”

(จรูญ ต้นสูงเนิน, 2526 : 88)

2.7 เนื้อหาของศาสตร์

การอ้างอิงวรรณกรรมในศาสตร์ที่พบในราชอาณาจักรกัมพูชา มีที่มาจาก “นิทานชาดก” และ “นิทานในพระธรรมบท” ซึ่งเป็นหัวข้อธรรมหมวดหนึ่งในจำนวน 15 หมวดที่ปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก (ชาฎชัย คงเพียงธรรม, 2551 : 107) ซึ่งการอ้างอิงวรรณกรรมใน ศาสตร์ ที่พบในราชอาณาจักรกัมพูชา สามารถจำแนกได้ดังนี้คือ

1) นิทานชาดก โดยนิทานชาดกที่พบในศาสตร์จากราชอาณาจักรกัมพูชา มีจำนวน 12 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง โมรชาดก กัจฉปชาดก สังขชาดก ฉันทันตชาดก กุสชาดก เตมียชาดก มหาชนกชาดก เนมิราชชาดก มโหสถชาดก ภูริทัตชาดก วิฐูรชาดก และเวสสันดรชาดก (ชาฎชัย คงเพียงธรรม, 2551 : 11) นอกจากนี้ผู้เขียนยังพบศาสตร์กระบวนทนายที่มีการอ้างอิงถึงนิทานชาดก อื่นๆ เพิ่มเติมอีกจำนวน 20 เรื่อง ได้แก่ เทวธรรมชาดก กุลาวกชาดก วัฏฏกะชาดก มัจฉชาดก มหาสุบินชาดก อุภโตอัฏฐชาดก โสมทัตตชาดก โลหกุมภีชาดก ฤสชาดก ทีฆิตโกสลชาดก จุลธนุคคชาดก กุมมาสปินทชาดก โกสัมพียชาดก สาลีเกทธารชาดก อุมมาทันตีชาดก กุณลาชาดก มหาสุตตโสฆชาดก สุวรรณสามชาดก และจันทกุมารชาดก

2) นิทานในพระธรรมบท โดยนิทานในพระธรรมบทที่มีการอ้างอิงถึงในศาสตร์จากการเก็บข้อมูลภาคสนามของชาฎชัย คงเพียงธรรม (2551 : 107 - 116) มีจำนวน 23 เรื่อง ได้แก่ จักขุपालัตเถรวัตถุ มัญจกณทสิวัตถุ กาลียักขินีวัตถุ เทวทัตวัตถุ ¹⁸ เทวทัตวัตถุ 2 สามารถวัตถุ กุมภโฆสกวัตถุ วิสาขาอุปาสิกาวัตถุ ชัมพูกาชีวีกวัตถุ ปันติตสามเณรวัตถุ กุณพลเกสรีวัตถุ สังกัจจสามเณรวัตถุ อนาถปิณฑิกเศรษฐีวัตถุ ลาชเทวธิตาวัตถุ กุกกภูมิตตวัตถุ มหาโมคคัลลานตเถรวัตถุ โลหุทายิตเถรวัตถุ ปฐุมโพธิกาลวัตถุ อนภิตตภิกขุวัตถุ ปเสนทิโกศลราชวัตถุ ¹⁹ โรหิณีขัตติยภัณญาวัตถุ อุตตราอุปาสิกาวัตถุ และสุมนสามเณรวัตถุ นอกจากนี้ผู้เขียนยังพบศาสตร์ที่มีการอ้างอิงถึงนิทานในพระธรรมบทอื่น ๆ จำนวน 17 เรื่อง ได้แก่ เรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกกะ เรื่องพระอังคฺลิมาลเถระ เรื่องพระติสสะเถระ เรื่องถวาย

¹⁸ เลข 1 และ 2 ที่กำกับไว้หลังชื่อนิทานธรรมบทและนิทานชาดก เป็นเลขที่ผู้เขียนใส่กำกับไว้เพื่อระบุว่า ในพระธรรมบทและชาดกมีนิทานที่มีชื่อซ้ำกันอยู่ ไม่ใช่นิทานเรื่องเดียวกัน

¹⁹ ไม่ปรากฏในศาสตร์กระบวนทนาย จำนวน 7 ตัวบท ที่ผู้วิจัยศึกษา

บิณฑบาตแก่พระมหากัสสปเถระ เรื่องยมกปาฏิหาริย์ เรื่องชน 3 คน เรื่องมารธิดา เรื่องพระนันทกุมาร เรื่องนายจุนทสุกริก เรื่องเจ้าสุบพุทธศากยะ เรื่องนางปะภูจารา เรื่องนางจิณฺจมาณวิกา เรื่องมหากบิลเถระ เรื่องพระจุฬปิ่นถกเถระ เรื่องปลาช็อกปิละ เรื่องพระติสสะเถระผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว และเรื่องพระเจ้าวิฑูฑกะ

3) นิทานจากแหล่งที่มาอื่นๆ ได้แก่ 1) นิทานที่มาจากพุทธประวัติ ได้แก่ สุเมธดาบส สันตสูติเทวบุตร เจ้าชายสิทธัตถะราชาภิเษก เจ้าชายสิทธัตถะทอดพระเนตรเห็นนางสนมหลับ เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช นางสุฆาตาถวายข้าวมธุปายาส พระมหาบุรุษตรัสรู้ พระพุทธเจ้าเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์ พระพุทธเจ้าเทศนาธรรม พราหมณ์ 5 คนถวายจันทน์ พระพุทธเจ้าผจญอสุรินทรราชู พระพุทธเจ้าโปรดกษัตริย์ลิจฉวี พระเจ้าอชาตศัตรูปล่อยช้าง นาคาศรี พระพุทธเจ้าเสวยจันทน์นายจุนทกะ และพระพุทธเจ้าปรินิพพาน 2) นิทานที่มีที่มาจากคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ อีสติลิสสูตร มิลินทปัญหา และเรื่องพระเจ้าอโศกกับพระนางอสนิมิตตา 3) นิทานที่มีที่มาจากศาสนาพราหมณ์ จำนวน 1 เรื่อง คือ มหาเทพยารามายณะ หรือที่คนไทยรู้จักในชื่อ รามเกียรติ์ และ 4) นิทานที่อ้างมาจากนิทานพื้นบ้าน คือ เรื่องจันทโครพ

เมื่อเปรียบเทียบกับเนื้อหาการอ้างถึงที่พบในวรรณกรรมศาสตราจากจังหวัดนครศรีธรรมราชของไทยนั้นพบว่า มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับการอ้างถึงที่พบในวรรณกรรมศาสตราที่พบในราชอาณาจักรกัมพูชา คือ มีนิทานชาดก นิทานในพระธรรมบท และวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์เหมือนกัน ส่วนการอ้างถึงที่พบในศาสตราจากจังหวัดนครศรีธรรมราชของไทย แต่ไม่ปรากฏในศาสตราจากราชาอาณาจักรกัมพูชา คือ 1) การอ้างอิงวรรณคดี เช่น เรื่องพระมาลัย สังข์ทอง นางมโนราห์ สังข์ศิลป์ชัย และพระปฐมสมโพธิกถา 2) การอ้างอิงนิทานพื้นบ้านภาคใต้ เช่น เรื่องจระเข้กับสุนัข เรื่องชายเข็ญใจ เรื่องตากับยายปลุกกล้วยเป็นทอง เรื่องตาเฒ่ากับหม้อทองคำ เรื่องนายต่ำเตี้ย เรื่องพระรถเมรี และเรื่องนางอุทัย และ 3) การอ้างอิงวรรณกรรมเบ็ดเตล็ด ได้แก่ เกียรติวรรณคดี สำนวน พรหมชาติ ความเชื่อ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ และชื่อบุคคล เป็นต้น

3. บทสรุป

ศาสตร์ เป็นวรรณกรรมที่ผสมผสานคติความเชื่อดั้งเดิมทางไสยศาสตร์ เรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติและการพยากรณ์ต่างๆ เข้ากับเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนา ที่เชื่อเรื่องการทำได้อย่างลงตัว ความศักดิ์สิทธิ์ของ ศาสตร์ เกิดขึ้นจากปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอกโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้คนในสังคมมีทางออกจากสภาวะทางจิตใจที่ถูกบีบคั้นและเพื่อช่วยจรโรลงสังคมให้ดีขึ้น (ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม, 2551 : 130) โดยสามารถสรุปเป็นตารางการเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างศาสตร์ ในราชอาณาจักรกัมพูชาและศาสตร์ในจังหวัดนครศรีธรรมราชของไทย ได้ดังนี้

ศาสตร์ในราชอาณาจักรกัมพูชา	ศาสตร์ในจังหวัดนครศรีธรรมราชของไทย
1. เป็นวรรณกรรมเสียงโซค เสียงวาสนา เป็นคัมภีร์ขนาดสั้น มีความกว้างประมาณ 13 เซนติเมตร ยาวประมาณ 18 - 20 เซนติเมตร ทำมาจากใบลานหรือกระดาษแข็งเคลือบพลาสติก จารด้วยอักษรมูล ร้อยด้วยสายสนอง มีเชือกผูกเศษไม้สำหรับเสียบทนาย	1. เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ที่ใช้พยากรณ์ชีวิต บันทึกในหนังสือบุดหรือใบลาน ใช้ไม้หรือเขาสัตว์แบนแหลมแทงเข้าตามช่องว่างระหว่างหน้าหนังสือศาสตร์
2. มีลักษณะการแต่งเป็นร้อยแก้วและไม่มีภาพประกอบ	2. มีลักษณะการแต่งเป็นร้อยกรองและมีภาพประกอบที่สวยงาม
3. ให้ความสำคัญกับสถานที่เสี่ยงทายมากกว่าตัวบทของศาสตร์และหมอศาสตร์	3. ให้ความสำคัญกับตัวบทของศาสตร์และหมอศาสตร์มากกว่าสถานที่เสี่ยงทาย

ศาสตร์ในราชอาณาจักรกัมพูชา	ศาสตร์ในจังหวัดนครศรีธรรมราชของไทย
4. ผู้เสียหายเป็นคนทั่วไปที่มีความประสงค์จะขอรับคำทำนายโชคชะตาของตนเอง เป็นหญิง - ชาย อายุตั้งแต่ 18 ปี ขึ้นไป ไม่มีข้อยกเว้น	4. ผู้เสียหายต้องได้รับการพิจารณาอนุญาตจากหมอศาสตร์เท่านั้นจึงจะสามารถเสียหายได้ โดยทั่วไปต้องไม่เป็นคนพิการ หูหนวก ตาบอด
5. การเสียหายกระทำภายหลังสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยนำเงินมาใส่พานครูเบื้องหน้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แล้วอธิษฐาน จากนั้นนำไม้เท้าเข้าไปในศาสตร์แล้วยื่นศาสตร์ให้หมอศาสตร์อ่านเพื่อรับคำทำนาย ถ้าคำทำนายออกมาไม่ดี สามารถแหงได้ใหม่อีก 2 ครั้ง	5. การเสียหายนั้นเริ่มต้นที่การอธิษฐาน การวางปัจจัยต่อหน้าครู จากนั้นผู้เสียหายจะใช้วัสดุที่มีลักษณะแหลมๆ แบบๆ สอดเข้าไปในหนังสือ แล้วยื่นให้หมอศาสตร์อ่านคำพยากรณ์ ถ้าคำทำนายออกมาไม่ดีสามารถแหงได้อีก 2 ครั้ง
6. รูปแบบการขึ้นต้นเรื่อง มีการแบ่งเนื้อหา 2 ส่วน คือ 1) ส่วนของการอ้างอิงตัวละครหรือเหตุการณ์สำคัญจากนิทาน ขึ้นต้นด้วย “นี่กาล” “กาล” “ถูกตรง” และ 2) ส่วนของคำทำนาย ขึ้นต้นด้วย “ทำนายทายว่า” “ทำนายว่า” “ทายว่า” และไม่มีคำขึ้นต้น	6. รูปแบบการขึ้นต้นเรื่อง มีการแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ 1) ส่วนของการอ้างอิงตัวละครหรือเหตุการณ์สำคัญจากวรรณกรรมเพื่อการพยากรณ์ ขึ้นต้นด้วย “รูปนี้” และ “ใบที่” และ 2) ส่วนของคำทำนาย ไม่มีคำขึ้นต้นแต่ใช้การเว้นวรรคเพื่อแบ่งแยกกว่าเป็นส่วนของคำทำนาย

ศาสตร์ในราชอาณาจักรกัมพูชา	ศาสตร์ในจังหวัดนครศรีธรรมราชของไทย
7. เนื้อหาของศาสตร์มีการอ้างอิงวรรณกรรม จำนวน 3 แห่ง คือ 1) นิทานชาดก 2) นิทานในพระธรรมบท 3) นิทานที่มาจากแหล่งที่มาอื่น ได้แก่ พุทธประวัติ, คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา, วรรณคดี ในศาสนาพราหมณ์ และ นิทานพื้นบ้าน	7. เนื้อหาของศาสตร์มีการอ้างอิงวรรณกรรม จำนวน 6 แห่ง คือ 1) นิทานชาดก 2) นิทานในพระธรรมบท 3) วรรณคดีในศาสนาพราหมณ์ 4) วรรณคดีของไทย 5) นิทานพื้นบ้านภาคใต้ และ 6) วรรณกรรมเบ็ดเตล็ด

การศึกษาเปรียบเทียบ “ศาสตร์” ในบทความชิ้นนี้เป็นการปูทางไปสู่การต่อยอดต่อไป โดยอาจศึกษาเปรียบเทียบกับศาสตร์จากแหล่งที่มาจากจังหวัดอื่นๆ ที่พบในราชอาณาจักรกัมพูชาหรือเปรียบเทียบกับศาสตร์ที่พบในจังหวัดอื่นๆ ในแถบอีสานใต้ของประเทศไทย

บรรณานุกรม

จรูญ ต้นสูงเนิน. “ศาสตร์” วรรณกรรมพยากรณ์ชีวิต จากจังหวัดนครศรีธรรมราช.

วิทยานิพนธ์ ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวรรณคดีไทย
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ, 2527.

ชาคริต อนันทราวัน. วรรณกรรมใบเชิยมซี. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2539.

ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม. “วรรณกรรมคัมภีร์เชิยมซีเมืองเขมร,” วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง. 4 , 3
(กันยายน - ธันวาคม 2551) : 102 - 133.

ปู้ย แสงฉาย. นิทานธรรมบทฉบับพิสดาร. กรุงเทพฯ : ส. ธรรมภักดี, ม.ป.ป.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พระไตรปิฎก สิ่งทีชาวพุทธต้องรู้. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2550.

มหามงกุฎราชวิทยาลัย. พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย เอกนิบาตชาดก เล่ม 3

ภาคที่ 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2525.

_____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย เอกนิบาตชาดก เล่ม 3 ภาคที่ 1.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, 2536.

_____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย เอกนิบาตชาดก เล่ม 3 ภาคที่ 2.
กรุงเทพฯ : ศิวพรการพิมพ์, 2536.

_____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ทุกนิบาตชาดกเล่ม 3 ภาคที่ 3.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, 2526.

_____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ทุกนิบาตชาดก เล่ม 3 ภาคที่ 3.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, 2525.

_____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ปัญจกนิบาตชาดก เล่ม 3 ภาคที่ 4.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, 2525.

_____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย จตุกนิบาตชาดก เล่ม 3 ภาคที่ 4 .
กรุงเทพฯ : เฉลิมชาญการพิมพ์, 2537.

_____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย สัตตกนิบาตชาดก เล่ม 3 ภาคที่ 5.
กรุงเทพฯ : เฉลิมชาญการพิมพ์, 2525.

_____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ปกิณณกนิบาตชาดก เล่ม 3
ภาคที่ 6. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, 2525.

_____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกายชาดก ดิงสดีนิบาตชาดก เล่ม 3
ภาคที่ 7. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, 2526.

_____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ปัญญาสนิบาตชาดก เล่ม 4
ภาคที่ 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.

_____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย สัตตตินิบาตชาดก เล่ม 4 ภาคที่ 1.
กรุงเทพฯ : ศิวพรการพิมพ์, 2526.

_____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย อีสดีนิบาตชาดก เล่ม 4 ภาคที่ 1.
กรุงเทพฯ : ศิวพรการพิมพ์, 2537.

_____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก เล่ม 4 ภาคที่ 2.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, 2536.

- _____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก เล่ม 4 ภาคที่ 3.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์หามงกุฎราชวิทยาลัย, 2526.
- _____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก เล่ม 4 ภาคที่ 4.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์หามงกุฎราชวิทยาลัย, 2536.
- _____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล ธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 1.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์หามงกุฎราชวิทยาลัย, 2526.
- _____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 1.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์หามงกุฎราชวิทยาลัย, 2536.
- _____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 1.
กรุงเทพฯ : ศิวพรการพิมพ์, 2537.
- _____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล ธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 2.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์หามงกุฎราชวิทยาลัย, 2526.
- _____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 2.
กรุงเทพฯ : ศิวพรการพิมพ์, 2537.
- _____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 3.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์หามงกุฎราชวิทยาลัย, 2526.
- _____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 3.
กรุงเทพฯ : ศิวพรการพิมพ์, 2537.
- _____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 4.
กรุงเทพฯ : เฉลิมชาฎการพิมพ์, ม.ป.ป.
- _____ . พระสูตรและอรรถกถาแปล มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ เล่มที่ 3 ภาคที่ 1.
กรุงเทพฯ : เฉลิมชาฎการพิมพ์, 2525.
- วัชรภรณ์ ดิษฐปาน. “วรรณกรรมเสียงทนายศาสตรา : ภูมิปัญญาของชาวดั.” วารสารวรรณวิทัศน์.
7 (2550) : 39 - 86.
- วิลคัตต์ กิ่งคำ. ระบบเสียงภาษาถิ่นใต้. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544.
- อุไรศรี วรצרิน. ประชุมอรรถบทเขมร รวมบทความวิชาการของศาสตราจารย์เกียรติคุณ
ดร. อุไร ศรี วรצרิน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545.

“โฮล” และ “ปิดาน” : มรดกสิ่งทอเขมรในภูมิภาคอาเซียน

‘Hol’ and ‘Pidan’: Khmer Textile Heritage in ASEAN

ดร.สิทธิชัย สมานชาติ²⁰

Dr.Sittichai Smanchat

บทคัดย่อ

ประเทศกัมพูชา หรือที่คนไทยเรียกกันว่า “เขมร” นั้น นับเป็นประเทศสมาชิกของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และเป็นเพื่อนบ้านของประเทศไทยที่มีความสัมพันธ์กันทางวัฒนธรรมหลายๆ ด้าน รวมทั้งด้านสิ่งทอ วัตถุประสงค์ของงานวิจัยชิ้นนี้มี 3 ประการคือ 1) เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับผ้า “โฮล” และ “ปิดาน” ของชาวเขมร ในประเทศกัมพูชา 2) เพื่อศึกษาเทคนิคการทอผ้า “โฮล” และ “ปิดาน” ของชาวเขมร 3) เพื่อศึกษาลวดลายผ้าและลักษณะเฉพาะของการทอผ้า “โฮล” และ “ปิดาน” แบบชาวเขมร

จากการศึกษาวิจัยทั้งจากข้อมูลเอกสารและการลงพื้นที่สำรวจข้อมูล ได้พบว่า 1) ชาวเขมรเคยมีการทอผ้า “โฮล” ทั้งในราชสำนักและในหมู่บ้าน รวมทั้งมีการทอผ้าเพื่อใช้ในพิธีกรรมเรียกว่า “ปิดาน” (Pidan) 2) ชาวเขมรนิยมใช้เทคนิคการทอผ้าแบบที่คนไทยเรียกว่า “มัดหมี่” ซึ่งชาวเขมรเรียกผ้าทอแบบนี้ว่า “โฮล” (Hol) ซึ่งมีสองประเภทคือ “โฮล - โประฮ์” สำหรับผู้ชายใช้ และ “โฮล - เสรีย” สำหรับผู้หญิงใช้ 3) เอกลักษณะลวดลายผ้าโดยเฉพาะลวดลายผ้า “โฮล” และ “ปิดาน” จะนิยมใช้ลาย “ปัวะเนียก” (นาค) ที่มาจากความเชื่อทั้งตำนานกำเนิดของบรรพบุรุษชาวเขมรและตำนานเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา นาคถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวเขมรให้ความนับถือศรัทธาเลื่อมใสมาช้านาน ส่วนเอกลักษณ์ด้านเทคนิคการทอผ้านั้นชาวเขมรนิยมทอผ้าไหมด้วยระบบ 3 ตะกอ ทำให้เนื้อผ้าแน่นและลวดลายคมชัดขึ้น

---

²⁰ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำแขนงวิชาออกแบบสิ่งทอและแฟชั่น สาขาออกแบบผลิตภัณฑ์ คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ส่วนเอกลักษณ์สีสันของผ้า “โฮล” และ “ปิดาน” นั้น ชาวเขมรนิยมใช้องค์ประกอบ 5 สีคือ สีแดง สีเหลือง สีเขียว สีคราม และสีขาว

ในประเทศไทยได้มีความสัมพันธ์ในมรดกสิ่งทอร่วมกันกับชาวเขมร โดยเฉพาะในกรณีผ้ามัดหมี่หรือผ้า “โฮล” ที่ทอโดยชาวไทยเชื้อสายเขมร ส่วย/กวย ที่ใช้ภาษาตระกูลมอญ - เขมร ซึ่งอาศัยอยู่ใกล้เคียงกันในบริเวณภาคอีสานตอนใต้ นอกจากนี้ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เขมรได้ตกเป็นประเทศราชของประเทศไทยหลายครั้ง ราชสำนักไทยได้ออกแบบลวดลายผ้ามัดหมี่เขมรสำหรับตำแหน่งต่างๆ ของขุนนางไทยโดยเรียกผ้านี้ว่า “สมปักปุม” หรือ “ผ้าปุม” โดยในยุคนั้นราชสำนักไทยได้กำหนดมอบหมายให้ชาวเขมรทอผ้าส่งเป็นส่วยหรือภาษี

ผ้า “โฮล” และ “ปิดาน” ของชาวเขมรจึงเป็นหลักฐานที่แสดงถึงการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและมรดกสิ่งทอของชนชาติเขมรที่ได้เกิดขึ้นในภูมิภาคอาเซียน

คำสำคัญ : “โฮล” “ปิดาน” มรดกสิ่งทอเขมร อาเซียน

Abstract

Cambodia or known in Thai as ‘Khmer’ is one of ASEAN members. Cambodia is neighboring country of Thailand that has shared cultural relation including textile. The purposes of this research are; 1) to investigate and collect information about ‘Hol’ and ‘Pidan’ textiles of the Khmer in Cambodia, 2) to study weaving techniques of ‘Hol’ and ‘Pidan’ textiles of the Khmer, 3) to investigate characteristics of textile design and specific weaving techniques of ‘Hol’ and ‘Pidan’ in the Khmer style.

According to research documents and fieldwork, we found; 1) The Khmer practiced ‘Hol’ weaving both in the court and villages, they also weave ceremonial cloth namely ‘Pidan’. 2) The Khmer preferred to use ikat weaving technique that is known in Thai as ‘Mudmee’ and the Khmer called this cloth

as ‘Hol’. There are two types of ‘Hol’; ‘Hol-Prok’ for male use, and ‘Hol-Srey’ for female use. 3) The motif design identity of ‘Hol’ and ‘Pidan’ textiles; the most popularity motif is ‘Neak’ (‘Naga’), which is derived from Khmer ancestor myth and Buddhist myth. ‘Naga’ is the holy object that Khmer people have paid homage since the old time. For the specific weaving technique, Khmer weavers preferred to use three harnesses to produce strong cloth and clear pattern. For the color identity of ‘Hol’ and ‘Pidan’ textiles, the Khmer dyers use five colors in composition, i.e., red, yellow, green, blue, and white.

Thailand has association in textile heritage with Cambodia, particularly a case of ‘Hol’ of the Thai-Khmer, Suay/Gui who use Mon-Khmer language and live in the South-Isan areas. Since Ayutthaya to early Rattanakosin period, the Khmer belonged to Thailand many times. Thai court designed Khmer ikat patterns for various positions for their nobles. These textiles were called ‘Sompak-poom’ or ‘Pha Poom’, which the Thai court ordered Khmer weavers to make them as weaving tax.

So, ‘Hol’ and ‘Pidan’ textiles of the Khmer are the evidence of cultural exchange and textile heritage that once exist in ASEAN.

Key Words : ‘Hol’, ‘Pidan’, Khmer Textile Heritage, ASEAN

บทนำ

ในภูมิภาคอาเซียน ประเทศกัมพูชา หรือ เขมร เป็นประเทศเพื่อนบ้านของไทยที่มีอาณาเขตติดต่อกันทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีสภาพภูมิอากาศ วิถีชีวิต พิธีกรรม และความเชื่อที่คล้ายคลึงกับบางพื้นที่ของประเทศไทย ในอดีตมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันทางราชสำนัก และชาวเขมรกับชาวไทยมีการนับถือศาสนาพุทธ เหมือนกัน การศึกษาข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับผ้าเขมร จะช่วยให้เราเข้าใจประวัติศาสตร์ศิลปะด้านสิ่งทอในมุมมองที่หลากหลายขึ้น

ผ้าแบบประเพณีของชาวเขมร

หลักฐานเรื่องการทอผ้าของชาวเขมร อาจมีประวัติศาสตร์ยาวนาน แต่ก็ไม่สามารถมีตัวอย่างผ้าโบราณที่เก่าไปถึงยุคนครวัด (Angkor Wat) หรือยุครชนคร ดังปรากฏในงานศึกษาของ Gillian Green (2004) ที่ได้ข้อสังเกตว่าหลักฐานลายผ้าในภาพจำหลักที่พบบนปราสาทหินในยุคนี้ ก็เป็นลายผ้าที่มีต้นกำเนิดแหล่งผลิตจากประเทศอินเดียและประเทศจีน ซึ่งเป็นประเพณีนิยมของราชสำนักในภูมิภาคนี้ ที่จะใช้ผ้าทอที่มีค่าจากดินแดนไกลโพ้นเพื่อบ่งบอกสถานภาพของชนชั้นสูง ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่าชาวเขมรน่าจะรู้จักวิธีการทอผ้าพื้นฐานแล้วในยุคนี้

ชาวเขมรมีภูมิปัญญาการทอผ้าทั้งในระบบราชสำนักและพื้นบ้าน ประเทศกัมพูชานั้นผ้าที่ทอด้วยเส้นใยไหม นับว่าเป็นสื่อแทนความร่ำรวยและความหรูหราของชาวเขมร ในขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวเขมรนั้น ชาวเขมรจะนิยมนุ่งผ้า “สัมปอต” (សំពត់/sampöt/ แปลว่า “ผ้านุ่ง”) ที่ทอจากเส้นใยไหมเพื่อใช้ในโอกาสพิเศษ เพื่อบ่งบอกสถานภาพและช่วงอายุของผู้สวมใส่ ส่วนพระมหากษัตริย์ พระราชินี และเชื้อพระวงศ์จะสวมใส่ผ้าที่ทอเป็นพิเศษด้วยดินเงินและดินทอง (In Siyonda, 2003 : 34)

ด้วยเหตุการณ์สงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของชาวเขมร ที่เกิดขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1975 - 1979 ได้สร้างความหวาดกลัวที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจของทุกคนในประเทศกัมพูชา ด้วยเหตุแห่งสงครามนี้ ได้ทำลายวัฒนธรรมและเกิดการหยุดชะงักของภูมิปัญญาในหลายๆ ด้าน รวมทั้งภูมิปัญญาการทอผ้าที่สวยงาม แม้วันเวลาผ่านไปจนได้มีสันติภาพค่อยๆ เกิดขึ้น ก็ยังเป็นความลำบาก

ทางจิตใจของชาวเขมร ที่พยายามที่จะฟื้นฟูวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่เคยเสียหายอย่างรุนแรง (Kikuo Morimoto, 2003 : 43)

ในปี ค.ศ.1993 (พ.ศ. 2536) กระทรวงวัฒนธรรมและศิลปะของประเทศกัมพูชา ได้สำรวจข้อมูลช่างฝีมือ เพื่อศึกษาว่าได้สูญเสียอะไรไปบ้าง และยังคงเหลือช่างฝีมืออะไรบ้าง รวมทั้งได้จัดอบรมเพื่อเพิ่มพูนและพัฒนาช่างฝีมือในแต่ละท้องถิ่น ต่อมาในปี ค.ศ. 2000 (พ.ศ.2543) รัฐบาลเขมรได้จัดนิทรรศการผ้าเขมรและสาธิตการใช้ผ้าแบบประเพณีของชาวเขมร ทำให้สาธารณชนได้กลับมารู้จักผ้า “สัมปอต” (Sompot) แบบดั้งเดิม ด้วยเหตุนี้ทำให้ผ้าเขมร ได้ฟื้นฟูกลับขึ้นมาได้ใหม่ทั้งปริมาณและคุณภาพ

ผ้า “โฮล” และ “ปิตาน” ของชาวเขมร

จากหลักฐานตัวอย่างผ้าเก่าของ Bernard Dupaigne (2004) และของ Gillian Green (2004) ที่สำรวจพบ มีอายุอยู่ในราวช่วงปีคริสตศวรรษที่ 19 โดยเฉพาะผ้าเก่าที่พบมากที่สุด คือ ผ้าที่ชาวเขมรนิยมใช้เทคนิคการทอผ้าแบบที่คนไทยเรียกว่า “มัดหมี่” ซึ่งชาวเขมรเรียกผ้าทอจากเทคนิคแบบนี้ว่า “โฮล” (Hol) แปลว่า “ผ้าทอที่เกิดจากการมัดย้อมเส้นใยให้เป็นลวดลายแบบมัดหมี่” โดยจำแนกเป็น 2 ประเภท ตามลักษณะรูปแบบลวดลายผ้าตามเพศของผู้สวมใส่ คือ 1) “โฮล - โพรเฮ้” (ແກນ ພຽນ /haol proh/) เป็นผ้าโฮลสำหรับผู้ชายใช้ 2) “โฮล - เสรีย” (ແກນ ສຽງ /haol srøy/) เป็นผ้าโฮลสำหรับผู้หญิงใช้ ทั้งนี้เมื่อนำมาใช้เป็น “ผ้านุ่ง” ก็จะเรียกว่า “สัมปอต - โฮล” เพื่อบ่งบอกลักษณะผ้าที่ใช้นุ่งว่ามีลวดลายแบบ ผ้ามัดหมี่

มรดกสิ่งทอของชาวเขมรนั้นนอกจากสิ่งทอที่ใช้เป็นเครื่องแต่งกายหรือนุ่งห่ม คือ ผ้า “สัมปอต” (Sompot) แล้ว ชาวเขมรยังมีมรดกสิ่งทอแห่งศรัทธาที่เกิดจากการทอผ้า เพื่อใช้ในพิธีกรรม ในเขมรเรียกว่า “ปิตาน” ซึ่งมาจากภาษาสันสกฤตว่า "vitāa" วิทานะ ในพจนานุกรมของ Monien Williams คำว่า vitāa หมายถึง ผ้าเพดาน (Conopy) หรือ ผ้าคลุม (Siyonn Sophearith, 2008) หรือที่ฝรั่งเศสเรียกว่า “พิดาน” (Pidan) ต่อมาภายหลัง ได้ใช้คำ “พิดาน” นี้ในการศึกษาของนักวิชาการชาวตะวันตก (Praticia Cheesman, 2009 : 6)

ในประเพณีดั้งเดิมของชาวเขมรนั้น ผ้า “ปิดาน” เป็นผ้าที่ใช้ซึ่งเพดานในวิหารวัด โดยส่วนใหญ่จะนำผ้าสีพื้นมาเย็บต่อชายขอบผ้าหนึ่งหรือสองชั้น เพื่อให้ผ้ามีขนาดใหญ่ขึ้น และมีเชือกผูกติดมุมผ้าทั้ง 4 มุม เพื่อสะดวกในการนำไปซึ่งบนเพดานในตามแนวนอน การซึ่งผ้าปิดานจะซึ่งอยู่เหนือศีรษะของผู้มาทำบุญเพื่อให้มองเห็นภาพของสรวงสวรรค์ ที่นับเป็นสถานที่สุดยอดปรารถนาสำหรับชีวิตหลังความตาย (Pratricia Cheesman, 2009 : 6)

มรดกผ้าโบราณของชาวเขมร โดยเฉพาะผ้า “ปิดาน” ที่ถือเป็นลวดลายมัดหมี่ ที่ซับซ้อนด้วยจากเรื่องราวจากพระพุทธประวัติ ได้แสดงให้เห็นถึงทักษะความสามารถในการทอผ้า ที่ช่างทอได้อุทิศกำลังกายกำลังใจ ด้วยความศรัทธาและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท

เทคนิคการทอผ้า “โฮล” และ “ปิดาน” ของชาวเขมร

จากหลักฐานผ้าเก่าที่สำรวจพบทั้งผ้า “โฮล” และ “ปิดาน” ของชาวเขมร พบว่า ช่างทอผ้าชาวเขมรใช้เทคนิคการทอแบบเดียวกันคือ “การมัดเส้นไหมเพื่อกันสีเป็นลวดลายแบบที่ชาวไทยอีสานเรียกว่าผ้ามัดหมี่” และใช้เทคนิคการทอผ้าด้วยระบบ 3 ตะกอ ที่ชาวเขมรนิยมใช้ทอผ้าไหมเพื่อทำให้เนื้อผ้าแน่นและลวดลายคมชัดขึ้น

จากการสัมภาษณ์ อาจารย์ ดร.วีรธรรม ตระกูลเงินไทย และอาจารย์ธีระพันธ์ จันทรเจริญ (2557) เรื่องข้อมูลศัพท์เฉพาะของเทคนิคนี้ ชาวเขมรจะเรียกการมัดลายว่า “จอง” (ចង /caŋ/) แปลว่า “มัด” จึงเป็นข้อสังเกตว่าชาวเขมรเรียกผ้านี้ว่า “จองโฮล” (ចងហោល /caŋ haol/) เช่นกัน เพื่อบ่งบอกเทคนิค สำหรับคำเรียกส่วนของ “บอยหมี่” ที่มีด้ายสีลวดลายเสร็จเรียบร้อยแล้วนั้นชาวเขมรเรียกว่า “เกียต” (ក្រាប /kiəp/) (มาจากภาษาสันสกฤตว่า “คอต” ซึ่งใช้เรียกในภาษาอังกฤษว่า ‘ikat’) โดยนักประวัติศาสตร์หลายท่าน ได้ลงความเห็นตรงกันว่า ชาวเขมรรับการถ่ายทอดเทคนิคการทอผ้าแบบมัดหมี่นี้มาจากอินเดีย ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ก็เห็นสอดคล้องเช่นกัน แต่งานวิจัยชิ้นนี้ได้พบข้อสังเกตว่าชาวเขมรได้มีการพัฒนาเครื่องมือและอุปกรณ์ให้ประณีตสวยงาม โดยเฉพาะการแกะสลักลายนาหรือ “บัวเนียบ” (ពោះអាត /pəəh niək/) ตกแต่งอุปกรณ์ทอผ้า และสร้างสรรค์ลวดลายในวิถีทางของตนเองที่สัมพันธ์กับความเชื่อ การตีความสัญลักษณ์มงคลทางศิลปะที่เกิดขึ้นในดินแดนตอนที่แตกต่างจากอินเดีย

ในการมัดลวดลายเส้นไหมนั้น ช่างทอผ้าจะต้องตั้งหลักเพื่อกำหนดหน้ากว้างของผืนผ้า แล้วพันเส้นไหมให้ได้ตามจำนวนที่ต้องการ จากนั้นจึงมัดแยกจำนวนลำหมี ชาวเขมรจะเรียก ลำหมีที่เรียงตัวเป็นชั้นๆ ว่า “คนร์” (คะ-นน์) เมื่อมัดลวดลายหลักครบตามแบบแล้ว ก็จะ ถอดเส้นไหมออกจากหลักเพื่อนำไปย้อมสีแรก หลังจากสีแรกแห้งดีแล้ว จะนำมาใส่หลักที่ตั้ง ไว้ตามเดิมจากนั้นจะแกะเชือกออก หรือมัดเชือกเพิ่มในช่วงจังหวะที่จะย้อมสีลำดับถัดไป แล้วนำไปย้อมสี ทำเช่นนี้จนครบจำนวนสีที่ต้องการย้อม จนครบทั้งหมดจึงแกะเชือกที่มัด ออกทั้งหมด ก็จะได้ลวดลายสีเส้นผ้าที่ต้องการ แล้วนำไปกรอไหมเข้าหลอดโดยจะต้องนำไป ร้อยใส่เชือกเพื่อกำหนดลำดับหลอดด้วย เพื่อเตรียมสู่การทอผ้าต่อไป

ในการเตรียมหลอดด้วยนั้น ช่างทอผ้าชาวเขมรจะกรอไหม 1 ลำทั้งหมดต่อหนึ่งหลอด ดังนั้นหนึ่งชั้นของลายผ้าจึงเท่ากับหนึ่งหลอดที่เตรียมไว้ในแต่ละหลอด มีลายที่มัดไว้ที่จะ นำมาทอเฉพาะส่วนของลาย เช่น ลายที่มีจำนวน 20 ชั้น จะต้องมีหลอดไหม 20 หลอด โดยหากลวดลายซับซ้อน จำนวนหลอดก็จะมากขึ้นตามจำนวนชั้นของลาย (Praticia Cheesman, 2009 : 3 - 4) เมื่อนำหลอดเส้นไหมที่มีด้ายมัดลวดลายแล้วนำมาทอผ้า ก็จะสามารถปรากฏ ลวดลายได้หลายแบบขึ้นอยู่กับแบบแผนระบบลำดับการใช้หลอดในการทอเส้นพุ่ง

เทคนิคการย้อมสีผ้าโฮลของชาวเขมรนั้น จะใช้สีจากวัสดุธรรมชาติ ได้แก่ สีแดงจากรัง “ครั่ง” (*Coccus Lacca*) สีเหลืองจากแก่นไม้ “เซ” (*Cudrania Javanensis*) หรือจาก เปลือก “ประทุด/ประโหด” (*Garcinia Hanbury*) สีน้ำเงิน สีฟ้า จากการหมักต้น “คราม” (*Indigofera Tinctoria*) หรือต้น “ฮ่อม” (*Strobilanthes Flaccidifollus*) โดยจะย้อมสี ครามทับสีเหลือง ทำให้เกิดเป็นสีเขียว เพื่อจัดองค์ประกอบ 5 สีตามธรรมเนียมของเขมร คือ สีแดง สีเหลือง สีคราม สีเขียว สีขาว ซึ่งนับเป็นเอกลักษณ์ด้านสีเส้นของผ้า “โฮล” และ “ปิตาน” ดังจะเห็นได้จากหลักฐานตัวอย่างผ้าเก่าที่พบว่าย้อมด้วยแบบแผนเดียวกันทั้งหมด

ลวดลายผ้า “โฮล” และ “ปิตาน” ของชาวเขมร

จากการศึกษาตัวอย่างผ้าโบราณจากคลังสะสมส่วนบุคคลของอาจารย์ ดร. วีรธรรม ตระกูลเงินไทย และจากตัวอย่างผ้าในหนังสือผ้าเขมรของ Gillian Green ตัวอย่างผ้าได้แสดงให้เห็นว่า เอกลักษณ์ลวดลายผ้าโดยเฉพาะลวดลายผ้า “โฮล” และ “ปิตาน” จะนิยมใช้

ลาย “บัวเนียง” (นาค) ที่แฝงความเชื่อทั้งตำนานกำเนิดของบรรพบุรุษชาวเขมรและตำนานเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวเขมรให้ความนับถือศรัทธาเลื่อมใสมายาวนาน เช่นเดียวกับกับชุมชนอื่นๆ ในอุษาคเนย์ ที่มีความเชื่อว่า นาคคือผู้บันดาลให้เกิดความสมบูรณ์ของธรรมชาติ ความมั่งคั่ง และมั่นคง เป็นสัญลักษณ์ของเจ้าแห่งน้ำ แผ่นดิน และความอุดมสมบูรณ์ ชาวเขมรจึงใช้ลายนาคสำหรับเจ้าบ่าวเจ้าสาวไว้ใส่ในวันพิธีแต่งงาน

สำหรับลวดลายเอกลักษณ์พิเศษของผ้า “ปัตตาน” เป็นผ้าไหมที่มีด้ายอมกันสี เป็นลวดลายอันเกี่ยวข้องกับเรื่องราวในชาดกของพระพุทธศาสนา เช่น ลายมหาเวสสันดรชาดก ลายพระพุทธประวัติ ลายไตรภูมิในจักรวาลคติ และลายที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าบนสวรรค์ ชั้นดาวดึงส์ โดยมีการให้รายละเอียดลวดลายประกอบที่เกี่ยวข้อง เช่น นาค หงส์ ครุฑ กิรรา กิณรี นกหัสดีลิงค์ ม้า สิงห์ นกยูง นกแก้ว หอปราสาท ฉัตร คนธรรพ์ เป็นต้น

เดิมนั้นชาวเขมรโบราณนับถือศาสนาฮินดู ต่อมาเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนา นิกายมหายาน แล้วก็กลับไปนับถือศาสนาฮินดู จากนั้นจึงมานับถือพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาท สำหรับผ้า “ปัตตาน” เป็นผ้าที่ชาวเขมรทอขึ้นในสมัยที่นับถือพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาท เพื่อถ่ายทอดจินตนาการที่เกิดขึ้นจากแรงศรัทธา การถวายเป็นพุทธบูชา ก็เป็นคติความเชื่อ เช่นเดียวกับชาวพุทธในประเทศอื่นๆ ที่กระทำเพื่อเป็นการสั่งสมบุญบารมีและจะได้รับผลบุญผลกุศลในภพนี้และภพหน้า

จากการสำรวจข้อมูลในประเทศไทยที่มีความสัมพันธ์กันทางวัฒนธรรมหลายๆ ด้านรวมทั้งด้านสิ่งทอ ตลอดจนความเชื่อและพิธีกรรมที่คล้ายคลึงกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับชาวไทยที่มีเชื้อสายเขมร ส่วย/กูย ที่ใช้ภาษาตระกูลมอญ - เขมร ซึ่งอาศัยอยู่ใกล้เคียงกันในบริเวณภาคอีสานตอนใต้ ได้แก่ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดศรีสะเกษ และบางส่วนของจังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดนครราชสีมา ได้พบว่ามีการทอผ้าแบบมัดหมี่เพื่อเย็บเป็นผ้าชิ้นสำหรับผู้หญิง เรียกว่า “ซินโฮล - ปะโบร์” เป็นผ้าโฮลที่เย็บต่อตีนขึ้นหน้าแคบที่ทอด้วยผ้าลายแบบมัดหมี่ (“ปะโบร์” แปลว่า “ริม/ขอบ” ซึ่งเอกสารไทยหลายชิ้นเขียนว่า “ประโบน” คงเนื่องจากไม่ได้เทียบเสียงเขมร)

ในอดีตประเทศกัมพูชาเป็นอาณาจักรที่เคยเป็นมหาอำนาจในสมัยโบราณที่มีกรุงจังกันในชื่อ “อาณาจักรขอม” หรือ “จักรวรรดิขอม” (Khmer Empire) ที่เริ่มต้นขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 9 ผู้ซึ่งสถาปนาอาณาจักรขอมขึ้นนั้นคือ กษัตริย์ชัยวรมันที่ 2 จากนั้นก็เริ่มเกิดความเจริญรุ่งเรืองอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งถึงคริสต์ศตวรรษที่ 15 จึงค่อยๆ เสื่อมอำนาจลง ในช่วงที่รุ่งเรืองที่สุดอยู่ในช่วงประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 10 มีอาณาเขตแผ่ครอบคลุมทั้งสุวรรณภูมิและล้านช้าง (ดวงธิดา ราเมศวร์, 2537 : 175 - 181) ดังที่มีหลักฐานปราสาทหินโบราณกระจายตั้งอยู่ทั่วบริเวณดังกล่าว ในประเทศไทยนอกจากจะพบในบริเวณอีสานตอนใต้แล้ว ยังพบปราสาทหินในภาคกลางที่จังหวัดลพบุรี ร่องรอยเหล่านี้เป็นหลักฐานของการทับซ้อนของวัฒนธรรมเขมรในดินแดนไทย

ต่อมาราวคริสต์ศตวรรษที่ 15 ในสมัยอยุธยาจนถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ในสมัยรัตนโกสินทร์ ประเทศกัมพูชาได้ตกเป็นประเทศราชของประเทศไทยหลายครั้ง ราชสำนักไทยได้ออกแบบลวดลายผ้ามัดหมี่เขมรสำหรับตำแหน่งต่างๆ สำหรับขุนนางไทยโดยเรียกผ้านี้ว่า “สมปักปุม” หรือ “ผ้าปุม” (คำว่า “สมปัก” ในภาษาไทยเป็นการแปลงเสียงมาจากคำว่า “สัมปอต” ในภาษาเขมร) โดยในยุคนั้นราชสำนักไทยได้กำหนดมอบหมายให้ชาวเขมรทอผ้าส่งเป็นส่วยหรือภาษี (วีรกรรม ตระกูลเงินไทย, 2557 : สัมภาษณ์) ซึ่งในปัจจุบันชาวไทยเชื้อสายเขมรที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย โดยเฉพาะบริเวณจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดศรีสะเกษ ยังคงทอภาษาเขมรและยังคงทอผ้าโฮล (มัดหมี่) สำหรับผู้ชาย เรียกว่า “ผ้าปุม” เป็นชื่อมีที่เกี่ยวข้อชื่อผ้าราชสำนักไทย

จากการลงพื้นที่ศึกษาสำรวจผ้าในประเทศกัมพูชาและประเทศไทย โดยเฉพาะ “ผ้าสมปักปุม” นำไปเปรียบเทียบกับลวดลายกับผ้า “โฮล - โประฮ์” ของเขมร ในเบื้องต้นได้พบว่าผ้าในส่วน “ลายกรวยเชิง”²¹ นั้น เป็นแบบแผนที่ราชสำนักไทยออกแบบขึ้นใช้โดยเฉพาะสันนิษฐานว่าน่าจะประยุกต์จาก “ลายกรวยเชิง” ของแบบแผนลวดลายของ “ผ้าลายอย่าง” ของราชสำนักสยาม ที่ใช้ส่วนลวดลายนี้กำหนดสถานภาพของผู้สวมใส่ ลวดลายผ้า “สมปักปุม”

---

²¹ ผ้าลายอย่าง หมายถึง ผ้าเขียนลายไทยที่ราชสำนักสยามส่งไปให้อินเดียผลิตตามแบบอย่างของสยาม

ที่ผลิตขึ้นเฉพาะราชสำนักไทย จึงแตกต่างจากลวดลายผ้าของเขมรท้องถิ่นที่ไม่มีส่วน “ลายกรวยเชิง” แต่จะทอส่วนริมผ้าเป็นแถบริ้วและสีพื้นเรียบเท่านั้น อย่างไรก็ตามการศึกษาเปรียบเทียบลวดลายผ้าโบราณในประเด็นนี้ คงจำเป็นต้องวิจัยในเชิงลึกต่อไปในอนาคต เพื่อสนับสนุนข้อสมมุติฐานนี้

ในราชกิจจานุเบกษาในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดพิมพ์เผยแพร่ในระหว่างปี พ.ศ. 2401 - 2402 ทำให้เราทราบชนิดของสมปักปุมที่พระราชทานเรียงตามลำดับขึ้นไป ตั้งแต่ขุนนางชั้นผู้น้อยจนถึงขุนนางชั้นสูงสุด ได้แก่ “สมปักริ้ว หรือสมปักล่องจวน” “สมปักเชิงปุม” “สมปักดอกเล็ก” “สมปักดอกกลาง” “สมปักดอกใหญ่” และ “สมปักท้องนาค” (Pratricia Cheesman, 2009 : 5)

ข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ ลายท้องผ้าสมปักที่นิยมทอคือ “ลายนาคเกี้ยว” (ชาวเขมรเรียกว่าลาย “ปัวะ - เนียก” คำว่า “ปัวะ” แปลว่า “ท้อง” ด้วยเหตุที่นาคเลื้อยไปด้วยท้อง ส่วนคำว่า “เนียะ” แปลว่า “นาค”) และ “ลายราชวัติ” หรือ “ลายย่อมุมไม้สิบสอง” (ชาวเขมร เรียกลายนี้ว่า “เรียช” คำว่า “เรียช” แปลว่า “ราช” และคำว่า “เวียด” แปลว่า “วัตร”) ซึ่งผู้วิจัยชั้นนี้สันนิษฐานว่าลวดลายเหล่านี้ นั้น ราชสำนักสยามออกแบบประยุกต์ไปจากลวดลาย “ผ้าลายอย่าง” โดยมีวิวัฒนาการลวดลายสัมพันธ์กับลวดลายจำหลักบนปราสาทหินของชาวเขมร ลวดลายผ้าเหล่านี้จึงเป็นหลักฐานสายสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ศิลปะสิ่งทอระหว่างเขมรและไทย

บทสรุป

ผ้าเขมรโบราณที่มีให้ได้ศึกษา กรณีผ้า “โฮล” และ “ปิดาน” ได้แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาทางเทคโนโลยีสิ่งทอของประเทศกัมพูชา ลวดลายผ้าที่สวยงามได้สะท้อนความศรัทธา ทักษะฝีมือของช่างทอผ้า ความสัมพันธ์ทางด้านเทคนิคศิลปะสิ่งทอจากอินเดียสู่เขมร การแลกเปลี่ยนงานศิลปะลวดลายผ้าระหว่างไทยกับเขมร ผ้าเขมรจึงเป็นหลักฐานมรดกภูมิปัญญาที่น่าภาคภูมิใจของชาวเขมร เป็นมรดกสิ่งทอที่ได้เกิดขึ้นในภูมิภาคอาเซียน และยังคงเป็นภูมิปัญญาที่ได้สืบทอดอยู่ในปัจจุบัน

ผ้าปิดาน (Pidan) ขอขอบคุณตัวอย่างผ้าโบราณจากคลังสะสมของ อาจารย์ ดร.วีรธรรม ตระกูลเงินไทย

รายละเอียดลวดลายพุทธประวัติ ในผ้าปิดาน (Pidan) ได้แก่ หอปราสาท เสาดง ช้าง สิงห์ ไก่ ฯลฯ
ขอขอบคุณตัวอย่างผ้าโบราณจากคลังสะสมของ อาจารย์ ดร.วีรธรรม ตระกูลเงินไทย

ผ้าโฮล - โป้ระยี่ สำหรับผู้ชายเขมรใช้นุ่ง

ขอขอบคุณตัวอย่างผ้าโบราณจากคลังสะสมของ อาจารย์ ดร.วีรธรรม ตระกูลเงินไทย

ผ้าสมปักปุม สำหรับขุนนางไทย ที่ราชสำนักไทยออกแบบลวดลายมัดหมี่แบบมีลายกรวยเชิง
เพื่อใช้กำหนดยศตำแหน่งขุนนาง

ขอขอบคุณตัวอย่างผ้าโบราณจากคลังสะสมของ อาจารย์ ดร.วีรธรรม ตระกูลเงินไทย

บรรณานุกรม

- ดวงธิดา ราเมศวร์. **ประวัติศาสตร์ประเทศในกลุ่มอาเซียน (1) ไทย ลาว พม่า กัมพูชา.** กรุงเทพฯ : แพรธรรม, 2537.
- ธีระพันธ์ จันท์เจริญ. **มัดหมี่ มัดใจ สายใยวัฒนธรรมเขมร ลาว ไทย.** กรุงเทพฯ : มูลินนิธิ เจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน, 2547.
- เผ่าทอง ทองเจือ. **พระภูษาทรงในราชสำนักสยาม.** กรุงเทพฯ : ธนาคารไทยธนาคาร, 2549.
- สิทธิชัย สมานชาติ. **ผ้าไทย: สายใยแห่งภูมิปัญญาสู่คุณค่าเศรษฐกิจไทย.** กรุงเทพฯ : ครูสภา ฯ และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2545.
- Cheesman Patricia. **Cambodian Textiles: Expression of Faith and Belief seen in the Woven Arts.** (Exhibition note) Bangkok : The National Bank of Thailand, 2009.
- Dupaigne Bernard. “Weaving in Cambodia”. **Through The Thread of Time : Southeast Asian Textiles.** The James HW Thompson Foundation Symposium Papers. Bangkok : River Books.
- Green Gillian. “Antique Cambodian Buddhist Pidan-Themes and Functions”. **‘HOL’ THE ART OF CAMBODIAN TEXTILES** (Seminar Proceeding). Siem Reap: Institute for Khmer Traditional Textiles and Center for Khmer Studies, 2003.
- _____. **Traditional Textiles of Cambodia: Cultural Threads and Material Heritage.** Bangkok : River Books, 2004.
- _____. “Textiles at the Khmer Court, Angkor: Origin, Innovations and Continuities”. **Through The Thread of Time: Southeast Asian Textiles.** The James HW Thompson Foundation Symposium Papers. Bangkok : River Books, 2004.

_____. “Spirit Ship and Ships of the Soul: Images on Cambodian Celebratory Textile Hangings”. **The Secrets of Southeast Asian Textiles: Myth, Status and the Supernatural**. The James HW Thompson Foundation Symposium Papers. Bangkok : River Books, 2007.

Morimoto Kikuo. “The Cambodian Textile Culture and its Environment” . ‘HOL’ **THE ART OF CAMBODIAN TEXTILES** (Seminar Proceeding). Siem Reap: Institute for Khmer Traditional Textiles and Center for Khmer Studies, 2003.

Siyonda In. “Different Kinds of Cambodian Textile and its Producing Districts”. ‘HOL’ **THE ART OF CAMBODIAN TEXTILES** (Seminar Proceeding). Siem Reap : Institute for Khmer Traditional Textiles and Center for Khmer Studies, 2003.

Sophearit Siyonn. **PIDAN (BITAN) in Khmer Culture**. Phnom Penh : Reyum, 2008.

สัมภาษณ์

วีรธรรม ตระกูลเงินไทย. ผู้เชี่ยวชาญเรื่องผ้า. สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2556.

วีรธรรม ตระกูลเงินไทย และธีระพันธ์ จันทร์เจริญ. ผู้เชี่ยวชาญเรื่องผ้า. สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2557.

พัฒนาการของหนังสือเรียนประวัติศาสตร์กัมพูชา ตั้งแต่สมัยอาณานิคมฝรั่งเศสถึงปัจจุบัน

Development of Cambodian History School Textbooks from the French Colonial Period to the Present

मितต ทรัพย์ผุด²² และวุฒิชัย นาคเขียว²³

บทคัดย่อ

หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของกัมพูชาในปัจจุบัน มีพัฒนาการมาจากหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ที่เรียบเรียงขึ้นด้วยความจำเป็นของรัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศสในการจัดการศึกษาสาธารณะส่วนภูมิภาค - รัฐอารักขากัมพูชา ตั้งแต่ ค.ศ. 1904 ข้อสงสัยคือหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของกัมพูชามีพัฒนาการอย่างไร ปัจจัยใดบ้างที่มีอิทธิพลต่อการเรียบเรียงหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของกัมพูชาในแต่ละสมัย หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ฉบับก่อนๆ มีอิทธิพลต่อการเรียบเรียงหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของกัมพูชาในปัจจุบันหรือไม่ ในลักษณะใด ประเด็นปัญหาของบทความนี้คือ หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของกัมพูชาตั้งแต่สมัยอาณานิคมฝรั่งเศสจนถึงปัจจุบันมีพัฒนาการอย่างไร

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของกัมพูชาตั้งแต่สมัยอินโดจีนฝรั่งเศสจนถึงปัจจุบัน จากการศึกษาพบว่า ประการแรกพัฒนาการของหนังสือเรียนประวัติศาสตร์กัมพูชาอาจแบ่งได้เป็น 3 ช่วงเวลา คือ ช่วงอาณานิคมฝรั่งเศส ช่วงเอกราชถึงสิ้นสุดสงครามกลางเมือง และช่วงปัจจุบัน ประการที่สอง หนังสือเรียน

---

²² อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

²³ ปัจจุบันเป็นนักศึกษาชั้นปีที่ 4 หลักสูตรสาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ทำงานภาคินพนธ์ระดับปริญญาตรีเรื่อง “ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างกัมพูชากับเพื่อนบ้านในหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของกัมพูชา” ประจำภาคการศึกษาต้น ปีการศึกษา 2556 จำนวน 64 หน้า

ประวัติศาสตร์ที่เรียบเรียงโดยฝ่ายจัดการการศึกษาส่วนภูมิภาค - กัมพูชาของรัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศส เป็นต้นแบบสำคัญในการกำหนดโครงเรื่องการเรียบเรียงเนื้อหาประวัติศาสตร์กัมพูชาในหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ในสมัยต่อมาจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ : ประวัติศาสตร์การศึกษา หนังสือเรียนประวัติศาสตร์กัมพูชา อินโดจีนฝรั่งเศส
ประวัติศาสตร์นิพนธ์

ABSTRACT

Due to the need of public education in the *Protectorat français* of Cambodia, history textbooks, which have some influences on Cambodian history textbooks today, were written by the *Service Local de l'Enseignement* under the French Indochina Government since 1904. Some questions were interestingly raised: what is the development of Cambodian history textbooks? What are the factors influencing the elaboration of Cambodian history textbooks in each period? Are there any influences of former history textbooks on Cambodian history textbooks today? The problematic of this article: how were Cambodian history textbooks developed from the French colonial period to the present?

This article aims to study the development of Cambodian history textbooks from the French Indochina to the present. The results: firstly, the development of the Cambodian history textbooks may be divided into 3 periods : colonial period, 1904 - 1954 ; Independence period, 1954 - 1993; from 1993 to the present. Secondly, the outline of the narratives of the Past prepared during the French Indochina period becomes the model of the Cambodian history textbooks today.

Keywords: History of Education; History Textbook; Cambodia; French Indochina; Historiography

บทนำ

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง หลายประเทศที่เคยเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจของโลกได้รับเอกราชปกครองตนเอง การสร้างความเป็นปึกแผ่นของคนในชาติภายใต้กรอบความคิดรัฐสมัยใหม่ผ่านระบบการศึกษาที่มีความจำเป็นต่อทุกรัฐบาล นับแต่ช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา การสะท้อนปัญหาของหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ได้ปรากฏขึ้นทั่วทุกภูมิภาคของโลก (UNESCO, 1952 ; Michael H Romanowski, 1996 ; Brigitte Gaïti, 2001 ; Gi - Wook Shin and Daniel C. Schneider, 2011) โดยเฉพาะประเด็นการสร้างสามัคคีของคนในชาติ ผ่านการสร้างภาพประเทศเพื่อนบ้านให้เป็นศัตรูร่วม วัตถุประสงค์ของหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ ที่มุ่งสร้างความเข้าใจปัจจุบันผ่านมิติอดีต โดยอาศัยวิธีการทางประวัติศาสตร์จึงถูกบิดเบือนผสมโรงด้วยอุดมการณ์ทางการเมือง อดคิดการเลือกนำเสนอบางเรื่องปิดบังบางเรื่อง หนังสือเรียนประวัติศาสตร์จึงไม่ได้สร้างเยาวชนให้เป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ไม่ได้สร้างความเข้าใจตนเองในปัจจุบันเพื่อพัฒนาสังคมของตนเองให้ก้าวไปข้างหน้าอย่างสร้างสรรค์ ไม่ได้เข้าใจพัฒนาการของประเทศตนเองในมิติที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านอย่างพึ่งพาอาศัยกันแบบขาดจากกันไม่ได้ แม้ในเวลาปัจจุบัน หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ที่ใช้ในระบบการศึกษาภาคบังคับของประเทศต่างๆ ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (Mekong Region) ก็ยังผลักดันให้ประชาชนของตนเองเข้าไปอยู่ในกับดักของเรื่องเล่าในอดีต (Narratives of the Past) โดยไม่เปิดโอกาสให้เยาวชนได้ฝึกฝนและพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์จากหลักฐานประวัติศาสตร์ (Historical Sources) จนในที่สุดได้นำไปสู่การบ่มเพาะความรู้สึกขัดแย้งทั้งภายในตนเองและต่อประเทศเพื่อนบ้านที่ได้รับบทแสดงบ่อยครั้งให้เป็นผู้ร้ายในหนังสือเรียนประวัติศาสตร์

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาพัฒนาการของหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของกัมพูชาซึ่งนับเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นปัญหาในการเขียนประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตีความเหตุการณ์ในสมัยอาณาจักรก่อนการกลายเป็นรัฐอารักขา

ของฝรั่งเศส ค.ศ. 1863 องค์ความรู้ประวัติศาสตร์นี้ถูกสร้างขึ้นสมัยอาณานิคมฝรั่งเศสที่กำหนดสถานะของฝรั่งเศส ประเทศเพื่อนบ้าน และราชสำนักพจนมเปญอย่างคลาดเคลื่อนนี้อาจเป็นปัญหาหนึ่งของมรดกทางปัญญาของฝรั่งเศสในอาณานิคมโพ้นทะเล

หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ (History School Textbook) หมายถึง ตำราเรียนว่าด้วยพัฒนาการของรัฐและดินแดนในอาณาเขตปกครองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ได้รับการวางแผนให้ใช้ในระบบการศึกษาโดยแบ่งเนื้อหาออกเป็นระดับชั้นต่างๆ ขอบเขตของเนื้อหาในแบบเรียนได้รับการวางกรอบ โดยคณะกรรมการทางการศึกษาของรัฐบาลโดยพื้นฐาน จุดมุ่งหมายของการพิมพ์เผยแพร่หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ก็เพื่อเป็นนำมาใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนเกี่ยวกับอดีตของประเทศสำหรับครูและนักเรียนในโรงเรียน ในระบบการศึกษาของกัมพูชาปัจจุบันวิชาประวัติศาสตร์เป็นหนึ่งในวิชาบังคับในกลุ่มวิชาสังคมศึกษา (Social Studies) ดังนั้น ในทางอ้อม หนังสือเรียนประวัติศาสตร์จึงเป็นเครื่องมือสำคัญของฝ่ายบริหารประเทศทุกระดับในทุกยุคสมัย ในการสร้างการรับรู้อดีตของชาติ (Perception of the Nation's Past) สร้างอดีตร่วมในระดับชาติ (National Shared Past) ให้กับเด็กและเยาวชนของชาติ เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพของชาติ (National Unity) ความสามัคคีของกลุ่มสังคมที่หลากหลาย (Solidarity in Various Social Groups) คุณค่าร่วมของชาติ (National Common Values) และเอกลักษณ์ของชาติ (National Identity)

หากจำเป็นต้องระบุช่วงเวลาของการเกิดหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของกัมพูชาในระบบการศึกษาสมัยใหม่แล้ว คงต้องอ้างอิงถึงการตรากฎหมายเรื่องการจัดการการศึกษาในกัมพูชา ลงวันที่ 15 พฤศจิกายน ค.ศ. 1904 ในสมัยที่นายปอล โบ (Paul Beau) เป็นข้าหลวงใหญ่ประจำอินโดจีนฝรั่งเศส (Indochine française) โดยให้มีหน่วยงานรับผิดชอบการศึกษาทั้งระบบ ประกอบด้วย องค์การการศึกษาสมบูรณ์แบบ (Organisation scolaire complète) และฝ่ายการศึกษาส่วนภูมิภาค (Service local de l'Enseignement) ตามประกาศรัฐบาลอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศสลงวันที่ 24 กรกฎาคม ค.ศ. 1905 ในการจัดการการศึกษาในกัมพูชานั้น จะมีผู้อำนวยการฝ่ายการศึกษาส่วนภูมิภาครับผิดชอบดูแลโรงเรียนฝรั่งเศส (Ecole française) โรงเรียนผสมฝรั่งเศส - ท้องที่ (Ecole franco - indigène) และการทดสอบวัดระดับความรู้ (Paul Beau, 1908 : 304) อย่างไรก็ตาม การริเริ่มจัดการศึกษา

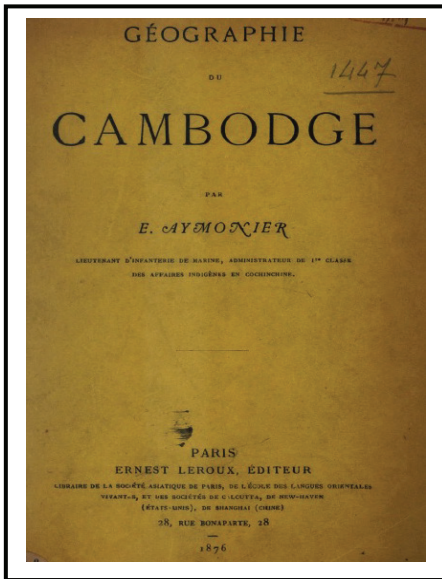
แบบโรงเรียนฝรั่งเศส - ท้องที่ในกัมพูชา หรือที่เรียกว่าโรงเรียนฝรั่งเศส - กัมพูชา (Ecole franco-cambodgienne) ได้เริ่มต้นขึ้นเมื่อมีการก่อตั้งโรงเรียนรัฐอารักขา (Ecole du Protectorat) ใน ค.ศ. 1873 โดยให้การศึกษาแก่เยาวชนชาวฝรั่งเศสในอาณานิคมและบุตรธิดาของกลุ่มผู้ปกครองกัมพูชา ค.ศ. 1893 ได้รับการยกฐานะเป็นวิทยาลัยรัฐอารักขา (Collège du Protectorat) รับผิดชอบการศึกษาจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (Henri Froidevaux, 1900 : 165 - 168) ในระยะแรกนั้น การศึกษาแบบฝรั่งเศสยังจำกัดอยู่เพียงบางกลุ่มสังคม เช่น กลุ่มชนชั้นนำกัมพูชา และกลุ่มชาวฝรั่งเศสโพ้นทะเลในกรุงพนมเปญ เป็นต้น จนถึง ค.ศ. 1905 จึงมีการขยายการศึกษาไปสู่สาธารณะอย่างกว้างขวางมากขึ้น ในปีเดียวกันนี้ โรงเรียนรัฐอารักขาได้เปลี่ยนชื่อเป็นวิทยาลัยสีสุวดี (Collège Sisowath) และ ค.ศ. 1933 ได้รับการขยายภารกิจจนถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย และได้รับการยกฐานะเป็นโรงเรียนมัธยมพระสีสุวดี (Lycée Preah Sisowath) อาจกล่าวได้ว่าการจัดการศึกษาสาธารณะของกัมพูชา เริ่มอย่างจริงจังในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 นอกจากแบบเรียนภาษาเขมรและภาษาฝรั่งเศสแล้ว แบบเรียนภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ก็ได้รับการวางกรอบให้เป็นแบบเดียวกันทั่วรัฐอารักขา

การศึกษานี้ แบ่งช่วงเวลาพัฒนาการของหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของกัมพูชา ออกเป็น 3 ช่วงคือ ช่วงแรก ระหว่าง ค.ศ. 1904 - 1954 ช่วงที่สอง ค.ศ. 1954 - 1993 และ ช่วงสุดท้าย ตั้งแต่ ค.ศ. 1993 ถึงปัจจุบัน

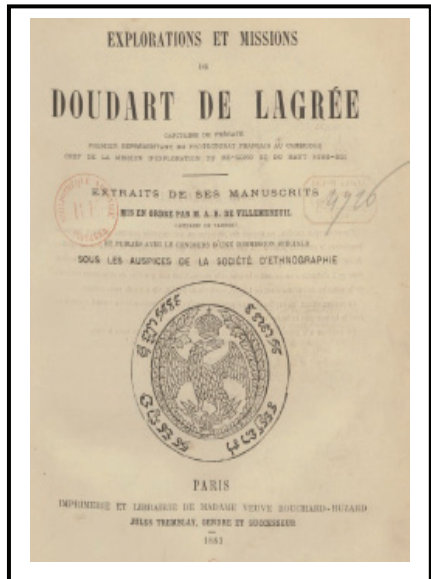
1. หนังสือเรียนประวัติศาสตร์สมัยอินโดจีนฝรั่งเศส ระหว่าง ค.ศ. 1904 - 1954

การบังคับให้ภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาที่ใช้ในโรงเรียนผสมฝรั่งเศส - ท้องที่ (Ecole franco - indigène) เริ่มอย่างค่อยเป็นค่อยไปตั้งแต่มีการตรากฎหมายของรัฐบาลกลางอินโดจีนฝรั่งเศส เรื่องการจัดการศึกษาสาธารณะ ค.ศ. 1904 โดยเริ่มจากเมืองที่มีความพร้อมทั้งงบประมาณและครูสอนภาษาฝรั่งเศส จาก ค.ศ. 1905 มีโรงเรียนฝรั่งเศส - กัมพูชา ทั่วประเทศ จำนวน 14 โรงเรียน ดูแลนักเรียน 225 คน ขยายจำนวนมากขึ้นภายในช่วงเวลา 5 ปี ถึง 34 โรงเรียน จำนวนนักเรียน 1,723 คน ใน ค.ศ. 1910 (Gouvernement général de l'Indochine, 1910 : 209 - 210)

ค.ศ. 1916 ที่ประชุมครูฝ่ายการศึกษาส่วนภูมิภาคของกัมพูชา ได้วางกรอบหนังสือเรียน ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์อย่างจริงจังเพื่อใช้เป็นคู่มือการศึกษาในโรงเรียนทุกระดับชั้น (Réunion de professeurs, 1916) แบบเรียนภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ของกัมพูชา สมัยอินโดจีนฝรั่งเศสเขียนเป็นภาษาฝรั่งเศส ได้รับการรวบรวมและเรียบเรียงจากข้อมูลของ นักเดินทางสำรวจและข้าราชการชาวฝรั่งเศส ที่เดินทางเข้ามาในกัมพูชาตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษ ที่ 19 เป็นต้นมา โดยเฉพาะแบบเรียนภูมิศาสตร์นั้น เนื้อหาของแบบเรียนมาจากหนังสือ Géographie du Cambodge (ภาพที่ 1) ตีพิมพ์ในกรุงปารีส ค.ศ. 1876 เรียบเรียงโดย Étienne Aymonier ซึ่งขณะนั้นเป็นทหารรายศร่อยโท สังกัดกองทัพเรือฝ่ายกิจการท้องที่ โคชินจีน นอกจากนี้ ข้อมูลทางด้านภูมิศาสตร์ยังมาจากรายงานการเดินทางสำรวจ ของชาวฝรั่งเศสอีกหลายท่าน (Henri Mouhot, 1868 ; Auguste Pavie, 1884 ; Francis Garnier, 1885)

ภาพที่ 1 หน้าปกหนังสือ *Géographie du Cambodge* ของ Étienne Aymonier (1876)

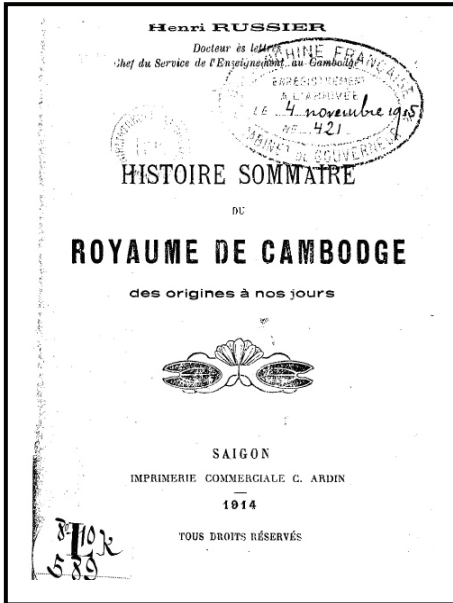

ภาพที่ 2 หน้าปกหนังสือ *Explorations et missions de Doudart de Lagrée* (1883) จากบันทึกของผู้เขียนซึ่งเสียชีวิต ค.ศ. 1868

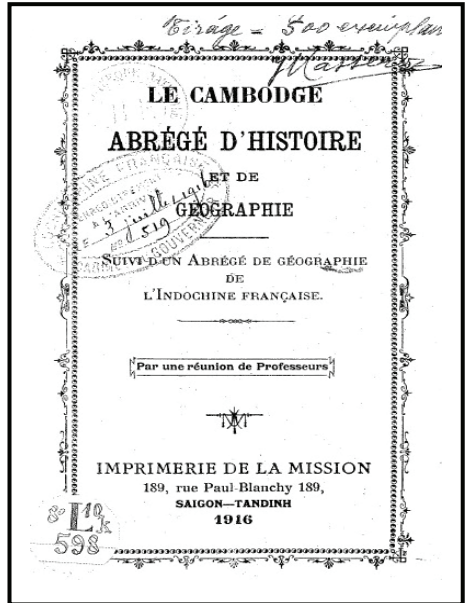
สำหรับหนังสือเรียนประวัติศาสตร์กัมพูชานั้น ส่วนหนึ่งเป็นข้อมูลจากพงศาวดารกัมพูชาที่เคยมีผู้แปลเป็นภาษาฝรั่งเศสไว้แล้ว ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เช่นหนังสือ *Exploration et missions de Doudart de Lagrée* (ภาพที่ 2) ตีพิมพ์ในกรุงปารีส ค.ศ. 1883 โดยมี M. A. B. de Villemereuil เป็นบรรณาธิการที่เรียบเรียงจากบันทึกของ Ernest Doudart de Lagrée ผู้บังคับการกองทัพเรือฝรั่งเศสในพันธกิจยึดโคชินจีน ค.ศ. 1858 และเป็นผู้แทนฝรั่งเศสประจำรัฐอารักขากัมพูชาคนแรก ค.ศ. 1863 นอกจากนี้ ข้อมูลในหนังสือเรียนประวัติศาสตร์กัมพูชายังเก็บรวบรวมจากหนังสือประวัติศาสตร์กัมพูชาที่เขียนโดยกลุ่มชนชั้นนำของรัฐอารักขากัมพูชาและนักวิชาการประวัติศาสตร์อีกหลายคน (Etienne Aymonier, 1904 ; Adhémar Leclère, 1914)

ตลอดช่วงระยะเวลาภายใต้ระบอบอาณานิคมฝรั่งเศส หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ที่ใช้ในระบบการศึกษาของกัมพูชาเป็นฉบับภาษาฝรั่งเศส โดยให้รายละเอียดความเป็นมาของกัมพูชาตั้งแต่แรก จนถึงการเข้ามาของฝรั่งเศสตามลำดับเหตุการณ์ของพระราชพงศาวดารกัมพูชาเป็นสำคัญ ดังนั้น ภาษาและวัฒนธรรมฝรั่งเศสจึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการเรียนรู้อดีตของกัมพูชา โดยเป็นอดีตที่นักวิชาการชาวฝรั่งเศสเป็นผู้นำเสนอ หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า เด็กและเยาวชนกัมพูชาเรียนรู้อดีตของสังคมกัมพูชา จากการค้นคว้าและมุมมองการนำเสนอของชาวฝรั่งเศส

มีข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า หนังสือ *Histoire sommaire du Royaume de Cambodge des origines à nos jours* ตีพิมพ์ในไซ่ง่อน ค.ศ. 1914 (ภาพที่ 3) อาจนับเป็นต้นแบบของหนังสือเรียนประวัติศาสตร์กัมพูชาสมัยแรกๆ ตั้งแต่มีการจัดการการศึกษาแบบตะวันตกให้กับประชาชนโดยทั่วไปใน ค.ศ. 1904 ผู้แต่งหนังสือ Henri Russier สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกทางด้านอักษรศาสตร์ ในขณะนั้น ปฏิบัติหน้าที่เป็นหัวหน้าฝ่ายการจัดการการศึกษาส่วนภูมิภาค - กัมพูชา การเรียบเรียงหนังสือดังกล่าวได้โดยอาศัยงานค้นคว้าของนักวิชาการชาวฝรั่งเศสหลายคน ทั้งในส่วนที่เป็นข้อสันนิษฐานที่ยังไม่ได้รับการพิสูจน์และข้อมูลจากจารึกภาษาโบราณสมัยต่างๆ รวมถึงข้อมูลจากพงศาวดารกัมพูชาที่มีการแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสก่อนหน้านี้

ภาพที่ 3 หน้าปกหนังสือ *Histoire sommaire du Royaume de Cambodge des origines à nos jours* ของ Henri Russier (1914)

ภาพที่ 4 หน้าปกหนังสือ *Le Cambodge. Abrégé d'Histoire et de Géographie* ของ Réunion de Professeurs (1916)

ถึงแม้ว่าจะจะเป็นหนังสือเรียนประวัติศาสตร์กัมพูชาโดยสังเขป แต่หนังสือเล่มนี้ก็ให้รายละเอียดเหตุการณ์ในอดีตของราชอาณาจักรกัมพูชา ตั้งแต่แรกจนถึงสมัยอาณานิคมฝรั่งเศส (ตารางที่ 1) จนทำให้หนังสือเรียนประวัติศาสตร์เล่มนี้มีความสมบูรณ์ในด้านเนื้อหา และง่ายต่อการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนในโรงเรียน โดยมีวัตถุประสงค์ชัดเจนเพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์กัมพูชาในโรงเรียนต่างๆ ในรัฐอารักขา กัมพูชา (Henri Russier, 1914 : 7) นอกจากนี้ หนังสือของ Henri Russier ยังให้รายละเอียดเรื่องผลงานมากมายของฝรั่งเศสในกัมพูชา อาทิ ด้านการสำรวจทรัพยากรธรรมชาติและโบราณคดี การจัดการความสงบเรียบร้อยภายในกัมพูชา การปรับปรุงงานด้านกฎหมายและงานยุติธรรม การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ การจัดการด้านสาธารณสุข และด้านการศึกษา รวมถึงงานด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน และการพัฒนาด้านเกษตรและอุตสาหกรรม เป็นต้น (Henri Russier, 1914 : 145 - 159)

ตารางที่ 1 เนื้อหาในหนังสือเรียนประวัติศาสตร์กัมพูชา เรียบเรียงโดย Henri Russier
 หัวหน้าฝ่ายการจัดการการศึกษาศาสตร์กัมพูชา - กัมพูชา ค.ศ. 1914

บทที่/เนื้อหา	จำนวน หน้า	หน้า
ภาคที่ 1 ตั้งแต่เริ่มแรกถึงคริสต์ศตวรรษที่ 13		
บทที่ 1 จุดเริ่มแรกของกัมพูชา	14	15 - 28
บทที่ 2 ผู้ปกครองอาณาจักรพระนคร	17	29 - 45
บทที่ 3 กัมพูชาและชาวกัมพูชาปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13	19	46 - 64
ภาคที่ 2 การต่อสู้กับสยามและอานาม		
บทที่ 4 การรุกรานของสยาม	16	67 - 82
บทที่ 5 การรุกรานดินแดนของชาวอานาม	18	83 - 100
บทที่ 6 การเข้ามาเป็นชนกลางไกลเกลี่ยของฝรั่งเศส	15	101 - 115
ภาคที่ 3 การสถาปนาเป็นรัฐอารักขาฝรั่งเศส		
บทที่ 7 กษัตริย์นโรดมและกษัตริย์สีสุวดี	12	119 - 130
บทที่ 8 การจัดองค์กรภายในรัฐอารักขา	14	131 - 144
บทที่ 9 ผลงานของฝรั่งเศส	15	145 - 159
ภาคผนวก 1 ตารางผังพระราชวงศ์กัมพูชา ค.ศ. 802 - 1201	3	161 - 163
ภาคผนวก 2 ตารางแสดงจังหวัด (เขต) ของกัมพูชา	2	164 - 165

ที่มา : Henri Russier, *Histoire sommaire du Royaume de Cambodge, des origines à nos jours.* (Saigon : Imprimerie Commerciale C. Ardin, 1914).

อาจไม่มีผิคนักหากจะกล่าวว่า Henri Russier พยายามชี้ให้เห็นและเยาวชนกัมพูชาเห็นว่าฝรั่งเศสมีความชอบธรรมอย่างไรในการเข้ามาสถาปนาอำนาจเหนือกัมพูชา แต่ในเวลาเดียวกับที่ยกย่องฝรั่งเศส ในฐานะอัศวินขี่ม้าขาวผู้เข้ามาช่วยเหลือกัมพูชา ก็กลับให้ภาพของประเทศเพื่อนบ้านทั้งสยามและเวียดนาม ในฐานะเป็นผู้คุกคามหรือไกลไปถึงเป็นศัตรู ผู้ยึดครองดินแดนบางส่วนที่ค้นพบร่องรอยอารยธรรมของกัมพูชาโบราณ การสร้างสำนึกชาติผ่านหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ ที่ยึดโยงกับแนวคิดเรื่องรัฐชาติสมัยใหม่ที่มีอาณาเขตดินแดน

ชัดเจน ได้ทำให้เด็กและเยาวชนกัมพูชาเห็นภาพพรำมัวของฝรั่งเศสที่ดูเหมือนจะเป็นผู้ปราณี แต่กลับเข้ามาปกครองกัมพูชาด้วยตนเอง ทั้งๆ ที่ความเป็นจริงแล้ว ในระบอบการปกครองแบบอาณานิคมที่มีมาก่อนการเป็นรัฐเอกราชฝรั่งเศสนั้น ประเทศราชมีอำนาจอธิปไตยในการบริหารทั้งการคลังและความสัมพันธ์ต่างประเทศ นอกจากนี้ การลुकฮือของกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองต่อต้านฝรั่งเศสที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ ค.ศ. 1863 เป็นต้นมา ย่อมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงความจริงที่ชาวกัมพูชาปฏิเสธการเข้ามาปกครองของฝรั่งเศส

เมื่อเปรียบเทียบกับหนังสือ *Le Cambodge. Abrégé d'Histoire et de Géographie* (ชื่อภาษาไทยคือ *กัมพูชา สังเขปประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์*) ซึ่งตีพิมพ์เผยแพร่ 2 ปีต่อมาใน ค.ศ. 1916 (ภาพที่ 4) ถัดจากหนังสือของ Henri Russier หนังสือเล่มนี้ที่ประชุมครู ฝ่ายจัดการการศึกษาส่วนภูมิภาค - กัมพูชา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคณะผู้เผยแพร่คริสต์ศาสนาเป็นผู้เรียบเรียง หากพิจารณาจากเนื้อหาที่ปรากฏ (ตารางที่ 2) จะพบว่าการวางโครงเรื่องคล้ายกับหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของ Henri Russier โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเรื่องการรุกรานของสยาม การรुक้าดินแดนของเวียดนาม การเข้ามาเป็นคนกลางไกล่เกลี่ยของฝรั่งเศส เรื่องความขัดแย้งของกัมพูชากับเพื่อนบ้าน และประเด็นเรื่องบูรณภาพทางดินแดนของกัมพูชาหลัง ค.ศ. 1907

ตารางที่ 2 เนื้อหาในหนังสือเรียนประวัติศาสตร์กัมพูชา เรียบเรียงโดยที่ประชุมครู ฝ่ายจัดการการศึกษาส่วนภูมิภาค - กัมพูชา ค.ศ. 1916

บทที่/เนื้อหา	จำนวนหน้า	หน้า
บทที่ 1 เอกสารประวัติศาสตร์ที่ใช้	1	3
บทที่ 2 จุดเริ่มแรกของกัมพูชา	1	3
บทที่ 3 อาณาจักรพูนัน	1	4
บทที่ 4 อาณาจักรเจนละ และชาวกัมพูชา	2	4 - 5
บทที่ 5 ผู้ปกครองอาณาจักรพระนคร	2	5 - 6

บทที่/เนื้อหา	จำนวนหน้า	หน้า
บทที่ 6 ผู้ปกครองอาณาจักรพระนคร (ต่อ)	2	6 - 7
บทที่ 7 การรุกรานของสยาม	2	7 - 8
บทที่ 8 ชาวอานนาม	1	8
บทที่ 9 การรุกร้าดินแดนอย่างต่อเนื่องของชาวอานนาม	2	8 - 9
บทที่ 10 กัมพูชาในฐานะรัฐบริวารของสยามและอานนาม	2	9 - 10
บทที่ 11 กษัตริย์นโรดม การสถาปนารัฐอารักขา	1	11
บทที่ 12 กษัตริย์สีสุวัตลี	1	12
บทที่ 13 คณะมิชชันนารีคาทอลิกแห่งกัมพูชา	2	12 - 13

ที่มา : Réunion de professeurs, *Le Cambodge, abrégé d'histoire et de géographie. Suivi d'un abrégé de géographie de l'Indochine française.* (Saigon : Imprimerie de la Mission, 1916).

จากตารางที่ 2 ข้างต้น จะพบว่าหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์กัมพูชา ที่เรียบเรียงโดยฝ่ายจัดการการศึกษาส่วนภูมิภาครัฐอารักขากัมพูชา ในสมัยจัดการศึกษาอาณานิคมช่วงแรกนั้น มีเนื้อหาไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนหน้า (Réunion de professeurs, 1916) การวางกรอบโครงเรื่องของประวัติศาสตร์กัมพูชาเป็นไปในแนวทางเดียวกันกับหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของ Henri Russier ค.ศ. 1914 โดยเพิ่มบทบาทของกลุ่มมิชชันนารีคาทอลิกที่เข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาพร้อมๆ กับการสอนภาษาฝรั่งเศสในโรงเรียนต่างๆ ของรัฐอารักขากัมพูชา

อาจกล่าวได้ว่าหนังสือเรียนประวัติศาสตร์กัมพูชาในสมัยอาณานิคม ใช้ภาษาฝรั่งเศสเป็นเครื่องมือถ่ายทอดข้อมูลอดีตและทัศนคติของผู้ปกครองชาวฝรั่งเศสโดยผ่านผู้บริหารและคณาจารย์ในฝ่ายจัดการการศึกษาส่วนภูมิภาค - กัมพูชา เมื่อกัมพูชาได้รับเอกราชจากฝรั่งเศส วันที่ 9 พฤศจิกายน ค.ศ. 1953 การจัดการการศึกษาของกัมพูชาได้หันกลับมาใช้ภาษาเขมร

เหมือนเดิม รวมถึงหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ก็ยังคงใช้กรอบโครงเรื่องที่เคยมีสมัยอาณานิคมฝรั่งเศส ในหัวข้อย่อยถัดไปจะศึกษาหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ในช่วงหลังสมัยอาณานิคมฝรั่งเศสจนถึงการสิ้นสุดความขัดแย้งภายในประเทศและการสถาปนาราชอาณาจักรกัมพูชาอีกครั้งภายหลังการจัดการเลือกตั้งทั่วไปในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1993 ที่จัดการโดย ANTAC หน่วยงานของสหประชาชาติ

2. ช่วงเวลาระหว่างสมัยอาณานิคมกับสมัยปัจจุบัน ค.ศ. 1954 - 1993

ตั้งแต่ ค.ศ. 1954 เป็นต้นมา กัมพูชากลับมาใช้ภาษาเขมรเป็นภาษาราชการ และภาษาทางการศึกษาอีกครั้ง วิชาประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือสำคัญอีกครั้งหนึ่งของกลุ่มผู้ปกครองในการสร้างความเป็นปึกแผ่นของคนในชาติ ภายหลังได้รับเอกราชจากฝรั่งเศส ช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ. 1954 ถึง ค.ศ. 1993 กัมพูชาผ่านประสบการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองสมัยสงครามเย็นหลายครั้ง อาทิ สงครามเวียดนาม สงครามเขมรแดง เป็นต้น การเรียนวิชาประวัติศาสตร์ในโรงเรียนทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาอย่างอาศัยครูที่ผ่านระบบการศึกษาแบบฝรั่งเศส สามารถใช้ภาษาฝรั่งเศสได้ในระดับภาษาแม่ ถึงแม้ว่าหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ในช่วงเวลานี้จะเรียนเป็นภาษาเขมรแล้ว แต่หนังสือประวัติศาสตร์โดยส่วนมากก็เรียบเรียงจากงานค้นคว้าของนักวิชาการฝรั่งเศสเป็นสำคัญ

ตารางที่ 3 เนื้อหาในหนังสือเรียนประวัติศาสตร์กัมพูชา เรียบเรียงโดย ตรึง เจีย อาจารย์
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอักษรศาสตร์และมนุษยศาสตร์
กรุงเทพมหานคร ค.ศ. 1973

บทที่/เนื้อหา	จำนวน หน้า	หน้า
ภาคที่ 1 ตั้งแต่แรกถึงอาณาจักรพระนคร		
บทที่ 1 ภูมิศาสตร์และต้นกำเนิดชาติเขมร	7	1 - 7
บทที่ 2 กลุ่มชาติพันธุ์เขมร - มอญ	13	8 - 20
บทที่ 3 ประวัติศาสตร์เขมรดั้งเดิม	10	21 - 31
บทที่ 4 การรื้ออารยธรรมอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	6	32 - 37
บทที่ 5 หลักฐานในประวัติศาสตร์เขมร	13	38 - 45
บทที่ 6 อาณาจักรพนม	17	46 - 62
บทที่ 7 อาณาจักรเจนละ	14	63 - 76
บทที่ 8 สมัยพระนคร	39	77 - 116
ภาคที่ 2 ตั้งแต่การสถาปนาราชธานีจตุมฺุขถึงรัชกาล พระบาทสิริสวตฺ์ถึมฺุขนีวงษ์		
บทที่ 9 ประเทศเขมรในความวุ่นวายครั้งที่ 2 คริสต์ศตวรรษ ที่ 15 : ความหายนะในพระราชนวงศ์เขมร	9	129 - 137
บทที่ 10 ประเทศเขมรในคริสต์ศตวรรษที่ 16 : ความหายนะ ในพระราชนวงศ์เขมรกับการแทรกแซงของสยาม	28	138 - 166
บทที่ 11 อารยธรรมเขมรสมัยหลังพระนคร (สมัยพนมเปญ จตุมฺุข - สมัยละแวก - สมัยตวนบาसान - ศรีสนธ)	27	167 - 194
บทที่ 12 ประเทศเขมรในคริสต์ศตวรรษที่ 17 - 18 : ความ หายนะในพระราชนวงศ์เขมรกับการแทรกแซงของเวียดนาม	35	195 - 230

บทที่/เนื้อหา	จำนวน หน้า	หน้า
บทที่ 13 อิทธิพลของสยามและเวียดนามในประเทศเขมร (คริสต์ศตวรรษที่ 18 - 19)	21	231 - 252
บทที่ 14 ประเทศเขมรเป็นรัฐอารักขาฝรั่งเศส (คริสต์ศตวรรษที่ 19 - 20)	24	253 - 277

ที่มา : ตรึง เจีย, *ประวัติศาสตร์เขมร ภาคที่ 1 - 2 สำหรับระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย* (พนมเปญ : มหาวิทยาลัยอักษรศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 1973 - 1974). (ฉบับภาษาเขมร)

อีกประการหนึ่ง นอกจากหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ในสมัยสังคมนิยม (ค.ศ. 1954 - 1970) สมัยสาธารณรัฐเขมร (ค.ศ. 1970 - 1975) และสมัยสาธารณรัฐประชาธิปไตยกัมพูชา (ค.ศ. 1979 - 1989) ที่จัดแบ่งเนื้อหาประวัติศาสตร์ออกเป็นระดับชั้นโดยเฉพาแล้ว พิมพ์เผยแพร่โดยกระทรวงการศึกษา เยาวชน และการกีฬาแล้ว ยังมีหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ที่อาจใช้เรียนตลอดช่วงเวลาของการศึกษาระดับประถมศึกษาหรือระดับมัธยมศึกษาด้วย

จากตารางที่ 3 จะสังเกตได้ว่าการวางโครงเรื่องหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ ที่พิมพ์ใน ค.ศ. 1973 - 1974 ในช่วงรัฐบาลจอมพลลอน นอล ยังคงรักษาเรื่องความขัดแย้งระหว่างกัมพูชากับสยามและเวียดนามเป็นช่วงเวลาสำคัญในประวัติศาสตร์ชาติ ในหนังสือเรียนประวัติศาสตร์เขมรภาค 1 และ 2 ของ ตรึง เจีย (ค.ศ. 1973 - 1974) อาจเพิ่มเติมมุมมองการอธิบายความล้มเหลวของการปกครองอาณาจักรกัมพูชาที่เป็นผลมาจากความขัดแย้งระหว่างสมาชิกในพระราชวงศ์ต่างๆของกัมพูชา ในขณะที่สถานะของฝรั่งเศสยังได้รับการยกย่องเหมือนเดิม ประเด็นนี้อาจอธิบายได้จากการสนับสนุนของรัฐบาลอเมริกาและรัฐบาลฝรั่งเศสที่มีต่อรัฐบาลสาธารณรัฐเขมรของจอมพลลอน นอล ในขณะนั้น

3. หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของกัมพูชาจาก ค.ศ. 1993 ถึงปัจจุบัน

สำหรับการวิเคราะห์หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของกัมพูชาสมัยปัจจุบันนั้น ได้เลือกหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของกัมพูชาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายมาเป็นกรณีศึกษา หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ทั้ง 3 ระดับนี้ได้รับการรับรองจากกระทรวงการศึกษา เยาวชน และการกีฬา ให้ใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนสำหรับครูและนักเรียนในกัมพูชาได้ โดยหลักการ การนำแบบเรียนมาใช้ในระบบการศึกษามีขั้นตอนสำคัญ คือ การตรวจสอบและรับรองเพื่อขออนุญาตตีพิมพ์ เผยแพร่จากกระทรวงการศึกษา เยาวชน และการกีฬา นอกจากนี้ ยังมีขั้นตอนการตรวจสอบของคณะกรรมการตำรา คณะกรรมการเผยแพร่หนังสือ ผู้วาดภาพประกอบผู้เรียบเรียง ผู้จัดทำหน้าหนังสือ และคณะกรรมการผู้ตรวจสอบหนังสือ ทั้งหมดเป็นคณะกรรมการควบคุมคุณภาพการผลิตหนังสือเรียนประวัติศาสตร์โดยตรงตามนโยบายของกระทรวง

หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4 แบ่งออกเป็น 4 ภาค ภาคที่ 1 วิชาภูมิศาสตร์มี 5 บท ภาคที่ 2 วิชาประวัติศาสตร์มี 3 บท ภาคที่ 3 วิชาศีลธรรมและพลเมือง มี 3 บท และภาคที่ 4 วิชาคหกรรมศาสตร์ มี 3 บทเรียน

ตารางที่ 4 เนื้อหาประวัติศาสตร์ในภาคที่ 2 ของหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4

ภาคที่ 2 ประวัติศาสตร์กัมพูชา	จำนวนหน้า	หน้า
บทที่ 1 ประวัติศาสตร์โลกก่อนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20	26	97 - 123
บทที่ 2 ประวัติศาสตร์กัมพูชา	50	123 - 173
บทที่ 3 ประวัติศาสตร์ในภูมิภาคเอเชียและตะวันออกกลาง	21	173 - 194

ที่มา : เอง วัด และคณะ, *วิชาสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4* (พนมเปญ : กระทรวงการศึกษา เยาวชน และการกีฬา, 2010).

หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5 แบ่งออกเป็น 3 ภาค ภาคที่ 1 ประวัติศาสตร์โลก, ภาคที่ 2 ประวัติศาสตร์ประเทศกัมพูชา และภาคที่ 3 ประวัติศาสตร์ภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก โดยเฉพาะภาคที่ 2 ประวัติศาสตร์กัมพูชามี 37 หน้า แบ่งออกเป็น บทเรียน 4 บทเรียน ดังนี้

ตารางที่ 5 เนื้อหาประวัติศาสตร์กัมพูชาในภาคที่ 2 ของหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5

ภาคที่ 2 ประวัติศาสตร์กัมพูชา	จำนวนหน้า	หน้า
บทที่ 1 สมัยจตุมุขคริสต์ศตวรรษที่ 15	8	124 – 132
บทที่ 2 สมัยละแวกคริสต์ศตวรรษที่ 16	10	132 - 142
บทที่ 3 สมัยอุตงค์ ค.ศ.1620 – 1863	10	142 - 152
บทที่ 4 วัฒนธรรมเขมรสมัยหลังพระนคร	8	152 – 160

ที่มา : มวง สุพาด และคณะ, *ประวัติศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5*

(พนมเปญ : กระทรวงการศึกษาเยาวชน และการกีฬา, 2010).

จากการแบ่งบทเรียนข้างต้นนั้น อาจถือเป็นตัวชี้วัดการจัดลำดับความสำคัญของเหตุการณ์ต่างๆ ที่ได้รับความสำคัญเป็นกรณีพิเศษ เพื่อเป้าหมายในการสร้างโลกทัศน์เกี่ยวกับอดีตของประเทศกัมพูชาให้กับเยาวชน ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายหลักสูตรการศึกษา ค.ศ. 2005 - 2009 (กระทรวงการศึกษา เยาวชน และการกีฬา, 2011) มีข้อสังเกตว่าหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5 ให้พื้นที่การนำเสนอสองเหตุการณ์เท่ากัน คือ สมัยละแวกคริสต์ศตวรรษที่ 16 และสมัยอุตงค์ ค.ศ. 1620 - 1863 มีจำนวนการนำเสนอบทละ 10 หน้า

หนังสือเรียนประวัติศาสตร์มัธยมศึกษาปีที่ 6 แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ภาค ประกอบด้วยภาคที่ 1 ประวัติศาสตร์โลก ภาคที่ 2 ประวัติศาสตร์กัมพูชา ภาคที่ 3 สงครามเย็น โดยเฉพาะเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์กัมพูชามีจำนวน 69 หน้า แบ่งออกเป็น 5 บท (ตารางที่ 6)

ตารางที่ 6 เนื้อหาประวัติศาสตร์กัมพูชาในภาคที่ 2 ของหนังสือเรียนประวัติศาสตร์
ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6

ภาคที่ 2 ประวัติศาสตร์กัมพูชา	จำนวนหน้า	หน้า
บทที่ 1 กัมพูชาภายใต้ระบอบอาณานิคมฝรั่งเศส ค.ศ.1863 – 1953	16	104 - 120
บทที่ 2 ระบอบสังคมนิยม ค.ศ.1955 – 1970	12	120 - 132
บทที่ 3 สาธารณรัฐเขมร ค.ศ.1970 – 1975	10	132 - 142
บทที่ 4 กัมพูชาประชาธิปไตย ค.ศ.1975 – 1979	16	142 - 158
บทที่ 5 สาธารณรัฐสังคมนิยมกัมพูชากับรัฐกัมพูชา ค.ศ. 1979 – 1993	14	158 - 172

ที่มา : มวง สุพาด และคณะ, *ประวัติศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6*

(พนมเปญ : กระทรวงการศึกษา เยาวชน และการกีฬา, 2011)

จะสังเกตเห็นว่าเนื้อหาในบทที่ 1 กัมพูชาภายใต้ระบอบอาณานิคมฝรั่งเศส ค.ศ. 1863 – 1953 และบทที่ 4 กัมพูชาประชาธิปไตย ค.ศ. 1975 – 1979 มีพื้นที่การนำเสนอจำนวน 16 หน้าเท่ากันซึ่งมากกว่าบทอื่นๆ ทั้งๆ ที่บทที่ 4 กัมพูชาประชาธิปไตย ค.ศ. 1975 – 1979 มีระยะเวลาเพียง 5 ปี ซึ่งใกล้เคียงกับระยะเวลาสมัยสาธารณรัฐเขมรระยะเวลา 6 ปี ในบทที่ 3 แต่กลับมีเนื้อหาเพียง 10 หน้าเท่านั้น หมายความว่า ช่วงระยะเวลาแต่ละสมัยไม่เป็นปัจจัยกำหนดจำนวนหน้าของแบบเรียน แต่ความพยายามของรัฐในการให้รายละเอียดเพื่อสร้างการรับรู้อดีตของประเทศและประชาชนกัมพูชาในช่วงเวลาที่รัฐให้ความสำคัญกลับกลายเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดเนื้อหาและรายละเอียดของการเขียนประวัติศาสตร์ในแบบเรียน

อาจกล่าวได้ว่า พื้นที่หน้ากระดาษในหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ มีผลต่อการรับรู้ที่ดีของประชาชนนอกจากหนังสือเรียนประวัติศาสตร์จะเป็นตัวกำหนดโครงสร้างของเรื่องเล่าอดีต (Narratives of the Past) แล้ว ยังสร้างทัศนคติของประชาชนต่ออิทธิพลทั้งภายในและภายนอกที่มีผลต่อการกำหนดรูปแบบทางการเมืองหรือความเป็นรัฐชาติของกัมพูชาด้วย

จะพบว่าวิธีการนำเสนอเนื้อหาประวัติศาสตร์มี 2 รูปแบบ กล่าวคือ รูปแบบแรกใช้วิธีการเขียนประวัติศาสตร์ตามแบบพงศาวดาร เน้นเรื่องของการกำเนิดรัฐ การครองราชย์ของกษัตริย์ และลำดับราชวงศ์ รูปแบบที่สองใช้วิธีการเขียนประวัติศาสตร์โดยอ้างอิงหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) จากนักวิชาการต่างประเทศตั้งแต่สมัยอาณานิคมฝรั่งเศส เป็นต้นมา การเขียนในลักษณะนี้ให้ความสำคัญกับพัฒนาการทางการเมืองการปกครองของราชอาณาจักรกัมพูชามากกว่าพัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของกัมพูชาจาก ค.ศ. 1993 ถึงปัจจุบัน เนื้อหาโดยส่วนใหญ่จะเน้นไปในทิศทางเดียวกัน คือ ให้ความสำคัญกับลำดับการครองราชย์ของกษัตริย์นับตั้งแต่สมัยพระนครเป็นต้นมา และยังคงเน้นเนื้อหาที่มุ่งแสดงอำนาจทางการเมืองโดยเฉพาะสถานการณ์การเกิดสงครามระหว่าง สยาม เวียดนาม และฝรั่งเศส พร้อมทั้งใช้คำพูดที่แสดงให้เห็นถึงการถูกเอารัดเอาเปรียบจากอาณาจักรเพื่อนบ้าน ขณะเดียวกันก็ยกย่องวีรกรรมกษัตริย์ที่มีพระปรีชาสามารถที่สามารถนำประเทศหลุดพ้นจากการรุกราน เช่น พระบาทองค์ด้วง พระบาทศรีสวัสดิ สมเด็จพระนโรดมสีหนุ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามรายละเอียดของบางเหตุการณ์ยังไม่มีข้อพิสูจน์ที่ชัดเจน ตัวอย่างเช่น การนำเสนอเหตุการณ์พิธีปฐมกรรม ซึ่งปรากฏในแบบเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5 ว่า

“กษัตริย์สัตถาที่ 1 ยกทัพยกทัพไปตีกรุงศรีอยุธยา 3 ครั้งระหว่าง ค.ศ. 1574 - 1580 และได้เกณฑ์เชลยศึกของสยามมายังเขมร กษัตริย์พม่าบางเณงนองปกครองสยามหลายปี กษัตริย์สยามชื่อสมเด็จพระนเรศวรได้ไปเป็นตัวประกันที่กรุงหงสาวดี โดยสนธิสัญญาสยาม - เขมรพระสัตถาที่ 1 ได้บัญชาให้พระศรีสุริโยพรรณเป็นอุปราชนำทัพเขมรไปอยู่ที่กรุงสยามเพื่อตีพม่า พอปลดปล่อยได้แล้วพระศรีสุริโยพรรณก็กลับคืนสู่เขมร สมเด็จพระนเรศวร

โกรธเคืองต่อพระศรีสุริโยพรรณที่ไม่ยอมถวายบังคมลาต่อพระองค์ และทรง
นึกว่าเขมรไม่รู้จักสำนึกบุญคุณที่ได้ยกทัพกลับ ในปี ค.ศ.1581 เขมรยกทัพ
ไปปลดแอกเมืองนครราชสีมา จันทบุรี และนครนายก แต่สมเด็จพระนเรศวร
ทรงยึดเอานครราชสีมากลับคืนไปได้ในปี ค.ศ.1586 ในพม่ากษัตริย์บาเยนอง
ได้สละราชสมบัติให้กับพระโอรสครองราชย์ต่อจากพระองค์ คือ บายินนันทดา
(ค.ศ. 1581 - 1599) กษัตริย์บายินนันทดาตีกรุงศรีอยุธยาในปี ค.ศ.1585 [...]
ในปี ค.ศ.1588 สมเด็จพระนเรศวรยกทัพใหญ่มาตีเขมร ได้บริเวณบันทายมี
ชัย พระตะบอง โปธิสัตว์ ทัพใหญ่มีกำลังพล 100,000 คน ช้าง 800 เชือก
และม้า 1,850 ตัว แต่ไม่สามารถตีกรุงละแวกแตกได้ในเวลา 3 เดือน [...]
ค.ศ.1594 สยามสามารถตีกรุงละแวกได้ประมาณ 3 เดือนก็เอาไฟมาเผา
ทำลายจนหมดสิ้น จนในที่สุดละแวกก็ตกเป็นของสยาม และจับตัวพระบาท
ศรีสุริโยพรรณและบุตรทั้งสององค์คือ ชัยเจษฎา พระอุทัย ราชวงศ์
นักปราชญ์ บัณฑิต กวี พระโค พระแก้วไปไว้ที่สยามหมด ในประเทศสยามมี
วัดหนึ่งชื่อ **วัดใหญ่ชัยมงคล** ในจังหวัดอยุธยา มีภาพวาดกษัตริย์เขมรเอาเลือด
ไปล้างพระบาทกษัตริย์สยาม” (ม่วง สุพาด และคณะ, 2010 : 137)

จากข้อความข้างต้นจะพบว่า แบบเรียนได้เสนอภาพความขัดแย้งและการแย่งชิง
อำนาจทางการเมืองระหว่างอยุธยา กับกัมพูชาอยู่ตลอดเวลา แต่ประเด็นที่น่าสนใจคือการคัดสรร
ประเด็นที่ยังคงเป็นปัญหาทางประวัติศาสตร์มาบรรจุลงในแบบเรียนด้วย กล่าวคือ “พิธีปฐมกรรม
พญาละแวก” ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์
กล่าวถึงเหตุการณ์ที่สมเด็จพระนเรศวรทรงเสด็จไปตีเมืองละแวก สาเหตุที่พระองค์ทรงยกทัพ
ไปปราบปรามเมืองละแวกนั้น เชื่อว่าเป็นเพราะเหตุที่กองทัพพญาละแวกยกทัพมารุกราน
ราชสำนักสยามหลายครั้ง เมื่อสมเด็จพระนเรศวรทรงมีโอกาสจึงยกทัพไปตีกลับคืนบ้าง ดังที่
ปรากฏในพงศาวดารว่า “...ความแค้นเรดั่งว่าเสียนนามยกออกอยู่ในพระอุระไม่หายเลย
แลครั้งนี้แผ่นดินเป็นของเราแล้ว เราจะยกไปแก้แค้นเอาโลหิตพระยาละแวกล้างบาปให้จงได้”
แต่ในประเด็นที่ปรากฏในพงศาวดารนี้ นักวิชาการหลายคนได้ตีความเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว

อย่างกว้างขวางและเห็นจะมีข้อสรุปพ้องกันว่า เหตุการณ์ที่พงศาวดารกล่าวถึงนี้เป็นารเขียนขึ้นโดยผู้เขียนที่ใช้อารมณ์ความรู้สึกลงไปด้วย คราวที่กรุงศรีอยุธยาอยู่ในสภาพที่ไร้อำนาจและถูกเอารัดเอาเปรียบจากอาณาจักรอื่นๆ ขณะเดียวกันมีหลักฐานจากชาวสเปนที่กล่าวถึงเรื่องนี้ซึ่งการตีความของนักวิชาการก็ให้ความเห็นคล้ายกัน (ศานติ ภัคดีคำ, 2556 : 38 – 42)

สิ่งที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งคือ ภาพจิตรกรรมฝาผนังพิธีปฐมกรรมพญาละแวกไม่ได้อยู่ที่วัดใหญ่ชัยมงคลตามที่แบบเรียนได้อ้างถึง ความจริงแล้วอยู่ที่วัดสุวรรณดาราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หมายความว่าเนื้อหาที่บรรจุในแบบเรียนนี้ยังมีข้อบกพร่อง เรื่องการตรวจสอบความถูกต้องแม่นยำ ในทางตรงกันข้ามเหตุการณ์ดังกล่าวมีปรากฏเฉพาะในหลักฐานพงศาวดารไทยสมัยรัตนโกสินทร์เท่านั้น อาทิ พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) พระราชพงศาวดารกรุงสยาม พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ และพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ฯลฯ เนื่องด้วยพิธีปฐมกรรมเป็นเครื่องแสดงแสนยานุภาพและการสดุดีเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวร แต่ในพงศาวดารเขมรไม่ปรากฏว่ามีพิธีปฐมกรรม แต่การบรรจุเนื้อหาดังกล่าวในแบบเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5 ของกัมพูชา แสดงว่าอาจเป็นไปได้ที่นำเนื้อหาไปจากพระราชพงศาวดารไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ทำให้สันนิษฐานได้ว่าผู้เขียนอาจนำเสนอประเด็นนี้เพื่อเป็นการย้ำเตือนให้ผู้เรียนเข้าใจถึงการกดขี่ข่มเหงและการดูถูกดูแคลนจากราชสำนักอยุธยา

อาจสรุปได้ว่า ตั้งแต่กัมพูชาจัดการศึกษาแบบตะวันตกให้กับประชาชนในสมัยอาณานิคมฝรั่งเศสจนถึงปัจจุบัน หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ได้กลายเป็นเครื่องมือหนึ่งของรัฐบาลในการสร้างความเป็นเอกภาพของประชาชนที่มีความหลากหลายทั้งที่มาและกลุ่มสังคม (Social Groups) เพื่อให้ประชาชนแต่ละกลุ่มในประเทศกัมพูชาเกิดความเข้าใจเรื่องพัฒนาการของโครงสร้างประชากรกัมพูชาและไม่รู้สึกต่อต้านหรือหวาดกลัวไม่มั่นคงเมื่อเผชิญกับความหลากหลายของผู้คนในชาติ ลดความขัดแย้งและเกิดความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกัน นอกจากนี้ หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ยังเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมของรัฐบาลผู้ปกครอง สร้างคำอธิบายต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วงเวลาที่สำคัญของแต่ละช่วงเวลาด้วย

สรุปและข้อเสนอแนะ

ตั้งแต่สมัยอาณานิคมเป็นต้นมา การจัดการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ในโรงเรียนรัฐบาลไม่ใช่ปัญหาเรื่องการไม่มีรายวิชาประวัติศาสตร์ในหลักสูตร หรือการไม่จัดเวลาเรียนประวัติศาสตร์ในโปรแกรมการเรียนให้เยาวชน แต่ปัญหาอยู่ที่การจัดเนื้อหาอะไรให้เรียนวิชาประวัติศาสตร์ ดังนั้น หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ที่ใช้ในระบบการศึกษาตั้งแต่สมัยอาณานิคมจึงกลายเป็นประเด็นปัญหา นั่นเท่ากับว่าการจัดการเรียนประวัติศาสตร์เพียงมิติประวัติศาสตร์การเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยผ่านการอธิบายสำเร็จรูป ทั้งจะไม่ตอบโจทย์การฝึกการคิดวิเคราะห์จากหลักฐานชั้นต้นแล้ว ยังสร้างการรับรู้อดีตที่คลาดเคลื่อน สร้างความรู้สึกเกลียดชังประเทศเพื่อนบ้านผ่านฉากการพ่ายแพ้สงครามในหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ สร้างทัศนคติหวงหวาดดีดอันรุ่งเรืองและสร้างความรู้สึกขมขื่นในความล้มเหลวของผู้ปกครองจากภาวะกดดันต่างๆ มากกว่าการสร้าง ความเข้าใจปัจจุบันเพื่อดำเนินชีวิตทั้งในระดับปัจเจกและระดับชาติรวมทั้งภูมิภาคอย่างสร้างสรรค์

หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของกัมพูชาจึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของรูปแบบการเขียนประวัติศาสตร์ที่ถูกเลือกและจำกัดด้วยพื้นที่และเวลา นำไปสู่การรับรู้อดีตที่ผิดรูปในหมู่พลเมืองรุ่นแล้วรุ่นเล่า อิทธิพลของประวัติศาสตร์การเมืองทำให้ผู้เรียนเห็นแต่ภาพของสงครามและความขัดแย้ง ไม่เห็นความจริงในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ที่ครอบคลุมมิติอื่นๆ ที่มีทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของภูมิภาคโดยรวม เป็นหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ที่ไม่ช่วยให้เห็นปัจจุบัน แต่กลับกลายเป็นการ “จมตนเอง” ลงในวังวนของอดีต จวบจนปัจจุบันหนังสือเรียนประวัติศาสตร์กัมพูชายังคงสืบเนื่องการปลูกฝังความรู้สึกเป็นอริต่อประเทศไทยและเวียดนาม ดังเช่นที่เคยเป็นมาในสมัยอาณานิคมฝรั่งเศส

ในช่วงเวลาที่กำลังก้าวสู่ความเป็นเอกภาพของประชาคมอาเซียน คงถึงเวลาที่นักวิชาการประวัติศาสตร์ของทุกประเทศจะร่วมกันเขียนประวัติศาสตร์ภูมิภาคอาเซียนที่มองไปไกลกว่าประวัติศาสตร์ของประเทศคู่ขัดแย้ง ที่ครั้งหนึ่งเคยถูกกำหนดให้เป็นบทหนึ่งในโครงเรื่องของเรื่องเล่าอดีตของประเทศต่างๆ ในสมัยอาณานิคม

บรรณานุกรม

ก. เอกสารและหนังสือเรียนประวัติศาสตร์กัมพูชาฉบับภาษาเขมร

ក្រសួងអប់រំ យុវជន និងកីឡា. ផែនការគោលអភិវឌ្ឍក្នុងវិស័យ

អប់រំ 2011-2015. ភ្នំពេញ : ក្រសួងអប់រំ យុវជន និងកីឡា, 2011.

ដួង សារិន. ប្រវត្តិសាស្ត្រកម្ពុជា. ភ្នំពេញ:សាកលវិទ្យាល័យ

អក្សរសាស្ត្រនិងមនុស្សសាស្ត្រ, 1963-1964.

ត្រឹង ងា. ប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ ភាគទី 1-2 សំរាប់មធ្យមសិក្សានិងឧត្តមសិក្សា. ភ្នំពេញ:

សាកលវិទ្យាល័យអក្សរសាស្ត្រនិងមនុស្សសាស្ត្រ, 1973-1974.

មួង សុផាត និងគណៈ. ប្រវត្តិវិទ្យាថ្នាក់ទី 11. ភ្នំពេញ : ក្រសួងអប់រំ យុវជន

និងកីឡា, 2010.

_____. ប្រវត្តិវិទ្យាថ្នាក់ទី 12. ភ្នំពេញ : ក្រសួងអប់រំ យុវជន និងកីឡា, 2011.

អេង ភ៉ាត់ និងគណៈ. សិក្សាសង្គមថ្នាក់ទី 10. ភ្នំពេញ : ក្រសួង

អប់រំ យុវជន និងកីឡា, 2010.

ខ. หนังสือทั่วไป

ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม. รายงานการวิจัยการศึกษาวិเคราะห์บทอ่านในหนังสือภาษาเขมร

ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - 6 ของพระราชอาณาจักรกัมพูชา. อุบลราชธานี :

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2555.

จิตติ บัวคำศรี. ประวัติศาสตร์กัมพูชา. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2555.

วุฒิชัย นาคเขียว. “ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างกัมพูชากับประเทศเพื่อนบ้าน

ในหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาของกัมพูชา” ภาคนิพนธ์ประจำ

รายวิชา 1432 491 การศึกษาอิสระ ประจำภาคการศึกษาต้น ปีการศึกษา 2556

หลักสูตรสาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี,

2556.

ศานติ ภัคดีคำ. **เขมรสมัยหลังพระนคร**. กรุงเทพฯ : มติชน, 2556.

Aymonier, Etienne. **Géographie du Cambodge**. Paris : Ernest Leroux, 1876.

_____. **Le Cambodge, tome III : Le groupe d'Angkor et l'histoire**. Paris : Ernest Leroux, 1904.

Beau, Paul. **Situation de l'Indo - Chine de 1902-1907 Tome II**. Saigon : Imprimerie commerciale Marcellin Rey, 1908.

Delaporte, Louis. **Voyage au Cambodge. L'Architecture khmer**. Paris : Librairie Ch. Delagrave, 1880.

Doudart de Lagrée, Ernest. **Exploration et missions de Doudart de Lagrée**. Paris : Imprimerie et Librairie de Madame Veuve Bouchard - Huzard, 1883. (ed. A.B. de Villemereuil)

Froidevaux, Henri. **L'Oeuvre scolaire de la France aux colonies**. Paris : Augustin Challamel, 1900.

Gaïti, Brigitte. "Les manuels scolaires et la fabrication de l'histoire politique : L'exemple de la IV République," in **Genèse, N° 44**, 2011 : 50 - 75.

Garnier, Francis. **Voyage d'exploration en Indo - Chine effectuée par une commission française**. Paris : Librairie Hachette, 1885.

Gouvernement général de l'Indochine. **Rapports au Conseil de Gouvernement**. Hanoi : Imprimerie d'Extrême-Orient, 1910 - 1939.

Leclère, Adhémar. **Histoire du Cambodge depuis le 1er siècle de notre ère**. Paris : Librairie Paul Geuthner, 1914.

Mouhot, Henri. **Voyage dans les royaumes de Siam, de Cambodge, de Laos et d'autres parties centrales de L'Indo - Chine**. Paris : Hachette, 1968.

Pavie, Auguste. **Excursion dans le Cambodge et le royaume de Siam**. Saigon : Imprimerie du Gouvernement, 1884.

Réunion de professeurs. **Le Cambodge, abrégé d'histoire et de géographie.**

Suivi d'un abrégé de géographie de l'Indochine française. Saïgon :
Imprimerie de la Mission, 1916.

Romanowski, Michael H. "Problems of Bias in History Textbooks," Social
Education, N° 60(3), 1996 : 170 - 173.

Russier, Henri. **Histoire sommaire du royaume du Cambodge des origines à
nos jours.** Saïgon : Imprimerie Commerciale C. Ardin, 1914.

Sapphud, Samit. **Les relations commerciales entre la France, le Siam et le
Cambodge (1867 - 1907).** Mémoire en Maîtrise d'Histoire, Université
de Provence, 2003. (Aix-Marseille I).

Shin, Gi-Wook and Schneider, Daniel C., eds. **History Textbooks and the Wars
in Asia: Divided Memories.** New York : Routledge, coll. Routledge
Contemporary Asia Series, 2011.

Thinh Van Thao. **L'école française en Indochine.** Paris : Karthala, 1995.

UNESCO. **Etude sur les manuels scolaires d'histoire et de
géographie.** Paris : UNESCO, Commission nationale norvégienne pour
l'UNESCO, 1952.

“ประเทศ” กัมพูชาของพระองค์มัจจะสวตธาและยุกนธร

“The Country” of Cambodia of Princes Votha and Yukanthor

ธิบตี บัวคำศรี

Thibodi Buakamsri

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาว่าด้วยความคิดเกี่ยวแก่ “ประเทศ” กัมพูชาที่ปรากฏในงานเขียนสองชิ้นซึ่งเขียนโดยเจ้านายกัมพูชาสององค์คือพระองค์มัจจะสวตธา (1841 – 1891) และพระองค์มัจจะสยุกนธร (1860 – 1934) ในช่วง 25 ปีสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ความมุ่งหมายของวตธาและยุกนธรในงานเขียนนั้น อันได้แก่ *คำประกาศของวตธา* (1885) ซึ่งเขียนเป็นภาษาเขมรเพื่อผู้ฟังที่เป็นชาวเขมรและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในกัมพูชา และ *สองอารยธรรม* (1900) ของยุกนธรซึ่งเขียนเป็นภาษาฝรั่งเศสเพื่อผู้อ่านในฝรั่งเศสซึ่งเป็นเมืองแม่ คือการเกลี้ยกล่อมผู้คนให้ลุกขึ้นต่อต้าน และการทำทลายราชอาณาจักรอาณานิคมฝรั่งเศสในกัมพูชา โดยลำดับ ในทัศนะของวตธา “ประเทศ” กัมพูชาคือแผ่นดินในบรรพบุรุษศาสนาที่กำลังถูกทำลายโดยชาวฝรั่งเศสผู้เป็นมิชชันนารี ขณะที่ยุกนธรเห็นว่ากัมพูชาคือ “ประเทศ” อารยะมีอายุยาวนานนับพันปี และเป็นประเทศของชาวเขมรผู้เป็นวงศ์ตระกูลอารยันอันยิ่งใหญ่สาขาแรกที่มีอารยะ และ “ประเทศ” นี้กำลังถูกทำลายโดยชาวฝรั่งเศสที่เลวร้าย ความคิดเช่นที่เห็นจากวตธาและยุกนธรนั้นไหลเวียนไปมาในกัมพูชา ฝรั่งเศส และสยาม วตธาและยุกนธรมุ่งตีความ (ใหม่) และฉวยใช้ความคิดเหล่านั้นเพื่อตอบโต้ ต่อด้าน และทำทลายอำนาจราชการอาณานิคมฝรั่งเศสในกัมพูชาในช่วง 25 ปีสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ 19

คำสำคัญ : ประวัติศาสตร์ความคิด, กัมพูชาในคริสต์ศตวรรษที่ 19, อาณานิคม, วตธา, ยุกนธร

Abstract

This paper is a study on ideas and thoughts about “the Country” of Cambodia which were presented in the two texts produced by the two Cambodian princes, Votha (1841 – 1891) and Yukanthor (1860–1934) in the last quarter of the nineteenth century. Aims of Votha and Yukanthor in their texts, i.e. *Votha's Proclamation* (1885) which was written in Khmer for audiences who were the Khmer and various ethnic groups in Cambodia and Yukanthor's *Deux civilisations* (1900) which was written in French for readers in the French metropole, were to mobilize people to uprising and challenge against the French colonial administration in Cambodia respectively. In Votha's view, the Country of Cambodia was the Buddhist kingdom which had been destroyed by the unbeliever Frenchmen. For Yukanthor, his civilized country had a thousand years long history which belong to the Khmer, the first civilized branch of the great Aryan family, which had been destroyed by the wicked Frenchmen. Those ideas and thoughts were circulated in both colonial Cambodia, the French metropole, and Siam also. Votha and Yukanthor had captured, (re) interpreted, and exploited those ideas and thoughts in order to counter, resist, and challenge against the French colonial administration in Cambodia in the last quarter of the nineteenth century.

Keywords : History of ideas, Cambodia in the nineteenth century, colony, Votha, Yukanthor

นับแต่ราชการฝรั่งเศสสถาปนาอำนาจของตนในกรุงกัมพูชาเมื่อ ค.ศ. 1863 ราชการอาณานิคมฝรั่งเศสในกัมพูชา ก็เผชิญกับการต่อต้านและท้าทายอำนาจของตนหลายครั้ง ในหลากหลายรูปแบบจากบุคคลและกลุ่มบุคคลที่หลากหลาย บทความนี้จะกล่าวถึงความคิด

เกี่ยวแก่ “ประเทศ” กัมพูชาซึ่งปรากฏในการตอบโต้ ต่อต้าน และทำทนายอำนาจราชการ อาณานิคมฝรั่งเศสในกัมพูชาของเจ้านายสององค์คือ พระองค์มจะสวิตธา (1841 – 1891) และพระองค์มจะสันโรตม อรุณ ยูคนธร (1860 – 1934) โดยศึกษาผ่านงานเขียนสองชิ้นคือ *คำประกาศของวัตธา* (1885) และ *สองอารยธรรม* (1900) ของยูคนธร

คำประกาศของวัตธา ที่ใช้ในบทความนี้ได้จากเอกสารซึ่งเก็บรักษาไว้ที่หอจดหมายเหตุ แห่งชาติ กรุงเทพฯ ในแฟ้มเอกสารที่กระทรวงการต่างประเทศจัดเตรียมเพื่อส่งไปให้สถานทูต สยามในกรุงปารีส (สจข กต 97.2/6) เอกสารที่พบเป็นสำเนาคำแปลภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ไม่ปรากฏต้นฉบับภาษาเขมรของเอกสาร บทความนี้ใช้ฉบับสำเนาคำแปลภาษาไทยเป็นหลัก ในสำเนาคำแปลทั้งสองภาษาไม่มีชื่อเอกสาร ในบทความนี้จะเรียกเอกสารนี้ว่า *คำประกาศ ของวัตธา*

สองอารยธรรม (Deux civilisations) เป็นบทความภาษาฝรั่งเศสซึ่งเขียนโดย ยูคนธร พิมพ์ครั้งแรกในหน้าแรกของหนังสือพิมพ์ฟิกาโร (Le Figaro) ฉบับวันที่ 8 กันยายน 1900 24 และถูกนำมาตีพิมพ์ซ้ำในภาคผนวกของหนังสือเรื่อง *L’Affaire Yukanthor: Autopsie d’un scandale colonial* ของ ปีแอร์ ลามอนท์ (Pierre Lamont) แต่ไม่มีคำนำ ของบรรณาธิการซึ่งปรากฏใน 3 ย่อหน้าแรกของบทความฉบับที่พิมพ์ในฟิกาโร (Lamant, 1989 : 225 – 227)

สองส่วนแรกของบทความว่าด้วยชีวิตโดยสังเขปของวัตธาและยูคนธร สองส่วนถัดไป เป็นการอ่าน *คำประกาศของวัตธา* (1885) และ *สองอารยธรรม* (1900) เพื่อมองให้เห็นถึง ความคิดเกี่ยวแก่ “ประเทศ” กัมพูชาซึ่งวัตธาและยูคนธรใช้ในการตอบโต้ ต่อต้าน และทำทนาย อำนาจราชการอาณานิคมฝรั่งเศสในกัมพูชา ส่วนสุดท้ายเป็นข้อเสนอบางประการ

---

²⁴ สามารถเข้าถึงบทความหนังสือพิมพ์เรื่องนี้ได้ทางเว็บไซต์ของหอสมุดแห่งชาติฝรั่งเศส ที่ <http://gallica.bnf.fr/>

วัดถา (1841 – 1891)

พระองค์มจะส์วัดถา, หรือศรีวัดถา,²⁵ เกิดเมื่อ ค.ศ. 1841 เป็นโอรสในสมเด็จพระศรีรัชกรมมหาอิศราธิปัตย์เมื่อสมัยก่อนทรงราชย์ (พระนามเดิม ดั่ง, ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1847 – 1860)

ใน ค.ศ. 1812 บิดาของวัดถาพร้อมด้วยเจ้านายและพระยาพระเขมรที่ฝักใฝ่สยามเดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ เพราะขัดแย้งกับสมเด็จพระอุทัยราชา (ครองราชย์ 1806 – 1834) และพระยาพระเขมรที่ฝักใฝ่เวียดนาม²⁶ กระทั่ง ค.ศ. 1840 บิดาของวัดถาถูกส่งออกไปอยู่ที่พระตะบองซึ่งเวลานั้นอยู่ในอำนาจสยาม (ทิพากรวงศ์, 2477 : 222) ปีรุ่งขึ้นวัดถาก็เกิดจึงเป็นไปได้ว่าถ้าวัดถาไม่ได้เกิดที่กรุงเทพฯ ก็คงเกิดที่พระตะบอง เมื่อบิดาของวัดถาครองราชย์ที่อุดงค์ใน ค.ศ. 1847 วัดถาคงตามออกไปอยู่ด้วย แต่ไม่นานนักก็ถูกส่งเข้ามา “รับการศึกษา” ในกรุงเทพฯ ตามอย่างธรรมเนียมเจ้านายกรุงเทพฯ²⁷ โดยมีเจ้านายที่ออกไปพร้อมกับวัดถาในคราวนั้นอีก 2 องค์คือ พระองค์มจะส์ราชวดีและพระองค์มจะส์ศรีสุวดี (จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2505 : 22) ซึ่งเป็นเชื้อชาติต่างมารดาของวัดถา

²⁵ ในลายพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 4 ค.ศ. 1858 ว่าด้วยการพระราชทานนามใหม่ก่อนนามเดิมของวัดถาว่า “วัดถา” ซึ่งทรงเห็นว่าไม่เหมาะเพราะเป็นอิทธิลึงค์ จึงพระราชทานนามใหม่เป็น “วัดถาลงกร” (สทศ ร. 4 จ.1220/107) แต่ขุนนางเขมรนายหนึ่งกล่าวว่า ชื่อที่ถูกของวัดถาไม่ใช่ “ศรีวัดถา” อย่างที่ฝรั่งเศสเรียก แต่คือ “ไวยวัดถา” ซึ่งคล้องจองกันกับชื่อของเชื้อชฎาอีกสององค์คือ “ราชวดี” และ “ศรีสุวดี” (ดำรงราชานุภาพ, 2468 : 117)

²⁶ ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา กัมพูชาตกเป็นเมืองสองฝ่ายฟ้าของสยามทางตะวันตกและเวียดนามทางตะวันออก ช่วงเวลาดังกล่าวยังเป็นช่วงเวลาของความขัดแย้งแย่งชิงราชสมบัติ เจ้านายและพระยาพระเขมรแตกออกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งฝักใฝ่สยาม ฝ่ายหนึ่งฝักใฝ่เวียดนาม เมื่อการต่อสู้ระหว่างสองฝ่ายในกัมพูชายุติลงในแต่ละครั้ง ฝ่ายที่พ่ายแพ้ก็หนีไปพึ่งผู้อุปถัมภ์ของตนซึ่งคือสยามหรือเวียดนามตามแต่กรณี ความขัดแย้งและการแบ่งฝักฝ่ายเช่นว่านี้เพิ่มสูงขึ้นอย่างมากตั้งแต่ครั้งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา

²⁷ กษัตริย์กัมพูชาทุกพระองค์ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ไปจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20, ยกเว้นสมเด็จพระนางเจ้ามี ล้วนแต่เคย “ได้รับการศึกษา” ในกรุงเทพฯ

ขณะที่พำนักอยู่ในกรุงเทพฯ นั้น วัดถาได้รู้จักมักคุ้นกับเจ้านายและขุนนางสยามจำนวนหนึ่ง หนึ่งในนั้นคือพระองค์เจ้าดิศวรกุมาร (1862 – 1943) ต่อมาทรงกรมเป็นกรมหมื่นดำรงราชานุภาพและเป็นเสนาบดีมหาดไทย, ซึ่งมีวังอยู่ตรงข้ามกับวังเจ้าเพชรอันเป็นที่พำนักของวัดถา (ดำรงราชานุภาพ 2489 : 218) ไม่ต้องสงสัยว่าวัดถาจะพูด อ่าน และเขียนภาษาไทยได้อย่างชำนาญ²⁸

วัดถากลับไปอุดมคิในปีใดปีหนึ่งก่อน ค.ศ. 1858 อันเป็นปีที่สมเด็จพระหริรัถิ์ฯ ขอตัวราชวาทิตและศรีสุวดีกลับไปช่วยราชการ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ตั้งให้ราชวาทิตและศรีสุวดีเป็นที่พระนมโรตมพรหมบริรักษ์ที่มหาอุปราช และพระหริราชชนนีไกรแก้วฟ้าโดยลำดับ สมเด็จพระหริรัถิ์ฯ ก็ส่งตัววัดถากลับมาอยู่ที่กรุงเทพฯ แทน เมื่อสมเด็จพระหริรัถิ์ฯ เสด็จสวรรคตใน ค.ศ. 1860 พระยาพระเชมรก็แตกเป็นฝักฝ่ายและสนับสนุนเจ้านายของตนให้ทรงราชย์ ครั้นวัดถากลับเข้าไปงานพระบรมศพในกรุงเทพฯ ก็ไม่มีเหตุทะเลาะเบาะแว้งกับพระนมโรตมพรหมบริรักษ์และถูกเรียกตัวกลับกรุงเทพฯ หลังจากนั้นขุนนางที่สนับสนุนวัดถาให้ขึ้นครองราชย์ก็เป็นกบฏ พระนมโรตมพรหมบริรักษ์ต้องหนีออกไปอยู่หัวเมืองและเข้าไปในกรุงเทพฯ เมื่อ ค.ศ. 1862 ก่อนจะกลับเข้าไปกรุงเทพฯ พร้อมกับกองทัพสยามในปีเดียวกันนั้น (ทิพากรวงศ์, 2548 : 131, 153, 160 – 163, 166; จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2505 : 22 ; นพรัตน์, 2513 : 316, 327 – 347)

ในวันที่ 11 สิงหาคม 1863 พระนมโรตมพรหมบริรักษ์มหาอุปราชลงนามในสนธิสัญญาอันเป็นผลให้กัมพูชาอยู่ในอารักขาของฝรั่งเศส การราชาภิเษกมีขึ้นในวันที่ 31 พฤษภาคม 1864 ด้วยความยินยอมของราชการอาณานิคมฝรั่งเศสและความพร้อมใจของราชการสยาม วัดถายังคงพำนักอยู่ในกรุงเทพฯ เรื่อยมาอีกราว 20 ปีก็หนีออกจากกรุงเทพฯ เข้าไปในกัมพูชา

²⁸ ในราชสำนักกรุงเทพฯ ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนโรตมนั้นใช้ภาษาไทยเป็นพื้น “เพราะเมื่อครั้งสมเด็จพระนโรตมตรัสแต่ภาษาไทย ถึงกล่าวกันว่าตรัสภาษาเขมรมิใคร่คล่อง” (ดำรงราชานุภาพ, 2468 : 138) สมเด็จพระนโรตมนั้นถูกส่งตัวเข้ามา “รับการศึกษา” พร้อมกับวัดถา แต่ใช้ชีวิตอยู่ในกรุงเทพฯ เป็นเวลาน้อยกว่าวัดถา

และก่อกบฏต่อต้านสมเด็จพระนโรดมและราชอาณาจักรอานานิคมฝรั่งเศส (สจข กต (ล) 9/38) วัตถุประสงค์ วิถี และเจตนาหมายไว้สองสามฉบับ ฉบับหนึ่งเขียนเป็นภาษาไทยลงวันที่ 26 เมษายน 1883 ความว่า

หนังสือองค์วัดถา คำนับกราบเท้ามายังพี่ท่านพระยาศรีสิงหเทพ ด้วยตั้งแต่ข้าพเจ้า ได้ ออกไปหาได้ ทำการด้วยฝีมือตนเองไม่ บัดนี้ข้าพเจ้าจะออกทำเองฉลองพระเดชพระคุณ ให้สำเร็จ ในชาตินี้ที่จะอยู่ดเล็กเสียยอมประทาน แล้วนอนฟังเสียงนกเสียงกลางปากกลางตง นั้นไม่ยอมแล้ว ขอให้ท่านโปรดนำประดิษฐวงษ์เข้าถวายตัวให้ทำราชการสนองพระเดชพระคุณ แทนที่ตำแหน่งข้าพเจ้าด้วยเถิด...อ้ายประดิษฐวงษ์นั้นขอให้ท่านว่าส่งสอนเหมือนลูกในไส้ ที่เดียว อย่าได้เกรงอกเกรงใจเลย ให้ท่านนี้กว่าบุตรท่านเถิด แล้วกราบบังคมทูลให้จัดแจง บวชเสียด้วย (สจข ร. 5 รล – พศ/25, ที่ 3) ประดิษฐวงษ์, รวมถึงลูกของประดิษฐวงษ์, นั้น ที่สุดแล้วจะไปอยู่ในอุปถัมภ์ของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีมหาดไทย (ดำรงราชานุภาพ, 2489 : 218 – 219)²⁹

ไม่นานหลังจากที่วัดถาออกไปกัมพูชา ราชอาณาจักรอานานิคมฝรั่งเศสก็บังคับให้สมเด็จพระนโรดมลงนามในสนธิสัญญา ค.ศ. 1884 ซึ่งกำหนดให้อำนาจทั้งหมดในการปกครอง กัมพูชาอยู่ในมือของผู้ปกครองชาวฝรั่งเศส (Chandler, 1996: 143 – 145; Osborne, 1969 : 206 – 228) การกบฏต่อต้านราชอาณาจักรอานานิคมก็เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในต้นปี 1885 การกบฏครั้งนั้นเป็นปฏิกิริยาของชนชั้นนำ ทั้งเจ้านายและขุนนาง ในระบอบเก่า วัดถามีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในกบฏคราวนั้น สมเด็จพระนโรดมและพระองค์

มจะเสด็จจักรผู้โอรสเองก็ให้ความร่วมมือและสนับสนุนกบฏบางกลุ่ม รวมถึงกลุ่มที่มีวัดถาเป็นผู้นำ ใน ค.ศ. 1886 ราชอาณาจักรอานานิคมฝรั่งเศสตกลงกับสมเด็จพระนโรดมที่จะไม่ดำเนินการตามที่กำหนดไว้ในบางมาตราของสนธิสัญญาและตกลงว่าจะชะลอการปฏิรูป

---

²⁹ สมเด็จพระนโรดม พระยาดำรงราชานุภาพออกชื่อ “ประดิษฐวงษ์” ว่า “ดิศวงศ์” และว่าบุตรชายของประดิษฐวงษ์ชื่อ “สราคำ”

ซึ่งส่งผลกระทบต่ออำนาจของเจ้านายและขุนนางในระบอบเก่าออกไปก่อน (Chandler, 1996 : 144 – 147; Osborne, 1997 : 206 – 228)³⁰

การยอมผ่อนปรนของราชการอาณานิคมฝรั่งเศส ซึ่งเป็นผลดีแก่สมเด็จพระนโรดมอย่างไม่ต้องสงสัยนั้น นำมาซึ่งพระราชประกาศในสมเด็จพระนโรดมลงวันที่ 26 กรกฎาคม 1886 ที่ว่า “ทรงพระดำริพร้อมกับกรมพระราชวังบวรภัทศรามหาอุปราชฯ พระองค์มจะส์ เสนาบดีมุขมนตรี ชุมนุมประชุมพร้อมขอราชการฝรั่งเศส อำนาจให้ราชการแผ่นดินถูกต้องตามเยี่ยงอย่างธรรมเนียมประเพณีแต่โบราณ เจ้าเมืองทุกหัวเมืองก็จะทรงตั้งซุบเลี้ยงให้ออกมาทำราชการรักษาราชการดุจเดิม ข้างส่วยสาอากรทุกจำพวก ในหลวงจะทรงจัดแจงแต่งเอามาสใส่ไว้ในพระคลังหลวงตามกฎหมายแต่เดิม” จึงให้ “ออกญา พญา พระ และบรรดาราษฎรทุกเมืองทุกบ้าน... เลิกทำการเป็นทัพเป็นศึก กลับมาอยู่เมืองอยู่บ้าน ทำมาหากินตามเดิม” (สจข ร. 5 บ 1.2/23) กระนั้น วัดถากก็ยังไม่ยอมจำนน คงเคลื่อนไหวต่อต้านเป็นเสี้ยนหนามแก่ราชการอาณานิคมจะด้วยเหตุผลใดไม่มีทางทราบได้แน่ชัด

แต่ใน ค.ศ. 1891 ราว 5 ปีหลังกบฏยุติ ราว 15 ปีหลังจากใช้ชีวิตในราวป่าท่ามกลางคนและความกึ่งเถื่อนและความลึมเหลว วัดถากก็ขอเจรจายอมจำนนแก่ราชการอาณานิคมฝรั่งเศส (Osborne, 1997 : 235) แม้จะเคยประกาศไว้เมื่อคราวหนีออกจากกรุงเทพฯ มาทำการในกรุงกัมพูชาว่า “ในชาตินี้ที่จะอยู่ตุเล็กเสียยอมประทาน” การเจรจาไม่เป็นผลและในวันที่ 30 ธันวาคมปีนั้น วัดถากก็ตายในราวป่าแขวงเมืองกำปงธม (สจข กต 97.2/14)³¹

---

³⁰ เรื่องการสนับสนุนกลุ่มต่อต้านฝรั่งเศสของเจ้านายบางองค์ได้ใน Branda, 1887 : 159 ; Lamant, 1980 : 132 ; Muller, 2006 : 192.

³¹ มิลตัน ออสบอร์น (Milton Osborne) ให้วันตายของวัดถากไว้ในวันที่ 31 ธันวาคม 1891 (Osborne, 1997 : 235) ขณะที่จัสติน คอร์ฟีลด์ (Justin Corfield) สันนิษฐานว่าวัดถากตายที่เขตต่อแดนลาว – กัมพูชา (Corfield, 1993 : 24)

ยุคนธร (1860 – 1934)

ยุคนธรเกิดที่อุตงคีน ค.ศ. 1860 เป็นโอรสในสมเด็จพระนโรดมซึ่งเวลานั้นเป็นที่พระมหากษัตริย์ รับโศกกันต์เมื่อ ค.ศ. 1872 และบรรพชาเป็นสามเณรในปัฐงซัน (Lamont, 1989 : 221 ; Corfield, 1993 : 36 ; Soubert, 2002 : 443) การศึกษาของยุคนธรเป็นไปตามอย่างธรรมเนียมประเพณีในทำนองเดียวกับวัดถา แต่ต่างกันที่ยุคนธรไม่ต้องไป “รับการศึกษา” ในกรุงเทพฯ และที่ต่างอย่างสำคัญคือ ยุคนธรได้เรียนในโรงเรียนในวังที่กรุงพนมเปญซึ่งมีครูจำนวนหนึ่งเป็นชาวฝรั่งเศส โรงเรียนแห่งนี้ตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1867 (Bilodeau, 1955 : 16) อันเป็นผลให้ยุคนธรมีความสามารถทางภาษาฝรั่งเศสซึ่งเปิดโลกของยุคนธรไปสู่ทางที่ต่างจากวัดถา

ใน ค.ศ. 1884 ปีที่มีการลงนามในสนธิสัญญารอนอำนาจพระเจ้ากรุงกัมพูชา ยุคนธรเองไม่ได้มีหน้าที่ราชการใดๆ เช่นเดียวกับที่เจ้านายโดยมากในเวลานั้นที่ “แปดแต่ไปเรียนหนังสือฝรั่งบ้าง เทียวเปนนักแสดงสือบยาบ้าง” (สจข ร. 5 รล – พศ/25, 103) หลักฐานฝ่ายฝรั่งเศสเท่าที่มีก็กล่าวถึงแต่ความประพฤติอันไม่งามของยุคนธร (Lamant, 1989 : 221 – 222) และการเข้าไปพัวพันอยู่กับการเมืองในราชสำนักและการต่อสู้แย่งชิงสตรี้ (Branda, 1887 : 158 – 159)

เมื่อเกิดกบฏ ค.ศ. 1885 – 1886 นั้น ไม่ปรากฏว่ายุคนธรจะมีบทบาทอะไร ต่างจากวัดถาผู้เป็นอา หรือแม่แต่กระทั่งดวงจักรผู้เป็นอนุชาต่างมารดาที่ร่วมกันกับสมเด็จพระนโรดม ในการต่อสู้กับราชการอาณานิคมฝรั่งเศส เป็นได้มากกว่าการแสดงบทบาทเช่นนี้ของดวงจักรรวมกับการเป็นคนโปรดในสมเด็จพระนโรดมและได้รับการถูกคาดหวังว่าจะจะถูกเลือกให้สืบราชสมบัติ ทำให้ใน ค.ศ. 1890 ราชการอาณานิคมฝรั่งเศสก็กล่าวหาว่าดวงจักรพยายามฆ่าสมเด็จพระนโรดมผู้บิดาแล้วก็คุมตัวดวงจักรไว้ในคุก

ปี 1891 นับเป็นจุดเริ่มต้นของการสิ้นสุดการต่อสู้อันยาวนานในระหว่างผู้นำของระบอบเก่ากับ ระบอบอาณานิคม ดวงจักรแหกคูกหนีเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ในเดือนสิงหาคมปีนั้น (สจข ร. 5 ม 2.21 ง/1 ; Osborne, 1997 : 234) และไม่เคยได้กลับมาอีกเลย³² ในปีนั้นสมเด็จพระนโรดมยอมนสละอำนาจทาง การเงินให้แก่ราชการอาณานิคมฝรั่งเศส หลังจากที่ถูกกดขี่มานานปี และวัตถาก็ตายหนึ่งวันก่อนวันสิ้นปีนั้น

สถานการณ์ของสมเด็จพระนโรดมเลวร้ายมากขึ้นใน ค.ศ. 1897 ในเดือนกรกฎาคมปีนั้น พระองค์ มจะสมยุราผู้โอรสซึ่งมีพฤติกรรมต่อต้านราชการอาณานิคมฝรั่งเศสมาตลอด ก็ถูกเนรเทศไปยังไซ่ง่อนอันเนื่องมาจากถูกกล่าวหาว่าสมคบกับพระยาทหารธรรมินทร์ (ซุ่ม) ซึ่งในเวลานั้นเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองพระตะบอง33 เพื่อล้มล้างราชการอาณานิคมฝรั่งเศส ในกัมพูชา (Tully, 1996 : 207 ; Corfield, 1993 : 35 – 36) และในเดือนเดียวกัน สมเด็จพระนโรดมก็ถูกกดขี่ให้ลงนามในกฎหมายที่จำกัดอำนาจในการบริหารของกษัตริย์

---

³² ดวงจักรอยู่ในความอุปถัมภ์ของรัฐบาลสยามจนกระทั่งได้รับคำแนะนำจากทูตฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ ว่าให้เดินทางไปปารีสเพื่อแก้ต่างและเรียกร้องความเป็นธรรม (สจข ร. 5 ม 2.21 ง/1 ; Osborne, 1997 : 234) ใน ค.ศ. 1893 ดวงจักรก็เดินทางไปยังฝรั่งเศส ขึ้นฝั่งที่มาร์เซย์ (Marseilles) ในเดือนมิถุนายน 1893 ก่อนที่จะถูกจับกุมตัวได้ที่ปารีสในเดือนสิงหาคมปีเดียวกัน และถูกเนรเทศไปยังแอลจีเรีย ตั้งแต่เดือนกันยายน 1893 เป็นต้นมา ดวงจักรก็ใช้ชีวิตอยู่ที่เมืองเล็ก ๆ ริมทะเลทรายชะฮาราในแอลจีเรีย และตายที่นั่นในวันที่ 25 มีนาคม 1897 (Lamant, 1980 : 138 – 140; Lamant, 1989 : 98 ; Osborne, 1997 : 234)

³³ พระยาทหารธรรมินทร์ (ซุ่ม) เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองพระตะบองคนที่ 8 สืบต่อจากเจ้าพระยาทหารธรรมินทร์ (เฮีย) ผู้บิดาใน ค.ศ.1892 พระยาทหารธรรมินทร์ปกครองพระตะบองอย่างประเทศราชเขียงที่บรรพบุรุษเคยทำมา ครั้นถึง ค.ศ.1896 ราชการสยามก็พยายามรวบอำนาจการปกครองเข้าสู่ศูนย์กลางที่กรุงเทพฯ โดยรวมเมืองพระตะบอง เสียมราชู ศรีโสภณ และพนมดงตั้งเป็นมณฑลเขมร ก่อนที่จะเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลตะวันออก ค.ศ.1899 และมณฑลบูรพาใน ค.ศ.1900 และส่งข้าหลวงจากกรุงเทพฯ ออกมากำกับราชการ แต่ข้าหลวงจากกรุงเทพฯ ก็ไม่สามารถปกครองได้ การตั้งปวงต้องสั่งผ่านพระยาทหารราที่ สุดแล้วกรุงเทพฯ ก็ตั้งพระยาทหารรา เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลบูรพาใน ค.ศ.1902 (ประชุมพงษาวดารภาคที่ 16, 2462 : 11 ; รัชยัปศรี, 2522 : 151)

“การตัดสินใจใดๆ ของกษัตริย์จะมีผลทางกฎหมายต่อเมื่อข้าหลวงสูงสุด (Résident Supérieur) เห็นชอบและร่วมลงนามด้วย” (Osborne, 1997 : 237, 238 – 239; Chandler, 1996 : 146 – 147) สถานะอันสูงส่งแต่ปราศซึ่งอำนาจของสมเด็จพระนโรดมถูกย้ำอีกครั้งใน ค.ศ. 1899 เมื่อการคัดค้านของพระองค์ในการตั้งเสนาบดีถูกปฏิเสธจากข้าหลวงสูงสุด

ถึงเวลานั้น สมเด็จพระนโรดมใช้ทุกวิธีที่พระองค์รู้จักในการต้านทานอำนาจราชการอาณานิคมฝรั่งเศส ไม่ว่าจะโดยการเผชิญหน้าโดยตรงผ่านการใช้กำลังในกบฏ ค.ศ. 1885 – 1886 และแบบไม่เผชิญหน้าผ่านการปฏิเสธและการไม่ให้ความร่วมมือกับนโยบายและความริเริ่มใดๆ ของราชการอาณานิคมฝรั่งเศสในหลายต่อหลายครั้ง แม้จะเรียกได้ว่าชนะในกบฏ ค.ศ. 1885 – 1886 แต่หลังจากนั้นราชการอาณานิคมฝรั่งเศสก็ประสบความสำเร็จจนอำนาจของสมเด็จพระนโรดม และการเพาะความภักดีต่อราชการอาณานิคมขึ้นในหมู่ขุนนาง เมื่อถึงสิ้นศตวรรษ คนที่ยืนอยู่กับระบอบเก่าก็เหลืออยู่ไม่มาก

ณ เวลานั้นเองที่สมเด็จพระนโรดมตั้งยุคนธร โอรสที่มีอายุมากที่สุดในเวลานั้น ให้เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนกัมพูชาไปเข้าร่วมงานมหกรรมนานาชาติ (the Exposition Universelle) ที่กรุงปารีสใน ค.ศ. 1900 เพื่อปฏิบัติภารกิจ 2 ประการ ภารกิจแรกซึ่งเป็นภารกิจอย่างเป็นทางการนั้น คือ การเป็นผู้แทนพระเจ้ากรุงกัมพูชาในการเข้าร่วมและแสดงความยินดีกับสมาชิกของรัฐบาลฝรั่งเศสในโอกาสที่มีการจัดงานมหกรรมนานาชาติ ภารกิจประการที่สองซึ่งอาจจะสำคัญกว่า คือการประท้วงนโยบายของราชการอาณานิคมฝรั่งเศสในกัมพูชา

บทความเรื่อง *สองอารยธรรม* ที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์*พิภาโฮ* ฉบับวันที่ 8 กันยายน 1900 ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมของราชการอาณานิคมฝรั่งเศสในกัมพูชาขึ้นในหมู่สาธารณชน และเอกสารอีกชิ้นหนึ่งคือ *บันทึกความจำจัดทำโดยพระองค์มจะสร้อยชทายาทยุคนธรถึงนายกรัฐมนตรีและถึงสมาชิกรัฐบาลสาธารณรัฐฝรั่งเศส* ที่ยุคนธรยื่นแก่รัฐบาลสาธารณรัฐฝรั่งเศสในวันที่ 10 กันยายน (Lamant 1989 : 228 – 234) ก็ยังทำให้ข้าราชการฝรั่งเศสทั้งในเมืองแม่และอาณานิคมต้องเสียหน้า สมเด็จพระนโรดมจึงถูกบังคับให้เรียกตัวยุคนธรกลับกัมพูชา (Lamant, 1989 : 97 – 134)

ยุคนธรมมาถึงสิงคโปร์เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน 1900 (*The Straits Times*, 1900 (26 November) : 2 ; *The Straits Times*, 1900 (4 December) : 2) และพบว่าถูกสั่งห้ามไม่ให้เดินทางต่อไปยังพนมเปญ ยุคนธต้องใช้ชีวิตอยู่ในเมืองท่าของอังกฤษที่ตนไม่รู้จัก โดยที่ “ไม่สามารถพูดภาษาอังกฤษ” ได้ (*The Straits Times*, 1903 (17 November) : 4) ไม่ทราบแน่ชัดว่ายุคนธทำอะไรบ้างระหว่างลี้ภัยในสิงคโปร์ เท่าที่มีหลักฐานก็คือยุคนธและมิตรสหายพยายามที่จะเจรจากับราชการฝรั่งเศส ทั้งในดินแดนอารักขาและเมืองแม่ เพื่อให้ตนสามารถเดินทางกลับกัมพูชาและเพื่อเรียกร้องสิทธิอันพึงได้ของตน ดังใน ค.ศ. 1906 ที่ยุคนธเดินทางไปซีลอน (ศรีลังกา) เพื่อรอคอย “โอกาสที่จะเดินทางไปยุโรปซึ่งจะทำให้เขาสามารถยื่นอุทธรณ์ไปยังประธานาธิบดีได้โดยตรง” (*The Eastern Daily Mail and Straits Morning Advertiser*, 1906 (12 November) : 4) แต่ใน ค.ศ. 1915 เป็นอย่างช้า ยุคนธก็เปลี่ยนวิธีการต่อรองกับราชการอาณานิคมฝรั่งเศส

ปลาย ค.ศ. 1915 ยุคนธลอบเดินทางเข้าไปในกรุงเทพฯ ไม่กี่เดือนหลังจากนั้น กล่าวคือในวันที่ 20 เมษายน 1916 ยุคนธพร้อมด้วยนายปรม ทหารเขมรหนีทัพไปพบเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (ชุ่ม) อดีตพระยาคหการธรณินทร์ผู้สำเร็จราชการเมืองพระตะบอง, ที่ปราจีนบุรี³⁴ เพื่อร้องขอการสนับสนุนทางการเงินในแผนการลุกฮือขึ้นต่อต้านราชการอาณานิคมในกัมพูชา ยุคนธกล่าวอ้างแก่เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ด้วยว่า นายปรมช่องสุมพรรคพวกไว้ในพระตะบองและมีอาวุธปืนอยู่ในครอบครองราว 60 – 70 กระบอก แต่เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ก็ปฏิเสธที่จะสนับสนุน (สจข กต 97.2/29) หลังจากนั้น ยุคนธก็ใช้ชีวิตลี้ภัยอยู่ในสยาม กระทั่งความตายมาถึงในวันที่ 27 มิถุนายน 1934 (สจข สป.2.53/138)³⁵

---

³⁴ เมื่อสยามสละสิทธิเหนือมณฑลบูรพาใน ค.ศ.1907 นั้น “พระยาคหการธรณินทร์ชุ่มไม่สมัครไปอยู่กับต่างประเทศ ขออพยพเข้ามาเป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่ในพระราชอาณาจักร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งเป็นเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองปราจีนบุรีจนถึงบัดนี้” (ประชุมพงษาวดารภาคที่ 16, 2462 : 11 – 12)

³⁵ เกี่ยวแกชีวิตของยุคนธในรายละเอียด ดู ธิบัติ (อยู่ในระหว่างการตีพิมพ์).

“แผ่นดินเมืองเขมรในบวรพุทธศาสนา”

คำประกาศของวัดถา ซึ่งลงวันที่ 22 มกราคม 1885 เริ่มต้นด้วยความว่า

นักองค์วัดถาอยู่บ้านโสนแขวงสันทุก ณ วัน 5⁷ 3 คำจุลศักราช 1246 ปีออกฉศก นักองค์วัดถาประกาศบอก พระยา พระ ขุน หลวง แขวงกำนัน กับบรรดาราษฎรเขมรจินยวน แยกชาวตพุ่นในแขวงเมืองกระพงสวาย เมืองสะโทง เมืองซีแครง ไปจนถึงแขวงกำนันทุกคน ในแดนเมืองนครเสียมราฐเท่าใดๆ ให้ได้รู้ด้วย (สจช กต 97.2/6)

ที่มันสำคัญที่วัดถาใช้ในการเคลื่อนไหวต่อต้านราชการอาณานิคมฝรั่งเศสนั้น เดิมที่อยู่บริเวณสตั้งตรง ทางตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา บริเวณเขตต่อแดนของกัมพูชา ในอารักขาของฝรั่งเศสกับหัวเมืองลาวของสยาม ก่อนจะย้ายมาตั้งอยู่ในเขตแขวงเมืองกำปงธมทางตะวันตกเฉียงเหนือของกัมพูชาไม่ห่างจากเขตแดนเมืองนครเสียมราฐของสยาม เป็นได้ว่าวัดถาจะเคลื่อนไหวไปมาในระหว่างพื้นที่ทั้งสองนั้น แต่จาก คำประกาศของวัดถา เวลานั้นวัดถาพำนักอยู่ที่สันทุก (ข. /ซ็อนตูก/) ทางใต้ของกำปงธม

ชื่อเมืองทั้งหมดที่ปรากฏในคำประกาศของวัดถาอยู่ทางตะวันตกของสันทุกถาลำดับชื่อเมืองจากตะวันตกไปตะวันออกก็จะได้ว่า กระพงสวาย (ข. /กำปงซวาย/) สะโทง (ข. /ซโตง/) ซีแครง (ข. /จีแครง/) และเสียมราฐ ทุกเมืองอยู่ในเขตแดนของกัมพูชาในอารักขาของฝรั่งเศส ยกเว้นเสียมราฐที่อยู่ในเขตแดนของสยาม รายชื่อเมืองดังกล่าวอาจแสดงให้เห็นถึงวงอิทธิพลของวัดถาซึ่งอยู่บริเวณเขตต่อแดน ระหว่างอำนาจของฝรั่งเศสกับสยาม

คำประกาศของวัดถา ยังออกชื่อกลุ่มชาติพันธุ์อันหลากหลาย ได้แก่ เขมร จีน ญวน ขวา และตพุ่น ขวาใน คำประกาศของวัดถา นั้นไม่ได้หมายถึงชาวขวา แต่คำนี้ในภาษาเขมรหมายความรวมถึงชาวมาเลย์ และยังใช้ในความหมายว่าคือพวกที่นับถือศาสนาอิสลามด้วย คำว่าขวานี้บางครั้งใช้ว่าจามขวา ส่วนตพุ่นนั้นเป็นได้ว่าเป็นได้คือ ตุมปวง ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา ไม่มีรายงานว่ามี ตุมปวง พำนักอาศัยอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของกัมพูชา พบแต่ ปัวร์ อยู่ในเขตแขวงเมืองกำปงธม และ ซ็อมแรร (สำหรับ) อยู่ทางตอนเหนือของเมืองเสียมราฐ ตพุ่นใน คำประกาศของวัดถา จึงอาจหมายถึง

ชาวป่าชาวตงโดยทั่วไป เป็นได้ว่าวัดถาจะคุ้นกับคำว่าตพุ่นมาจากเมื่อครั้งพำนักอยู่ทาง ตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา

ชาวฝรั่งเศสที่จะถูกขับออกไปนั้นถูกกล่าวถึงว่าเป็นพวก *มิจฉาทธิ* ซึ่งหมายความว่าต่อไปได้ด้วยว่าเป็นพวกนอกศาสนา³⁶ ถ้าใช้การถือศาสนาเป็นเกณฑ์ก็กล่าวได้ว่าพวกเขาและ ตพุ่นนั้นก็เป็นมิจฉาทธิ ขณะที่จีนและญวนนั้นอาจนับไม่ได้เต็มที่ว่าเป็นมิจฉาทธิ แต่หมดทั้ง จีน ญวน ชาว และตพุ่นนั้นเป็นที่คุ้นเคยของชาวเขมรมานาน และถูกนับว่าอยู่ในฐานะผู้เข้ามาพึ่งโพธิสมภารเข้ามาขอเป็นข้าพระบารมี ใน *คำประกาศของวัดถา* จีน ญวน ชาว และตพุ่น จึงไม่ถูกนับว่าเป็นมิจฉาทธิ ต่างจากฝรั่งเศสที่นอกจากจะอยู่นอกศาสนาแล้ว ยังทำลาย ศาสนาพระพุทธและแปรแผ่นดินเมืองเขมรให้เป็นแผ่นดินพวกมิจฉาทธิ

นี่ถกองค์วัดถาคิดถึงแผ่นดินแต่บูรณมา คงอยู่เป็นแผ่นดินเมืองเขมรในบรรพต ศาสนาบัดนี้ไม่ได้อยู่ เป็นแผ่นดินเมืองเขมร แปรเป็นแผ่นดินพวกมิจฉาทธิเหมือนบรรดา ราชฎรารู้เห็นแล้ว ดูไปบรรดา ขุนนางกับบรรดาราชฎรต่างคนก็มีใจชื้อตรงต่อพุทธศาสนา ต่างคนก็หลงด้วยพวกมิจฉาทธิโลก อยาได้อาณาประโยชน์บังเกิดลาภ ไม่มีนึกปราช กับขุนนางราชฎรเวทนาถึงศาสนาพระพุทธเจ้าช่วยทำนุบำรุงให้คงแผ่นดินในบรรพตศาสนาขึ้น อย่าให้สาปสูญต่อไปข้างน่า...นี่ถกองค์วัดถาคิดเอาแต่คุณบุญพระศรีรัตนไตรเป็นที่พึ่ง แต่ไม่ได้ไป รวบรวมกับพี่กับน้อง ได้คิดกำจัดมิจฉาทธิออกจากนคร อย่างนี้กว่าแผ่นดินเมืองเขมรในบรร พุทธศาสนาจะสูญนั้นเลย (สจช กต 97.2/6 การเน้นเป็นของผู้เขียนบทความ)

³⁶ นอกจากคำว่า *มิจฉาทธิ* อีกคำหนึ่งที่ใช้เรียกศัตรูพระศาสนาคือ *ทมิฬ* ความเข้าใจเช่นนี้มาจาก คัมภีร์มหาวงศ์เป็นหลัก คำว่า ทมิฬ ในความหมายนี้ถูกนำมาใช้ในหลายวาระโอกาส ในกัมพูชา, เรื่องเกี่ยว แก่ทมิฬและคำว่าทมิฬ, ซึ่งหมาย ความถึงศัตรูพระศาสนา, พบได้งานเขียนหลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในวรรณกรรมพุทธทำนาย ควรกล่าวด้วยว่าในทศวรรษที่ 1880 นั้น คำว่า*ทมิฬ*ใช้เป็นคำเรียกชาวตะวันตก (Taupin, 1887 : 10, note 1) โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวฝรั่งเศส

วัดถ้ำนั้นอาศัยความสับสนวุ่นวายในบ้านเมืองและความทุกข์ยากลำบากกายใจของราษฎรในการเกลี้ยกล่อมราษฎรให้ลุกขึ้นต่อต้านฝรั่งเศส (Hansen, 2007 : 70) ความทุกข์ยากลำบากกายใจของราษฎรนั้นอาจอธิบายได้ด้วยความเสื่อมทรามลงของพุทธศาสนาใน “แผ่นดินเมืองเขมรในบวรพุทธศาสนา” อันเป็นผลมาจากการปกครองของพวกมิชชันนารี และแม้ว่ายุคเข็ญนั้นอาจอธิบายด้วยการที่กษัตริย์ไม่อยู่ในศีลในธรรมด้วยก็ได้ แต่ *คำประกาศของวัดถ้ำ* นั้นไม่มีความที่กล่าวถึงสมเด็จพระนโรดม เป็นได้ว่าการไม่กล่าวโทษกษัตริย์เพราะการต่อต้านฝรั่งเศสของวัดถ้ำเป็นความร่วมมือกันกับสมเด็จพระนโรดมในอันที่จะรักษาอำนาจของกษัตริย์เอาไว้ อย่างไรก็ตาม เห็นได้จากคำประกาศว่าวัดถ้ำจะเกลี้ยราชย์แทนที่สมเด็จพระนโรดมหากทำการสำเร็จโดยสัญญากับผู้ที่จะเข้าในการ “กำจัดมิชชันนารีออกจากนคร” ว่า “ถ้ากุศลแผ่นดินมีจะได้ชูปัญญาให้มียศศักดิ์สมบัติตามปัญญาศิววิชาการกล้าหาญเหนือยลำบากช่วยนั้น”³⁷

การยกความขึ้นว่า “แผ่นดินเมืองเขมรในบวรพุทธศาสนาบัดนี้ไม่ได้อยู่เป่นแผ่นดินเมืองเขมร แปรเป่นแผ่นดินพวกมิชชันนารี” เพื่อใช้เป็นเหตุต่อสู้ขับไล่ราชการอาณานิคมฝรั่งเศสของวัดถ้ำนั้น จัดอยู่ในสาแหรกทางความคิดเดียวกับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งที่ปรารภแก่พระองค์มัจจะเสด็จ บิดาของวัดถ้ำ ใน ค.ศ. 1840, คงจะในคราวที่ส่งพระองค์มัจจะเสด็จออกไปพระตะบอง ว่า “ฉันไม่ประสงค์จะได้อะไรจากเขมร นอกจากเกียรติยศชื่อเสียงที่จะมีสืบไปในภายภาคหน้า ว่าได้กอบกู้ชาติเขมรไว้ ไม่ให้พระบวรพุทธศาสนาในเขมรต้องเป็นอันเสื่อมสลายไป” (นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2472 : 148. การเน้นเป็นของผู้เขียนบทความ)

³⁷ วัดถ้ำนั้นวางตนเป็นกษัตริย์ ตั้งแต่งข้าไทและผู้ที่มีร่วมมือกับตนในคราวบฏ ค.ศ. 1885 – 1886 ให้เป็นขุนนางกษัตริย์ตำแหน่งบรรดาศักดิ์ลดหลั่นกันไป วัดถ้ำทำเช่นนี้มาอย่างช้าที่สุดตั้งแต่ ค.ศ. 1861 แล้วดังในหนังสือที่มีไปถึงผู้ว่าราชการเมืองพระตะบองก็ออกนามตนเองว่า “พระบันฑูลวิเสดสมเด็จพระองค์วัดถ้ำบรมพิตผู้เปนเจ้า” (หสข จ ร. 4 1223/69) และเมื่อคราวที่วัดถ้ำหลบออกจากกรุงเทพฯ ไปเมืองพนมสาร์คาม ใน ค.ศ. 1865 ก็ไปตั้งสมณศักดิ์พระและบรรดาศักดิ์ขุนนางที่นั่น (หสข จ ร. 4 1227/138 หสข จ ร. 4 1228/217)

ขณะที่การปกป้องพระพุทธศาสนานั้นเป็นเหตุหนึ่งที่สยามยกขึ้น เพื่อใช้อธิบายการเข้าไปทำสงครามกับเวียดนามในสงครามสยาม – เวียดนาม (ค.ศ. 1833 – 1847) ฝ่ายเวียดนามก็พยายามแก้ต่างในข้อที่ถูกกล่าวหาว่าทำลายพระศาสนา ดังในหนังสือที่ “ต้นผู้เวียนยาง” ขุนนางเวียดนามมีมาถึงขุนนางและราษฎรเขมรแขวงเมืองบาพนมใน ค.ศ. 1845 ที่ว่า

กองทัพองตันผูกกองทัพองเกิดยกมาเถิงที่วโหนมีวัดวิหารกับบานเรือนราษฎร แลต้นไม้ก็ไม้ใครทำอันตราย.....ขอเนิ่ง่องผู้ใหญ่มากมาถึงกัฟังสัดสอโตเทนพระวิหารวัดวางตงมาจอตเรือเข้าได้บังคับพวกกองทัพให้พิทักษ์รักษาแลจุดทูปจุดเทียนบูชา อนึ่งพระสังฆโศบตเปนพระแล้วอย่าให้คิดกลัวเลย ถาพระสังคิตกลัวอยู่หาทุกตองไม่ ไหบอกพระสังโศกลับมายุ่วัตวาอารามตามเดิม ไหจุดทูป จุดเทียนถว้วยพระอย่าไห้มีบาปกำ (สจข ร. 3 จ.ศ. 1207/31)

วัดถานั้น “รับการศึกษา” อย่างสยาม, อาจจะต้องตั้งแตในช่วงปลายรัชกาลที่ 3 แบบของการศึกษาคงเป็นอย่างธรรมเนียมเดิมคือเรียนอักษรสมัยและศิลปวิทยาแขนงต่างๆ ตามอย่างเจ้านายกรุงสยาม แต่ไม่ทราบได้ว่าจะเรียนในสำนักใด³⁸ ศิลปวิทยาแขนงหนึ่งที่มีหลักฐานว่าวัดถารอบรู้คือ “วิชาอาคม คือวิชาที่ทำให้อยู่คงกะพันด้วยเวทมนต์และเครื่องรางต่างๆ” ซึ่งเป็นศิลปวิทยาอย่างจารีต, จนเคยได้เป็นอาจารย์สอนสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ครั้งผนวชเป็นสามเณรเมื่อ ค.ศ. 1875 (ดำรงราชานุภาพ, 2489: 218, 220) แต่ไม่ทราบได้ว่าวัดถาจะได้รับความรู้วิชาอาคมมาจากไหนและตั้งแต่เมื่อใด

³⁸ ดูระเบียบการศึกษาของพระเจ้าลูกเธอกรุงสยามได้ใน ดำรงราชานุภาพ, 2489 : 10 – 12, 165 – 168. ในราชสำนักกรุงเทพฯ นั้น จนทศวรรษที่ 1860 เจ้านายที่ประสงค์จะเรียนอักษรสมัยและศิลปศาสตร์ต่างๆ ก็ยังต้องเสด็จไปเล่าเรียนตามสำนักอาจารย์ซึ่งสอนวิชาต่างกันไป (ดำรงราชานุภาพ, 2545 : 49 – 50 ; วชิรญาณวโรรส, 2514 : 5 – 7 ; พูนพิศมัย, 2515 : 2, 5, 7) จนเมื่อตั้งโรงเรียนหลวงสอนภาษาไทยขึ้น ใน ค.ศ. 1871 ซึ่งสอนวิชาอย่างใหม่ โดยมุ่งให้นักเรียนมีความรู้สำหรับออกไปทำราชการอย่างใหม่ ธรรมเนียมการเรียนตามสำนักเรียนต่างๆ จึงค่อยเลือนไป

มาจนถึงต้นคริสต์วรรษที่ 20 ชนชั้นนำ เจ้านาย ขุนนาง และพระจำนวนมาก ในกัมพูชาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนทางความคิดซึ่งมีอยู่หลากหลายในสยาม ในชุมชนนั้น ความรู้ ความคิดไหลเวียนไปมาผ่านทางเครือข่ายของการปกครองและการศาสนา ความเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญาและโลกทัศน์ในสยามนั้นส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทำนองเดียวกันขึ้น ในกัมพูชา (Hansen, 2007:70) วัตถานัน้อยู่ในสยามในระยะแรกเริ่มของความเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญาและโลกทัศน์นั้น (อรธจักร, 2538) แต่เท่าที่เห็นจาก *คำประกาศของวัดถา* โลภทัศน์วัตถายังอยู่ในสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงนั้น แม้จะเป็นได้ว่าเพื่อให้เข้าถึง “ผู้ฟัง” ซึ่งยังอยู่ในโลกอย่างเดิม แต่ความมุ่งหมายในท้ายที่สุดนั้นชัดเจนว่าเดินตามอย่างจารีต จึงเมื่อ “กำจัดมิชฉาทรู้ออกจากนคร” ได้แล้วก็จะ “เปลี่ยนแผ่นดินให้คงในบวรพุทธศาสนาอย่าให้เสื่อมสูญต่อไป” (การเน้นเป็นของผู้เขียนบทความ) นั่นคือหมุนเวลากลับคืนสู่ “แผ่นดินเมืองเขมรในบวรพุทธศาสนา” ซึ่งเป็นอยู่ก่อนที่ราชการฝรั่งเศสจะเข้ามาในกัมพูชา

ประเทศกัมพูชามีอายุ “หลายพันปี”

ในขณะที่ “ผู้ฟัง” *คำประกาศของวัดถา* คือราษฎรผู้ไม่รู้หนังสือ หรือพออ่านออกเขียนได้ โดยมี “แขวงกำนัน” เป็นผู้อ่านออกเสียงคำประกาศนั้นให้แก่คนเฒ่าที่ถูกล็อกด้วยมือและส่งไปยังหมู่บ้านและเมืองต่างๆ “ผู้อ่าน” ของยุคนั้นคือพลเมืองชาวฝรั่งเศสผู้รู้หนังสือในเมืองแม่ ทั้งที่อยู่ในและนอกวงราชการ, ผู้อ่านหนังสือพิมพ์เป็นกิจวัตร

ผู้ที่มีส่วนสำคัญเบื้องหลังภารกิจของยุคนั้น รวมถึงการเตรียมให้มีการตีพิมพ์ *สองอารยธรรม* คือ ฌอง เฮส (Jean Hess) นักหนังสือพิมพ์ชาวฝรั่งเศสผู้มีความเห็นเชิงวิพากษ์ต่อระบอบราชการอาณานิคมฝรั่งเศสในกัมพูชา (Lamant, 1989) ยุคนั้นเองถึงชื่อของเฮสไว้ครั้งเดียวในย่อหน้าแรกของบทความว่าเป็นผู้ให้ความกระจ่างแก่ยุคนั้นว่าชาวฝรั่งเศสนั้นมีสองแบบ (Yukanthor, 1900 : 1) เป็นได้ว่าความคิดเกี่ยวแก่ “ประเทศ” กัมพูชาใน *สองอารยธรรม* จะได้มาจากเฮส แต่ก็เป็นไปได้ด้วยเช่นกันว่า ยุคนั้นจะได้ความคิดนั้นมาจากที่อื่นและนำมาทำความเข้าใจและเขียนขึ้นเอง ความเป็นไปได้เช่นว่านี้มีเหตุผลรองรับอย่างน้อย 2 ข้อ

ข้อแรก ยุคนครน่าจะเริ่มเรียนภาษาฝรั่งเศสตั้งแต่อ่อนอายุครบขวบ และอย่างน้อยที่สุดในช่วง 20 ปีก่อนไปฝรั่งเศสนั้น ยุคนครก็อาจจะได้ใช้ภาษาฝรั่งเศสอยู่เป็นประจำจึงมีทักษะในการพูดภาษาฝรั่งเศสในระดับที่ประธานาธิบดีแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศสและรัฐมนตรีกระทรวงอาณานิคมออกปากชมยุคนครว่า “พูดภาษาฝรั่งเศสได้ดีมาก” (*The Straits Times*, 1900 (4 December) : 2) การใช้ภาษาของยุคนครนั้น ไม่ว่าจะโดยการสนทนาหรือการอ่านเป็นช่องทางในการได้มาซึ่งความรู้ความคิดที่ไหลเวียนไปมาในระหว่างเมืองแม่และดินแดนอาณานิคม ทั้งในกัมพูชาและโคชินจีน ผ่านทางเครือข่ายของการสื่อสารคมนาคม การปกครอง และงานเขียนทั้งที่เป็นและไม่เป็นงานวิชาการ

ข้อที่สอง ใน 3 ย่อหน้าแรกของ *สองอารยธรรม* ใน *พิภวไฮ* ซึ่งเขียนโดยบรรณาธิการนั้น กล่าวว่

มกุฎราชกุมารแห่งกัมพูชา พระองค์มจะสยบุคคล ผู้เป็นหนึ่งในปราชญ์ที่มีชื่อเสียงที่สุดของราชอาณาจักรของท่าน เป็นนักเขียนที่มีเสน่ห์ รวมถึงการเขียนในภาษาของเราด้วย

พิภวไฮ ขอให้ท่านเขียนบทความเพื่อผู้อ่านของเรา บทความซึ่งท่านกล่าวว่าเป็นสิ่งที่ท่านคิดเรื่องประเทศของท่าน และจะเผยความคิดของท่านเกี่ยวแก่การกระทำของชาวยุโรปในเอเชีย

นี่คือบทความที่น่าทึ่งอย่างมาก : (Yukanthor, 1900 : 1)

ไม่ว่ายุคนครจะได้ความคิดที่ปรากฏในบทความผ่านมาทางเฮสหรือไม่ก็ตาม “ประเทศ” กัมพูชาของยุคนครก็มีส่วนต่างจาก “ประเทศ” กัมพูชาของวัดธา ทั้งนี้เป็นผลมาจากความรู้เกี่ยวกับกัมพูชาซึ่งเกิดขึ้นทั้งในอาณานิคมและเมืองแม่เวลานั้น

บทความหนังสือพิมพ์เรื่อง *สองอารยธรรม* (*Deux civilisations*) ของยุคนครจึงใช้เป็นเพียง “การวิพากษ์สังคมแบบใหม่” ซึ่งเสนอข้อถกเถียงที่ว่านโยบายใหม่ที่ฝรั่งเศสนำเข้ามาใช้ในกัมพูชานั้นขัดแย้งกับคุณค่าทางศีลธรรมแบบพุทธ (Hansen, 2007 : 68) เท่านั้น หากแต่ยังเป็นการให้ความหมายแก่ “ประเทศ” กัมพูชาโดยยุคนครด้วย

ยุคนครตั้งใจที่จะเปรียบ “อารยธรรม” ของ “ประเทศ” อันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของตนซึ่งถูกปกครองกับของประเทศฝรั่งเศสซึ่งเป็นผู้ปกครอง ยุคนครเริ่มต้นบทความด้วยการแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างชาวฝรั่งเศสในกัมพูชากับชาวฝรั่งเศสในเมืองแม่อย่างฝรั่งเศส สำหรับยุคนครแล้ว ชาวฝรั่งเศสในกัมพูชานั้นเป็น “ผู้คนของระบอบการปกครองที่กักกิน (กัมพูชา)...ไม่ใช่ชนชาติเดียวกับที่อยู่ในฝรั่งเศส” ในขณะที่ชาวฝรั่งเศสในเมืองแม่เป็นผู้คนที่มี “จิตใจดีงาม” “สุภาพเป็นเลิศ” และ “มีความตั้งใจที่ดี”

ยุคนครยกข้อความที่ว่า “ชาวพื้นเมืองทั้งหลายคือชนชาติที่ต่ำต้อย ป่าเถื่อน หรือเป็นเด็ก ๆ” ซึ่งเขาเห็นว่าเป็นทัศนคติที่ชาวยุโรปมีต่อชาวเขมรขึ้นมาตั้ง ก่อนที่จะโต้กลับด้วยข้อเสนอแย้งหลักที่ว่า

ข้าพเจ้ากล่าวว่า (ความเชื่อ) นั้นผิด นักประวัติศาสตร์ทราบถึงข้อเท็จจริงที่ว่าเราเป็นสาขาของวงศ์ตระกูลอารยันที่ยิ่งใหญ่สาขาแรกที่มีอารยะ ชนเชื้อชาติเราอาศัยอยู่ในนครที่ปกครองด้วยราชวงศ์ของข้าพเจ้า ตระกูลของข้าพเจ้า ในขณะที่บรรพบุรุษผู้ป่าเถื่อนของท่านเร่ร่อนเสาะแสวงหาดินแดนที่อาศัย

พวกเราคืออารยัน ท่านและเรา แต่ด้วยว่าท่านเป็นอารยะช้ามาก ท่านจึงสูญเสียชนบอันศักดิ์สิทธิ์ไป ภาษาสันสกฤต ซึ่งท่านอ้างตนเองว่าเป็นปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญ เป็นภาษาที่บันทึกสิ่งซึ่งข้าพเจ้าเรียนรู้จากวัด ประวัติศาสตร์ของราชกรูของข้าพเจ้าและราชวงศ์ของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้รับ การบอกเล่าว่า ในประเทศของท่านนั้น ประชาชนคิดว่าตนเป็นชนชั้นผู้ตีเพราะครอบครัวของเขามีประวัติความเป็นมาร้อยสองร้อยปี ของข้าพเจ้านั้นตกอยู่ในเรือนหลายพันปีจิตวิญญาณสังคมของท่านนั้นมีอายุเพียงวันวาน ของเรา ถ้าจะกล่าวไป (มีอายุ) จากจุดเริ่มต้น เราคือความสับสนทอ ท่านคืออุบัติเหตุ. (Yukanthor, 1900 : 1)

ด้วยการกล่าวเช่นนี้ ยุคนครการวางชนชาติทั้งสองให้เสมอกันด้วยความเป็นอารยัน หากแต่ชาวเขมรบรรลุซึ่งความเป็นอารยะก่อนชาวฝรั่งเศส และการที่ชนชาติเขมรมีความต่างอย่างมากจากชนชาติฝรั่งเศสก็เป็นเพราะลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศในเขตร้อน อันเปรียบประดุจ “มารดาผู้ปราณี” ซึ่งเอื้ออำนวยความอุดมสมบูรณ์ให้บังเกิด

สาเหตุของความรู้จักความเข้าใจดังปรากฏใน *สองอารยธรรม* ของคุณธรรนั้น ต้องการการศึกษาโดยละเอียดเป็นการเฉพาะต่างหากออกไป แต่ในขั้นต้นนี้ มีเอกสารร่วมสมัยกับยุคคนรอย่างน้อย 2 ชิ้นที่เห็นได้ถึงความสัมพันธ์เกี่ยวกับความคิดที่ว่าชนชาติเขมรเป็นอารยัน

ใน ค.ศ. 1860 ซึ่งเป็นปีเดียวกับที่ยุคคนรเกิด อองรี มูโอดต์ นักธรรมชาติวิทยาและนักสำรวจชาวฝรั่งเศส – อังกฤษ เดินทางเข้ามาในพระนครซึ่งเวลานั้นอยู่ในอำนาจของสยาม มูโอดต์ตายที่หลวงพระบางใน ปีรุ่งขึ้น แต่บันทึกการเดินทางเขาก็ปรากฏสู่สาธารณชนด้วยการสนับสนุนของมิตรสหาย ในตอนหนึ่งนั้น มูโอดต์กล่าวถึงชนพื้นเมืองในกัมพูชาไว้ว่า “ชนพื้นเมืองเหล่านี้มาจากทางตะวันตก มาทางเรือลัดเลาะชายฝั่งและขึ้นมาตามลำน้ำหรือมาทางบก ดูเหมือนว่าพวกเขาอยู่ที่นี้ตั้งแต่ก่อนยุคสมัยของเรา (คริสต์กาล)” (Mouhot, 1868 : 213) และปีแอร์ โลตินักเขียนนวนิยายชาวฝรั่งเศสซึ่งมาเยือนพระนครในปลาย ค.ศ. 1901 เขียนไว้ว่า

กลางทีในสมัยของอเล็กซานเดอร์แห่งมาซีโดเนีย ผู้คนที่อพยพมาจากอินเดียเดินทางมาและตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำใหญ่ ปราบชาวพื้นเมืองที่ชี้ขี้ลาด (ซึ่งมีนัยน์ตาเล็กและบุชานาค).

ผู้พิชิตนำเอา เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ และตำนานอันงดงามของรามายณะเข้ามาและความเจริญรุ่งเรืองก็ขยายตัวไปบนผืนดินอันอุดมสมบูรณ์ พวกเขาสร้างศาสนสถานขนาดใหญ่มหึมาขึ้นในทุกหนแห่ง, จำหลักไว้ซึ่งหน้าทับพัน (Loti, 1912 : 70 – 71)

ไม่อาจทราบได้เลยว่ายุคคนรเชื่อคำอธิบายเหล่านี้เพียงไร แต่ยุคคนรก็ฉวยใช้ความคิดเรื่องสองชนชาติและสองอารยธรรม ซึ่งมีที่มาร่วมกันเป็นบาทฐานในการวิพากษ์วิจารณ์ชาวฝรั่งเศสในกัมพูชา และเป็นที่ยึดมั่นในการปกป้องประเทศและอารยธรรมกัมพูชาอันมีอายุ “หลายพันปี” และราษฎรของตนจากการถูกทำลาย นอกจากนี้ใช้ความคิดของชาวฝรั่งเศสโจมตีชาวฝรั่งเศสแล้ว ยุคคนรยังใช้วิธีการสมัยใหม่ การเขียนบทความหนังสือพิมพ์ เป็นสื่อในการแสดงความเห็นต่อต้านฝรั่งเศสด้วย

ยุคธนรัตน์วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลฝรั่งเศสอย่างรุนแรงด้วยว่าบ่อนทำลายหลักพุทธศาสนาซึ่งเป็นฐานของระเบียบสังคมกัมพูชาที่ประสานสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Hansen, 2007 : 70) แต่ไม่ได้กล่าวถึงฝรั่งเศสว่าเป็นมิชฉาธิฐิอย่างที่ว่าตถาเรียก และแม้จะกล่าวถึงศาสนาแต่ก็ไม่ได้กล่าวว่กัมพูชาเป็น “แผ่นดินในบวรพุทธศาสนา”³⁹

กล่าวโดยสรุป ยุคธนรัตน์เห็นว่า ชนชาติเขมรและฝรั่งเศสสืบเชื้อสายมาจากอารยณ์เช่นกัน แต่ชนชาติเขมรมีความเก่แก่กว่าและมีอารยธรรมของตนเองอยู่ ตั้งแต่ก่อนการมาถึงของฝรั่งเศส ราชการอาณานิคมต่างหากที่ไม่ยอมรับและไม่เคารพอารยธรรมเขมร และใช้มาตรฐานวิธีคิดและความก้าวหน้าของตนมาตัดสินว่า กัมพูชาเป็นชนชาติที่ด้อยกว่าและป่าเถื่อน ความพยายามทำให้กัมพูชากลายเป็นสังคมที่มีอารยณ์จึงไม่ใช่อะไรอื่นนอกเสียจากการมุ่งแสวงหาประโยชน์ของราชการฝรั่งเศส ยุคธนรัตน์ต่างจากวัตถาตรงที่ ยุคธนรัตน์ไม่ได้ต่อต้านการปกครองของราชการอาณานิคม แต่คัดค้านการกระทำที่ไม่เคารพขนบธรรมเนียมของกัมพูชาของราชการอาณานิคม

ยุคธนรัตน์ *สองอารยธรรม* ด้วยคำเตือนอันหนักแน่นว่า

จักรวรรดิทั้งหลายพินาตลงเพราะพลเมืองของจักรวรรดิละเลยอย่างเป็นระบบเสียซึ่งคุณลักษณะและจิตวิญญาณของผู้คนในบังคับและผู้คนในอารักขา เพราะพวกเขาต้องการทาสและคนในบังคับมากกว่าพันธมิตร เพราะพวกเขาซูตรีดียิ่งกว่าจะผูกสัมพันธ์ ระบบที่เป็นอยู่พิสุจน์เช่นนั้น ฝรั่งเศส มีปราชญ์ใหญ่มากมาย ทำไมปราชญ์เหล่านั้นไม่ยกบทเรียนประวัติศาสตร์มาเตือนนักการเมืองของตน? (Yukanthor, 1900 : 1)

---

³⁹ ควรกล่าวด้วยว่าสำหรับโลติแล้ว “พุทธ ผู้มาก่อนเยซูผู้น้อง มาจุดแสงสว่างในอินเดีย แม่และสงแสงนั้นไปยังตะวันออก - โกล เทศนาศีลธรรมว่ด้วยความเมตตาและความรักแบบเดียวกับที่สาวกพระคริสตไนยุโรปได้รับ” (Loti, 1912 : 70 – 71)

วิเคราะห์จากธรรมเนียมกัมพูชาแล้ว คำตักเตือนหรือคำชี้แนะรวมถึงคำสอนนั้น เป็นสิ่งซึ่งผู้ใหญ่ให้แก่ผู้น้อย กล่าวให้ถึงที่สุด คำเตือนของยุคนครที่มีให้แก่ปวงปราชญ์ชาวฝรั่งเศสนั้นมาจากผู้สืบทอดเชื้อสายของพี่ชายจากวงศ์ตระกูลอันเก่าแก่นับพันปี ซึ่งปกครองประเทศกัมพูชาอันมีอายุ “หลายพันปี”

ยุคนครนั้นทำก่อนในสิ่งซึ่ง สุวารตี สุรจาณิงรัต (Suwardi Surjaningrat), นักชาตินิยมชาวอินโดนีเซียยุคเริ่มแรกทำใน ค.ศ. 1913 เมื่อสุวารตีเขียนบทความชื่อ *ถ้าฉันเป็นชาวดัตช์ (Als ik eens Nederlander was)* เป็นภาษาดัตช์ ลงตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ *De Expres* ซึ่งมีความตอนหนึ่งว่า ถ้าเขาเป็นชาวดัตช์เขาคงไม่เชิญให้ผู้คนในประเทศที่กำลังถูกยึดครองอย่างอินดีสตะวันออกของดัตช์มาร่วมเฉลิมฉลองเอกราชของดัตช์ซึ่งหลุดพ้นจากการยึดครองของฝรั่งเศส อันเป็นการพลิกประวัติศาสตร์ดัตช์ให้เป็นปฏิปักษ์กับชาวดัตช์เอง (Siegel, 1997 : 26 – 37 ; Anderson, 2006 : 116 – 118) ที่ต่างกันคือ ขณะที่สุวารตีจินตนาการหรือสมมติว่าตนเป็นชาวดัตช์ แม้เพียงสักชั่วครู่ ยุคนครนั้นขีดเส้นแบ่งชัดในระหว่างชาวฝรั่งเศสและชาวเขมร แต่ความต่างที่ดูจะสำคัญกว่านั้นคือ เมื่อสุวารตี หรือชาวอาณานิคมอินดีสตะวันออกของดัตช์คนใดก็ตาม พูดภาษาของเจ้าอาณานิคม คำพูดหรือข้อเขียนนั้นไม่ถูกได้ยินเพราะชาวดัตช์เข้าใจไม่ได้ว่าชาวพื้นเมืองจะสามารถเข้าใจภาษาดัตช์ได้ ไม่จนกระทั่งงานเขียนของสุวารตีถูกแปลเป็นภาษามลายู ชาวดัตช์จึงสามารถได้ยินเสียงของสุวารตี (Siegel, 1997 : 28 – 29) ขณะที่ชาวฝรั่งเศสได้ยินเสียงของยุคนครตั้งแต่นั้น

อาจเป็นไปได้ที่ *บันทึกความจำจัดทำโดยพระองค์มจะสร้ชทายาทยุคนครถึงนายกรัฐมนตรีและถึงสมาชิกรัฐบาลสาธารณรัฐฝรั่งเศส* จะทำให้ข้าราชการฝรั่งเศสทั้งในเมืองแม่และในอาณานิคม รวมไปถึงชนชั้นผู้นำชาวอาณานิคมที่ภักดีต่อฝรั่งเศส, ไม่พอใจ

มากกว่า *สองอารยธรรม*⁴⁰ แต่ *สองอารยธรรม* ก็ก่อให้เกิดความรู้สึกหลากหลายทั้งใจขัดเคืองใจ ตระหนกตกตื่นใจขึ้นในหมู่สาธารณชนอย่างที่เคยสารซึ่งหมุ่นเวียนอยู่ในวงบุคคลที่จำกัดไม่สามารถกระทำได้ แต่เสียงของยุคนั้นไม่เคยดังในหมู่ราษฎรเขมร *สองอารยธรรม* ของยุคนั้นไม่เคยถูกแปลเป็นภาษาเขมรอย่างที่ *ถ้าฉันเป็นชาวดีดซ์* ของสุวารีถูกแปลเป็นภาษามลายู แม้ว่าเสียงของยุคนั้นจะไม่เคยปรากฏในประวัติศาสตร์กัมพูชา เรื่องของยุคนั้นก็กลายเป็นตำนานเล่าขานแต่ก็เลือนหายไปในเวลาอันรวดเร็ว แต่ “ประเทศกัมพูชาอันมีอายุ “หลายพันปี” นั้นยังคงอยู่

จุดเริ่มต้น (?)

หากรับความที่ เบเนดิกท์ แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) เสนอไว้ว่า “ความรู้สองภาษา (Bilingualism) หมายความว่า การเข้าถึง, ผ่านทางภาษาแห่งรัฐยุโรป, วัฒนธรรมตะวันตกในความหมายที่กว้างขวางที่สุด และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเข้าถึงแบบต่างๆ ของชาตินิยม ความเป็นชาติ กับรัฐชาติที่เกิดขึ้นที่อื่น ๆ ในช่วงศตวรรษที่ 19” (Anderson, 2006 : 116) และการขยายความที่ว่า ความรู้สองภาษานั้น “อนุญาตให้เหล่าปัญญาชนพูดผู้พูดภาษาถิ่นที่เป็นผู้ติดตามสนับสนุนของตนว่า “เรา” ก็เป็นอย่าง “เขา” ได้” (Anderson, 2006 : 116, footnote 4) ยุคนั้นก็เป็นผู้ที่มีความรู้สองภาษา และก็พูดต่อไปได้ว่ายุคนั้นซึ่งเกิดและใช้ชีวิตอยู่ในช่วงเวลาของความเปลี่ยนแปลงจากรัฐก่อนสมัยใหม่เป็นรัฐสมัยใหม่ จากสมัยก่อนอาณานิคมและสมัยอาณานิคม และค้างอยู่ในระหว่างรอยต่อ

---

⁴⁰ใน *บันทึกความจำ* นั้นยุคนั้นกล่าวถึงเหตุการณ์ใน ค.ศ. 1884 และ 1897 ว่าเป็นที่มาของปัญหาที่เกิดขึ้นแก่กรุงกัมพูชา ยุคนั้นกล่าวว่าเดิมนั้นอำนาจเป็นของกษัตริย์เมื่อถูกแย่งไปไว้ในมือของข้าหลวงสูงสุดและเสนาบดีสภาทำให้เกิดการฉ้อฉล ข้าหลวงสูงสุดเลือกใช้และสนับสนุนข้าราชการเขมรตามอำเภอใจ ไม่คำนึงถึงจารีต และธรรมเนียมกัมพูชา ข้าราชการเขมรที่ตกเป็นเป้าการโจมตีของยุคนั้นคือ อุม สมุหนายก และ จวน ซึ่งเวลานั้นเป็นเลขานุการเสนาบดีสภา ยุคนั้นกล่าวหาว่าอุมและจวนเป็นคนสำคัญที่ร่วมมือกับราชการอาณานิคมกระทำการฉ้อฉลและกดขี่ข้าราชการที่ชื่อตรง ผู้ที่ถูกยุคนั้นโจมตีมี พระศรีสุวัธน์อุปราชกรุงกัมพูชา รวมถึงด้วย

ของยุคสมัยนั้นก็คือนักชาตินิยมเขมรยุคเริ่มแรก (Early Khmer Nationalist), ทำนองเดียวกับ สุวารดี สุรจានิงรัต

ความเห็นของ พล โปต (Pol Pot) ในทศวรรษที่ 1950 และนักชาตินิยมเขมร มากต่อมาก, ที่ว่าคนเขมรในปัจจุบันนั้นเป็นลูกหลานของ “เขมรเดิม” ซึ่งหมายถึงคนพวกที่ “มีผิวคล้ำ มีจิตใจบริสุทธิ์ เขาเป็นลูกของแผ่นดิน และเลือดของผู้สร้างพระนครไหลเวียนอยู่ในเส้นเลือดของเขา” (Edwards, 2007 : 1 – 2) ก็นับเข้าในสาแหรกความคิดเดียวกับ “เขมร คืออารยัน” และ “ประเทศกัมพูชามีอายุ “หลายพันปี” ของยุคนครซึ่งอาจนับว่าเป็น ความคิดชาตินิยมยุคแรกเริ่ม (Early Nationalist Thought) ก่อนหน้าการเกิดขึ้นของ “สำนักงานราชการอาณานิคม, ห้องเรียน สถาบันค้นคว้าวิจัย และพิพิธภัณฑ์” และไม่ใช่ ผลผลิตของ “การประดิษฐ์วัฒนธรรมแห่งชาติอย่างวิจิตรบรรจงของปัญญาชนฝรั่งเศสและเขมร” (Edwards, 2007 : 7- 8) นครวัดอันถูกประดิษฐ์ขึ้นและกลายเป็นรูปปฏิมาของชาติกัมพูชา จึงไม่มีที่อยู่ใน *สองอารยธรรม*

ความคิดของวัดตาซึ่งถูกจัดว่าเป็นพวก “จารีตนิยม (Traditionalist)” (Osborne, 1997 : 227 – 228) ก็เห็นได้ใน “นักชาตินิยม” ในชั้นหลังลงมา ลน นล (Lon Nol) นั้นเรียก พวกคอมมิวนิสต์ว่า *ทมิฬ* (Chandler, 1991 : 204) ซึ่งอยู่ในสาแหรกความคิดเดียวกันกับ *มิชฉาพิฐู* ของวัดตา แม้ว่า “แผ่นดินเมืองเขมรในบวรพุทธศาสนา” ของวัดตาจะจมอยู่ใต้ฉาษา ของพระนครอันยิ่งใหญ่

กระนั้น วัดตาและยุคนครก็ไม่ถูกนับเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างชาติ วัดตาและ ยุคนครถูกทำให้มองไม่เห็น ความคิดอ่านของพวกเขาถูกผลักออกไปซุกไว้ที่ใต้ นครวัดอันเป็น รูปปฏิมาของชาติกัมพูชา และก็ยังอยู่ที่ตรงนั้นตราบนานทุกวันนี้

บรรณานุกรม

เอกสารจดหมายเหตุที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

- สจข กต 97.2/6 เรื่องมีไปมากับกงสุลฝรั่งเศสสว่างด้วยเขมรคิดขบถต่อฝรั่งเศส
- สจข กต 97.2/14 นักร้องวัดถ้ำถึงแก่กรรมที่เมืองกระพงชม
- สจข กต 97.2/29 พวกเขมรและลาวจะคิดการจลาจลในเขตเขมร
- สจข กต (ล) 9/38 นักร้องควัฒาหลบหนีออกไปก่อการกบฏที่เขมรและรายงานการสู้รบที่เกิดขึ้น
- สจข ร. 5 บ 1.2/23 พระราชหัตถเลขาเรื่องให้ชังจินฮุยที่ไปเข้ากับนักร้องควัฒายังไม่ต้องลงโทษ และเรื่องการเก็บภาษีหัวเมืองเขมร (ร.ศ. 105)
- สจข ร. 5 ม 2.21 ง/1 เรื่องนักร้องควัฒาจักรเจ้าเขมรเข้ามากรุงเทพฯ และเรื่องเงินเดือนเจ้าเขมร 3 คน
- สจข ร.5 รล-พศ/25,103 คำให้การนายเขียวนายชม
- สจข สบ.2.53/138 พระองค์เจ้าหญิงมาลิกา ยุคันธร
- สทข ร. 3 จ.ศ. 1207/31 ใบบอกภาษาเขมร, หนังสืออั้งตันผุญว
- สทข ร. 4 จ.ศ. 1220/107 เรื่องพระราชทานนามเจ้านาย 34 พระองค์ กับพระราชาคณะและนักร้องควัฒา ฯลฯ
- ทสข จ ร. 4 1223/69 สำเนาแปลใบบอกเมืองอุงมีไชย
- ทสข จ ร. 4 1227/138 คำให้การองค์ควัฒา
- ทสข จ ร. 4 1228/217 คำให้การพระยาภักดีอิศราเรื่องร่วมกับควัฒา

หนังสือพิมพ์และนิตยสาร

- Yukanthor, Prince. "Deux Civilisations," **Le Figaro**. 1900 (8 Septembre) : 1.
- The Straits Times**. 1900 (26 November) : 2.
- The Straits Times**. 1900 (4 December) : 2.

The Straits Times. 1903 (17 November) : 4.

The Eastern Daily Mail and Straits Morning Advertiser. 1906 (12 November) : 4.

หนังสือและบทความวารสาร

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. "พระบรมราชบัญญัติญาณเรื่องพระหริราชคณย์ไกรแก้วฟ้า". ใน **ไทยสถาปนากษัตริย์เขมร: ประมวลเอกสารจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี กระทรวงมหาดไทย กรมศิลปากร ฯลฯ**. พระนคร: สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2505. (พิมพ์แจกในการถวายกฐินพระราชทาน ณ วัดพนัญเชิง พระนครศรีอยุธยา 26 ตุลาคม 2505)

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ความทรงจำ**. [ม.ป.ท.], 2489. (หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล พิมพ์ถวายเป็นพระกุศลในงานวันที่ 1 ธันวาคม วันสิ้นพระชนม์ครบรอบ 3 ปี)

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. **นิราสนครวัด**. พระนคร : ไสภณพิพรรฒ ธนากร, 2468. (ฉบับพิมพ์เป็นของฝากเมื่อ ปีฉลู พ.ศ. 2468)

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **พงศาวดารรัชกาลที่ 5**. กรุงเทพฯ : มติชน, 2545.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3**. พระนคร : ศรีหังส์, 2477.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2548.

ธิบตี บัวคำศรี. "เรื่องของยุคนธร (ค.ศ. 1860 – 1934) : ชีวิตลี้ภัยและการเผชิญหน้ากับระบอบอาณานิคม." (อยู่ในระหว่างการศึกษาพิมพ์).

นพรัตน์, นักร้อง. **ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา**. แปลโดย นายพันตรีหลวงเรืองเดชนันต์ (ทองดี ธนรัชต์). พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : แพร่พิทยา, 2513.

นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ประชุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว**. พระนคร : โสภณพิพรรฒธนากร, 2472.

ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ 16 พงษาวดารเมืองพระตะบอง ของเจ้าพระยาคทาธรรณินทร์ (เยีย). พระนคร : โสภณพิพรรฒธนากร, 2462. (พระอภัยพิทักษ์ (เลื่อม อภัยวงศ์) พิมพ์ครั้งแรกในงานปลงศพนางสงวน อภัยพิทักษ์ ปีมะแม พ.ศ. 2462)

พูนพิศมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้า. **ชีวิตและงานของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ**. กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2515.

ระยัศรี กาญจนวงศ์. **บทบาทของเจ้าเมืองพระตะบองในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2337-2449**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. “พระประวัติตรัสเล่า,” ใน **พระประวัติสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส**. กรุงเทพฯ : มุลินิมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514.

อรรถจักร สัตยานุรักษ์. **การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 - พ.ศ. 2475**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

Anderson, Benedict. **Imagined Communities: Reflections of the Origin and Spread of Nationalism**. Revised edition. London and New York : Verso, 2006.

Bilodeau, Charles. “Compulsory Education in Cambodia” in **Compulsory Education in Cambodia, Laos and Viet - Nam**. Switzerland : UNESCO, 1995

- Branda, Paul. **Ça et là Cochinchine et Cambodge, l'ame Khmere Ang - Kor.**
Deuxieme edition. Paris : Librairie Fischbacher, 1887.
- Chandler, David. P. **A History of Cambodia.** 2nd edition, updated. Boulder;
Colorado : Westview Press, 1996.
- Chandler, David P. **The Tragedy of Cambodian History : Politics, War, and
Revolution since 1945.** New Haven, C.T. : Yale University Press, 1991.
- Corfield, Justin. **The Royal Family of Cambodia.** 2nd edition. Melbourne : The
Khmer Language & Culture Centre, 1993.
- Edwards, Penny. **Cambodge : The Cultivation of a Nation, 1860 – 1945.**
Honolulu : University of Hawai'i Press, 2007.
- Hansen, Anne R. **How to Behave: Buddhism and Modernity in Colonial
Cambodia, 1860 – 1930.** Honolulu : University of Hawai'i Press, 2007.
- Lamant, Pierre L. "L'Affaire Duong Chakr," **Revue française d'histoire d'outre - mer,**
LXVII, 1980
- Lamant, Pierre L. **L'Affaire Yukanthor : Autopsie d'un scandale colonial.**
Paris : Société française d'histoire d'outre-mer, 1989.
- Loti, Pierre. **Un Pèlerin d'Angkor.** Paris : Calmann - Lévy, 1912.
- Mouhot, Henri. **Voyage dans les royaumes de Siam, de Cambodge, de
Laos.** Paris : Librairie de L. Hachette & Cie, 1968.
- Muller, Gregor. **Colonial Cambodia's 'Bad Frenchmen' : The rise of the
French rule and the life of Thomas Caraman, 1840 – 87.** London
and New York : Routledge, 2006.
- Osborne, Milton E. **The French presence in Cochinchina and Cambodia ;
rule and response (1859 – 1905).** Bangkok : White Lotus, 1997.
- Siegel, James T. **Fetish, Recognition, Revolution.** Princeton, N.J. : Princeton
University Press, 1997.

- Souber, Son. "Tribute to the Family of Prince Norodom Yukanthor," in *Papers of the 4th Socio – Cultural Research Congress on Cambodia, 6 – 8 November 2001*.
- Phnom Penh, Royal University of Phnom Penh, 2002 : pp. 443 – 448.
- Tully, John. **Cambodia Under Tricolour : King Sisowath and the 'Mission Civilisatrice' 1904 – 1927**. Victoria, Australia : Monash Asia Institute, Monash University, 1996.
- Taupin, J. "Prophéties khmères (traduction d'anciens textes cambodgiens)," *Bulletin de la Société des études indo - chinoise de Saigon*, 2e semestre 1887.

สวนยางพาราในกัมพูชา กับปฏิบัติการยึดแย่งที่ดิน
จากกลุ่มชนชายขอบ⁴¹

Rubber Plantation in Cambodia and Land Grabbed
from the Marginal People

สมหมาย ชินนาค⁴²

Somma Chinnak

No More Frontiers to Cross:

Life of Mekong People in the Plantation Era

(ไม่มีดินแดนใหม่ที่จะให้ (ข้าม) ไปอีกแล้ว : ชีวิตของพลเมืองลุ่มน้ำโขงในยุคของการปลูกพืชเชิงพาณิชย์)

(ที่มา : “WRM Briefing, December 2008)

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้มีแรงจูงใจจากปรากฏการณ์การขยายตัวอย่างรวดเร็วของยางพารา จนกลายเป็นพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ของกัมพูชา ซึ่งส่งผลกระทบต่อการทำลายป่า และพื้นที่ทำกินของชนพื้นเมือง โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ หนึ่ง เพื่อศึกษาประวัติ และพัฒนาการของยางพาราในฐานะที่เป็นพืชเศรษฐกิจหลักของกัมพูชาในปัจจุบัน สอง เพื่อศึกษากระบวนการหรือวิธีการที่รัฐบาลกัมพูชาใช้เป็นเครื่องมือในการทำให้ยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจอันชอบธรรม และ สาม เพื่อศึกษาผลกระทบของนโยบายและโครงการพัฒนา เกี่ยวกับการปลูกยางพาราที่มีต่อชนพื้นเมือง ตลอดจนปฏิบัติการที่เกิดขึ้น

---

⁴¹บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงภายใต้กระแสการเปลี่ยนผ่าน: กรณีศึกษานิเวศวิทยาการเมืองเรื่องการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง : จากยุคอาณานิคมถึงยางพารา” ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ผ่านมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

⁴²รองศาสตราจารย์ (มานุษยวิทยา) หลักสูตรสาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี อีเมลล์: s_chinnak@hotmail.co.th

ผลการศึกษาพบว่า ปรากฏการณ์การขยายตัวอย่างรวดเร็วของยางพารา จนกลายเป็นพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ของกัมพูชานั้น สัมพันธ์กับการเกิดขึ้นและขยายตัวของทุนนิยมหรือกระแสการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง ผ่านการทำงานระหว่างทุนกับกลไกของรัฐ ด้วยเหตุนี้ กัมพูชาในปัจจุบัน จึงมีฐานะเป็น “พื้นที่ของการต่อรอง” “ช่วงชิง” ของทั้งกลุ่มทุนชาติ และข้ามชาติ ที่แอบอ้างเรื่อง “วาทกรรมการพัฒนา” เพื่อให้สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ ผ่านปฏิบัติการกระบวนการขยายอำนาจรัฐเหนือพื้นที่ เพื่อแปลงทรัพยากรธรรมชาติ (ที่ดิน) ให้เป็นทุน ในด้านหนึ่งได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชนพื้นเมือง ซึ่งเคยใช้ประโยชน์จากพื้นที่เหล่านั้น ทั้งเป็นที่อยู่อาศัยและแหล่งทำมาหากิน ด้วยเหตุนี้ ในหลายๆ พื้นที่จึงพบว่ามีปฏิกิริยาต่อต้านจากชนพื้นเมือง อย่างไรก็ตาม กรณีศึกษาในหลายพื้นที่ชี้ชัดว่าการขยายพื้นที่ปลูกยางพาราได้ส่งผลให้ชุมชนพื้นเมืองหลายแห่งกลายเป็นกลุ่มคนชายขอบ

คำสำคัญ : กัมพูชา, การยึดแย่งที่ดิน, สวนยางพารา, การปลูกป่าเชิงพาณิชย์, กลุ่มชนชายขอบ

Abstract

This research has a motivation from the rapid expansion and become to the commercial tree of the rubber tree (*Hevea Brasiliensis*) in Cambodia which impacted to the forest and agricultural land of the local people. This research project has 3 objectives; firstly, to study the history and development of the rubber tree which become Cambodia's main commercial tree, secondly, to study the processes or methods which the Cambodia State use for promoted the rubber tree become an legal commercial tree and thirdly, to study the impacts of policies and the rubber tree plantation policy to the indigenous people and their adaptations.

The study found that the rapid expansion of rubber tree until become to the commercial tree of Cambodia is directly related to the emergence and expansion of capitalism or opening economy policy in the Mekong Sub-region through the working between the capital and the state. Then Cambodia nowadays was the “contesting area” of both national capitals and transnational capitals which claimed the development discourse for exploited the area through the territorialization process practice to transformed natural resource (land) become the capital. From that process, its have impacted to the local people who had been used those area both for their residence and their survival. Thus in many areas we found the resistance from the local people, however from many case studies we found that the expansion of rubber plantation make the local people become the marginal groups.

Keywords: Cambodia, Land Grabbed, Rubber Plantation, Commercial Trees, Marginal People

บทนำ

มีรายงานในปี 2005 ว่า 36 % ของประชากรชาวกัมพูชามีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนอยู่ที่ 0.46 – 0.63 เหรียญสหรัฐต่อวัน ดังนั้น เพื่อที่จะให้หลุดพ้นจากความยากจน กุญแจสำคัญของรัฐบาลก็คือ การส่งเสริมพืชเกษตรอุตสาหกรรม อย่างเช่นยางพารา มะม่วง หิมพานต์ กาแฟ มะพร้าว ปาล์ม น้ำมัน และอื่นๆ ยางพาราถูกมองว่าเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญที่คาดหวังว่าจะช่วยขยายการเติบโตของการค้าระหว่างประเทศและระบบเศรษฐกิจ และไม่นานมานี้เอง การปลูกยางพาราจึงได้รับการส่งเสริมทั้งในระดับอุตสาหกรรมและการทำสวนยางเป็นพืชเศรษฐกิจของครอบครัว (industrial and smallholders’ scale enterprise) ทั่วทั้งประเทศ (NGO Forum,2005 : no page)

กัมพูชา จึงเป็นประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่างประเทศหนึ่งที่ย่างพารา กำลังเป็นพืชเศรษฐกิจที่กำลังขยายตัว ในปี 2006 รัฐบาลกัมพูชาได้ขายพื้นที่สวนยางพารา ที่ดำเนินการโดยรัฐทั้งหมด 7 แห่ง ให้แก่นักลงทุนภาคเอกชน โดยให้เหตุผลเพื่อเพิ่มผลผลิต และเพิ่มรายได้เข้าประเทศ ท่ามกลางกระแสความต้องการผลผลิตยางพารา และราคาที่ยังสูงขึ้นไปในตลาดโลก โครงการแล้วเสร็จในกลางปี 2007 ด้วยความช่วยเหลือของธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank) หรือ "เอดีบี" ดังรายงานของหนังสือพิมพ์ แคมโบเดียเดลี (Cambodia Daily) ที่ระบุว่า นายลี พัลลา (Ly Phalla) ผู้อำนวยการแผนกยางพารา กระทรวงการเกษตรกัมพูชา กล่าวว่า กระทรวงการเกษตรกำลังดำเนินการร่วมกับเอดีบี เพื่อเข้าดูแลผลประโยชน์ที่จะได้จากการขายสวนยางพาราซึ่งตั้งอยู่ในจังหวัดกำปงจาม (Kampong Cham) และจังหวัดกระแจะ (Kratie) "แผนการนี้จะช่วยให้รัฐบาลกัมพูชา ประสบความสำเร็จในการดูแลเกษตรกรสวนยางที่มีอยู่จำนวนมาก" นอกจากนี้ นายมาซาฮิโร โอสึกะ (Masahiro Otsuka) ผู้จัดการโครงการธนาคารพัฒนาเอเชีย ก็ได้กล่าวว่า ธนาคารพัฒนาเอเชียได้ช่วยเหลือเงินทุนแก่รัฐบาลกัมพูชาเพื่อดำเนินการในเรื่องนี้เป็นเงิน 25 ล้านดอลลาร์สหรัฐ

ทั้งนี้สวนยางในกัมพูชาซึ่งดำเนินการโดยรัฐมีอยู่ทั้งหมด 7 แห่ง โดย 6 แห่งอยู่ในเขตจังหวัดกำปงจาม และอีกหนึ่งแห่งใน จังหวัดกรอแจะ ในปี 1997 รัฐบาลได้ขายสวนยาง ในจังหวัดรัตนคีรี (Ratanakiri) แก่นักธุรกิจใหญ่นามว่า ไต เสง (Tai Seng) และอีกแห่งหนึ่งในจังหวัดกำปงจาม ก็ได้ขายให้แก่นักธุรกิจชื่อ กิม กาว (Kim Kao) ซึ่ง นายกาง จันดาราโรต ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาการศึกษา กัมพูชา ก็ได้กล่าวว่า รัฐบาลต้องจัดการประมูลขายสวนยางอย่างโปร่งใสเพื่อให้ได้ราคาและผลประโยชน์สูงสุด (หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน 16 กรกฎาคม 2549)

ปรากฏการณ์การเปิดโอกาสให้กลุ่มทุนทั้งจากภายนอกประเทศและภายในประเทศ เข้ามาดำเนินการปลูกยางพาราของกัมพูชาในช่วงประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา มีลักษณะไม่ต่างไปจากเพื่อนบ้านในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง อย่าง สปป.ลาว หรือเมียนมาร์เท่าใดนัก ยังผลให้ไม่เพียงแต่ก่อให้เกิดการสูญเสียพื้นที่ป่าจำนวนมาก อันเนื่องมาจากการปรับเปลี่ยนมาปลูกยางพาราเท่านั้น หากแต่ยังก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในสังคมอย่างรุนแรงในประเด็น

เกี่ยวกับที่ดิน ทั้งนี้เพราะการขยายตัวของพื้นที่ปลูกยางพารา นั้น นับเป็นปัจจัยหลักของปรากฏการณ์ปฏิบัติการยึดแย่งที่ดิน (land grabbing) จากกลุ่มชนชายขอบ ของบรรดากลุ่มทุนต่างๆ ที่ได้รับสัมปทานจากรัฐบาล อันเป็นปรากฏการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นทั่วทั้งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Derek Hall, Philip Hirsch and Tania Murray Li, 2011 : no page)

ด้วยเหตุนี้ เมื่อผู้วิจัยเริ่มต้นที่จะศึกษาปรากฏการณ์การแผ่ขยายของยางพารา ในประเทศกัมพูชา ภาพแรกที่สุดขึ้นมาในความคิดของผู้วิจัยก็คือ ภาพที่ผู้เขียนถ่ายเมื่อปี 1996 โดยเป็นภาพกลุ่มผู้หญิงชาวเขมรเลอ (Khmer Leou) หรือชนบทที่สูงที่จังหวัดรัตนคีรี (Rattanakiri) ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา จำนวน 7 คน กำลังแบกตะกร้าสานด้วยหวายที่เรียกว่า “กาบพา” ที่อัดแน่นไปด้วยผลผลิตจากไร่ของพวกเธอและของที่หาได้จากป่าใส่หลังเดินเป็นระยะทางหลายกิโลเมตร มุ่งหน้าเพื่อนำไปขายยังตลาดที่ตัวเมืองบันลุง อันเป็นเมืองหลักซึ่งเป็นที่ตั้งของจังหวัดรัตนคีรี ผ่านสวนยางพาราเก่าแก่ตั้งแต่สมัยอาณานิคมฝรั่งเศสสองข้างทาง ที่ยืนต้นอย่างไร้ระเบียบเพราะถูกทิ้งร้างจนแทบมองไม่เห็นร่องรอยของคมมีดกรีดยาง หากลำต้นเต็มไปด้วยตะปุ่มตะป่ำสูงชะลูดเหนือวัชพืชและพืชยืนต้นอื่นๆ ที่ปกคลุมอยู่ด้านล่าง

(ซ้าย) ถ่ายเมื่อปี 1996 ภาพชาวเขมรเลอหรือชนบทที่สูงกำลังเดินผ่านสวนยางเก่าแก่สองข้างทางนับแต่สมัยฝรั่งเศสปกครองเพื่อนำผลผลิตจากไร่และป่าไปขายยังตลาดเมืองบันลุง จังหวัดรัตนคีรี

(ขวา) ถ่ายเมื่อปี 2010 ภาพสวนยางพาราของนายทุนที่ได้รับสัมปทานบนพื้นที่อันมืมาที่กำลังเข้ามาทดแทนสวนยางเก่ารวมทั้งพื้นที่ทำกินของชาวเขมรเลอ

ครั้งเมื่อได้มีโอกาสลงพื้นที่ภาคสนามในปี 2010 ผู้วิจัยจึงมุ่งมั่นที่จะไปยังพื้นที่ที่ตนเองได้ถ่ายภาพนั้นไว้ ทว่าดูเหมือนว่าช่วงระยะเวลาเพียง 14 ปี ได้ทำให้ภูมิทัศน์ของชนบทรัตนคีรีเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเสียเหลือเกิน แม้ว่าสวนยางพาราเก่าแก่ดั้งเดิมปรากฏในภาพถ่ายจะยังคงหลงเหลืออยู่บ้าง แต่ก็มิใช่สวนยางที่รกร้างปกคลุมด้วยวัชพืชและไม้ยืนต้นอื่นแซม หากแต่ได้รับการถากถางจนเห็นลำต้นตั้งเรียงรายอย่างค่อนข้างเป็นระเบียบ รวมทั้งรอยกรีดของมีดกรีดยางบนลำต้นนับแต่โคนต้นไล่ขึ้นไปจนเลยขึ้นไปเหนือกิ่งก้านที่แผ่ออกมาเกินความสามารถของคนงานที่จะกรีดได้ จนต้องนำผองไม้มาวางพาดกับลำต้นเพื่อป็นขึ้นไปกรีดกันเลยทีเดียว ภาพที่ปรากฏดังกล่าวได้สร้างทั้งความอัศจรรย์ใจและตื่นตะลึงแก่ผู้วิจัยยิ่งนัก นำมาซึ่งคำถามมากมายว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวนั้น สามารถบอกอะไรได้บ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่มุมทางมานุษยวิทยา

ดังนั้นเนื้อหาที่จะนำเสนอในบทความนี้ จึงเป็นความพยายามที่จะตอบคำถามดังกล่าวข้างต้น โดยจะประกอบไปด้วยพัฒนาการและความเป็นมาของยางพาราในกัมพูชา กระบวนการหรือวิธีการที่รัฐบาลกัมพูชาใช้ในการทำให้ยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจอันชอบธรรมของประเทศ ผลกระทบของการปลูกยางพาราที่มีต่อชนพื้นเมือง ตลอดจนปฏิบัติการที่เกิดขึ้น

(ซ้าย) ภาพปัจจุบัน (ปี 2010) ของสวนยางเก่าแก่
ที่ถูกจัดระเบียบด้วยการจัดการสวนยางแบบใหม่
อันเนื่องมาจากกระแสของความเฟื่องฟู
ของยางพารา

(ขวา) คนงานกำลังปีนลงจากผองที่ใช้พาดลำต้น
เพื่อปีนไปกรีดยาง ซึ่งสูงจากพื้นร่วม 5-6 เมตร
ที่สร้างทั้งความอึดจรรยาและตื่นตะลึง
แก่ผู้วิจัยยิ่งนัก

ยางพาราในกัมพูชา : จากพีชอาณาจักรมอญที่ชนพื้นเมือง

มีหลักฐานว่ายางพาราเข้าสู่กัมพูชาตั้งแต่เมื่อปี 1910 โดยภาคเอกชนที่นำมาปลูก
ในนิคมเกษตรกรรมยางพารา ไปร นูป (*Prey Nup*) ทางชายฝั่งตะวันตกของท่าเรือ Ream
ซึ่งน่าจะอยู่ในเขตจังหวัดสีหนุวิลล์ในปัจจุบัน (เดิมคือจังหวัดกำปงโสม) แต่ก็ถูกปล่อยร้าง
หลายทศวรรษ จนกระทั่งมีการฟื้นฟูในทศวรรษ 1990 อันเป็นช่วงที่กระแสความต้องการ
ยางพาราของตลาดโลกเฟื่องฟูมานี้เอง

ต่อมาในปี 1920 ฝรั่งเศสในฐานะเจ้าอาณานิคมของกัมพูชาก็ได้ทำการพัฒนาระบบนิคมเกษตรกรรมยางพาราในกัมพูชาครั้งแรกขึ้นที่จังหวัดกำปงจาม บนผืนดินที่เคยปลูกฝ้ายบริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงที่ยังปกคลุมไปด้วยป่าและเป็นพื้นที่ที่ยังไม่เคยมีการสำรวจมาก่อน แต่ก็ปกคลุมไปด้วยดินบะซอลท์ที่มีสีแดง ต่อมาในปี 1922 นิคมเกษตรกรรมยางพาราแปลงที่สองก็เกิดขึ้นบริเวณทางตอนเหนือของกำปงจาม คือที่ตำบลเล็ก ๆ ที่ชื่อว่า จูป (Chup) บนพื้นที่สัมปทานขนาดมหึมาถึง 17,000 เฮกตาร์ ซึ่งนับเป็นการถือกำเนิดอย่างเป็นทางการของบริษัทข้ามชาติที่สำคัญคือ Compagnie du Cambodge

ต่อมาไม่นานนักผู้ปลูกยางพาราก็ประจักษ์ถึงคุณภาพของดินบะซอลท์ (Basaltic Soil) ทำให้สีแดง (ของดินบะซอลท์) มีนัยยะถึงความสำเร็จด้วย กิตติศัพท์ของดินสีแดงได้แพร่กระจายไปยังโลกของนักปลูกยางพารา และกลายเป็นแรงดึงดูดให้นักปลูกยางพาราต่างเดินทางมายังพื้นที่นี้ ในปี 1930 นักลงทุนจำนวนมากเดินทางมายังกัมพูชา เพื่อไปยังที่ราบสูงที่มีดินสีแดง ไม่นานนักแปลงยางพาราก็ผุดขึ้นตามมา ทั้งที่ เมม็วด (Mimot) จ้อมกา อันดง (Chamcar Andong) หรือ ไปรย์ อัก (Prekak) ที่ได้กลายเป็นคู่แข่งกับสวนยางพาราจูป ทั้งนี้ เมม็วด (Mimot) นับเป็นสวนยางพาราแห่งแรกของโลกที่ใช้เฉพาะการขยายพันธุ์ด้วยเมล็ด (clone seedling) ซึ่งผลิตกันทั้งยังมีชื่อเรียกว่า “Mimotex” ที่ถือว่ามีความคุณภาพเยี่ยม ขณะที่ จ้อมกา อันดง (Chamcar Andong) ก็เป็นพื้นที่ที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์ ส่วน ไปรย์ อัก (Prekak) ก็มีการปลูกบนที่ราบสูงที่มีลักษณะภูมิประเทศลาดลงตามเนินเขาเล็กๆ ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงบริเวณที่เรียกว่าช้างข้าม (the elephant leap) ที่ถูกขนานนามว่าเป็นสวนยางพาราที่สวยงามที่สุดในอินโดจีน อย่างไรก็ตาม จูป ก็ยังเป็นสวนยางพาราที่ใหญ่ที่สุดในโลกจนถึงปี 1975 ด้วยขนาดพื้นที่ถึง 15,000 เฮกตาร์ และทำสถิติในการให้ผลผลิตมากที่สุดต่อเนื่องมาจนถึงปีดังกล่าว (Ly Phalla and Phillippe Monnin, 2009 : 9 - 41)

จากการเป็นต้นกำเนิดของยางพาราในประเทศและการขยายตัวของยางพาราอย่างรวดเร็วนับแต่ปลายทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมานั้น ดูเหมือนว่าในด้านหนึ่งนั้นจะทำให้จังหวัดกำปงจามได้ประโยชน์จากสวนยางพาราในหลากหลายด้าน โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจ และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ โดยมีตลาดตั้งอยู่ใกล้กับบริษัทปลูกยางพารา ที่มีทั้งรันเวย์เครื่องบินของตนเอง โรงเรียน ถนน และโรงพยาบาล แต่ในอีกด้าน

หนึ่งนั้น การขยายตัวของพื้นที่ปลูกยางพาราที่ดูจะไม่มีขีดจำกัด ก็ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ที่สวนยางพาราเข้าไปถึงอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การขยายตัวแบบก้าวกระโดดของยางพาราในกัมพูชา ที่เริ่มต้นตั้งแต่รัฐบาลได้ประกาศนโยบายส่งเสริม “การทำสวนยางพาราเป็นเศรษฐกิจของครอบครัว” (family - scale rubber plantation) ในเดือนสิงหาคม ปี 2001 เพื่อที่จะให้ยางพาราขยายไปยังพื้นที่ชนบทของประเทศ โดยรัฐบาลได้รับประกันกับครอบครัวที่เข้าร่วมโครงการดังกล่าวในด้านของความมั่นคงของวิถีชีวิต กรรมสิทธิ์ในที่ดิน และความช่วยเหลือด้านเทคนิคต่างๆ (Jeremy Ironside, Toeur Veasna, Hak Sokleap and Chhun Vanthoem, 2004 : no page) ด้วยเหตุนี้ อาจกล่าวได้ว่านับแต่ปี 2000 เป็นต้นมานั้น ยางพาราก็ดูจะแทบไม่เป็นสิ่งแปลกปลอมในพื้นที่ชนบทของกัมพูชาอีกต่อไป

การขยายตัวของอุตสาหกรรมยางพาราในกัมพูชา จึงสัมพันธ์โดยตรงกับการเกิดขึ้นและการขยายตัวของทุนนิยมในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง และการขยายตัวของทุนนิยมชายแดน (frontier capitalism) อันเป็นลักษณะที่สำคัญของเกษตรอุตสาหกรรมยางพารานับแต่ปลายศตวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา ที่ดำเนินไปได้ด้วยความสัมพันธ์หลากหลายรูปแบบระหว่างนักลงทุนในประเทศ นักลงทุนต่างประเทศ เกษตรกร และเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทั้งนี้ทุนขนาดใหญ่ ทั้งทุนในประเทศและทุนข้ามชาติ มักเป็นทุนที่มีการดำเนินการในลักษณะของสวนยางพาราขนาดใหญ่ (large rubber plantation) โดยการขอสัมปทานที่ดินผืนใหญ่จากรัฐบาลในระยะเวลายาวหลายสิบปีครอบคลุมพื้นที่แทบทั่วทั้งประเทศ และมีแนวโน้มว่าการขยายตัวของสวนยางพาราขนาดใหญ่ในกัมพูชาก็ได้การลงทุนของนักลงทุนต่างชาติ เริ่มมีมากกว่าการลงทุนภายในประเทศเอง ดังข้อมูลจากการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งในจังหวัดรัตนคีรีโดยผู้วิจัย เมื่อปี 2010 พบว่า ในช่วงระหว่างปี 1992 - 2006 นั้น รัฐบาลกัมพูชาได้ให้สัมปทานที่ดินแก่บริษัทเพื่อทำการปลูกยางพาราทั้งจากในประเทศและต่างประเทศไปแล้วจำนวน 10 บริษัท ครอบคลุมพื้นที่เกือบๆ 1 ล้านเฮกตาร์ ดังตารางต่อไปนี้ (Kim Sangha, ผู้ประสานงาน The Se San River Protection Community Network (SPN) , สัมภาษณ์)

ตารางแสดงรายชื่อบริษัทที่ได้รับสัมปทานที่ดินเพื่อปลูกยางพาราระหว่างปี 1992 - 2006

ที่	ชื่อบริษัท	พื้นที่ที่ได้รับสัมปทาน	ขนาด (เฮกตาร์)	วันที่ได้รับอนุมัติ
1	Household Company Heng Sarat	กำปงจาม	500	23 - 01 - 1992
2	Ta Lam Plantation Holding	เกาะกง	36,700	05 - 10 - 1998
3	TTY Industrial Crops Development Import - Export	กำปงจาม	1,070	02 - 05 - 2000
4	Gialai Company Limited	รัตนคีรี	9,380	26 - 01 - 2005
5	Sal Sophea Peanich Co., Ltd.	สตึงแตรัง	9,917	08 - 11 - 2005
6	Men Sarun Import Export	กำปงจาม	4,400	10 - 02 - 2006
7	Mean Rithy Co., Ltd.	กำปงธม	9,784	16 - 03 - 2006
8	Oryung Construction (ACM) Co., Ltd.	รัตนคีรี	6,866	04 - 04 - 2006
9	Samrang Rubber Industry PTC Ltd.	เสียมเรียบ และอุดรมีชัย	9,658	12 - 05 - 2006
10	Heng Development	รัตนคีรี	8,654	25 - 05 - 2006
Total (รวมทั้งสิ้น)			907,655	

รัฐภูมิพวากับมายาคติในการทำให้ยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจอันชอบธรรมของประเทศ

องค์การป่าฝนโลก (World Rainforest Movement – WRM) รายงานเมื่อปี 2008 ว่า การปลูกพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่ขนาดใหญ่ (monoculture plantation) เช่น ยูคาลิปตัส ปาล์ม น้ำมัน ยางพารา และสับปะรด กำลังขยายตัวเข้าไปในผืนดินของประชาชนและป่าไม้ ในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงภายใต้เหตุผลที่สลับซับซ้อนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็น “เพื่อยุติการทำไร่เลื่อนลอย” (shifting cultivation stabilization) และ “เพื่อลดความยากจน” (poverty reduction) ดังที่ใช้กันมาโดยตลอดในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา หรือในปัจจุบัน “เพื่อเป็นแหล่งดูดซับคาร์บอน” (carbon credit) และ “เพื่อผลิตพลังงานทดแทนจากพืช” (biofuel production) ก็ตาม ทั้งนี้ หลายปีที่ผ่านมา เหตุผลที่ประชาชนได้ยื่นได้ฟังก็จะถูกเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ตลอดเวลา หากแต่สิ่งหนึ่งที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลงก็คือ ประชาชนในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ยังคงเป็นผู้ที่ถูกเบียดขับให้ไปอยู่ติดชายขอบที่ดินของพวกเขาอยู่เช่นเดิม (Premrudee Daoroung, 2008 : no page)

เช่นเดียวกันกับสถานการณ์ในประเทศกัมพูชา นับตั้งแต่หลังการประกาศยกเลิกสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศในเดือนมกราคม 2002 รัฐบาลกัมพูชาก็หันมาใช้นโยบายส่งเสริมพืชอุตสาหกรรม (agro - industrial cultivation) ด้วยการปลูกสร้างสวนยางพาราขนาดใหญ่ และการปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นไม้สน ไม้สัก มันสำปะหลัง กระจินเทพา (กระจินณรงค์) และพืชเชื้อเพลิงชีวภาพ (agro - fuel) เช่นปาล์มน้ำมัน ในรูปของการให้สัมปทานที่ดินเพื่อเศรษฐกิจ (economic concession) ยังผลให้พื้นที่ปลูกยางพาราและพืชเศรษฐกิจดังกล่าวแผ่ขยายไปทั่วทุกหัวระแหง ทั้งนี้ข้ออ้างของรัฐต่อปฏิบัติการดังกล่าวไม่เพียงแต่เพื่อสร้างรายรับให้แก่รัฐ และพัฒนาระบบการเกษตรแบบเข้มข้น แต่ยังมีเป้าหมายเพื่อลดความยากจน ด้วยการส่งเสริมโอกาสการมีงานทำในท้องถิ่นอีกด้วย (Megan MacInnes, 2008 : no page)

รัฐกัมพูชาจึงนับเป็นเอเยนต์สำคัญในการสร้างและผลิตซ้ำมายาคติว่าด้วยการพัฒนา ผ่านการสร้างจินตนาการว่าด้วยการเจริญเติบโต การลดความยากจน และความมั่งคั่งของประชาชาติโดยการลงทุนจากต่างชาติ ภายใต้กระบวนการเสกสรรความทันสมัยนี้เองที่ “การพัฒนาจากภายนอก” ถูกนำมาใช้สร้าง “วิธีคิด” หรือ “จินตนาการใหม่” ที่เชื่อมโยงโครงการทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน ภายใต้วิธีคิดเช่นนี้ “ทุนนิยมชายขอบ” (Peripheral capitalism) หรือการลงทุนจากประเทศเพื่อนบ้าน ได้รับการนำเสนอในฐานะกลไกสร้างความเจริญเติบโตผ่านระบบสัมปทาน ที่เชื่อมโยงท้องถิ่น เมือง จังหวัด ประเทศสู่ระบบเศรษฐกิจโลก (ยศ สันตสมบัติ, 2553 : 200) และถูกผนวกเข้ากับกระบวนการสร้างรัฐชาติกัมพูชาและความทันสมัย กล่าวคือ ความทันสมัยถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมของอำนาจรัฐในกระบวนการขยายพื้นที่ควบคุมของรัฐชาติ (Territorialization) (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2554 : 209 - 212) ภายใต้แนวคิดที่ว่าด้วยความเจริญเติบโต ความมั่งคั่ง และการบริโภครายได้กลไกตลาดเสรี

ด้วยเหตุนี้ แม้กลไกตลาดจะเริ่มมีอิทธิพลมากขึ้นเรื่อยๆ แต่รัฐกัมพูชาก็ยังคงเป็นกลไกสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนา ผ่านการสร้างวาทกรรมการพัฒนาภายใต้กรอบของระบบเศรษฐกิจเสรี วาทกรรมการสร้างชาติ การพัฒนาในฐานะที่เป็นตัวชี้วัด “ความทันสมัย” ที่พึงปรารถนา กลายเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐและชนชั้นนำ กล่าวเฉพาะกรณีของยางพารา ภายหลังจากที่รัฐบาลกัมพูชาได้ประกาศ

นโยบายส่งเสริมการทำสวนยางเป็นพืชเศรษฐกิจของครอบครัวในเดือนสิงหาคม ปี 2000 เพียงสองสัปดาห์ สมเด็จพระเจ้านายกัมพูชา ก็ได้เดินทางไปยังตำบลตุมริง ในจังหวัดกำปงทม (Kompong Thom) เพื่อเป็นประธานในพิธีเปิดสวนยางตุมริงอย่างเป็นทางการ สวนยางแห่งนี้มีบริษัทจูป (Chhub Rubber Plantation Company) เป็นผู้บริหารจัดการ ตามนโยบายส่งเสริมการทำสวนยางเป็นพืชเศรษฐกิจของครอบครัวนี้ รัฐบาลได้มอบที่ดินทั้งสิ้น 4,359 เฮกตาร์ ให้กับสวนยางตุมริง และมอบที่ดินอีก 1,841 เฮกตาร์สำหรับสวนยางครอบครัว โดยสมเด็จพระเจ้านายกัมพูชา ได้กล่าวชื่นชมว่า บริษัทได้ทำการฟื้นฟูปะปายของภูมิภาคให้กลับมามีชีวิต ซึ่งเป็นผลมาจากการลักลอบทำไม้ในอดีต ชาวบ้านในพื้นที่จะปลูกพืชเศรษฐกิจระหว่างแถวของต้นยางพารา และจะได้รับที่ดินจำนวน 3 เฮกตาร์ เพื่อที่จะปลูกยางพาราหรือปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆ สมเด็จพระเจ้านายกัมพูชา ยังกล่าวต่อไปอีกว่า ประชาชนของเราจะเปลี่ยนจากชาวนาและผู้ตัดและเผาป่าเพื่อทำการเกษตรไปเป็นคนงาน และเจ้าของครอบครัวสวนยางพารา

ข้อมูลจากสภารัฐมนตรี (Council of Ministers) ของกัมพูชาเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ปี 2003 หรือภายหลังจากการยกเลิกสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศเพียงหนึ่งปี ระบุว่ารัฐบาลกัมพูชาอนุมัติให้สัมปทานที่ดินเพื่อเศรษฐกิจ (economic land concession) เป็นจำนวน 40 แปลงขนาดใหญ่ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ถึง 809,296 เฮกตาร์ (หรือประมาณ 5,058,100 ไร่) และนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ก็ปรากฏว่ายากที่จะเข้าถึงตัวเลขข้อเท็จจริงที่เป็นทางการได้ แต่ก็ปรากฏในรายงานในช่วงหลังที่ชี้ว่า ในช่วงเปลี่ยนผ่านซึ่งเศรษฐกิจโลกขยายตัวในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ที่ดินครึ่งหนึ่งของกัมพูชาได้ถูกโอนให้เป็นกรรมสิทธิ์ของนักลงทุนต่างชาติในรูปของการให้สัมปทานที่ดินหรือการเช่าที่ดินในระยะยาว (Pompana Kuaycharoen, 2008 : no page)

นักลงทุนใหญ่ๆ ในกัมพูชามักมีเส้นสายโยงใยกับนักการเมืองระดับสูงในรัฐบาล แม้กฎหมายของรัฐจะระบุให้การสัมปทานที่ดินเพื่อเศรษฐกิจทำได้สูงสุดไม่เกิน 10,000 เฮกตาร์ (หรือประมาณ 62,500 ไร่) (Touch Siphath, 2008 : 2008 : 70) และการสัมปทานขนาดใหญ่ที่มีมาก่อนหน้านั้น จะต้องลดขนาดลงก็ตาม แต่ในความเป็นจริง รัฐบาลก็ได้ดำเนินการใดๆ เพื่อนำที่ดินกลับคืนมาจากบริษัทที่มีอำนาจ ซึ่งถือครองเนื้อที่สัมปทานที่ดินเกินกว่าที่กฎหมายประกาศ ดังเช่น บริษัท วู ชี ซาน (Wuzhishan L.S. Group) จากประเทศจีน

ได้สัมปทานที่ดินถึง 199,999 เฮกตาร์ (หรือประมาณ 1,249,993.75 ไร่) เพื่อปลูกไม้สน ในจังหวัดรัตนคีรี จากเนื้อที่อนุมัติการใช้ประโยชน์เริ่มต้นที่ 10,000 เฮกตาร์ แต่ว่าสภาพภาพของที่ดินที่นอกเหนือจากนั้นกลับไม่ชัดเจน ส่วนบริษัทปลูกไม้ที่เจ้าของเป็นชาวต่างชาติรายอื่นที่ครอบคลุมเนื้อที่สัมปทานที่ดินขนาดใหญ่ก็มีอีกหลายบริษัท อาทิเช่น บริษัทกรีน ริช (Green Rich) ที่ได้รับสัมปทานที่ดินสำหรับปลูกกระถินเทพาและปาล์มน้ำมันเป็นจำนวน 18,300 เฮกตาร์ (หรือประมาณ 114,375 ไร่) ในจังหวัดเกาะกง บริษัทแคมโบเดีย ไฮนิง (Cambodia Hainning Group) ได้รับสัมปทานที่ดินสำหรับปลูกมันสำปะหลัง ปาล์ม น้ำมัน และเลี้ยงสัตว์ เป็นจำนวน 21,250 เฮกตาร์ (หรือประมาณ 132,812.5 ไร่) ในจังหวัดกำปงสปีอ บริษัทเอเชีย เวิลด์ (Asia World Agricultural Development) และบริษัทโกลบอล อะกริคัลเจอร์ (Global Agricultural Development and Great Wonder Ag Dev Co.) ได้รับสัมปทานที่ดินบริษัทละ 10,000 เฮกตาร์ (หรือประมาณ 62,500 ไร่) เพื่อปลูกไม้สักในเขตอำเภอเดียวกันของจังหวัดครอแจะ (Kratie) ซึ่งทั้งสองบริษัทต่างก็ได้รับใบอนุญาตสัมปทานที่ดินในวันเดียวกัน

ในเดือนมีนาคมปี 2006 ผู้แทนจากบริษัทไฮแนน เนเชอรัล รับเบอร์ (Hainan Natural Rubber Industry Group Corp) ซึ่งเป็นผู้ผลิตรายใหญ่ที่สุดของจีน และบริษัทซุยแกง อินเวสเมนต์ (Suigang Investment Development Co Ltd) ของกัมพูชา ได้ลงนามในข้อตกลงปลูกยางพาราและตั้งโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปยางพาราในกัมพูชา ครอบคลุมพื้นที่กว่า 60,000 เฮกตาร์ (หรือประมาณ 375,000 ไร่) พร้อมทั้งรับซื้อกลับไปยังจีนด้วย

"เราจะนำเอาระบบอุตสาหกรรมที่มีมาตรฐานแบบใหม่ล่าสุดมาใช้ในโครงการนี้ เพื่อจะได้นำทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ของกัมพูชามาใช้ให้เกิดผลประโยชน์คุ้มค่ามากที่สุด" สำนักข่าวซินหัวอ้างคำกล่าวของนายอู๋ยาหรง (Wu Yarong) ประธานคณะกรรมการบริหารบริษัท Hainan Natural Rubber Industry Group Corp เช่นเดียวกับ นายสิม สอนทิม (Sim Sonthim) ประธานกรรมการบริษัท Suigang Investment Development Co Ltd ที่กล่าวว่า "โครงการความร่วมมือดังกล่าวจะช่วยปรับปรุงให้มาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่ของชาวกัมพูชามีสภาพที่ดีขึ้น"

บริษัทจีนดังกล่าวนี้มีพื้นที่ในการเพาะปลูกสวนยางมากกว่า 1,562,500 ไร่ สามารถผลิตยางพาราได้กว่า 250,000 ตันต่อปี หรือนับเป็นครึ่งหนึ่งของผลผลิตรวมทั้งหมดของจีนเลยทีเดียว

จีนเป็นผู้นำในการใช้ยางพาราของโลก และนำเข้ายางพารามากที่สุดในโลกตั้งแต่ปี 2001 เป็นต้นมา โดยเมื่อปีที่แล้วอัตราการใช้จ่ายในประเทศจีนมีปริมาณสูงถึง 2.04 ล้านตัน ในขณะที่ผลผลิตในแต่ละปีอยู่ที่เพียง 500,000 ตันเท่านั้น ในขณะที่จีนเองมีพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการทำสวนยางอยู่ไม่มากนัก ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในมณฑลไห่หนัน (ไหหลำ) มณฑลหยุนหนัน และบางส่วนในมณฑลกว่างตง (กว่างตุง) ทางภาคใต้ของจีนเพราะเป็นพื้นที่ที่มีฝนตกชุก ดังนั้นบริษัทผู้ผลิตยางจึงเล็งที่จะขยายการผลิตของตนไปยังประเทศในทวีปแอฟริกา และภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งยังคงมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ (หนังสือพิมพ์ผู้จัดการออนไลน์ 2 เมษายน 2549)

นอกจากนี้ยังมีรายงานอีกว่า บริษัทจากเวียดนามอีก 2 - 3 แห่ง ก็ได้รับอนุมัติให้ลงทุนปลูกยางพาราบนเนื้อที่ประมาณ 16,000 เฮกตาร์ ในจังหวัดมณฑลคีรี ทั้งนี้บริษัทอุตสาหกรรมยางพารากลุ่มนี้ก็ตั้งเป้าที่จะลงทุนปลูกยางพาราในกัมพูชาให้ได้ถึง 100,000 เฮกตาร์ ดังเช่นที่ลงทุนใน สปป.ลาว และมีรายงานข่าวว่าในเดือนพฤศจิกายน 2007 สวนยางพาราของรัฐ (government rubber plantation) จำนวน 3 แห่ง รวมเนื้อที่ประมาณ 22,000 เฮกตาร์ ได้ถูกอนุมัติให้บริษัทเอกชนจากจีนเช่าเป็นระยะเวลาถึง 99 ปีเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่เพียงแต่บริษัทต่างประเทศเท่านั้น ที่สามารถเข้าถึงที่ดินด้วยการอนุมัติจากรัฐบาล ที่ดินเนื้อที่มากกว่า 200,000 เฮกตาร์ ในเขตจังหวัดสตึงเตรงก็ได้ถูกยกให้บริษัทในประเทศจำนวน 11 บริษัท และบริษัทเหล่านั้น ก็เชื่อเชิญให้บริษัทต่างชาติเข้าร่วมทุนอีกชั้นหนึ่ง

จากที่กล่าวไปข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่า การแผ่ขยายของยางพาราที่ถูกทำให้เชื่อว่าเป็นกระบวนการหนึ่งของสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” ที่จะนำพาประเทศไปสู่ “ความทันสมัย” นั้น เป็นกระบวนการพัฒนาที่มีรัฐและชนชั้นนำเป็นศูนย์กลาง (state-centric development) ทั้งรัฐส่วนกลางและรัฐท้องถิ่นเป็นกลไกสำคัญในการปิดล้อมชุมชน พาราขายน้ำ ฝืนป่าและที่ดินไปจากประชาชน และเปลี่ยนทรัพยากรเหล่านั้นให้เป็นสินค้าราคาถูกเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดและเพื่อนบ้าน

ยางพาราและพืชเศรษฐกิจอื่นภายใต้นโยบายเกษตรอุตสาหกรรมของรัฐกัมพูชา

นับตั้งแต่ปี 2002 เป็นต้นมา หลังจากนโยบายการให้สัมปทานที่ดินเพื่อการจัดการป่าไม้แบบเดิมได้ถูกยกเลิก และรัฐบาลกัมพูชาได้หันมาอนุมัติการสัมปทานที่ดินเพื่อการทำเกษตรอุตสาหกรรมแก่บริษัทเอกชนเพื่อปลูกพืชพาณิชย์ในพื้นที่ขนาดใหญ่ดังกล่าวข้างต้น ก็ปรากฏว่ายังไม่สามารถดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายตามที่วางไว้ได้ ผลลัพธ์กลับกลายเป็นว่า รัฐบาลกำลังถูกกดดันให้มีข้อกำหนดกฎระเบียบที่ชัดเจน และต้องติดตามการปฏิบัติงานของตนให้ดีกว่าที่เป็นอยู่

กฎหมายจัดการการสัมปทานที่ดินเพื่อเศรษฐกิจ (Economic Land Concession – ELCs) ที่มีกฎหมายที่ดินปี 2001 และปี 2005 เป็นหลักนั้น มีการออกกฎหมายย่อย (sub - decree) ภายใต้กฎหมายที่ดินที่ระบุถึงเงื่อนไขต่างๆ เช่น ต้องมีการทำสัญญาและต้องติดตามการดำเนินงานอย่างใกล้ชิด ต้องคุ้มครองสิทธิของประชาชนในชุมชนที่อยู่ใกล้เขตสัมปทาน และป้องกันไม่ให้มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และในกฎหมายก็มีมาตรการลงโทษบริษัทที่ไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไข อย่างไรก็ตาม ก็พบว่าการอนุมัติให้สัมปทานที่ดินจำนวนมากได้ละเมิดต่อกฎระเบียบที่กำหนดไว้ สร้างผลเสียหายอย่างรุนแรงแก่ชุมชน และยังไม่สามารถก่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้ตามสัญญา

เหตุผลประการหนึ่งของปัญหาที่มีอยู่ก็คือ การขาดความโปร่งใสในกระบวนการทำสัญญา และการขาดความรับผิดชอบของบริษัทตั้งแต่การเริ่มต้นดำเนินงาน แต่ด้วยแรงกดดันของบรรดาแหล่งทุนและภาคประชาสังคม ในปี 2007 รัฐบาลกัมพูชาจึงได้มีข้อตกลงให้จัดทำและจัดเก็บข้อมูลให้ทันเหตุการณ์ลงในระเบียบการสัมปทานที่ดินเพื่อเศรษฐกิจ เพื่อเผยแพร่แก่สาธารณชนทั่วประเทศ ระเบียบนี้มีไว้เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเป็นเจ้าของ สถานที่ตั้ง สภาพภาพ และการดำเนินงานของการสัมปทานที่ดินแต่ละราย และข้อมูลดังกล่าว จะต้องได้รับการจัดการดูแลโดยกระทรวงเกษตรกรรม ป่าไม้ และการประมงของกัมพูชา และรัฐบาลยังให้คำมั่นสัญญาว่าจะพิจารณาเรียกคืนพื้นที่สัมปทานที่ดินจากบริษัท ที่ได้รับไปเกินกว่าที่กำหนด คือ มากกว่า 10,000 เฮกตาร์ (หรือ 62,500 ไร่) อีกด้วย อีกทั้งการทำให้มั่นใจว่าบริษัทต่างๆ จะปฏิบัติตามกฎหมายของกัมพูชา จะได้รับความสำคัญมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม จากการทบทวน ตรวจสอบขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานเกี่ยวกับการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2009 การปรับปรุงเพื่อให้เกิดความโปร่งใสและความรับผิดชอบที่รัฐบาลสัญญา เป็นไปด้วยความน่าผิดหวังเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นระเบียบที่ไม่ได้รับการป้อนข้อมูลใหม่ โดยเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับการสัมปทานที่ดินในระดับจังหวัด พบว่าข้อมูลที่มีอยู่มีความขัดแย้งกันเองระหว่างส่วนต่างๆ ของเว็บไซต์และระหว่างบรรดาข้อมูลของหน่วยงานต่างๆ ของรัฐบาล นอกจากนี้ “ระเบียบเพื่อสาธารณะ” (public log book) ดังกล่าว ยังถูกเผยแพร่เป็นภาษาอังกฤษผ่านทางระบบอินเทอร์เน็ต ทำให้ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการปลูกพืชเศรษฐกิจเหล่านั้นไม่สามารถเข้าถึงได้ ทั้งนี้ระเบียบเพื่อ “สาธารณะ” ดังกล่าว ควรที่จะทำเป็นภาษาเขมร และถูกนำไปเผยแพร่ในระดับท้องถิ่น และต้องมีใช้เพียงแคในรูปแบบการสื่อสารเฉพาะทางอิเล็กทรอนิกส์เท่านั้น หากต้องเป็นในรูปแบบที่ไม่ใช่อิเล็กทรอนิกส์ด้วย

อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลขององค์กรพัฒนาเอกชนเกี่ยวกับความคับหน้าเพื่อปรับปรุงการทำงานในขั้นพื้นฐานของรัฐบาลยังไม่เป็นที่น่าพอใจ โดยพบว่ามีเพียง 2 บริษัท จากทั้งหมด 9 บริษัท ที่มีชื่อในระเบียบและถูกระบุว่ามีพื้นที่สัมปทานเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด ที่ยอมลดขนาดพื้นที่ลง อีก 3 บริษัทปฏิเสธการทบทวนข้อสัญญา ทั้งนี้เมื่อเดือนเมษายน 2008 บริษัทเคเนอเทค (Kenertec Co. Ltd) จากเกาหลีใต้ ก็ยังได้รับอนุมัติพื้นที่สัมปทานที่ดินมากถึงหกเท่าของพื้นที่ที่กฎหมายกำหนด เพื่อปลูกพืชเชื้อเพลิงชีวภาพ และในเดือนกันยายนปีเดียวกันนั้นเอง ผู้ว่าราชการจังหวัดสตริงตรง ก็ให้การสนับสนุนอย่างเป็นทางการต่อบริษัทกรีนซี อินดัสตรี จำกัด (Greensea Industry Company Ltd) เพื่อขยายพื้นที่ปลูกพืชเชื้อเพลิงชีวภาพ เป็นจำนวนมากกว่าที่กำหนดไว้ในกฎหมายถึง 10 เท่า

องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในประเด็นเกี่ยวกับที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ ยังคงได้รับคำร้องทุกข์จากชาวบ้าน เกี่ยวกับกรณีของบริษัทที่ได้รับสัมปทานที่ดินที่ไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย และความล้มเหลวของหน่วยงานรัฐในการหยุดยั้งผู้ที่ทำผิดกฎหมาย สัญญาสัมปทานที่ดินได้รับการอนุมัติก่อนที่จะมีการขอขึ้นทะเบียนตามกฎหมาย ทำให้การสัมปทานที่ดินจำนวนมากได้รวมเอาที่ดินที่เป็นของประชาชนอย่างถูกต้องตามกฎหมายไปด้วย

องค์กรต่างๆ ก็ยังไม่ได้รับข้อมูลใดๆ ว่าบริษัทสัมปทานได้ปรึกษาหารือกับชุมชน หรือได้ทำการศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม ก่อนได้รับสัมปทานที่ดินแต่อย่างใด

บริษัทที่ได้รับสัมปทานที่ดินเพื่อเศรษฐกิจในกัมพูชาหลายบริษัท ละเมิดข้อบังคับตามกฎหมายของประเทศ ซึ่งให้การรับรองการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าตามจารีตประเพณี และปกป้องที่ดินของชนพื้นเมือง บริษัทหนึ่งที่กำลังขออนุญาตสัมปทานที่ดิน 10,000 เฮกตาร์ (หรือ 62,500 ไร่) เพื่อปลูกยางพาราในจังหวัดมณฑลศรี ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา อันเป็นที่อยู่ของบรรดาชนพื้นเมืองหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ เช่นเดียวกับจังหวัดรัตนคีรีนั้น ได้รับการยืนยันจากประชาชนว่า ได้บังคับให้ชนพื้นเมืองมอบที่ดินให้บริษัท “เช่า” ในราคาระหว่าง 25 - 250 เหรียญสหรัฐ เป็นระยะเวลาจนถึง 99 ปี ประชาชนบางคนบอกว่า อันที่จริงพวกเขาถูกบังคับให้ขายที่ดินของตนให้กับบริษัทในราคาที่กล่าวข้างต้น และปฏิบัติการดังกล่าวก็เกิดขึ้นโดยตำรวจในท้องถิ่นเป็นผู้มาบอกกับประชาชนว่า หากไม่ปฏิบัติตามข้อเสนอ บริษัทสัมปทานก็อาจจะยึดเอาที่ดินไปอยู่ดี ปรากฏการณ์ที่ประชาชนถูกข่มขู่ในลักษณะคล้ายคลึงกันนี้ มีให้เห็นทั่วทั้งประเทศ

ในระหว่างการเตรียมการประชุมประจำปีระหว่างรัฐบาลกัมพูชากับประเทศผู้ให้ทุน กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน ได้ร่วมกันจัดทำเอกสารข้อเสนอเพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงภายใน 12 เดือน เพื่อให้เกิดความโปร่งใสและความรับผิดชอบเกี่ยวกับธรรมาภิบาลของภาคเกษตรอุตสาหกรรมในพื้นที่ขนาดใหญ่ โดยเนื้อหาสาระของเอกสารมี 3 ข้อหลักๆ ดังนี้ (Megan MacInnes, 2008 : no page)

- ให้ปรับปรุงข้อมูลในระเบียบอย่างเป็นระบบทุกๆ ไตรมาส (สามเดือน) และจัดให้มีการให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นภาษาเขมรแก่ชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากการให้สัมปทานที่ดิน
- ยกเลิกการให้สัมปทานที่ดินที่ไม่ได้มาตรฐานตามกฎหมายลูก (sub - decree) ซึ่งมีเนื้อหาว่า ก่อนได้รับอนุญาตสัมปทานที่ดินนั้น ที่ดินแต่ละแปลงจะต้องมีการขึ้นทะเบียน ต้องมีการประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม และต้องมีการปรึกษาหารือกับชุมชน และปัญหาการอพยพออกจากพื้นที่จะต้องได้รับการแก้ไขก่อน

● ทำการชี้แจงเหตุผลตามกฎหมายว่า เหตุใดสามบริษัทที่มีพื้นที่สัมปทานที่ดินเกินกว่าอัตราที่กฎหมายกำหนดจึงดำเนินการต่อไปได้ โดยให้แสดงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพิจารณา โดยเฉพาะผลที่ได้รับจากการประชุมปรึกษาหารือสาธารณะกับชาวบ้านผู้ที่ได้รับผลกระทบ และต้องสร้างหลักประกันว่า บริษัทสัมปทานเหล่านั้นจะไม่ดำเนินการต่อไป จนกว่าจะมีการปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ให้เสร็จสิ้นเสียก่อน

ในอดีตนั้นภาคประชาสังคมในกัมพูชา ประสบผลสำเร็จในการใช้การประชุมระหว่างรัฐบาลกับผู้ให้ทุนในการสร้างผลกระทบต่อนโยบายของรัฐบาล อย่างไรก็ตาม การที่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลและผู้ให้ทุนที่เปลี่ยนแปลงไป อันเป็นผลมาจากข้อตกลงช่วยเหลือแบบทวิภาคีระหว่างประเทศกัมพูชาและประเทศใกล้เคียงในภูมิภาค กำลังท้าทายต่อสถานภาพเดิมของภาคประชาสังคม ปัญหาจึงมีอยู่ว่าองค์กรพัฒนาเอกชนที่กำลังหวังใยต่ออนาคตการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับ “ผู้ให้ทุนหน้าใหม่” (emerging donors) และรักษาสายสัมพันธ์กับผู้ให้ทุนเดิม และในเวลาเดียวกันก็สร้างโอกาสให้มีการสนทนาแลกเปลี่ยนทัศนะกับบรรดากลุ่มผู้ได้รับสัมปทานที่ดินอย่างไร

ยงพารากับชะตากรรมของชนชายขอบ

ชุมชนที่อยู่ในเขตหรืออยู่ใกล้เขตสัมปทานที่ดินเพื่อปลูกยางพาราในกัมพูชานั้น จัดแบ่งออกเป็น 2 เขต คือ เขตที่ราบลุ่มกับที่ราบสูง กับเขตที่ราบสูง ในเขตที่ราบลุ่มกับที่ราบสูงนั้น ส่วนใหญ่ก็จะอยู่ที่จังหวัดกำปงจาม ซึ่งอยู่ตอนกลางของประเทศ อันเป็นจังหวัดที่มีการปลูกยางพารามากที่สุดในประเทศนับแต่สมัยอาณานิคม ประชากรส่วนใหญ่ก็จะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมร และจาม (ขแมร์อิสลาม) ที่ส่วนใหญ่อาศัยทำนา ขณะที่เขตที่ราบสูงมักกระจายตัวอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือและภาคตะวันตกเฉียงเหนือ เช่น กำปงธม โพธิ์สัต กำปงสปีอ กระแจะ สตรึงตรง รัตนคีรี และมณฑลคีรี เป็นต้น ที่ประชากรซึ่งอยู่รอบนอกตัวเมืองและอำเภอ ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มากกว่าที่จะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมร อันเป็นประชากรหลักของกัมพูชา เพราะกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เหล่านี้มักตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตชนบทห่างไกล ตามป่าเขา วิธีการผลิตจึงเป็นระบบเกษตรแบบ

ไร้หมื่นเวียนเป็นส่วนใหญ่ ดังเช่นในเขตจังหวัดรัตนคีรีและมณฑลคีรี ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา

อย่างไรก็ตาม ชะตากรรมของชนพื้นเมืองทั้งสองเขตเหล่านั้น ภายหลังจากนับแต่สวนยางพาราอย่างกรายเข้ามาถึงชุมชนของพวกเขาก็ไม่ต่างกันเท่าใดนัก ดังรายละเอียดที่จะได้นำเสนอมาพอสังเขปดังนี้

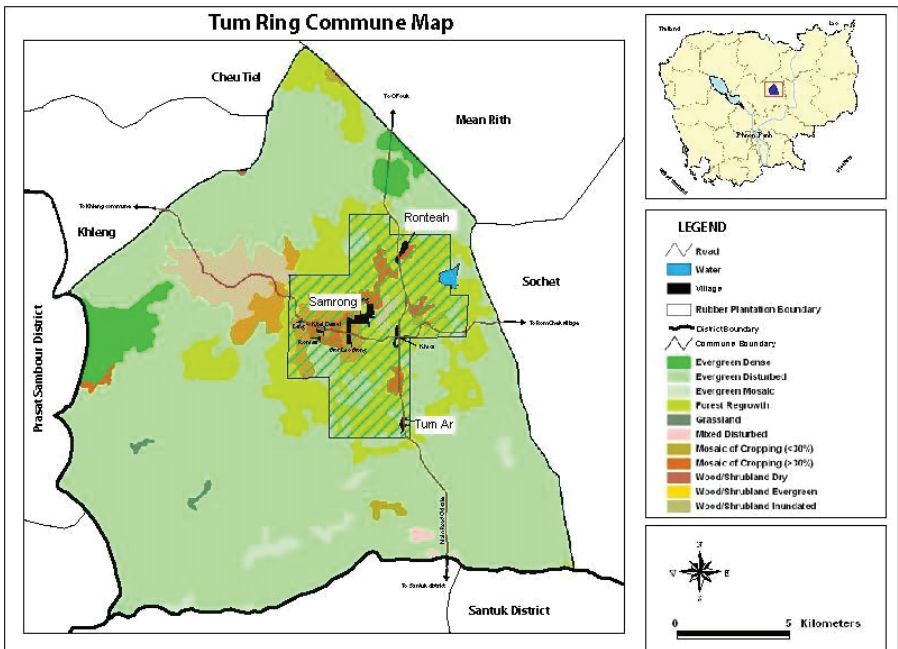
ตุมริง : อนาคตของชุมชนในเขตพื้นที่สัมปทานดินสีแดง ภายใต้นโยบายส่งเสริมการทำสวนยางพาราเป็นเศรษฐกิจของครอบครัว⁴³

ตุมริง (Tum Ring) เป็นชื่อตำบลเล็กๆ แห่งหนึ่งในอำเภอชันดาน จังหวัดกำปงธม อันเป็นเขตที่มีสีแดง (red soil) ที่เหมาะสำหรับการปลูกพืชยืนต้น และอยู่ใกล้เขตที่ตั้งของสวนยางพาราขนาดใหญ่ที่เก่าแก่ที่สุดของรัฐ คือ บริษัทสวนยางพาราจวบ (Chub Rubber Plantation) ตำบลแห่งนี้ตั้งอยู่ห่างไปทางทิศเหนือประมาณ 230 กิโลเมตร ของกรุงพนมเปญ ประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน ประชากรของตำบลนี้มีอัตราเพิ่มค่อนข้างรวดเร็ว คือจากเมื่อปี 2001 มีจำนวนประมาณ 2,000 คน เพิ่มขึ้นเป็น 4,777 คนในปี 2009

---

⁴³ เนื้อหาหลักจาก NGO Forum “A Study of the Impacts of Rubber Plantation Development in Tum Ring, Cambodia”, May 2005. และ ยศ สันตสมบัติ และ อรัญญา ศิริผล “บทที่ 4 ยางพาราในกัมพูชา : บทเรียนแห่งการทำลายป่าและผลิดซ้ำความยากจนของเกษตรกร” ใน *ยางพาราในลุ่มน้ำโขง : การปรับตัวของชุมชนท้องถิ่นในลาว กัมพูชา และไทย*. เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์, 2556.

ตุมริง ในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งป่าไม้และสัตว์ป่า และตั้งอยู่ในเขตใจกลางของพื้นที่ป่าที่ใหญ่ที่สุดของกัมพูชา ความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าที่เต็มไปด้วยไม้มีค่าขนาดใหญ่ทำให้รัฐบาลให้สัมปทานทำไม้แก่บริษัทถึง 3 บริษัทคือ Colexim, Mien Ly Heng และ GAT ป่าที่อุดมสมบูรณ์จึงค่อยแปรสภาพเป็นพื้นที่ทำไม้ ถนนซีกลากไม้ออกจากผืนป่าได้ ทำให้ผู้คนจากภายนอกเริ่มหลั่งไหลเข้ามาตั้งรกราก แสวงหาที่ดินทำกินในตุมริงเพิ่มขึ้น จากวิถีชีวิตแบบเดิมที่ผูกพันอยู่กับการทำไร่ ทำนา และเก็บหาของป่าขายเลี้ยงชีพ ผืนป่าที่เริ่มเสื่อมโทรมลงอย่างต่อเนื่อง ทำให้วิถีชีวิตเรียบง่ายแบบเดิมไม่อาจดำเนินไปได้ ในขณะที่ทรัพยากรป่าลดลง การแย่งชิงทรัพยากรและที่ดินกลับมีความเข้มข้นมากขึ้น พร้อมๆ กับการเฟื่องฟูของพืชพาณิชย์ แม้ว่าการสัมปทานที่ดินเพื่อการจัดการป่าไม้แบบเดิม จะถูกรัฐบาลประกาศยกเลิกในปี 2002 แล้วก็ตาม

แผนที่แสดงที่ตั้งของชุมชนตุมริง (ที่มา : WRM Bulletin, June 2002)

ขณะที่การสัมปทานป่าไม้ในชุมชนยังคงดำเนินไป รัฐบาลก็มุ่งพหุชากริเริ่มนโยบายส่งเสริม “การทำสวนยางพาราเป็นเศรษฐกิจของครอบครัว” (family - scale rubber plantation) ในปี 2001 โดยเลือกเอาตุ้มริงเป็นพื้นที่นำร่องของโครงการดังกล่าว และนี่ก็นับเป็นช่วงเวลาที่เป็นจุดผกผันที่สำคัญยิ่งของชุมชนตุ้มริง เพราะตามนโยบายนี้ชาวตุ้มริงจะได้รับการจัดสรรที่ดินครัวเรือนละ 3 เฮกตาร์เพื่อใช้ในการปลูกยางพารา โดยมีบริษัทยางพาราจวบ (Chub Rubber Plantation) ซึ่งเป็นผู้บริหารจัดการตามนโยบายดังกล่าวเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดสรรที่ดินให้กับทุกครัวเรือน โดยอาศัยความร่วมมือจากหัวหน้าชุมชน ผู้มีสิทธิได้รับที่ดินต้องมีรายชื่อในทะเบียนสำมะโนครัวของชุมชนในปี 2000 แม้กระนั้นก็ดี ทะเบียนสำมะโนครัวของชุมชนก็มีตัวเลขจำนวนครัวเรือนที่ล้าสมัยและน้อยกว่าความเป็นจริง ทำให้ในช่วงเวลานั้นมีครัวเรือนเพียง 502 ครัวเรือนเท่านั้นที่ได้รับการจัดสรรที่ดินตามโควตา แต่จำนวนไม่น้อยที่ยังไม่ได้รับเอกสารสิทธิ์ในที่ดินจากรัฐบาลหรือบริษัท หากมีเพียงชื่อว่าอยู่ในโควตาเท่านั้น กระบวนการจัดสรรที่ดินจึงปราศจากความโปร่งใสมาตั้งแต่ต้น และสร้างความขัดแย้งขึ้นในตุ้มริงอย่างรุนแรงในเวลาต่อมา

นอกจากนี้ ชาวบ้านบางรายยังระบุว่า นายหน้าที่ดินซึ่งอ้างว่าเป็นพนักงานบริษัทหุขพยายามโน้มน้าวให้ชาวบ้านขายที่ดินให้กับบริษัท พวกเขาได้รับข้อมูลว่า หากชาวบ้านรายใดต้องการขายที่ดินให้แก่บริษัทจะได้รับเงินค่าที่ดินในทันที นายหน้าที่ดินที่สามารถโน้มน้าวให้ชาวบ้านขายที่ดินให้กับบริษัทจะได้รับค่านายหน้าจากทางบริษัทเช่นกัน ชาวบ้านรายหลายเล่าว่า พวกเขาได้รับข้อมูลจากเจ้าหน้าที่บริษัทว่า ที่ดินที่ได้รับการจัดสรรอาจไม่ยั่งยืนหรือไม่อาจสืบทอดไปสู่ลูกหลานได้ การที่ชาวบ้านไม่อาจเข้าถึงข้อมูลแท้จริงได้ ทำให้ชาวตุ้มริงได้รับแต่คำกล่าวอ้างอย่างเลื่อนลอย และมีความสับสนกังวลใจเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดินของตน ชาวบ้านจำนวนมากเลือกที่จะรับเงินจากบริษัท แทนที่จะรอเอกสารสิทธิ์ตามที่รัฐบาลและบริษัทสัญญาไว้ ชาวบ้านหลายรายขายที่ดินโดยที่ยังไม่เคยเห็นเลยว่าที่ดินของตนอยู่ตรงไหน เมื่อขายที่ดินไปหมดแล้ว ครัวเรือนที่มีเส้นสายหรือเครือข่ายกับเจ้าหน้าที่บริษัท ก็มักจะผันตนเองไปเป็นแรงงานรับจ้าง หรือหันไปค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ในตลาด ในขณะที่ครัวเรือนจำนวนมากเลือกที่จะรุกป่าเพื่อบุกเบิกที่ดินทำไร่ไปเรื่อยๆ

การกว้านซื้อที่ดินของบริษัททางพารา จึงส่งผลโดยตรงให้มีการรุกป่าเพิ่มขึ้น อย่างไม่มีการควบคุมที่คาดว่าจะยุติลง ครอบคลุมพื้นที่ยังมีพื้นที่ป่าให้ชาวบ้านบุกเบิกต่อไป แม้ว่าการรุกป่าในลักษณะเช่นนี้จะผิดกฎหมายและไม่มีโอกาสได้รับเอกสารสิทธิ์ใดๆ ทั้งสิ้น นโยบายส่งเสริมยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจของครอบครัวจึงล้มเหลวตั้งแต่เริ่มต้น การเข้ามาของ บริษัททางพาราทำให้วิถีชีวิตและการทำมาหากินของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง ชาวบ้านต้องสูญเสียสิทธิในที่ดินทำกินที่มีมาแต่เดิม สูญเสียแหล่งรายได้จากการเก็บหาของป่าเพราะผืนป่า ลดลงเรื่อยๆ และที่สำคัญคือ การผลิตอาหาร โดยเฉพาะข้าวเริ่มขาดแคลนอย่างหนัก จนหลายครัวเรือนต้องใช้รายได้จากการทำงานรับจ้าง ให้หมดไปกับค่าอาหารเพื่อประทังชีวิตของครอบครัวแทนที่จะผลิตอาหารเองดั้งเดิม และหลายครัวเรือนก็อพยพโยกย้ายไปหากินแหล่งอื่น โดยเฉพาะการมุ่งหน้าไปยังพื้นที่ที่รัฐบาลให้สัมปทานที่ดินแก่บริษัทเพื่อปลูกยางพารา ดังเช่นในเขตจังหวัดชายแดนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างรัตนคีรี

รัตนคีรี : ยางพารากับการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์แบบใหม่ของเมืองชายแดน

ปี 1996 ซึ่งเป็นปีแรกที่ผู้วิจัยได้เดินทางไปจังหวัดเล็กๆ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา ที่ห่างจากเมืองหลวงพนมเปญเป็นระยะทางกว่า 600 กิโลเมตร และมีชายแดนติดต่อกับประเทศเวียดนามและ สปป.ลาว ที่มีชื่ออย่างน่าสะอิดใจว่า “รัตนคีรี” (Rattanakiri) อันหมายถึงดินแดนของภูเขาที่อุดมไปด้วยรัตนชาตินานาชนิด ในช่วงเวลานั้นรัตนคีรีดูจะมีเสน่ห์ยิ่งนัก ภายในตัวเมืองบันลุงซึ่งเป็นที่ตั้งของตัวจังหวัดไม่มีแม้กระทั่งถนนลาดยางหรือคอนกรีต ตลาดบันลุง อันเป็นตลาดเดียวของจังหวัด ไม่เพียงแต่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หากยังเป็นพื้นที่ของการปะทะสังสรรค์กันของบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในจังหวัด ที่มีหลากหลายร่วม 14 กลุ่ม สีสันและชีวิตในตลาดบันลุงจึงดึงดูดให้นักมานุษยวิทยาอย่างผู้วิจัยต้องแวะเวียนไปทุกๆ เช้า ก่อนที่จะออกไปภาคสนามตามหมู่บ้านต่างๆ

ด้วยลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาและที่ราบสูง ทำให้รัตนคีรีในอดีตเป็นจังหวัดที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติสูง และมีป่าดั้งเดิมที่อุดมสมบูรณ์มากที่สุดแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งยังมีแร่ธาตุที่หลากหลายชนิด โดยเฉพาะทองคำและทับทิม สมดังชื่อของจังหวัดที่มีความหมายว่า “ภูเขาแห่งรัตนชาติ”

ดังนั้นรูปแบบวิถีการผลิตของประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัด จึงเป็นระบบการเกษตรแบบยังชีพ ซึ่งอยู่บนฐานของการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก โดยเฉพาะการทำไร่หมุนเวียนซึ่งมีวัฏจักรรอบละประมาณ 10 - 15 ปี อันเป็นหลักประกันเกี่ยวกับความยั่งยืนของระบบนิเวศน์ ทั้งนี้พืชที่ปลูกก็จะเป็นข้าวไร่และพืชผักต่างๆ ที่จะเพาะปลูกอยู่ตามไร่นาที่เรียกภาษาท้องถิ่นว่า “จัมกา” (chamkar) บนที่ราบสูง กิจกรรมทางเศรษฐกิจนอกเหนือจากนี้ก็จะเป็นการประมงพื้นบ้าน (ทั้งจากแม่น้ำและหนองบึงต่างๆ) การเลี้ยงสัตว์ และการใช้ประโยชน์จากป่าและเก็บหาของป่า เป็นต้น (สมหมาย ชินนาค, 2556 : 173 - 203)

รัตนคีรีประกอบด้วย 9 อำเภอ มีประชากรประมาณ 100,000 กว่าคน ทั้งนี้ร้อยละ 75 หรือประชากรทุกๆ สามในสี่คนจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่ไม่ใช่เขมร ประกอบด้วยชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่บนที่สูงหรือชนบนที่สูง (Highlander) ที่ชาวกัมพูชาเรียกว่า “เขมรสูง” (Xmerr Leu-Khmer Loeu) อย่างเช่น กรัง, ตุมปวน, จราย, บราว, กระเจาะ, กะเวต และ ลุน ประชากรที่เหลือนอกจากนี้ก็จะเป็กลุ่มชาติพันธุ์เขมร ลาว เวียดนาม และจีน ดังนั้นแม้ว่าจะเป็จังหวัดที่ทุรกันดาร และอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลาง ความหนาแน่นของประชากรมีเพียง 9 คน/ตารางกิโลเมตร ทว่ารัตนคีรีกลับเป็นจังหวัดที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ซึ่งมีวิถีการดำเนินชีวิตอิงอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติดังที่ได้กล่าวข้างต้น

อย่างไรก็ตาม ภาพดังกล่าวเริ่มเลือนหายไปเรื่อยๆ เมื่อผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าไปเก็บข้อมูลภาคสนามในจังหวัดดังกล่าวนับแต่ปี 2004 เป็นต้นมา โดยเฉพาะความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติของจังหวัดลดลงอย่างมาก ซึ่งสาเหตุสำคัญประการแรกก็คือ เป็นผลมาจากการเข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นของชนพื้นราบซึ่งเป็ “คนนอก” ในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ การปลูกป่าเพื่อการพาณิชย์ การให้สัมปทาน ซึ่งมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ประกอบกับนโยบายของรัฐบาลนับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามกลางเมืองก็เน้นพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ยังผลให้ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งเป็เจ้าของพื้นที่เดิมกับ “คนนอก” เหล่านั้นทวีขึ้นเรื่อยๆ ขณะเดียวกันก็เป็นการบีบบังคับให้คนในชุมชนต้องปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตเพื่อตอบสนองตลาดมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น อ้อย กาแฟ มะม่วงหิมพานต์ และยางพารา และการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อการค้า ทุกวันนี้พื้นที่บนที่ราบสูงของจังหวัดรัตนคีรี

จึงถูกใช้ประโยชน์อย่างเข้มข้น และพื้นที่ป่าก็ถูกบุกเบิกเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจมากขึ้น โดยเฉพาะยางพารา

ปรากฏการณ์แผ่ขยายสวนยางพารา ที่ลามไปถึงจังหวัดชายแดนที่เคยถูกจัดว่า "ไกลปืนเที่ยง" นี้ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากนโยบายการส่งเสริมการปลูกยางพาราของรัฐ และเงื่อนไขของสภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศที่เหมาะสมต่อการปลูกยางพารา ยังผลให้ภูมิภาคนี้ เมืองชายแดนอย่างรัตนคีรีเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จากเหตุผลที่ว่าพื้นที่แห่งนี้เป็นเขตพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ถูกมองว่าเป็นพื้นที่ล้าหลังที่จำเป็นจะต้องได้รับการพัฒนา เพราะฉะนั้นนโยบายการส่งเสริมการปลูกยางพาราของรัฐจึงถูกเสนอว่าเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่จะทำให้พื้นที่แห่งนี้ได้รับการพัฒนา เพื่อนำพื้นที่ล้าหลังซึ่งยังเป็นระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ เข้าสู่ระบบการผลิตแบบตลาดนั่นเอง

(ซ้าย) บ้านพักคนงานและแปลงยางพาราของบริษัท
แห่งหนึ่งในเขตจังหวัดรัตนคีรี

(ขวา) ป่าไม้ในเขตรัตนคีรีถูกแผ้วถางเพื่อปรับพื้นที่
สำหรับปลูกยางพารา

การปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์เมืองชายแดน ตามนโยบายการส่งเสริมการปลูกยางพาราของรัฐดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชนพื้นเมืองอย่างใหญ่หลวง เพราะวิถีชีวิตแบบเดิมของพวกเขาเป็นระบบการเกษตรแบบไร่หมุนเวียน อันนับเป็นระบบการเกษตรแบบจารีตที่ดำเนินมามากกว่าพันปีในเขตภูเขาของดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Prasit Wangpakattanawong, 2010 : 3) แต่เมื่อพื้นที่ของพวกเขาถูกรัฐสัมปทานให้กับบริษัท พวกเขาจึงเสมือนถูกตัดขาดจากความไม่คุ้นชินในการปลูกพืชแปลกปลอมอย่างยางพารานั้น ทำให้พวกเขามากไม่ได้รับการจ้างงานในบริษัทสัมปทานปลูกยางพาราในระยะยาว นอกจากการจ้างงานชั่วคราวครั้งชั่วคราว โดยเฉพาะการตัดฟันและเผาป่าเพื่อเคลียร์พื้นที่เพื่อเตรียมปลูกยาง ขณะที่การจ้างงานในระยะยาวนั้น บริษัทมักจะเลือกจ้างแรงงานจากภายนอก โดยเฉพาะแรงงานจากจังหวัดกำแพงและกำแพงธม ซึ่งเป็นแรงงานจากพื้นราบ ซึ่งมีความคุ้นเคยกับยางพารามานาน อีกทั้งบริษัทก็มองว่าแรงงานกลุ่มชาติพันธุ์นั้นมักจะหยุดงานบ่อยและมีความลำบากในการสื่อสารกัน⁴⁴

ภาพครอบครัวชนพื้นราบจากจังหวัดกำแพงและกำแพงธม ที่รับจ้างในสวนยางของบริษัทปลูกยางพาราที่จังหวัดรัตนคีรี

⁴⁴ สัมภาษณ์คุณ สารี (Sary) หัวหน้าคนงานบริษัทยางพาราแห่งหนึ่งชานเมืองบันลุง ซึ่งได้รับสัมปทานที่ดินปลูกยางพาราจำนวน 1,000 เฮกตาร์ (62,500 ไร่) โดยมีคนงานประมาณ 100 กว่าคน และบริษัทใช้การจ้างแรงงานเป็นครอบครัวๆ ละ 3-5 เฮกตาร์ และค่าจ้างในอัตราเดือนละ 30,000 เรียล (Riel) หรือประมาณ 300 บาท แต่มีข้อเสียให้ รวมทั้งคนงานก็สามารถยืมเงินไปใช้ก่อนได้ (สัมภาษณ์ 21 เมษายน 2010)

นอกจากนี้ ผืนป่าที่เดิมมีต้นยางพาราเก่าแก่นับแต่สมัยอาณาจักรนครศรีธรรมราชที่ถูกปล่อยให้ร้างจนแทบจะมองไม่เห็นต้นยางเนื่องจากปกคลุมไปด้วยต้นไม้ขนาดเล็ก ทว่าเป็นแหล่งที่พวกชาวบ้านสามารถเข้าไปหาผลผลิตจากป่าทั้งมาบริโภคในครัวเรือนและนำไปขายยังตลาด เช่น พืชผัก หวาย น้ำผึ้ง ชัน สมุนไพร รวมทั้งสัตว์ป่า ก็ถูกบริษัทซึ่งอ้างว่าเป็นพื้นที่สัมปทานของตนห้ามมิให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ดังเดิม ปัจจุบันต้นไม้อื่นที่มีใช้ต้นยางพาราบนผืนป่าดังกล่าวก็ถูกถากถางออก และบริษัทก็จ้างคนงานมากรีดยางแม้บางต้นจะมีอายุนานนับร้อยปีก็ตาม ทั้งยังปักป้ายห้ามบุคคลภายนอกเข้าหรือลี้มั่วลวดหนามอย่างแน่นหนา

การยึดแย่งที่ดิน : ผลกระทบของการปลูกยางพาราที่มีต่อชนพื้นเมืองและปฏิกริยาที่เกิดขึ้น

จากการศึกษาของ Andreas Neef and Siphat Touch (2012) ระบุว่า การยึดแย่งที่ดินในกัมพูชาเกิดจากกลไกหลักสองประการคือ ประการที่หนึ่งการคอร์รัปชั่น ประการที่สองปฏิบัติการของวาทกรรมที่บังคับหรือยึดเอาและการอพยพโยกย้ายที่อยู่อาศัยที่ดำเนินการผ่านนโยบายการพัฒนาชนบท การฟื้นฟูระบบนิเวศวิทยา และการบริหารจัดการความยากจน (Andreas Neef and Siphat Touch, 2012 : 1)

สำหรับระบบนิคมยางพารา (Rubber plantation) นั้น ล้วนแล้วแต่มีผลกระทบต่อชนพื้นเมืองในพื้นที่เช่นเดียวกับพืชเศรษฐกิจอื่นๆ เช่น ข้าวโพด ปาล์มน้ำมัน มันสำปะหลัง สัก กฤษณา เป็นต้น เพราะใช้เนื้อที่จำนวนมาก ดังเช่นที่ปรากฏใน สปป.ลาว⁴⁵ รวมทั้งสิบสองปีนา ของจีนตอนใต้⁴⁶ ซึ่งที่ดินเหล่านั้นนับเป็นฐานทรัพยากรสำคัญในการดำรงชีวิตของชนพื้นเมืองเหล่านั้น

ในช่วงทศวรรษ 1960 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา ชนพื้นเมืองบนที่สูง (เขมร์เลอ) จำนวนมากถูกขับไล่ออกจากพื้นที่ทำกินของตนเองที่ปฏิบัติมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ ทั้งถูกนำไปใช้เพื่อปลูกยางพารา ซึ่งนิคมยางพาราเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายผสมกลมกลืนที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าศรีนครินดารัตนาธิเบศร์ (สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ) ทรงริเริ่มขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งการโจมตีด้วยเครื่องบินทิ้งระเบิดของกองทัพอเมริกัน และการเกณฑ์ชนพื้นเมืองเหล่านี้ไปเป็นทหารให้กับกองกำลังเขมรแดงของ พอล พต ในช่วงปีแรก

ตั้งแต่ทศวรรษ 1960 สวนป่ายางพาราจำนวนมากถูกปล่อยทิ้งร้าง และมีเพียงจำนวนเล็กน้อยเท่านั้นที่ได้รับการฟื้นฟู ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ไร่ที่รัฐบาลกัมพูชาได้ดำเนินการส่งเสริมการฟื้นฟูสวนยางพาราเก่าพร้อมๆ กับสนับสนุนให้มีการพัฒนาสวนยางพาราใหม่ๆ

---

⁴⁵ ผู้สนใจโปรดดู ปันแก้ว เหลืองอร่ามศรี. ทุนนิยมชายแดน : นิคมเกษตรกรรมยางพาราและการเปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตรกรรมในภาคใต้ของลาว. เชียงใหม่ : ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2554

⁴⁶ ผู้สนใจโปรดดู สมหมาย ชินนาค “อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงภายใต้กระแสการเปลี่ยนผ่าน : จากผืนนาป่าใช้สอย และไร่หมุนเวียน สู่วางสวนยาง กรณีศึกษาเขตปกครองตนเองสิบสองปีนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน” ใน สมหมาย ชินนาค. พลวัตสังคมและวัฒนธรรมอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง : มุมมองจากนักมานุษยวิทยาชายขอบ. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2556 : 233 - 276.

อย่างไรก็ตาม ประสบการณ์ของชนพื้นเมืองกับพืชเศรษฐกิจในพื้นที่อื่นๆ ของกัมพูชา บ่งชี้ถึงความรุนแรงของปัญหาเมื่อที่ดินจำนวนมากถูกแปรเปลี่ยนไปเป็นสวนเกษตรขนาดใหญ่ ดั่งในกรณีของปัญหาที่เกิดจากการส่งเสริมการปลูกปาล์มน้ำมันในจังหวัดรัตนคีรี ทางภาค ตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา ที่สะท้อนปัญหาดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

ในปี 1995 บริษัทร่วมทุนชนะการสัมปทานโครงการปลูกปาล์มน้ำมันจำนวน 20,000 เฮกตาร์ ที่อำเภอโอยาเดา จังหวัดรัตนคีรี ซึ่งเป็นการร่วมทุนของบริษัทจากมาเลเซีย (Globaltech Sdn. Bhd.) และสองบริษัทของกัมพูชา (Mittapheap - Men Sarun และ Rama Khmer International) โครงการดังกล่าวได้ทำให้ประชาชน 4,500 คนต้องอพยพ ออกจากที่ดินของตนเอง ขณะที่บริษัทสามารถจ้างคนงานสูงสุดได้เพียง 400 คนเท่านั้น

บริษัทได้จ้างชาวบ้านจากที่อื่นเพื่อบุกเบิกและเคลียร์พื้นที่สำหรับปลูกปาล์มน้ำมัน รวมทั้งพื้นที่ของป่าชุมชน และทำลายเลี้ยงสัตว์ด้วย ชาวบ้านรายหนึ่งได้เล่าให้ Sara Colm นักวิจัยของโครงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติขององค์กรพัฒนาเอกชน ว่า “บริษัททำการ รั้งวัดที่ดินที่ชาวบ้านกำลังใช้ประโยชน์ในการทำการเกษตร และบอกว่าที่ดินดังกล่าวเป็นของ บริษัทแล้ว แม้ว่าพวกเขาจะไม่ได้ขายให้ก็ตาม” อย่างไรก็ตาม ความพยายามที่จะปลูก ยางพาราของบริษัทในปี 1996 ก็ล้มเหลว พื้นที่ที่ถูกบุกเบิกและเคลียร์แล้วก็ถูกทิ้งร้างไว้ โดยไม่ได้ใช้ประโยชน์อันใด ดังนั้น บริษัทจึงเริ่มปลูกกาแฟแทน ทว่าส่วนใหญ่ก็ตายเพราะภาวะ ความแห้งแล้งในฤดูต่อมา บริษัทจึงได้ทำการก่อสร้างเขื่อนเพื่อเก็บกักน้ำสำหรับนำไปใช้ ในสวนกาแฟของตน ยังผลให้ลำธารและแหล่งน้ำที่ชาวบ้านใช้ซึ่งอยู่ใต้เขื่อนแห้งขอด และบริษัท ก็ซื้อที่ดินที่ถมน้ำจากเขื่อนเก็บกักน้ำของตนในราคาเพียง 52 ดอลลาร์/เฮกตาร์ (ประมาณ 1,600 บาท) เท่านั้น ชาวบ้านจำต้องยอมขายที่ดินไปโดยไม่เต็มใจ ด้วยเหตุผลที่ว่า แม้พวกเขาจะปฏิเสธที่จะขายก็ตาม บริษัทก็จะต้องยึดเอาที่ดินของพวกเขาอยู่ดี

จากการสำรวจของเจ้าหน้าที่ของโครงการศึกษาของป่าที่ไม่ใช่ผลิตภัณฑ์จากไม้ ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนในจังหวัดรัตนคีรี โดยการเปรียบเทียบรายได้ของชาวบ้านที่ปลูก ไม้ผลในช่วงระหว่างปี 1995 - 1998 กับชาวบ้านที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่ขนาดใหญ่ ผลการศึกษาชี้ชัดว่ารายได้จากการปลูกไม้ผลมีความสำคัญต่อชาวบ้านมากกว่า เนื่องจาก

อิงอยู่กับความหลากหลายของพืชหลายชนิด และมีความเสี่ยงน้อยกว่า ทั้งยังมีความยั่งยืนกว่าการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ถูกนำเสนอในปัจจุบันว่าเป็นทางเลือกของเกษตรกร

รายงานดังกล่าวยังกล่าวถึงปัญหาของชาวบ้านที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยว ในพื้นที่ขนาดใหญ่ ภายใต้เกษตรพันธะสัญญาว่า “ขณะที่บางที่บริษัทอาจจะเสนอโอกาสในการจ้างงานให้กับคนท้องถิ่น แต่ชาวบ้านก็รู้สึกว่าการที่บริษัทกำลังมีแผน ที่จะเข้ามามีส่วนแบ่งในการใช้ประโยชน์จากการผลิตบนที่ดินของพวกเขาเพิ่มขึ้น เพราะพวกเขาจะต้องเลิกปลูกข้าวแล้วหันไปปลูกกาแฟแทน รายได้ของชาวบ้านก็จะต้องพึ่งพากับฤดูกาลเพาะปลูกค่อนข้างมาก และบริษัทก็จะเป็นผู้กำหนดราคาซึ่งชาวบ้านจำต้องขายผลผลิตให้กับบริษัท เกษตรกรจะต้องเผชิญกับความเสียหายที่พวกเขาไม่ได้เป็นผู้กระทำ คำถามที่ชาวบ้านมีต่อบริษัทก็คือ พวกเขาจะดูแลลูกหลานและคนเฒ่าคนแก่อย่างไร หากว่าเวลาของพวกเขาจะต้องใช้ในการดูแลต้นกาแฟเป็นหลัก” (Chris Lang, 2002 : no page)

O’ Brien (1999 อ้างใน ยศ, 2556 : 252) ได้จำแนกผลกระทบที่เกิดขึ้นจากสวนยางพาราในกัมพูชาเอาไว้ 8 ประเด็นหลักด้วยกัน คือ 1) การสูญเสียที่ดินทำกินของชาวบ้าน ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการทำมาหากินและวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น 2) การลดลงของพื้นที่ป่าและความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อความมั่นคงทางอาหาร 3) รายได้ของชาวบ้านจากการหาของป่าลดลง 4) มลภาวะทางอากาศจากการเผาป่าเพิ่มขึ้น 5) การระบาดของหนูและแมลง เนื่องจากที่ดินถูกปล่อยทิ้งไว้ในสภาพเสื่อมโทรม 6) แหล่งน้ำเริ่มมีมลภาวะจากสารเคมีทางการเกษตร 7) มลภาวะจากการแปรรูปร่างพาราโดยขาดระบบบำบัดที่มีประสิทธิภาพ และ 8) การพังทลายของหน้าดินจากการขยายตัวของพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม

งานวิจัยชิ้นนี้ก็มีข้อค้นพบคล้ายคลึงกับงานของ O’ Brien อยู่หลายประการ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องที่ดิน ที่นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านซึ่งเป็นชนพื้นเมืองในพื้นที่กับบริษัทที่ได้รับสัมปทานที่ดินเพื่อปลูกยางพารา ทั้งนี้ก็เช่นเดียวกับประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงอื่นๆ ที่ดินนับเป็นรากฐานของสังคมและชีวิตของผู้คนในกัมพูชา ที่ดินหมายถึงการดำรงชีวิต นอกจากนั้น ที่ดินยังถูกให้คุณค่าในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ของรากเหง้า ทรัพย์สิน และความมั่นคง ทั้งยังได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่า เป็นพื้นฐานขององค์กรทางสังคมในประเทศ ความผูกพันของครอบครัวต่อที่ดินในฐานะมรดกตกทอด มีความสำคัญ

เป็นพิเศษในสังคมที่ต้องเผชิญกับความทุกข์ยากมานานหลายทศวรรษอย่างกำพูนฯ ทั้งจากความขัดแย้งภายในประเทศ สงคราม การบังคับย้ายถิ่นฐาน ลัทธิส่วนรวมนิยม (Collectivism) การเช่าล่ามแฝงพันธุ์ หรือแม้แต่สุดท้ายคือ การเข้าสู่ภาวะไร้กฎหมาย ทุนนิยม และเศรษฐกิจแบบตลาด

ประชากรกว่าร้อยละ 80 ของกำพูนฯ อาศัยอยู่ในเขตชนบทที่ห่างไกล ที่ดินในประเทศกำพูนฯสามารถทำการเกษตรได้ทั้งแบบเพาะปลูกถาวร (sedentary - นา) และทำไร่หมุนเวียน แต่ไม่ว่าการเพาะปลูกจะเป็นไปในรูปแบบใด ประชาชนในเขตชนบทก็ยังคงพึ่งพาอาศัยผืนป่ารอบๆ ชุมชน ป่าไม้และลำน้ำคือแหล่งอาหาร ผลผลิตจากของป่าก็คือข้าวของเครื่องใช้ในครัวเรือน และแหล่งที่มาของรายได้ โดยปกติแล้วคนที่ยากจนที่สุดในหมู่บ้านคือผู้ที่ไม่มียี่ดดิน หรือจะพูดให้ถูกต้องก็คือ ผู้ที่ไม่มียี่ดดินทำการเกษตรหรือไม่มีความสามารถในการซื้อที่ดิน สามารถใช้เป็นดัชนีที่เชื่อถือได้ในการชี้วัดระดับความยากจนในประเทศกำพูนฯได้

ในทศวรรษ 1960 มีการประเมินว่า กำพูนฯมีพื้นที่ที่ปกคลุมด้วยป่าไม้ประมาณร้อยละ 73 และประชาชนสามารถหากินป่าทำไร่ ทำสวน ได้ตามความจำเป็น โดยไม่มีผลกระทบที่รุนแรงต่อระบบนิเวศแต่อย่างใด ในเวลานั้นยังไม่มีการซื้อขายที่ดินและตลาดค้าที่ดินอย่างเป็นทางการ ผู้ใช้ที่ดินคือผู้ที่มีกรรมสิทธิ์และอำนาจในการควบคุม มาจนถึงทศวรรษ 1990 กำพูนฯก็ถูกเหวี่ยงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจการค้าเสรี อสังหาริมทรัพย์เอกชนได้เริ่มเข้ามากำหนดการใช้ที่ดินและกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ในขณะที่ตลาดการค้าที่ไร้ระเบียบกฎหมายก็ลุกลามแผ่ขยายไปทั่ว

การใช้ที่ดินทำกินและความไม่เสมอภาคในการถือครองที่ดิน กำลังทวีขึ้นอย่างรวดเร็วในกำพูนฯ ทั้งในเขตชนบทและชานเมือง ภาวะการไร้ที่ดินทำกินที่เกิดขึ้นกับครอบครัวที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครอบครัวมีจำนวนที่สูงกว่าครอบครัวที่มีผู้ชายเป็นหัวหน้าครอบครัว นอกจากนี้ ผู้ที่ “เกือบจะไร้ที่ดินทำกิน” (near landless) เช่น ครอบครัวที่มีที่ดินขนาดเล็กเสียจนหากินไม่พอเลี้ยงปากท้องก็เพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ เป็นเวลากว่าทศวรรษแล้วที่ที่ดินจำนวนมากของประเทศไทย ได้ถูกยกให้กับบริษัทเอกชนในรูปของการสัมปทานที่ดินด้านเศรษฐกิจ โดยเป็นข้อตกลงระหว่างรัฐบาลและภาคเอกชนเพื่อใช้ที่ดินในการสร้างผลกำไร ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นไปเพื่อการเกษตรและการปลูกป่าเพื่ออุตสาหกรรมดังที่ได้กล่าวไปแล้ว นอกจากนั้นก็เพื่อการค้า

การทำเหมืองแร่ การสำรวจหาน้ำมัน การประมง และการท่องเที่ยว แม้ว่าการสัมปทานที่ดินเพื่อเศรษฐกิจจะได้ถือกำเนิดขึ้นตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ภายใต้การปกครองแบบอาณานิคมของฝรั่งเศส (เพื่อปลูกยางพารา) แต่การสัมปทานที่ดินก็เพิ่งจะฟื้นคืนกลับมาและเติบโตขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 1990 มาנייםเอง เมื่อรัฐบาลแห่งราชอาณาจักรกัมพูชาเริ่มอนุมัติให้สัมปทานที่ดินและป่าไม้แก่บริษัทเอกชน โดยอ้างว่าเพื่อเป็นการกระตุ้นภาคเอกชน เพื่อสร้างรายได้ให้กับรัฐ และลดความยากจนในชนบท แต่พอถึงปลายทศวรรษ 1990 มีการประเมินกันว่า ชุมชนชนบทมากกว่า 1 ใน 3 ถูกตัดขาดจากผืนดินของตนเอง อันเนื่องมาจากการให้สัมปทานที่ดินและป่าไม้นั้นเอง และในปี 2010 องค์กรพัฒนาเอกชนของกัมพูชาก็รายงานว่ามีประชาชนประมาณ 220,000 คนที่ได้รับผลกระทบจากการถูกไล่ออกจากที่ดินทำกินของตน (Andreas Neef and Siphath Touch, 2012 : 2)

การให้สัมปทานที่ดินเพื่อเศรษฐกิจนั้นรวมถึงการปลูกพืชอุตสาหกรรม เช่น ยางพารา กฤษณา ปาล์มน้ำมัน สัก มะพร้าว ยูคาลิปตัส และผลิตภัณฑ์เกษตรอุตสาหกรรมจากพืชเศรษฐกิจอื่นๆ ด้วย สัมปทานดังกล่าวอำนวยความสะดวกให้ชนกลุ่มทุนมีสิทธิเหนือที่ดิน ที่ได้รับการสัมปทานเป็นระยะเวลายาวนานถึง 99 ปี ในบางพื้นที่ ชุมชนถูกขับไล่ออกจากที่ดินเพื่อนำที่ดินไปปลูกไม้เชิงพาณิชย์ โดยบริษัทที่ได้รับสัมปทานจะนำรถไปไถทำลายป่าไม้ที่ชุมชนเคยอาศัยเป็นแหล่งหากินเลี้ยงชีพ ดังมีรายงานว่า ประชาชนที่อาศัยอยู่ใกล้ๆ กับเขตสัมปทานที่ดินในจังหวัดครอแจะ สตังตรง มณฑลคีรี และอื่นๆ ถูกห้ามเข้าใช้ประโยชน์จากป่า อีกทั้งพื้นที่ดังกล่าวยังถูกเรียกว่าเป็น “ที่ดินรกร้าง” (wastelands) ที่ถูกผนวกรวมไว้ในเขตสัมปทาน ทั้งๆ ที่จริงแล้วพื้นที่ป่าดังกล่าวเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นแหล่งอาหารและแหล่งรายได้สำหรับชาวบ้าน และอยู่ในความดูแลของชาวบ้านในชุมชนมาหลายชั่วอายุคนแล้ว นอกจากนี้ ยังมีรายงานอีกว่าชุมชนที่อยู่ติดกับพื้นที่สัมปทานที่ดิน ระบุว่าบริษัทสัมปทานได้ขยายพื้นที่เกินขอบเขตของสัญญา และรุกล้ำเข้าไปในเขตที่ดินของชาวบ้านและชุมชนอีกด้วย

การปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อเป็นสินค้าในพื้นที่ขนาดใหญ่ นั้น เป็นการปลูกต้นไม้หรือพืชเชิงเดี่ยว ทั้งยังเป็นการปลูกซ้ำหลายๆ ครั้งแล้วเก็บเกี่ยวในวงจรสั้นๆ จึงต้องใช้ปุ๋ยเคมีอย่างเข้มข้น รวมทั้งยาฆ่าแมลงและยาฆ่าหญ้า สารเคมีเหล่านั้นก็จะไหลซึมลงใต้ดินและไหลลงสู่แหล่งน้ำใต้ดิน ทำให้สภาพดินเสื่อมโทรม ดินปนเปื้อนสารเคมีและนำโรคภัยไข้เจ็บมาสู่

ชาวบ้าน นอกจากนี้ พีชแต่ละชนิดก็ให้ผลกระทบแตกต่างกันไป เช่น การปลูกต้นยูคาลิปตัสก็ทำให้ดินแห้งและแข็ง ขาดความชุ่มชื้นและขาดสารอาหาร ส่งผลกระทบต่อระบบน้ำใต้ดิน และแม่น้ำลำธารให้เหือดแห้งลง ตัวอย่างเช่น ทะเลสาบเขมร (โตนเลสาบ) ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของกัมพูชา ซึ่งเป็นแหล่งน้ำจืดที่สำคัญที่สุดต่อระบบนิเวศของประเทศ และเป็นแหล่งอาหารของประชาชนนับล้านคน ก็กำลังถูกคุกคามจากโรงงานเยื่อกระดาษ ที่ปล่อยสารพิษและสารเคมีลงสู่หนองบึงที่ไหลเชื่อมต่อกับทะเลสาบ ในจังหวัดเกาะกง พื้นที่ที่มีป่าไม้ประเภทผลัดใบ ได้ถูกทำลายไปหลายแห่งจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น กระจินเทพา (กระจินณรงค์) หรือถั่วลิสง ที่ทำลายแหล่งวางไข่ของปลา เพราะที่ดินในเขตนั้นเดิมเป็น “ป่าบุงป่าทาม” (flooded forests) หรือพื้นที่ป่าน้ำท่วมถึงในฤดูมรสุม

นอกจากระบบเศรษฐกิจและความหลากหลายทางชีวภาพจะถูกทำลายแล้ว สิทธิมนุษยชนก็ถูกคุกคามอีกด้วย ชาวบ้านหลายคนถูกข่มขู่จากบรรดากองกำลังรักษาความปลอดภัยที่เป็นลูกจ้างของบริษัทที่ได้รับสัมปทานที่ดิน หากชาวบ้านล่วงล้ำเข้าไปในที่ดินหรือทำการประท้วงเรื่องการบุกรุกยึดเอาที่ดินของพวกนายทุน ในหลายพื้นที่ มีการใช้กำลังโดยเจ้าหน้าที่ติดอาวุธ ทำให้เกิดการใช้ความรุนแรง ทำให้ชาวบ้านบาดเจ็บและเสียชีวิต ตัวอย่างเช่นที่จังหวัดโพธิ์สัตรี สตึงตรง กำปงสปีอ มณฑลคีรี และเกาะกง ชุมชนได้รวมตัวกันประท้วง เนื่องจากพวกเขาต้องสูญเสียที่ดินและแหล่งทรัพยากรธรรมชาติของพวกเขาไป ชาวบ้านจึงทำการประท้วงต่อการกระทำของพวกสัมปทานที่ดิน และเสนอขอความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ระดับอำเภอ จังหวัด และเจ้าหน้าที่จากส่วนกลาง แต่ก็ไม่ได้ผลอันใด ตรงกันข้ามเจ้าหน้าที่หลายคนได้แสดงท่าทีเข้าข้างบริษัท และพยายามข่มขู่ชาวบ้านให้ยุติการประท้วง

ในพื้นที่ยากจนทางชนบทอันห่างไกลของกัมพูชา ได้รับประโยชน์เพียงเล็กน้อยจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ และไม่เพียงแต่ความยากจนที่ไม่ได้ลดลง ในทางตรงกันข้าม จำนวนประชากรที่เป็นคนยากจนกลับเพิ่มมากขึ้น เศรษฐกิจของประชาชนสั่นคลอนและตกต่ำ การที่แหล่งความหลากหลายทางชีวภาพถูกทำลาย และการใช้ประโยชน์จากป่าและแหล่งน้ำต้องสูญเสียไป ทำให้ประชาชนตกอยู่ในสภาพเสี่ยงต่อการขาดแคลนอาหาร การอพยพหลีกเลี่ยงหนีจากความทุกข์ยากในเขตชนบทเข้าสู่ตัวเมือง โดยเฉพาะเข้าสู่พนมเปญซึ่งเป็นเมืองหลวง กำลังเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ แต่ผู้อพยพรายใหม่ที่เข้ามาในเมืองนี้

ก็ไม่สามารถหางานทำหรือหาที่อยู่ได้ง่ายๆ หลายชีวิตต้องอาศัยอยู่ริมถนน หรือตั้งถิ่นฐานอยู่แบบผิดกฎหมาย และยังเสี่ยงต่อการถูกไล่รื้อ และโยกย้ายไปที่อื่นต่อไป

ในสายตาของโลกที่พัฒนาแล้ว กัมพูชาถือว่าเป็นประเทศที่กำลังฟื้นฟู และอยู่ในยุคของสันติภาพ มีความมั่นคง และกำลังทำการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม อันมีความหมายอย่างกว้างๆ ว่าเป็นการวางรากฐานการพัฒนาภายหลังจากสงครามยุติลง โดยมีการรองรับนโยบายเศรษฐกิจชุดใหญ่ โดยมีเป้าหมายเพื่อดำเนินการตามแบบตลาดในระบบทุนนิยม แต่ปัญหาเรื่องที่ดินที่เพิ่มขึ้น ที่ตัดขาดชุมชนออกจากผืนดินและแหล่งทรัพยากรของพวกเขา เป็นการยากยิ่งที่จะเรียกได้ว่าเป็นดัชนีที่บ่งชี้ถึงสันติภาพ ความมั่นคง หรือชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีได้ (Shalmali Guttal, 2006 : <http://focusweb.org/land-and-natural-resource-alienation-cambodia.html>)

นอกจากนี้ งานศึกษาของ Siphat (2008) (Touch Siphat, 2008 : 70) เกี่ยวกับผลกระทบจากการให้สัมปทานที่ดินที่มีต่อชุมชนในเขตป่า ของจังหวัดกโรแฉะ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา ก็ระบุว่า ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบได้ทำการต่อต้านในรูปแบบของ “ปฏิบัติการแบบเงียบ” (silent actions) เช่น ปฏิเสธงานของบริษัท แอบเข้าไปในเขตสัมปทานเพื่อล่าสัตว์และเก็บหาผลผลิตจากป่า ปรารถนาให้เหตุการณ์ร้ายๆ เกิดขึ้นกับบริษัท ในแง่นี้ ท้องถิ่นเองไม่เพียงแต่ปฏิเสธการเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาเท่านั้น หากแต่ชาวบ้านยังมองว่าโครงการนี้เป็นสิ่งกีดขวางที่ใหญ่ที่สุดต่อการดำเนินชีวิตของพวกเขา

ระหว่างที่ผู้วิจัยลงพื้นที่สนามในประเทศกัมพูชา เมื่อเดือนเมษายน ปี 2010 โดยระหว่างที่อยู่บนรถโดยสารจากจังหวัดเสียมเรียบมุ่งไปสู่อำเภอสตริงตรง ได้พูดคุยกับหญิงสาวที่เดินทางพร้อมลูกๆ อีกสองคน ทราบว่าที่ป่าบังจามนั้น รัฐบาลได้อนุญาตให้บริษัทสัมปทานที่ดินเพื่อปลูกยางพาราทับพื้นที่ที่รัฐจัดสรรให้บรรดาทหารผ่านศึกที่พิการจากการปฏิบัติหน้าที่ จนทำให้เกิดการลุกฮือขึ้นต่อต้านขับไล่บริษัทโดยบรรดาทหารผ่านศึกและครอบครัว⁴⁷

⁴⁷ สมหมาย ชินนาค “บันทึกภาคสนามยางพาราที่กัมพูชา” วันที่ 19 เมษายน ปี 2010

บทสรุป : สัมปทานในฐานะใบอนุญาตพรากที่ดินจากชุมชน

ปรากฏการณ์การขยายตัวอย่างรวดเร็วของยางพารา จนกลายเป็นพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ของกัมพูชานั้น สัมพันธ์กับการเกิดขึ้นและขยายตัวของทุนนิยมหรือกระแสการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง ผ่านการทำงานระหว่างทุนกับกลไกของรัฐ ด้วยเหตุนี้ กัมพูชาในปัจจุบัน จึงมีฐานะเป็น “พื้นที่ของการต่อรอง” “ช่วงชิง” ของทั้งกลุ่มทุนชาติและข้ามชาติ ที่แอบอ้างเรื่อง “วาทกรรมการพัฒนา” ของรัฐ เพื่อสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ผ่านปฏิบัติการกระบวนการขยายอำนาจรัฐเหนือพื้นที่เพื่อแปลงทรัพยากรธรรมชาติ (ที่ดิน ผืนป่า) ให้เป็นทุน

จากผลการศึกษาที่นำเสนอข้างต้นจะเห็นได้ว่า ปรากฏการณ์การขยายตัวของยางพาราในกัมพูชาที่นำมาซึ่งการยื้อแย่งและพรากที่ดินไปจากชุมชนนั้น สะท้อนอย่างชัดเจนว่า ยางพาราได้กลายเป็นพืชเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง (Political economy of rubber plantation) ที่ชี้้นำการพัฒนาและสร้างความหวังให้กับประชาชนกัมพูชาว่าจะช่วยสร้างรายได้ให้กับประเทศและจัดความยากจน โดยที่รัฐกัมพูชาที่มีบทบาทสำคัญในการริเริ่มและดำเนินการปิดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นผืนป่า ที่ดินหรือสายน้ำ เพื่อเปลี่ยนทรัพยากรเหล่านั้นให้กลายเป็นทรัพย์สินของรัฐ (state property) อันเป็นยุทธวิธีที่รัฐชาติต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นิยมใช้กัน⁴⁸

นอกจากนี้ การขยายอำนาจรัฐในการควบคุมบงการเหนือพื้นที่ การวางแผนและจัดทำอภิมหาโครงการ เกิดขึ้นและดำเนินไปในลักษณะของการบังคับบัญชาจากบนสู่เบื้องล่าง โดยไม่เคยมีเวทีสำหรับการทบทวน ตรวจสอบ ประชาพิจารณ์ และโครงการส่วนใหญ่ไม่มีแม้กระทั่งการศึกษาผลกระทบทางด้านสภาพแวดล้อมและสังคม ดังนั้น ชุมชนท้องถิ่นจึงตกอยู่ในสภาพที่ถูกปิดล้อมจากอำนาจรัฐ สภาพไร่ไถ่การมีส่วนร่วมของชุมชนรากหญ้าผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการโดยตรง ทำให้ชุมชนเหล่านี้ถูกผลักให้ไปอยู่ตรงชายขอบของอำนาจในสภาพด้อยสิทธิ ไร้เสียง แม้จำนวนหนึ่งจะพยายามลุกขึ้นมาต่อรอง แต่ด้วยบริบทของรัฐ

⁴⁸ Peluso 1992; Forsyth and Walker 2008 cited in Andreas Neef and Siphath Touch “Land Grabbing in Cambodia: Narratives, Mechanisms and Impacts”, p. 9.

กัมพูชาที่รัฐมักจะใช้อำนาจในการควบคุมการแสดงออกของประชาชนอย่างค่อนข้างเข้มงวด ทำให้กลุ่มชนชายขอบเหล่านั้นมักจำต้องยอมจำนนต่ออำนาจรัฐ โดยปราศจากการต่อสู้ ต่อรอง

นโยบายส่งเสริม “การทำสวนยางพาราเป็นเศรษฐกิจของครอบครัว” (family - scale rubber plantation) ที่ถูกประกาศใช้เมื่อเดือนสิงหาคม ปี 2001 นับเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐในการขยายอำนาจควบคุมพื้นที่ เพราะได้นำไปสู่การสร้างความยึดหยุ่นในระเบียบ กฎเกณฑ์ของรัฐให้เอื้อต่อระบบทุน โดยเฉพาะเรื่องระบบกรรมสิทธิ์เหนือทรัพยากรที่ดิน และป่าไม้ รวมทั้งเชื่อมโยงกัมพูชาเข้ากับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลกอย่างเข้มข้นยิ่งขึ้น

การขยายตัวของอำนาจรัฐเหนือการจัดการทรัพยากรในประเทศดังกล่าว จึงนำไปสู่ การผนวก การยึดครองที่ดิน การจำกัดและละเมิดสิทธิมนุษยชน การขับไล่ไล่ส่งชาวบ้าน ออกจากพื้นที่และการจัดการระบบนิเวศของท้องถิ่น ทำให้ชนพื้นเมืองเหล่านั้นกลายเป็น กลุ่มคนชายขอบ และการขยายตัวของอำนาจรัฐและการจัดการทรัพยากรแบบรวมศูนย์บนพื้นฐาน ของแนวคิดการพัฒนาที่คำนึงถึงแต่การตักตวงใช้ประโยชน์ดังกล่าว ยังนำไปสู่ความเสื่อมโทรม อย่างรวดเร็วของทรัพยากรธรรมชาติอีกด้วย เพราะทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นถูกทำให้เป็น สินค้าในท้ายที่สุด

ด้วยเหตุนี้ จึงไม่เป็นการกล่าวเกินจริงนักหากผู้วิจัยจะสรุปว่า โบราณวัตถุสัมปทาน ที่ดินที่บริษัทยางพาราได้รับจากรัฐบาลกัมพูชานั้น เป็น “ใบอนุญาตพรางที่ดินจากชุมชน” (Community's Land Licensed Exclusion) นั่นเอง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. **ทุนนิยมชายแดน : นิคมเกษตรกรรมยางพาราและการ**

เปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตรกรรมในภาคใต้ของลาว. เชียงใหม่ : ศูนย์วิจัยและ
บริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2554.

ยศ สันตสมบัติ “ความทันสมัยและมายาคติของการพัฒนาในกลุ่มน้ำโขง.” ใน วสันต์ ปัญญาแก้ว
(บรรณาธิการ). **ทบ - ทวนการพัฒนา จากท้องถิ่นภาคเหนือ สู่มุมภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง.**
เชียงใหม่ : ธาราทองการพิมพ์, 2553.

ยศ สันตสมบัติ และ อรัญญา ศิริผล. **ยางพาราในกลุ่มน้ำโขง : การปรับตัวของชุมชนท้องถิ่น
ในลาว กัมพูชา และไทย.** เชียงใหม่ : วนิตการพิมพ์, 2556.

สมหมาย ชินนาค. “เชื่อกับความรุนแรง และขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อม
ของชนพื้นเมืองในจังหวัดรัตนคีรี ประเทศกัมพูชา” ใน สมหมาย ชินนาค. **พลวัต
สังคมและวัฒนธรรมอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง : มุมมองจากนักมานุษยวิทยาชายขอบ.**
อุบลราชธานี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2556.

_____. “**บันทึกภาคสนามยางพาราที่กัมพูชา**” วันที่ 19 เมษายน ปี 2010.

_____. “**อนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงภายใต้กระแสการเปลี่ยนผ่าน: จากผืนนา ป่าใช้สอย และไร่
หมุนเวียน สู่วนิตการเกษตรปศุสัตว์ของตนเองสิบสองปันนามณฑลยูนนาน
สาธารณรัฐประชาชนจีน**” ใน สมหมาย ชินนาค. **พลวัตสังคมและวัฒนธรรมอนุ
ภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง : มุมมองจากนักมานุษยวิทยาชายขอบ.** อุบลราชธานี :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2556.

หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน, 16 กรกฎาคม 2549.

หนังสือพิมพ์ผู้จัดการออนไลน์, 2 เมษายน 2549.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. “การปรับโครงสร้างชนบทไทยกับปัญหาที่มองไม่เห็น” ใน **60 ปี
ปฏิรูปเกษตรศาสตร์ ธรรมศาสตร์.** กรุงเทพฯ : openbooks, 2554.

ภาษาอังกฤษ

Andreas Neef and Siphath Touch. "Land Grabbing in Cambodia: Narratives, Mechanisms and Impacts." In Paper to be present at the 2nd International Conference on International Relations and Development to be held in Chiang Mai from 26-27 July, 2012.

Chris Lang. "The Pulp Invasion : The international pulp and paper industry in the Mekong Region" in **WRM**, 2002.

Derek Hall, Philip Hirsch and Tania Murray Li. **Power of Exclusion : Land Dilemmas in Southeast Asia**. Singapore : NUS press, 2011.

Jeremy Ironside, Toeur Veasna, Hak Sokleap and Chhun Vanthoeurn "A Study of the farming Livelihoods on the Red Soil of O Pork, O Laok, Chom Phkar and Anlong Kthing 'Areas' (Village), Mean Rith Commune, Sandan District, Kampong Thom Province" in **NGO Forum**, December 2004.

Ly Phalla and Phillippe Monnin. **Rubber Storie : Cambodia**. Phnom Penh : JSRC Printing House, 2009.

Megan MacInnes. "Attempts at regulating agro - industrial plantations in Cambodia" in **WRM Briefing**, December 2008.

Megan MacInnes. "Attempts at regulating agro - industrial plantations in Cambodia" in **WRM Briefing**, December 2008.

NGO Forum. "A Study of the Impacts of Rubber Plantation Development in Tum Ring, Cambodia", May 2005.

Pornpana Kuaycharoen. "Mono-crop trees find more room over the borders in the Mekong region." in **WRM Briefing**, December 2008.

Prasit Wangpakapattanawong, Dietrich Schmidt - Vogt, Nuttira Kavinchan and Stephen Elliott. "Integrating Traditional and Scientific Knowledge of Forest Regeneration in Swidden Cultivation Systems of Northern Thailand for Tropical Forest Restoration" in **GLP NEWS**. No. 6, March 2010.

Premrudee Daoroung Plation in the mekong region: overview in **WRM Briefing**, December 2008.

Shalmali Guttal. "Land and Natural Resource Alienation in Cambodia" in *Focus on the Global South*, December 2006, <http://focusweb.org/land-and-natural-resource-alienation-cambodia.html>

Touch Siphat. **The Impact of Land Economic Concessions on the Local Livelihoods of Forest Community in Kratie Province**. Chaing Mai : The Graduate School, Chaing Mai University, 2008.

สัมภาษณ์

Kim Sangha ผู้ประสานงาน The Se San River Protection Community Network (SPN) ณ สำนักงาน SPN เมืองบันลุง จังหวัดรัตนคีรี, 19 เมษายน 2553.

สำรี (Sary) หัวหน้าคนงานบริษัทยางพาราแห่งหนึ่งชานเมืองบันลุง, 21 เมษายน 2553.

หลักเกณฑ์การส่งผลงาน

1. โปรดส่งผลงานของท่านทางไปรษณีย์ได้ที่
วารสารคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ถนนสถลมารค
อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี 34190
หรือ ส่งไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (email) ได้ที่ lovetatam@hotmail.com
หรือ lovetatam@gmail.com
2. วารสารรับพิจารณาบทความหรืองานประเภทอื่นที่มีเนื้อหาด้านสังคมศาสตร์ หรือ
มนุษยศาสตร์ซึ่งเป็นผลงานยังไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่มาก่อน ทั้งที่เขียนเป็นภาษาไทยหรือภาษา
อังกฤษ พิมพ์ด้วยระบบ Microsoft Word บนกระดาษขนาด A 4 ความยาวไม่เกิน 25 หน้า
3. บทความหรือผลงานประเภทอื่นต้องประกอบด้วย
  - 3.1 ชื่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
  - 3.2 บทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษความยาวไม่เกิน 15 บรรทัด
  - 3.3 คำสำคัญ (keyword) ภาษาไทยและภาษาอังกฤษไม่เกิน 6 คำ
  - 3.4 การอ้างอิงใช้การอ้างอิงในเนื้อหา (เชิงอรรถ) หรืออ้างอิงแบบนามปี
อย่างใดอย่างหนึ่ง และมีบรรณานุกรมท้ายบทความ
4. แนบประวัติผู้เขียน ระบุชื่อ - สกุล ตำแหน่ง หน่วยงาน หรือที่มาของบทความ สถานที่ติดต่อ
โทรศัพท์โทรสาร หรือ e - mail
5. กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ในการปรับปรุงแบบเพื่อให้เหมาะสมต่อการจัดพิมพ์

ส่งผลงานเพื่อตีพิมพ์หรือติดต่อสั่งซื้อได้ที่

วารสารคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ถนนสถลมารค อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี 34190